

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Jeffrey Moussaieff
Masson

Köpekler Aşk Hakkında Asla Yalan Söylemez

2.BASKI

KitapYAYINEVİ

KİTAP YAYINEVİ – 32
DOĞA VE BİLİM DİZİSİ – 5

KÖPEKLER AŞK HAKKINDA ASLA YALAN SÖYLEMEZ/JEFFREY MOUSSAIEFF MASSON

ÖZGÜN ADI
DOGS NEVER LIE ABOUT LOVE

COPYRIGHT © BY JEFFREY MOUSSAIEFF MASSON
YAYIN HAKLARI KESİM TELİF HAKLARI A.Ş. ARACILIĞIYLA SATIN ALINMIŞTIR
© 2003, KİTAP YAYINEVİ LTD.

ÇEVİREN
SERPİL ÇAĞLAYAN

YAYINA HAZIRLAYAN VE DÜZELTİ
NİHAL BOZTEKİN

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
DEREBOYU CAD. ZAGRA İŞ MRK.
B BLOK NO: 1 MASLAK-İSTANBUL
TEL: 0212 285 11 96
E-POSTA: INFO@MASMAT.COM.TR

2. BASIM
EYLÜL 2003, İSTANBUL

ISBN 975 8704-37-0

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
CİHANGİR CADDESİ, ÖZÖĞÜL SOKAĞI 20/1-B
BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
T: (0212) 292 62 86 F: (0212) 292 62 87
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Köpekler Aşk Hakkında Asla Yalan Söylemez

JEFFREY MOUSSAIEFF MASSON

DESENLER
JARED T. WILLIAMS

ÇEVİREN
SERPİL ÇAĞLAYAN

KitapyAYINEVi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

BU KİTABI BİZİMKİLERE İTHAF EDİYORUM:

**LEİLA VE İLAN
VE ELBETTE
SAŞA, SİMA VE RANİ**

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 6

SUNUŞ 9

I- KÖPEKLERİN DUYGULARINI TANIMAK 21

II- KÖPEK SEVGİMİZİN NEDENLERİ 42

III- SEVGİ: KÖPEKLERDEKİ EN BASKIN DUYGU 57

IV- SADAKAT VE KAHRAMANLIK 69

V- KÖPEKLER GÖREMEDİĞİMİZ ŞEYLERİN KOKUSUNU ALIR 83

VI- EGEMENLİK, İTAAT VE MİNNET 91

VII- KÖPEĞİN BÜYÜK KORKUSU: YALNIZLIK VE TERK EDİLME 101

VIII- KÖPEĞİN İÇ DÜNYASININ ÖZÜ: SEVECENLİK 108

IX- ONUR, UTANÇ VE HAYAL KIRIKLIĞI 116

X- KÖPEK RÜYALARI 127

XI- YARADILIŞ MI ÇEVRE Mİ? KÖPEKLERDE FAALİYET VE OYUN 135

XII- KÖPEKLER VE KEDİLER 149

XIII- KÖPEKLER VE KURTLAR 157

XIV- KÖPEK SALDIRGANLIĞI SAHTE Mİ GERÇEK Mİ? 169

XV- YALNIZLIK: KÖPEKLERDE KEDER 185

XVI- KÖPEK GİBİ DÜŞÜNMEK 199

SONUÇ 213

NOTLAR 219

KAYNAKÇA 237

DİZİN 254

TEŞEKKÜR

Öncelikle, köpekler hakkında okuduğum en güzel kitap olan *The Hidden Life of Dogs*'un [Köpeklerin Gizli Yaşamı] yazarı Elizabeth Marshall Thomas'a teşekkür borçluyum. Bu kitap, beni onların duyguları üzerine düşünmeye yöneltti.

Bundan başka, iki editörüne, İngiliz yayıncım Jonathan Cape'le çalışan Tony Colvell ve ilk günden itibaren bu projemi destekleyen Amerika'daki editörüm Steve Ross'a teşekkür ederim. Tony, Susan Mc Carthy ve benim *When Elephants Weep* adlı kitabımızın yayımlanması için canla başla uğraşmıştı. Bu yeni kitap için de, ustalığı ve parlak fikirlerini kullanarak ilk eleştirileri ve önerileri dile getiren kişi olduğu için ona minnettarım. Aynı şekilde, Steve de her iki kitap için durmaksızın çalıştı, hatta köpeklerimle tanışmak için Berkeley'ye geldi. Kendisi harika bir editör ve çok iyi bir dost. Onsuz bu işi çok zor yapardım; keza Elaine Markson'suz da. Ona da çok şey borçluyum.

Saşa'yı bulmama yardım eden, San Rafael Körler İçin Rehber Köpekler Derneği'nde çok iyi bir eğitici olan Mike del Ross'a özellikle teşekkür ederim. Oakland Hayvanları Koruma Derneği Müdürü Gary Templin, diğer iki köpeğimi ve kedilerimi bulmamı sağladı.

Köpeklere ve genel olarak hayvanlara ilişkin derin bilgilerinden faydalandığım kişiler arasında, Prof. Marc Bekoff, Dr. Ian Dunbar, Berkeley'deki veteriner Bruce Max Feldman, Peter Steinhart, Dr. Charles Berger, Dr. Robert Hack ve "In Defence of Animals"ın kurucusu Dr. Elliot Katz yer alıyor.

Victoria Gill ve Elisa Moreno, bu kitabın yazılışının ilk aşamalarında bana yardımcı olan harika editörler.

Jenny Miller, evden uzaklaşmak zorunda kaldığımız dönemde, köpeklerimize şefkatle annelik etme inceliği gösterdi.

Berkeley'deki eşsiz köpek dükkânı Waggers'ın sahibi Nina Mazur'a da teşekkür borçluyum.

Bu arkadaşlarım, kitabın yazılmasına çeşitli şekillerde yardımcı oldular. Marjerie Riddle, Michael Parenti, Tom ve Leslie Goldstein, La-

urie Goldman, Chloe Aftel, Deborah Kennoyer, yeğenim Justine Juson ve en önemlisi, doğduğu günden beri tüm hayvanları seven, sevgili kızımı Simone.

Oğlumuz Ilan'ın annesi Leila'sız hiçbir şey yapamazdım. Kendisi benim sevgiye ve köpeklere dair tezimin bir kanıtı: Tüm köpekler sevgi için yaratılmıştır, Leila da öyle. O benim hayatıma ışık tutuyor.

KÖPEK, SİZİ SİZDEN ÇOK SEVEN TEK VARLIKTIR.
FRITZ VON UNRUH

Insan sevgisinin köpeklerde bir içgüdü haline gelmiş olduğundan şüphe etmek neredeyse olanaksızdır.” Charles Darwin, ilk baskısı 1859’da yapılmış olan *The Origin of Species* [Türlerin Kökeni] adlı eserinde böyle söylüyor. Darwin, şöyle devam ediyor: “Kurtlar, çakallar ve kedigiller takımından tüm hayvanlar, evcilleştirildiklerinde, kümes hayvanları, koyunlar ve domuzlar karşısındaki saldırganlıklarından hiçbir şey yitirmemektedir. Bu eğilim Tierra del Fuego ve Avustralya gibi, vahşilerin bu tür evcil hayvanlar besleme âdetinin olmadığı ülkelerden getirilen yavru köpeklerde de yok edilemeyen bir eğilim olarak karşımıza çıkar. Oysa, bizim nazik köpeklerimizin, daha yavruyken bile, kümes hayvanları, koyunlar ve domuzlara saldırmamaları yönünde eğitilmelerine hemen hemen hiç gerek kalmaz.”

Darwin bu sözleriyle, hayvan duygularının önemli bir evrimsel işlevi olduğuna dair, henüz gündeme gelmeye başlayan bir görüşü savunmaktadır; aslında, Darwin’in evcil köpeklerin içgüdülerindeki değişimi “insan sevgisine” dayandırmasından yola çıkarak, duyguların evrimin temelini oluşturdukları dahi söylenebilir.

Türler arası sınırları aşan içgüdüsel sevgi, dikkate değer bir fenomendir. Biz insanlar bu sevgiyi sürekli olarak yaşarız: Köpekleri, kedileri, atları ve başka pek çok türden hayvanı severiz. Öte yandan, bilim adamlarının çoğu, araştırmalarına konu olan hayvanları sevdiklerini kabullenseler de, çok azı hayvanların da bu sevgiye aynı şekilde karşılık verdiği gerçeğini kabullenmeye yanaşır.

Köpeklerin duygusal tepkileri bizimkilere öylesine benzer ki, onlarla aynı duyguları yaşadığımız sanısına kapılırsınız; görünüşte köpeğin sevinci insan sevincine, kederi insan kederine benzer. Oysa, bir köpeğin ne hissettiğini asla tam anlamıyla bilemeyiz. Köpeğin sevinci ve kederi köpekgillere öz-

gü bir sevinç ve kederdir ve tanınıp dile getirilemeyecek kadar belirsiz bir ölçüde, bizim duygularımızdan farklı olabilir. Bir köpeğin iç dünyasını daha yakından tanıyabilme olanağımız olsa bile, onun dünyasına girerek hislerini tam olarak hissedebilmemiz olanaksızdır. Bir şeyler daima karanlıkta kalarak, tıpkı insan zihni gibi, onların ruh dünyasına girmekten de bizi alıkoyar.

Britanyalı Darwinci bilim adamı Louis Robinson, 1897 tarihli kitabı *Wild Traits in Tame Animals*'ta [Evcil Hayvanlarda Vahşiliğin İzleri], insan ve köpeğin buluştuğu duygusal zemini çok hoş ve öngörülü bir biçimde tanımlamıştır:

Köpeğin gözündeki insanın tanrı konumunda olduğu söylenegelmiştir; ancak, bizlerin tanrı kavrayışının, bizi, tıpkı bir insan gibi seven, nefret eden, arzulayan, ödüllendiren ve cezalandıran, sınırsız güce sahip ve her şeyi bilen bir *insan* imgesine götürdüğü göz önüne alınırsa, köpeğin bakış açısından da, sahibinin –şekli ve tavırlarıyla sıradan köpeklerden farklı, ancak özünde köpek olan– çok büyük ve sıradışı zekâya sahip bir *köpek* olarak görüldüğünü tahmin etmek zor değildir.²

Susan Mc Carthy ile birlikte vahşi hayvanların duyguları hakkında yazdığımız *When Elephants Weep* [Filler Ağladığında] adlı kitapta, evcil hayvanlara ilişkin herhangi bir ayrıntılı tartışmaya girmekten kaçındım; çünkü köpekler, kediler ve hatta papağanların, insanlara olan yakınlıkları nedeniyle doğallık anlamında “kirlenmiş” olabileceklerini düşünüyordum. Eğer yalnızca insanlarla ilişkisi çok az olan ya da hiç olmayan hayvanlara baktıysam, hayvan duygularının katıksız hallerine ilişkin daha fazla şey keşfedebileceğim görüşündeydim. Buna rağmen, doğrusu, hayvanların derin duygularla dolu karmaşık bir iç dünyaları olduğuna ilişkin fikirlerimin asıl kaynağı, köpeklerle yaşadığım deneyimlerdir.

Köpeklerde daima sevdiğim bir özellik, duygularını bu denli doğrudan ve yoğun bir biçimde göstermeleridir. Bir *cocker spaniel* olan ilk köpeğim Taffy, ne zaman yürüyüşe gideceğimizi söylesem neşeyle dans etmeye koyulur, sonunda, adeta sevincine hâkim olamıyormuş gibi, daima saat

yönünde olmak üzere, odanın etrafında daireler çizerek gitgide daha da hızlanan bir koşuyla gösteriyi bitirirdi. Küçük bir çocuk olduğum halde, sevincini bir köpek gibi böyle açıkça ifade edebilen başka pek az canlı olduğumu bilirdim. Öte yandan, Taffy'ye benimle gelemeyeceğini söylemek zorunda kaldığım zamanlarda, ağızdan “hayır” kelimesi çıkar çıkmaz, hayvan, incindiğini gösteren öyle tavırlara girerdi ki, dayanamazdınız. Kendisine “hayır” dendiğini duyan bir köpek kadar derin hayal kırıklığı sergileyen başka bir hayvan yoktur.

Belki de “hayır” sözcüğünü köpeklerle karşı hiç kullanmamak gerekir, zira bu onlar için fazla inciticidir. Bu kavram köpeklerle yabancı olduğundan değil de, nedense, bu dehşet verici sesi biricik dostlarından duyduklarında asla kurtulamayacaklarını düşündüğünüz bir kasvet havasına bürünmelerinden. Elbette ki, birkaç dakika geçtikten sonra köpekler bu kasvetten sıyrılırlar: İşte onların sevdiğim bir başka yönü de budur. Bir duyguyu olabildiğince dolu dolu yaşarlar, ancak duygu bittiğinde olan olmuştur ve onlar bir sonraki deneyime hazırdırlar artık. Köpeklerin derin derin geçmişi düşünerek veya endişeyle geleceği bekleyerek vakit harcadıklarını göremezsiniz. Daima içinde bulundukları anı yaşarlar.

Hayatım boyunca pek çok köpeğim olduğu halde, bu kitabı yazma fikri aklıma geldiğinde köpek sahibi değildim ve olmayı özlemiştim. Aslında belki de bu kitap bir kez daha köpek beslemenin bahanesinden başka bir şey değildi. Neyse, sonunda üç köpek edinmeye karar verdim. “Neden üç?” diye soracaksınız. Bir, çok az; dört, çok fazla olurdu. İki, sıradan geliyordu. Benim liderliğimdeki üç köpek ise bir sürü demektir ve sürü fikri bana ilginç geliyordu.

Köpeklerin en az birinin cins, tercihen biraz eğitim almış bir yetişkin olmasını istiyordum. Daha önceden, San Francisco'nun merkezine yaklaşık kırk dakika uzaklıkta bir banliyö olan San Rafael'deki Körler İçin Rehber Köpekler kuruluşunda eğitimci olan Mike del Ross ile bağlantım vardı. Bana, körlerle çalışmaya hazır olmadıkları anlaşılan rehber köpeklerle verilen adıyla bir “kariyer değişim” köpeği için başvuruda bulunmamı önerdi. Bunun üzerine, kusursuz köpeği bulabilmek için, San Rafael'deki güzelim kampüsü ziyaret ettim.

Kusursuz köpek ne demektir? Köpek seçmek, az çok, tanımadığınız birine randevu vermek gibidir, zira karşınıza nasıl birinin çıkacağını gerçekten bilemezsiniz. Ancak, bir saatlik bir yemekte tanıdığınız biriyle evlendiğiniz pek nadirdir; oysa benim, kısıcak ziyaretim sırasında karşılaştığım bir köpek ile hayat boyu sürececek bir ilişkiye başlamam bekleniyordu. Kurumda üç cins köpeğe eğitim veriliyordu: *Golden retriever*, *Labrador retriever* ve Alman kurt köpekleri. Bana, iki erkek *Labrador* gösterdiler. İkisi de çok iri ve enerjik olan bu köpekleri sevmiştim. Bir de ufak tefek, zayıf ama çok duyarlı bir Alman çoban köpeği gösterdiler. O da hoşuma gitti. Mike'a akıl danıştım. Ona göre, son derece uysal olan Alman çoban köpeğini almam doğru bir seçim olurdu. Bunun üzerine köpek hakkında bilgi istedim.

İsmi Saşa'ydı. Zayıf (yaklaşık 32 kg.), kısa tüylü, kocaman kulaklıydı. Çok uzun bir kuyruğu ve üzgün gözleri vardı. Onu gördüğümde iki yaşına yaklaşmıştı. Diğer rehber köpekler gibi o da yaklaşık sekiz haftalıkken "4H" (kırsal yerlerde, çoğunlukla çiftlik ve otlak alanlarında yaşayan, köpeklere geçici bir süre için bakmaya gönüllü olan aileler) ailelerinden birine verilmiş ve bir yaşını biraz geçinceye kadar onlar tarafından büyütülmüştü. Daha sonra, eğitimine başlaması için kuruma geri verilmişti. Altı ay sonra, becerileri sınava tabi tutulmuş ve vasat sayılan bir 3 puan almıştı. Onların deyimiyle "yoksul bakıcısı" idi, yani çok az yemek yiyordu. Dahası, eğitimcilerine göre, bir rehber köpek olabilmek için "biraz yumuşaktı." Bu sıfatın tam olarak ne anlama geldiğini asla anlayamadım, ancak sanırım söylemek istedikleri, yeterli güce sahip olmayan, fazla nazik bir köpek olduğuydu.³ Eğitimini tamamlaması sağlanıyordu (tamamladı da), çünkü harika bir köpekti. Herkesin sevgisini kazanmıştı.

1995 yazının sonlarında bir çarşamba günü Saşa'yı oradan aldım ve böylelikle rehber köpeklikten esin periliğine doğru evrilen kariyer değişimini başlatmış oldum. Artık benimleyken yaşamak için çalışmasına gerek kalmamıştı, ondan tek beklentim duygularıyla bana esin kaynağı olmasıydı.

Bir hafta sonra, ikinci bir köpek bulmak üzere Oakland Hayvanlara Karşı Kötü Muameleyi Önleme Cemiyeti'ne gittim. *Labrador* kırması bir melez istiyordum, zira bunlar çok sevecen, yumuşak başlı ama aynı zamanda hareketli köpekler oluyorlardı. Saşa'yı da yanıma alarak seçimi ona

bırmakmaya karar verdim. Saşa, *pitbull teriyer* ile *Rodezya Ridgeback* melezi gibi görünen, on iki haftalık, altın renkli bir *Labrador*, görür görmez tav oldu. *Labrador* hareketli, sevimli ve yumuşak başlıydı. İçinde kediler ve yavrularının olduğu kafeslerin yanından geçerken ne havladı ne de saldırdı; yalnızca iyiliksever bir merakla onları izlemekle yetindi. Özellikle bu tavrı çok hoşuma gitmişti, çünkü onunla birlikte iki kedi yavrusu almayı planlıyordum. Köpeklerle kedileri bir arada büyütmek istiyordum: Türler arası dostluğu her zaman takdir etmişimdir. Köpeğe, Hindu dilinde kral anlamına gelen *Raca* adı verilmişti. İsimdeki bu cinsiyet hatasını düzeltmek, ama söylenişindeki sesleri de korumak istediğimden, ona yine Hindu dilinde gece açan yasemine verilen ve gece kraliçesi anlamına gelen *Rat* ki *Rani* adını uygun buldum; huyları gibi kokusu da hoştu çünkü. Onu eve götürdüğümde hemen mutlu bir tavır takındı ve hiç yabancılık çekmedi; ailesini bulmuştu. Saşa bize daha çok benziyor: Kararsız, daha yavaş. *Rani*’nin duygu dünyası, daha o zamandan, çok daha anlaşılması zor görünüyordu.

Birkaç hafta sonra yeniden *Oakland*’a gittiğimde, bir kafeste ayağı alçılı minik bir dişi yavru köpek gördüm; yarı *golden retriever*, yarı *Shetland çoban köpeği*di. Son derece masum görünmesine rağmen kötü bir ısırma alışkanlığı olduğunu söylediler. Anlaşılan, önceki “sahibi” onu hırpalamış, bacağına kırmıştı; dernektekiler bu nedenle onu uyutmayı planlıyordu. Buna dayanamadım ve diğer köpeklerin nasıl tepki vereceğini görmek üzere onu bir haftalığına eve götürmek istedim. Diğerleriyle çok iyi anlaştı ve ona *Sima* adını verdim.

Cemiyette bulunduğum sırada, kedi yavrularını da görmek istediğimi söyledim. “Bizde tam da size göre kediler var” diyerek beni bir park yerine terk edilmiş, daha yedi haftalık, portakal renkli iki minik erkek tekire götürdüler. Gönüllü personelden birinin evinde köpeklerle birlikte büyütülmüş olan bu yavrular şimdi köpeklerden hiç korkmuyorlardı. Beş hayvanı –üç köpek ve iki kedi– büyük bir odaya aldığımızda, bunun doğruluğu kanıtlanmış oldu. Takım tamamıydı. Yavru kedilere *Rac* (Hindu dilinde Kral) ve *Sancaya* (veya kısaca *Sac*) adını verdim. *Toronto Üniversitesi*’nde Sanskritçe profesörlüğü yaptığım dönemde öğrencilerimle birlikte, Sansk-

ritçe *Bhagavadgita* metnini okumuştuk; orada, zafer anlamına gelen Sanca-ya, kralın arabacısı olarak geçer.

Başlangıçta (o sırada nişanlım olan) karım Leila'yı, Berlin'de geçen yaşamı boyunca hiç ev hayvanlarıyla bir arada kalmamış biri olarak bu kadar çok sayıda hayvanla karşı karşıya bırakmaktan endişeliydim. Oysa bu endişelerim boşunaymış. Çocuk doktoru olan Leila minik hastaları, onların anne babaları, hemşireler, diğer doktorlar, kısacası çevresindeki herkes tarafından sevilen biri; adeta her şeyi aydınlatan, parlak ve ılık bir güneş ışığı gibi. Neşesi bulaşıcı, elbette köpeklerle de. Ona tapıyorlar, o da onlara aynı sıcak sevgiyle karşılık veriyor.

Leila, ben ve köpekler, birlikte California, Berkeley'in merkezinde, polis karakolunun karşısında bir evde oturuyoruz. Viktorya döneminden kalma, tam yüz yaşındaki iki katlı bu küçük evin, University Avenue'ye bakan bir de şirin bahçesi bulunuyor. Evdeki kitaplarımın sayısı neredeyse on bini bulduğundan, evin içi oldukça sıkışık. Köpekler istedikleri yerde dolaşabiliyorlar, ancak gece olduğunda, benim çalışma odamda kapaksız sandıklarda uyuyorlar. Onlar da bizim gibi gece saat 11'de uyuyor ve sabahın 6'sından önce benimle birlikte uyanıyorlar. Her sabah onları eve arabayla beş dakika uzaklıkta, koydaki Berkeley Marina'ya götürüyorum.

Toronto Psikanaliz Enstitüsü'nde aldığım psikanaliz eğitimi Freud Arşivleri'nde yapacağım çalışmalara bir hazırlık olmakla kalmayıp, aynı zamanda, yalnızca insanların değil başka canlıların da duygusal deneyimlerine ilişkin dinmeyen merakımı körükledi. Eskiden kişilerin iç dünyaları hakkında o kadar kısıtlı bilgilere sahiptik ki, psikanalizciler yıllarca, çocukluklarında yaşadıkları taciz sahnelerini anlatan kadınların, aslında bunları anımsamadıklarını, fanteziler uydurduklarını söylediler. Şimdi bu konuda yanlış olduklarını biliyoruz. En yakınımızdaki insanların deneyimleri hakkında bu kadar yanlış bilgilere sahip olabildiysek, hayvanların duygusal yaşamlarında henüz keşfedilmemiş ne gizler olabileceğini düşünebiliyor musunuz?

Bu kitapta köpeklerin zihnine ve daha da önemlisi yüreğine ulaşmayı deniyorum. Köpekler hakkında (rüyalarında ne gördükleri gibi) çözümsüz kalmış bilmeceleleri aydınlatmanın yanı sıra, ortaya şimdiye dek sorulmamış yeni sorular atmaya da istedim. Örneğin, köpekler minnet ya da

şefkat duyabilirler mi? Bilimciler çoğunlukla, alışıldık bilimsel yöntemlerle kanıtlanamayan önermelerin hiç gündeme getirilmemesinin daha doğru olacağını savunurlar. Oysa ancak bu tür sorular sorarak –şimdilik onları yanıtlama imkânımız olmasa bile– sorgulamalarımıza genel bir yön verebiliriz. Bu sorular hayal gücümüzün sınırlarını zorlar ve daima yararlı birer egzersiz işlevi görürler. Yazdıklarımın bir kısmı gözlemlerime dayansa da, bir kısmı katıksız spekülasyonlardır. Ancak, dünün spekülasyonlarının bugünün gerçeklerine dönüşmesi az rastlanır bir şey midir?

Köpeklerin duygularının gerçekliğini göstermek için sunduğum “kanıtların” çoğunun hikâyelerden oluştuğunun farkındayım. Bilim adamları bunlara, küçümsemek amacıyla, anekdot kanıtlar adını veriyorlar. Bilimle uğraşanların çoğu, kendi sınırlı geçerlilik ölçütlerine dayanarak, verileri test edebilme, araştırabilme ve çoğaltabilme imkânı isterler. Tek bir hikâyeyle bunu yapmanız mümkün değildir. Bilimcilere göre, bir hikâye yanlış ya da doğru olabilir; oysa laboratuvar da bir kereden fazla gerçekleşen bir şeyin doğruluğu şüphe götürmez. Bu düşünceyi haklı kılacak mantıklı bir gerekçe yoktur. Veriler de tıpkı bir hikâye gibi kolaylıkla uydurulabilir ya da saptırılabilir ve Martin Saligman ve benzerlerinin yürüttükleri gibi bazı laboratuvar deneylerinden öğrendiklerimiz, bizlere deneysiz gözlemlerimizden daha fazla şey söylemez. Seligman, yaptığı hiçbir şeyle kendisine şok verilmesini engelleyemeyen bir köpeğin nevroitik hale geldiğini kanıtlamıştır. Peki bu, bilimsel bilgide gerçekten bir ilerleme sayılabilir mi? Pavlov bir köpeğin delirebildiğini kanıtlamıştır. Bundan şüphe duyan herhangi biri olmuş mudur bugüne dek? Öte yandan, laboratuvar da çalışan bir bilim adamının neden başka herhangi birinden daha güvenilir bir gözlemci sayılması gerektiğini hiç anlayamamışım.

Bizleri dosdoğru diğer insanların gizli duygularına ulaştıracak kutsuz bir yol bulunmamaktadır. İnsanlar çoğu zaman kendilerinin bile ne hissettiklerini bilmedikleri gibi, kimi zaman da duygularını kolayca ifade etmeleri mümkün olmamaktadır. Bir başkasının ne hissettiğini asla kesin olarak bilemeyeceğimize göre, onun iç dünyası hakkında söyleyeceğimiz herhangi bir şey, bir bakıma, katıksız spekülasyondan ibarettir. Ancak, bu, bilgi ışığında yapılmış bir spekülasyon olabilir. Benzer bir durumda kendi-

mizin ne hissedeceğini tahmin etmeye çalışır veya onun bakışlarındaki ifadeyi izler, beden hareketlerine dikkat ederiz. Bir iç çekiş duyar veya yüzünün bir an için bulutlandığını görürüz. Bir başka insanın duygularına dair bu ipuçları, bilimsel anlamda birer kanıt değillerse de, bir yargıya varma konusunda bize güvence veren, bir duygusal duruma dair yeterince güçlü işaretlerdir. Benzer biçimde, köpekler hakkında spekülasyonlar yapmamız neden yanlış olsun ki? Onların da gözlerine, kulaklarına, kuyruklarına bakabilir, çıkardıkları sesleri dinleyebilir ve kendimize dönerek, empati duygumuz ve hayal gücümüzden yararlanabiliriz. Sonuçta vardığımız yargılar bir başka insan örneğinde olduğundan daha hatalı olmayacaktır.

Şurası bir gerçek ki, bir şey tekrar tekrar izlenebildiğinde ve pek çok insan tarafından görüldüğünde, kayıtlara geçtiğinde ve hakkında bir şeyler yazıldığında onun doğruluğuna dair daha büyük bir inanç besleme eğilimindeyiz; oysa, benim ilgimi çeken bazı olgular –örneğin köpekler ve diğer türler arasındaki dostluk– hiçbir zaman laboratuvarında test edilmemiştir. Yine unutulmamalıdır ki, laboratuvarların ortaya çıkışı çok yakın bir dönemdedir ve bunların varlığından önce gözlemlenmiş olan herhangi bir şeyin doğru olamayacağını öne sürmek son derece saçma olur. Kuşkusuz, köpeklerle aslanlar arasındaki dostluğa dair beş yüz hikâye toplayabilmeyi istedim, ancak kayıtlara geçmiş hikâyeler bu sayıyı bulmuyor. Şahsen bu kitapta tek bir hikâyeye yetinmek zorunda kaldım. Öte yandan, şimdiye dek pek çok insan bana köpeklerinin sık sık tavşanlarla dostluk kurduklarını anlattı. Bu açıklamalar sırf laboratuvarında test edilmedikleri için yanlış mı sayılmalı? Bu hikâyeleri yok mu sayacağız? Bir matematik formülüne olan inancımızla kabul etmesek de, bunları saf ve duygusal insanların kendi isteklerine göre yönlendirdikleri uydurmalar olarak göz ardı etmemiz de doğru olmaz.

Köpeklerin zekâsı konusuna değinmek istemiyorum, zira bu konu yeterli sıklıkta ele alınmaktadır. Doğruyu söylemek gerekirse gerek köpek, gerek insan zekâsı konusu beni ilgilendirmiyor; birinin zekâsını “test etme” fikri ise başlı başına itici geliyor. Bunun anlamı nedir? Hangi konudaki zekâ? Müzik mi? Sanat mı? Araştırma mı? Yemek pişirme mi? Hızlı yürüme mi? Doğa yürüyüşü mü? İspanyolca mı? Oyuncak bebek yapımı mı? Çoğumuz, bir konuda öne çıkarken diğer tüm konularda çok daha kötü bir

performans gösteririz. Einstein'ın, bu kitabı okuyanlarınızın çoğundan daha zeki olduğu kolayca söylenebilir belki; ancak sizler de haklı olarak, onun fizik yasalarını ve matematiği anlama konusunda daha zeki olabileceğini, ancak Milano'dan Roma'ya giderken yol bulma veya bir kulübe inşa etme ya da kızının yabancı bir şehirde arkadaş bulmasına yardım etme konusunda zekâsının sizinkinden çok daha düşük olabileceği yanıtını verebilirsiniz.

Bir kişinin zekâsını test etmek şimdiye dek bize gerçekten değerli fazla bir bilgi vermediği gibi, bir türün zekâsını bir diğerinkiyle karşılaştırmak da yine anlamsız bir iştir. Bazı kedilerin kapı açabildikleri bilinir. Diğer kediler onları seyredeler, ancak kendileri bunu nasıl yapacaklarını bilemezler. Bu diğer kedilerin zekâlarının daha düşük olduğu öne sürülmektedir, oysa onlar ortalıkta dolanıp kapı açabilen bir kedinin gelmesini bekleyecek kadar zeki davranabilmişlerdir. Eğer zekâyı koşullara uyum sağlama yetisiyle ölçersek, o zaman kapıyı açma yetisinin olmayışı köpek için eksi puandır. Öte yandan, köpekler bizim kapıları açmamızı sabırla beklerler ve onların isteklerine uymadığımız zaman bize öfkelenmezler. Bazı insanlar benzer bir durumda savaşa gitmeye bile hazırdır.

Bilimciler zekâyı ölçmede sık sık “soyut düşünme” yetisini devreye sokarlar, oysa bu yalnızca özel bir tür beceridir. Bazı insanlar matematikte diğerlerinden çok daha iyidirler, ancak, diğerleri de kapı kacak yapımında, ağaca tırmanmada ya da eski Almanca elyazmalarını okumada daha başarılı olabilirler. Görülüyor ki her türün kendine özgü belli yetileri vardır. Bu yetilerin neler olduğunu öğrenmemizin tek yolu da, bu türleri, insan zekâsı ve insan becerilerine başvurmadan, bağımsız olarak gözlemlemektir. Doğa bilimcisi J.E.R. Staddon'ın dediği gibi, “Arılar ultraviyole ışınlarını görebilir ve yarasalar insan kulağının algılayamadığı sesleri duyabilir; bu yetiler, yarasalar ve arıların insanca şeyler yapabilme yetilerinin olup olmadığının sorgulanmasıyla keşfedilmiş değildir.”⁴

İstisnai yetilere sahip olmak, illa ki olağanüstü duygulara sahip olunduğunun bir göstergesi değildir. Saşa'yı alışımın üzerinden daha birkaç hafta geçmişken, bir sabah erken bir saatte spor yapmak için YMCA'ya*

* Young Men Christian Association (Genç Hıristiyan Erkekler Derneği) adlı kuruluşun baş harfleri.

gittim. Ben evden uzaktayken, bir bina müfettişı yan kapılardan birinden bahçeye girmiş, teftişini bitirdikten sonra da kapıyı açık bırakarak oradan ayrılmış. Yaklaşık iki saat sonra spor salonundan çıktığımda, Saşa orada merdivenlere oturmuş beni bekliyordu. Bu durum beni şaşkına çevirmişti. Spor salonuna daha önce hiç gelmemiş olan Saşa, ev birkaç sokak ötede olduğu halde beni orada nasıl bulabilmişti? Bunu üstün bir koku alma yetisiyle açıklayabilir miydim? Belki de, yerimi bulmak için kokumu takip etmişti. Sebep ne olursa olsun, bu durumda onu buraya getiren duygular, sergilediği beceriden çok daha gizemliydi: İşte benim bilmek istediğim de bilişsel yetiler değil, duygular.

Charles Darwin, bundan 125 yıl önce, *The Expression of the Emotions in Man and Animals* [İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi] adlı kitabıyla duygulara ilişkin araştırmaların temelini attı. O tarihten bugüne, bu alanda çalışan akademisyenler bu konuya kapılarını kapadılar ve ancak çok yakın zamanda, bu konularda araştırma yapan çok az sayıda bilim adamı, vahşi hayattaki hayvanların duygusal yaşamlarına ilişkin yeni bakış açıları ortaya atmaya başladılar. Bu kitapla, hayvanlar dünyasındaki en yakın dostlarımız olan köpeklerin yaşadığı duyguların şimdiye kadar denenmemiş ölçüde ayrıntılı bir irdelemesine öncülük etmeyi umuyorum.

TÜM BİLGİLER, TÜM SORULAR VE YANITLAR KÖPEKTEDİR.
FRANZ KAFKA

KÖPEKLERİN DUYGULARINI TANIMAK

Köpeklerle yaşamış olup da onların duyguları olduğunu inkâr edecek çok az insan vardır. George Romanes, köpektaki vicdandan söz eden yakın arkadaşı Darwin'in fikirlerinden yola çıkarak, "Köpeğin duygusal yaşamı son derece gelişkindir, bu bakımdan, doğrusu diğer tüm hayvan türlerinden daha gelişkin oldukları söylenebilir" diye yazar.' (Belki yanlış bir tutumla, buradaki hayvan türleri kapsamına insanı almamıştır.) Elbette ki köpeklerin duyguları vardır ve bunların çoğunu kolaylıkla tanıyabiliriz. Örneğin sevinç... Bir köpek kadar neşelenebilen başka canlı var mıdır? Köpek atlayıp zıplayarak, yürüyüşe çıkarıldığında neşeli havlayışlarla çalılıklara dalarak katıksız bir mutluluk sergiler. Tersine, "Hayır, bugün yürüyüşe çıkmıyoruz" sözünü duyan bir köpekten daha üzgün bir canlı düşünebilir misiniz? Yere çöker, kulaklarını aşağıya sarkıtır, gözlerini yukarı dikerek son derece mahzun, size bakar: Katıksız bir sevinç, katıksız bir hayal kırıklığı.

Peki ama bu sevinç ve hayal kırıklığı, bizlerin bu kelimeleri kullandığımızda anlatmak istediğimiz duygulara tam olarak karşılık gelir mi? Köpeklerin yaptıkları şeyler, davranış biçimleri, hatta çıkardıkları sesler, bazı anlarda insanların duygularına ilişkin kavramlarla karşılanabilir gibi görünür. Yeni biçilmiş çimlerin üzerinde yuvarlanan bir köpeğin yüzündeki haz, yanılgıya yer bırakmayacak kadar belirgindir. Duyguları ifade etmek için kullandığımız kelimeler yanlış, eksik ya da karşılaştırmalarımız kusurlu olabilir; ama, kimsenin inkâr edemeyeceği bazı derin benzerlikler de mevcuttur. Köpeğim benimkine çok benzer biçimde sevinç ve keder duyduğuna dair işaretler gösterebilir ve buradaki görünüm büyük öneme sahiptir. İnsanlar söz konusu olduğunda da, çoğu zaman bu benzerliğin ötesinde bir dayanağa sahip değilizdir.

Köpek bakıcılarının hepsi, kısa süreli yokluklarının ardından köpeklerinin kendilerini aşırı bir heyecanla karşılamalarından şaşkınlık duymuşlardır. Şaşa, böyle durumlarda tiz tiz haykırıp tuhaf sesler çıkararak

keyifle etrafta dönüp durur. Peki, onların yanına dönüşümüzün neden olduğu bu sınırsız hoşnutluk nasıl açıklanabilir? Genelde, bu durumu bir tür aptallık varsayımıyla açıklama eğilimindeyiz: Köpek bizim hiç dönmemek üzere gittiğimizi düşünmüştür. Köpeklerde zaman algısının olmadığını söyleriz. Cornell Veterinerlik Okulu'ndan Robert Kirk'ün deyişiyle, köpekler saate bakmaz. Her dakika onlar için sonsuz gibidir. Her şey son- suza kadardır. O anda orada olmayan, yok demektir. Bir başka deyişle, köpekler bizim gibi davranmadıkları zaman, onların davranışının akıldışı olduğunu varsayarız. Oysa bir insan da, kısa bir süreli bir ayrılıktan sonra sevgilisini gördüğünde kendini kaybeder ve tüm köpekler sahiplerine karşı sevgili gibidir. (Köpekler ve sevgi konusunun daha ayrıntılı tartışması için bkz. Üçüncü Bölüm.)

Köpeklerin bizim dönüşümüzle yaşadıkları memnuniyetin bir başka açıklaması, yavru köpeklerin annelerini karşılama biçimlerinden çıkarılabilir. Anne gelir gelmez, yavrular emzirilme hevesiyle ya da annelerinin yiyeceğini kusakarak kendilerine vermesi beklentisiyle, onun etrafında toplanırlar. Kurtlarda da, kuyruklarını sallayarak birbirlerini yaladıkları ve birbirlerinin burunlarını hafifçe ısırdıkları bir karşılama töreni vardır. John Paul Scott ve J.L. Fuller'a göre, yavru köpeklerin memnuniyetinin kökeni bu merasimlere dayanıyor olabilir.²

Saşa'nın ailemize katılmasından kısa bir süre sonra, bir akşam, o yanımda otururken, kitabın şimdi okuduğunuz bölümünün ilk taslaklarından biri üzerinde çalışıyordum. Bütün günümü yalnız başıma, çalışarak geçirmiştim. Oturma odasında yalnızca ikimiz vardık ve etraf çok sessizdi. Saşa'ya baktım ve beni izlediğini fark ettim. Birden, aklıma şöyle bir düşünce takıldı: Bu odada bir başka varlık, bir başka bilinç var. Burada, yanımda biri var. Peki Saşa'nın düşündüğü neydi? Neden birdenbire bakışlarını bana çevirmişti? Efendisinin orada olduğundan emin olmak, zihnimde başka bir şey olup olmadığını kontrol etmek için mi yalnızca? Yoksa duyguların –örneğin şefkat ya da belki endişe– yarattığı daha karmaşık bir düşüncesi mi vardı? Orada uzanmış yatarken ne kadar da sakin görünüyordu. Hissettiği duygu, huzur gibi bir şey olabilir miydi? Bazı Hindu düşünürlerine göre, huzur diğer tüm duyguların temelini oluşturan asli duygu-

dur. Bu fikir beni öyle etkiledi ki, Harvard'daki doktora tezimi bu konu üzerine hazırladım. Belki de ben, yalnızca kendi duygularımı Saşa'ya yakıştıırıyordum, kim bilir...

Saşa arada bir, huzurlu bir mutluluk duyduğunu anlatırcasına iç geçirirleriyle yanımda sessizce otururken, gerçekte neler hissettiğini merak ediyordum. Bir an için onun yerinde olup hissettiklerini hissetmeyi öyle isterdim ki! Bu arzuyu insanlar için de duyduğum durumlar olmuştur. Bir başka insanın gerçekten neler hissettiğini bilmek mümkün müdür? Köpeklerin gerçek duygularını anlayabilmek insanlarınkini anlayabilmekten daha zor olmasa gerek.

Bırakın bir başkasını, kendimizin neler hissettiğini nasıl bilebileceğimiz sorusu bile güç bir soru. Başka insanlarla konuşurken, sık sık “üzgünüm” ya da “mutluyum” gibi kestirme ifadelere başvururuz; ancak çoğu zaman, duygusal durumumuza kusursuz biçimde karşılık gelecek kelimeler yoktur. Kendimizi dille nasıl sınırladığımızı bir düşünün. “Bunalımdayım” deriz; oysa bu söz, daha karmaşık bir dizi duyguya dair muğlak bir ipucundan ibarettir. Bir olasılık, köpeklerde de durum böyledir: Onların sevinci de en az bizimki kadar karmaşık (onu oluşturan nedenleri her zaman kesin olarak bilemeyiğimiz anlamında; bunda daha önce yaşanan bir hazın rolü olabileceği gibi, tamamen anlık bir duygu da olabilir) ve tanımlanması zordur.

Sadece hareketlerinden yola çıkarak köpek davranışlarını yorumlamanın bize köpeklere dair pek çok şey öğreteceği açıkça bilinmekle birlikte, köpeklerin hislerine ilişkin gözlemlerin onları anlamamız için çok daha aydınlatıcı olacağını da artık kabullenmek gerektiğini düşünüyorum. Dahası, böylelikle kendi duygularımız hakkında da bir şeyler öğrenebiliriz; zira, duygu alanında herhangi bir üstünlüğümüz söz konusu değildir. Hayatım boyunca köpeklere ilgi ve sevgi duyan biri olarak, yıllarca onları yakından gözlemleyip bu konuda düşündükten sonra, köpeklerin benden daha yoğun bir duygu dünyaları olduğu sonucuna vardım. (Diğer insanlar adına konuşmaya henüz hazır değilim.) Köpekler daha çok şey hissediyorlar ve hisleri daha katıksız ve yoğun. İnsanın duygu dünyası, onlarınkiyle karşılaştırıldığında kaçışlar, ikilemler ve –bilinçli olsun olmasın– ikiyüzlü-

lükleriyle çok daha bulanık. Köpeklerle karşılaştırıldığında neden kendimizi bu denli sınırladığımızı araştırırken, belki de, duygularımız söz konusu olduğunda onlar kadar dolaysız, dürüst ve en önemlisi derinlikli olmayı öğrenebiliriz.

Freud, “Köpek, dostlarını sever, düşmanlarını ısırır. İnsan ise katıksız sevgi yetisinden yoksundur ve nesneyle ilişkilerinde daima sevgi ve nefreti birlikte hissetmek zorundadır” diyerek bir olguya işaret eder.³ Bir başka deyişle, insanın yaşadığı ikircikli hisler köpeklerde yoktur. Sık sık, aynı kişiyi, aynı gün ve hatta belki aynı anda hem sever hem de ondan nefret ederiz. Bu durum bir köpek için asla düşünülemez. Bu ya bazı insanların düşündüğü gibi karmaşık bir zihinden yoksun oluşlarından ya da benim düşündüğüm gibi, duyguları konusunda kafalarının daha net oluşundandır.⁴ Sanki köpek sizi bir kez severse, ne yaparsanız yapın, ne olursa olsun, aradan ne kadar zaman geçerse geçsin, daima sevecektir. Köpekler sevdikleri insanları anımsama konusunda eşsiz bir hafızaya sahiptirler. Bunun nedeni belki de insanlarla onlara duydukları sevgi arasında bir bağlantı kurmaları ve bu sevgiyi anımsamaktan haz almalarıdır.

Saşa, küçük kedi yavruları Sac ve Rac’ın etkisi altında. Bu iki minik tüy yumağını gördüğü anda, dikkat kesiliyor; ulumaya, inilti çıkar-maya başlıyor. Sanki istediğine ulaşmasına yardım edebilirmişim gibi, yalvaran bir ifadeyle yüzüme bakıyor. Onları kokluyor. Dokunaklı ulumalarla bir odadan öbürüne peşlerinden gidiyor. Yavru kedilerin buraya getirildiği ilk gece Saşa hiç uyumadı. Kafeslerinin dibinde yere uzanıp ayaklarını zarifçe üst üste atarak, bütün gece onları izledi. Yavruları kafesten çıkardığımda patisiyle nazikçe onlara dokundu. Kediler bütün bu olanlara, hele de onun ikinci hafta yaptıklarına çok şaşırılmış görünüyorlardı: Saşa, içlerinden birini patisiyle yerden alıp, incitmemek için büyük bir özen göstererek bir başka odaya taşıyıp orada bıraktıktan sonra, diğerine de aynı işlemi uygulamak üzere geri döndü. Onun bu kavuniçi renkli minicik yumakları odadan odaya taşıyışını görmek, beni de kediler kadar şaşırtmıştı. Öte yandan, kediler kısa süre sonra onunla oynamak istediler. Biri sırt üstü yatıp yuvarlanarak minik patisini ona doğru uzattı. Yine de, Saşa’ya olan ilgileri, onun onlara gösterdiği ilgiyle karşılaştırıldığında sönük kalı-

yordu. Onun yavrulara olan ilgisinin yoğunluğu şüphe götürmeyecek kadar açık. Bu ilginin kaynağının ne olduğu ise ayrı bir konu.

Saşa ne yapmak istiyor? Annelik güdüsü uyanmış ve yavru kedilere karşı anne tavrı takınmış olabilir mi? Gerçekte kedilerin kendi yavruları olduklarını sanıyor ve onları güvenli bir kovuğa taşımak mı istiyor? Yoksa onları yemek istiyor da, benim sözümü dinlemekle ("Kedileri yeme!") ona bir kedi yavrusunun iyi bir öğün olduğunu söyleyen güdülerine kulak vermek arasında bocalıyor mu? Ya da bu minik canlıların tuhaf bir tür köpek yavrusu olup olmadıklarını anlamak için, meraktan mı bunları yapıyor? Belki de yalnızca onlara sürü gibi davranıyor; ne de olsa bir çoban köpeği.

Bu açıklamaların hiçbiri yeterince doyurucu değil. Bu bir annelik iç-güdüsünden kaynaklanıyor olsaydı, örneğin tavşanlara ya da kazlara da aynı şekilde davranır, onları gördüğünde (kovalamak yerine) ulurdu. Dahası, Saşa'nın hiç yavrusu olmadı. Onları yemek istediğini de sanmıyorum; bir parça bifteği bile ona zorla yediriyorum. Aptal da değil; bir köpekle kediyi ayırt edebilir. Onlara sürüsü gibi davranıyor olsa, ağzına almaz, bir ihtiyaç ya da bir duygu anlatmak ister gibi uluyup inlemezdi. Gerçek şu ki, onlara neden bu kadar ilgi gösterdiğini ne ben ne de bir başkası bilebilir. Oysa, "Saşa, bu minik tüy yumaklarıyla neden bu kadar ilgilisin?" diye sorabilseydik, her şey ne kadar da kolay olurdu: "Çok basit, baksana nasıl da tapılası güzellikler!" ya da "Çok küçük ve yardıma muhtaç görünüyorlar, onları korumak istiyorum" veya "Beni şaşırtıyorlar." Amacı ne olursa olsun, Saşa'nın bu minik yavrulara karşı birtakım duygularla dolu olduğu kesin; çünkü uluyup inleyerek onları odadan odaya takip ediyor, başını dikleştiriyor ve şaşkın ve büyülenmiş görünüyor. Onların etkisi altında olduğunu söylerken anlatmak istediğim buydu. Saşa onlardan bir şey istiyor, onlara karşı bir şeyler hissediyor ve sanki bu hislerini ifade etmeye çalışıyor.

Onunla empati kurmamız zor; zira iç çekerek ve uluyarak kedi yavrularının peşinden gitmek insanların göstermedikleri bir davranış. İnsanlarda bu davranışın bir karşılığını bulmak olası görünmüyor. O halde, belki de Saşa benim "evcil hayvan teorilerimden" birine örnek oluşturuyor: Hayvanlar, insanlarla ortak birtakım duyguların yanı sıra, bizden "başka"

olduklarından, bizim bildiklerimizden farklı, insanların paylaşmadığı bazı duyguları da yaşayabilirler; onlar insanlarla aynı değildirler. Algıları, deneyimleri, onları, bizim bilmediğimiz ya da çok az bildiğimiz bambaşka (veya yepyeni) bir dizi duyguyu algılamaya açık bir konuma sokar. Köpek duygularından oluşan bize kapalı bir dünyanın bulunduğu düşüncesi son derece gizemli ve büyüleyicidir. Bu duygulardan bazıları köpeğin algı kapasitesinden kaynaklanıyor olabilir. Eski bir hesaplama göre, bir köpeğin koku alma duyusu bizimkinden 100 milyon kez daha hassastır. (Beşinci Bölümde bu konuya tekrar döneceğim). Ancak gerçek rakam bundan oldukça düşük olsa da, Saşa'nın, burnunu zemine dayadığı zaman, benim hakkında ancak tahminler yürütebildiğim bir dünyayı algılayabilir duruma geldiği de bir gerçektir. Benzer biçimde, Saşa kulaklarını diktiğinde, bana hiç ulaşamayan sesler duymaktadır.

Saşa'nın kedi yavrularına olan ilgisi ise, daha üstün (ya da aşağı) algısal kapasiteden ziyade, sosyallığe ilişkin bir durumdur. Köpekler ve insanların toplumsallığının çok benzer olduğunu, dolayısıyla da insanların, bir köpeğin (bizim gibi) bir sürüye ait olmakla ilgili her türlü duygusunu anlayabilecek benzersiz bir niteliğe sahip olduğunu varsaymak hoşumuza gider. Bizler de, birbirimizin sosyal yaşamlarına ve bağımlılık temelli karşılıklı ilişkilere yoğun bir ilgi duyarız. Köpeklerin bizi böylesine iyi anlayabilmelerini ve kendi dolaysız deneyimleri sayesinde insanlarla duygudaşlık içinde görünmelerini buna bağlarız.

Belki de, köpeklerin insan duygularını anlama konusunda sıklıkla başarılı olmalarının nedeni, sosyal dünyalarının bizimkiyle benzer oluşudur. Kedilerle sözkonusu benzerliği taşımıyoruz ve kediler bizi asla bu denli iyi anlayamıyorlar. Köpeğimizden beklediğimiz türde bir sempatiyi kedi-mizden beklemeziz. Aslan boyutlarında bir kedi olsa, bu, tereddütle yaklaşacağımız bir hayvan olurdu. Oysa boyutları ne olursa olsun, çoğumuz güvenilir olduğu söylenen bir köpeğe yaklaşımdan çekinmeyiz. Kedi familyası konusunda uzman olan Alman etolog P. Leyhausen, kedileri kimsenin evcilleştirmedeğini, onların bağımsız doğalarından vazgeçmeden, evcilleşmeyi kendilerinin tercih ettiklerini belirtir. Leyhausen'e göre, kedi evcildir ama evcilleştirilmiş değildir.⁵

Alman akademisyen Eberhard Trumler, kurtların insan toplulukları arasına katılmadığını, bunun tam tersinin olduğunu öne sürer. Trumler, evrimsel gelişim bakımından bizden çok daha eski bir tür olan ve avcılık konusunda çok daha kusursuz bir donanıma sahip olan kurtların insanların yardımına gereksinim duymuş olamayacaklarını belirtir. Öte yandan insan otçul atalardan gelmektedir ve avcılık konusundaki donanımı kurtlarla karşılaştırılamayacak kadar zayıftır. Yiyecek elde etmek için kurtlar bize ihtiyaç duymazken, biz kurtların yardımından yararlanabilirdik. Yine, insan grupları kurt sürülerini izleyerek, avlarını yakalamalarını bekleyip daha sonra onları kovalayarak avı kendileri yemiş olabilirler. Hint kurtları, sık sık yaban domuzları tarafından kovalanarak avlarını kaptırırlar; aynı durum eski insanlar ve kurtlar arasında da yaşanmış olabilir.⁶

Doğabilimci ve yazar Jared Diamond, büyük memelilerin tümünün evcilleştirilmelerinin MÖ 8000 ile 2500 yılları arasında gerçekleştiğine işaret eder. Evcilleştirme köpeklerle başlamış, daha sonra koyunlar, ördekler, domuzlar ve en son Arap ve Batı Asya'nın çift hörgüçlü develeri ile mandalar evcilleştirilmiştir. Ona göre, MÖ 2500'den günümüze, bu hayvanlara eklenen kayda değer bir tür olmamıştır.⁷ Bunun neden böyle olduğu sorusunun yanıtı hâlâ bilinmiyor.

Evcilleştirilen başka hayvanlar da –başta kedi, at, bazı kuşlar, tavşan ve sığır– olmakla birlikte, başka hiçbir hayvan (ister vahşi, ister ehli ya da evcil olsunlar) insanlar için köpekler kadar büyük bir anlam taşımamaktadır. Kurtlar, filler ve yunuslar gibi (hepsi de ehlileştirilebilen ancak eşeyssel yaşamları üzerinde çok az denetim kurabildiğimiz) bazı evcil olmayan hayvanlarla da sıkı duygusal bağlarımız vardır; ancak onlarla olan doğrudan karşılıklı ilişkimiz çok daha sınırlıdır. Evcil hayvanları yüzyıllar boyunca yetiştirerek, onların genetik donanımlarını bizim isteklerimize uyacak şekilde değiştirmiş bulunuyoruz. Eşeyssel işlevlerini denetleyerek ihtiyaçlarımıza uygun biçimde onları eğitiyor, aynı şekilde yaşam alanlarını ve yiyecek kaynaklarını da denetimimizde tutuyoruz. Evcilleştirme konusunda uzman olan Juliet Clutton-Brock, Darwin gibi, bu ilişkiden yalnızca insanların yarar sağladığı görüşünde. Clutton-Brock, Darwin'den alıntılar yaparak şu sonuca varır: “İnsan iradesinin böylelikle etkisini gös-

termesiyle, evcil hayvan türleri ve tarımı yapılan bitki türlerinin, doğal türlerle karşılaştırıldığında nasıl olup da anormal bir karakter sergilediklerini anlayabiliriz; bunlar, kendi yararları için değil, insan yararı için değişime uğratılmışlardır.”⁸

Köpek uzmanı ve Hayvanları Koruma Derneği başkan yardımcısı (biyoetik ve çiftlik hayvanlarının korunmasından sorumlu) Michael Fox, hepsi de evcil hayvanlarda bizlerin güçlendirdiği özellikler olan hızlı olgunlaşma, hastalıklara karşı direnç, yüksek doğurganlık ve uzun yaşam süresinin doğada belli türlerin aşırı artışına yol açacağına, bunun da ekolojik dengede bir değişime (ve olasılıkla diğer türlerin yok olmasına) neden olacağına işaret eder.⁹ Bu evcilleştirilmiş hayvanların pek çoğu, yarı vahşi görünenler bile, insanlara bağımlıdır ve büyük özen isterler. Dayanıklı yabani koyunların bile dezenfekte edilmesi, kurtlardan arındırılması ve ek kışlık yiyeceklerinin verilmesi gerekir.

Evcil hayvanlar arasında bile, köpek, belki de tamamen evcilleştirilmiş tek tür olarak öne çıkar. Ördekler evcilleştirilmiştir ve ehli olabilirler, ancak insanlarla yakın dostluk kurdukları pek nadirdir. Domuzlar, belki biraz şans verilseydi, dostlarımız olabilirlerdi. Zürih Zooloji Bahçeleri müdürü H. Hediger, özünde evcilleştirilmiş bir kurt olan köpeğin, insanların karşılıklı yakın bağlar kurduğu ilk hayvan olduğunu yazar. Hediger’e göre, başka hiçbir hayvan bizimle böylesine yakın bir ruhsal birlik içinde değildir; öyle görünüyor ki köpekler, bizim düşüncelerimizi okuma ve “ifademizdeki ve ruh halimizdeki en ufak değişimlere tepki verme” becerisine sahip tek hayvan türüdür.¹⁰ Alman köpek eğiticileri, köpeğin bizim ruh halimizi algılaması olgusunu anlatmak için *Gefühlsinn* (hisleri algılama hissi) terimini kullanırlar.”

Köpeklerin duyguları konusunda bilgili olan Voltaire, Descartes’ın köpeklerin her türlü acıdan muaf makinelerden ibaret oldukları tezini çürütmek için, kaybolmuş bir köpeği örnek vermiştir; *Dictionnaire philosophique* [Felsefe Sözlüğü] adlı eserinde, Descartes’a şöyle yanıt verir:

Efendisini kaybedip acı acı uluyarak onu yollarda aramış olan; telaşlı, endişe içinde eve dönerek bir aşağı bir yukarı koşturan, bir oda-

dan diğetine seğırten, sonunda sevdiği efendisini çalışma odasında bulunca tatlı haykırışlarla atlayıp zıplayarak, ayakları dibinde yaltaklanarak sevincini belli eden şu köpeğе ne diyeceksin? Barbarlar, dostlukta insanı şaşılacak ölçüde geride bırakan bu köpeğı yakalayıp bir masaya çiviliyorlar ve sana bağırsak zarındaki damarları göstermek için diri diri içini açıyorlar. Kendi sahip olduğun duyu organlarının tümünün onda da olduğunu keşfediyorsun. Cevap ver, mekanist: Doğa bu hayvandaki tüm duyu organlarını o hissetmesin diye mi vermiş? Hissizse sinirleri neden var? ¹²

İnsanlarla köpekler arasında böyle yoğun bir ilişkinin var olma nedeninin, birbirlerinin duygusal tepkilerini anlama konusunda karşılıklı bir yetkinliğe sahip olmaları olduğu, bu kitabın başlıca temalarından biri. Bir köpeğin *joie de vivre*'i [yaşama sevinci] bizimkinden çok daha fazla olabilir, ama biz insanların da algıladığı bir duyu olarak bunu hemen ayırt edebiliriz. Köpeklerle insanlar arasındaki yakınlığı herkes kabullenmiştir, ancak bu aynı zamanda bu son derece gizemli bir şey olarak görülmeye devam etmektedir. Doğallıkla kendimi köpeklerime yakın hissedirim. Kimdir bu köpekler? Tabii ki Sima, Saşa ve Rani. Bu kadarı kolay ve açıkça görülüyor. Oysa, bu kitap üzerine çalıştığım sırada, çalışma odamda yere uzandıklarında sık sık onlara bakıp bir yabancılaşma duygusuna kapıldığım olmuştur. Burada, yanı başımda uzanmış yatan, bana bunca yakın ama bir o kadar uzak olan bu canlılar kim? Kolaylıkla anlaşılabilir, bir o kadar da anlaşılması güç yaratıklar. Onları en yakın dostum kadar yakından tanıyorum; buna rağmen, kim olduklarına dair hiçbir fikrim yok.

Belli bir kararsızlığı da içinde barındıran bu çelişkili durum, köpeklerle dair ve onlara yönelik konuşmalarımız, deyimlerimiz, övgü ve yergilerimize de yansımıştır. Sir John Davies, (1594'te yazdığı) *In Cinaem* adlı epigramda bunu şöyle yorumlar:

Köpek gibi yorgun,
Köpek gibi öfkeli, hasta ve aç,
Köpek gibi durgun ve kasvetli,

Tembel, uykucu ve ahlak olduğunuzu söylersiniz.
Neden bir köpeklerle karşılaştırırsınız kendinizi?
Tümünüzün köpeği aşağıladığı mukayeseyi
Tersinden yapacağım.
Köpek gibi iyi ve sevimli,
Köpek gibi doğru ve dürüst,
Köpek gibi nazik ve özgür,
Köpek gibi bilge ve yiğitsiniz.¹³

Madam Roland'ın "*Plus je vois les hommes, plus j'admire les chiens*" (İnsanları tanıdıkça köpeklerle olan hayranlığım artıyor) sözünü söylediği 18. yüzyıldan itibaren, köpekler hakkında yazılanlar genellikle olumlu olmuştur. Kimi zaman William James'inki gibi şahane ifadelerle de rastlarız: "Köpeğimin benim ruh halimi anlama konusundaki gücü olağanüstü, bana olan sevgi ve bağlılığı ölümsüz olsa da, onun zihni, benim için, en az uzak atalarım için olduğu kadar çözümsüz bir bilmece."¹⁴ ya da Ambrose Bierce'in *Devil's Dictionary*'deki [Şeytan'ın Sözlüğü] tanımı gibi lezzetli bir ifade: "Köpek, isim. Dünyadaki tapınmalardan taşan ve artan miktarı tutmak için tasarlanmış bir tür ilave ya da yedek Tanrı."¹⁵ Samuel Coleridge, *Table Talk*'ta [Masabaşı Sohbeti] (2 Mayıs 1830) "Bir insanın hayattaki en iyi dostu ona cephe alarak düşmanı haline gelebilir. Oğlu ya da kızı ... nankörlük edebilir. En yakınındakiler ve en sevdikleri ... onun güvenine ihanet edebilirler... Bu çıkarıcı dünyada insanın sahip olabileceği, bencillikten nasibini hiç almamış, onu asla terk etmeyen, asla nankörlük ya da hainlik göstermeyen tek dostu, köpeğidir." cümleleriyle bu gerçeğe ilk kez dikkat çekenlerden biri olmuştur.

Deyimlerimiz ve dilimizde, *köpek* sözcüğünün kullanımı daha olumsuz anlamlara işaret eder. Bir şeylerin kötüye gittiğini anlatmak için, "going to the dogs" [köpeğe dönmek] sözünü kullanırız. Erkekler bir kadın için "köpek" sıfatını hiç de nazik olmayan bir anlamda kullanırlar. Bu sıfat erkekler için de aşağılayıcıdır.* "To put on the dog" [köpek havasına

* "Dog" sözcüğü İngilizcede erkekler için "herif," kadınlar için ise "çirkin ve sıkıcı" anlamlarında kullanıldığı gibi, genel olarak her iki cins için de, Türkçede olduğu gibi aşağılayıcı bir sıfattır -ç.n.

girmek] sahte tavırlar takınmak, caka satmaktır. En sefil ve utanç verici ölümler, “a dog’s death” [köpek gibi ölmek]tir.¹⁶ Ta 18. yüzyılda bile, insanın sırtında “kara köpek” olması, mutsuzluk ve sıkıntıyı anlatmak için kullanılan bir deyimdi. Kendi toplumumuzu eleştirmek için “a dog-eat-dog world” [itin iti yediği dünya] sözünü kullanıyoruz; oysa deyimın kaynağı buna zıt anlamlı Latince *Canis caninam non est*, yani “köpek köpeği yemez” sözü olabilir. [Türkçe benzeri, “İt itin kuyruğuna basmaz.”] İngilizcedeki en anlamlı deyimlerden biri de, 1519’da John Lyly tarafından eski bir tabir olarak aktarılmış olan, “The dogs may bark; the caravan goes on”dır [İt ürür, kervan yürür].¹⁷

Köpeklerimi günde beş defa yürüyüşe çıkarırım. Bizi tanıyan insanlar bu köpeklerin mükemmel bir hayat sürdüğünü söylüyor. Belki de “leading a dog’s life” [köpek gibi yaşamak] istenilir bir şey ve “going to the dogs” [köpeğe dönmek] istenilir bir durumu anlatır olacak şekilde, kelime hazinemizi yenilememiz gerekiyor.

Joel Savishinsky, “Pet Ideas” başlıklı bir makalede, dilimizde köpeklerle ilgili çelişkilere dikkat çeker:*

Kazanan kişiye “baş köpek” [top dog] (bir numara) deriz; engellenmiş veya haksızlığa uğramış olana ise “alt köpek” [underdog]. Aşırı duygusal insanlar, “köpeğin köpeği yediği” bir dünyada [dog-eat-dog world, rekabet dolu bir dünyada] “köpek hayatı” [a dog’s life, mutsuz bir hayat] sürerler. “Ağustosun köpek günlerinde” [dog days of August, eyyam-ı bâhurda, yani ağustosun en sıcak ilk haftasında] bunalırlar; önceliklerini karıştırdıkları ya da bir şeyleri tersine yaptıklarında, kuyruğun köpeği salladığından [the tail wagging the dog] söz ederler. Kendisinin yararlanamadığı bir şeye başkalarının da ulaşmasını engelleyen kimseye “yemlikteki köpek” [a dog in the manger] deriz. Yıpranmış bir kitaba “köpek kulaklı”

* Burada sıralanan deyimlerin birçoğu İngilizcenin olanaklarından yararlanılarak üretilmiş olup, Türk okura bu dilde köpek kelimesinin kullanımına ilişkin bir fikir vermek amacıyla, deyimlerin Türkçe karşılığı olarak verilen sözcüklerin Türkçede İngilizcesine karşılık gelen herhangi bir anlam taşıması gözetilmemiştir –ç.n.

[dog-eared], kötü šiire “köpekleme” [doggerel] deriz. Dokunaklı bir bakış ise bir “asılı köpek” [hang-dog] ifadesidir. Görevine bağlı ama yeteneksiz bir işçi, en iyi tabirle “köpelmış”tir [dogged, azimli, inatçı].¹⁸

Ancak bu konuda hiç kimse, James Thurber’ın tamamen alıntılanmayı hak eden şu sözleri kadar güzelini yazmamıştır:

Köpekler insanın belki en iyi dostudur, ama insan sık sık, tarihe geçmiş sevgi ve hayranlığına rağmen, köpeğe en acımasızca eleştirileri getiren canlı olmuştur... O, sanki tersliklerin çoğu köpeklere yakışmış gibi, şu ya da bu talihsizliğin bir köpeğin bile başına gelmeyeceğini söyler ve tahammül edemediği kimseleri pis bir köpek diye tanımlar. Dişi köpeğin ve onun erkek yavrusunun adını, kendi türünün kötü insanlarını yermek için saygısızca kullanır. Tüm bu küçümseme ve saygısızlığın ardında, psikiyatristlerin kardeş rekabeti olarak bildiği olguya benzer, tuhaf bir kıskançlığın izleri vardır. İnsan, köpeklik arzusu diye adlandırılabilir, bir köpek kadar mutlu ve tasasız olma yönünde tuhaf ve karmaşık, engellenemez bir itkidenden mustarıdır.¹⁹

Köpeğin bu dünyada var oluşuna tam olarak uygun bir şey –bir köpek– olma özgürlüğünü ona çok gördüğümüz doğru olabilir. Pek çok kere ler Saşa, Rani ya da Sima’yı, yüzlerinde katıksız bir haz ifadesiyle yemyeşil çimenlerde yuvarlanırken görür ve tam da bir köpeğin yapması gerekeni yaptıklarını düşünürüm. Oysa kendimiz için, bir insanın yapması gerektiği şeyleri yaptığımızı söylemek, hele de kimse bunun ne olduğunu bilmezken, çok daha zor değil midir?

Bizim köpeklere ilişkin düşüncelerimizi bir yana bırakalım. Peki köpekler bizim ne –ya da kim– olduğumuzu düşünüyorlar? Eğer köpeklerin rüyalarında nasıl göründüğümüzü bilseydik (çünkü onlar bizi rüyalarında görüyorlar; bkz. Onuncu Bölüm) bu soruya yanıt verebilirdik; ancak bunu bilmediğimize göre, köpek topluluklarıyla ilgili var olan bilgilerimizi

kullanarak tahmin yürütmemiz gerekiyor. Genel yorum her zaman şöyle olmuştur: Köpekler sürüler oluşturur; en güçlü, en akıllı ve en iri olan birey sürünün lideri olur; köpeklerin arasındaki bir insan bu tanıma uygundur; o halde herhangi bir köpek sürüsünde bizler daima lideriz. Ancak bu görüş bazı bakımlardan sorunludur. Birincisi, her ne kadar tersini düşünssek de, gerçekte köpekler arası hiyerarşiye ilişkin çok az şey biliriz. Egemenliğin basit bir olgu olduğunu varsayarsak, oysa öyle değildir ve bunda hangi etkenlerin etkili olduğunu, hatta köpekler arasında egemenliği belirleyen ne olduğunu asla kesin olarak bilemeyiz. İkincisi, köpekler aptal değildirler ve bizim köpek, hatta süper köpekler olmadığımızı kesinlikle bilirler. (Bazı veterinerler böyle söylese de) bir köpeğin, bir kediye küçük bir köpek olarak algıladığını sanmıyorum. Onları nasıl sınıflandırdıklarını bilemem ama köpek olmadıklarını bildiklerinden eminim.

Frances ve Richard Lockridge, tıpkı bir insanın kendini tanrı suretinde görmekten hoşlanacağı gibi, köpeğin de insan olmayı isteyeceği görüşünü savunurlar. *Cats and People* [Kediler ve İnsanlar] adlı kitaplarında, iyi yetiştirilmiş bir köpeğin en büyük isteğinin kendisinden önce dostlarını hoşnut etmek olduğunu yazarlar: “[Köpek] insanların pek çoğu gibi ve hemen hemen tüm insanların başkalarından isteyecekleri gibi, sevgisini sevgi gösterileriyle belli eder; köpek sizde konunuza dair en ufak bir şüphe bırakmaz ve size olan bağlılığını en aşırı biçimde göstermeye hazırdır, öyle ki en aşağı konumdaki insan bile, bir köpeğin parıldayan gözlerinde, bir an için kendini tanrı gibi görebilir.”²⁰

Köpekler gerçekten de bizim tamamen anlaşılması mümkün olmayan güçlü varlıklar, tanrılar olduğumuzu mu düşünüyor?²¹ Sanmıyorum, zira “tanrı” fikri insan imgeleminden çıkmış bir şey: Kendimizin, yalnız biraz daha güçlü bir benzeri. Tanrılar bizim dileklerimizi yerine getirir ve kaderimizi belirler. Köpeklerin bizimle birlikte oldukları sürece tamamen bize bağımlı oldukları doğrudur. Nereye gidileceğine, orada ne kadar kalınacağına, ne zaman oradan ayrılacağına, neyi yapabilecekleri ve neyi yapamayacaklarına biz karar veririz.

Bazı insanlar köpekleri kölelere benzetir; ancak, köpekleri neredeyse tamamen kendimize bağımlı kılmış olmamız onları kölelere ben-

zetir mi? Unutmayalım ki, köpeklerin bu konuda başka herhangi bir seçeneği bulunmamaktadır. Tutsağın (kimi zaman ona sunulan sınırların gerektirdiğinin ötesinde) gardiyanına âşık olduğu Stockholm sendromu tanımı, bu durumu açıklayabilir.* Bir ölçüde bizler de köpeklerin gardiyanları durumundayız, çünkü elde edebilecekleri her türlü özgürlüğü bizden tatlılıkla almak zorundalar. İşte bizi bu kadar iyi anlamayı öğrenmeleri için güzel bir sebep! Yaşamkalım, köpekleri bizleri tanımaya ve bizi bir ölçüde ikna etmeyi öğrenmeye zorluyor. Köpekler, bizim onlara sunduğumuz sınırları aşmadan özgürlüklerini uzlaştırarak elde etmeyi öğrenmek zorundalar. Onlar üzerinde kurduğumuz bu denetimi doğal bir şey gibi kabullenmiş görünüyorlar. Bize kafa tutan köpeklere sorunlu köpekler deriz; oysa belki de onlar yalnızca statükoyu sorgulayan bağımsız düşünürlerdir.

Hemen hemen tüm köpeklerin küçük çocuklara duyduğu (karşılık gören) hayranlığa ne demeli? Köpeklerin gözünden küçük çocuklar nasıl görünürler acaba? Köpek “İşte, bunlar daha farklı, bizim gibiler” mi der? Çocukların bağımlılığının da farkında mıdır? Benzerlik olarak gördüğü bu mudur? Boyutları mı? Yoksa bu hayranlığı yalnızca neoteninin* bir parçası mıdır; bize göre çocuk gibi olduğundan “diğer” çocuklarla birlikte olmayı mı arzuluyordur?

Köpeklerin bizim pek çok teorimizi böyle geçersiz kılmasının nedenlerinden biri, onların bu sezgisel anlayışları ve duyarlılıklarının *tüm insanlar* için geçerli olmayışdır. Bir köpek, bazı insanlara karşı son derece saldırgan davranırken, bazılarına karşı çok anlayışlı ve nazik olabilir. Köpeklerin yaptığı yabancı/dost, efendi/düşman vb. ayrımlar onların ünlü korumaya güdüsüyle açıklanabilir. Unutmayalım ki, köpek gerçekte bir kurttur; dolayısıyla mizacı ve davranışlarının çoğuyla vahşi bir hayvandır, bizim kendi dünyasının bir parçası olmamıza izin vermiş olsa da. Bu, kimi za-

* Stockholm sendromu: 1973'te Stockholm'de bir banka soygunu sırasında memurlardan biri kendini rehin alan hırsıza âşık olur. Bu olaydan esinlenilerek psikiyatride sürekli bağımlılık, stres ve hayatta kalmak için uzlaşma ihtiyacından doğan, benzer durumlarda oluşan duygusal bağılıklara bu ad verilmiştir -ç.n.

** Neoteni: Zool. Erişkin hayvanda erişkinlik öncesi özelliklerin korunması -ç.n.

man bazı bakımlardan insana saygılı görünseler bile, başka hiçbir vahşi hayvanın yapacağı bir şey değildir.

Doğada yaşayan vahşi hayvanlar için, insan genellikle kaçınılması gereken tehlikeli bir varlıktır; ama durum her zaman böyle değildir. Örneğin katil balinaların bizlere karşı neredeyse doğaüstü bir ilgileri olduğu görülmektedir: Katil balinaların kışkırtma olmaksızın bir insanı öldürdükleri, kayıtlara geçmiş bir olay yoktur; oysa bunu kolaylıkla yapabilirlerdi. Okyanusta hareket eden her şeyi, kutup ayılarını bile yediklerine göre, bize neden dokunmasınlar? Belli ki bizde kendileriyle bazı benzerlikler görüyorlar.

Bu benzerlikler, sınırları belirlenmiş toplumlarda sosyal varlıklar olarak yaşamakla ilgili olabilir. Bu bakımdan köpekler, balinalar ve insanların pek çok ortak yönü vardır: Her ne kadar, balinalar asla, diğer balinalar yerine bizimle vakit geçirmeyi tercih etmeseler de. Bizler asla bir katil balina sürüsüne dahil olamazdık. (Katil balinalar hakkında bu kadar az şey bilmemizin nedenlerinden biri de budur). Aslında, köpeklerden başka hiçbir tür, insanın dostluğunu kendi türünün üyeleriyle olmaya sürekli olarak tercih ettiğini göstermemiştir. Bizler şimdiye dek pek çok hayvanı evcilleştirdik; oysa bizi yalnızca köpekler evcilleştirdiler. Köpeğin bizi tercih etmesi, kimliğimize dair kafası karışık olduğundan ya da tanrı olduğumuzu düşündüğünden değil, yalnızca bizi sevdiği içindir. Bu olgu öyle hayret verici ve sağduyunun beklentilerine öyle aykırıdır ki (kendimizi öylesine sevmeye layık olmayan varlıklar olarak görüyoruz ki) neredeyse hiç kimse bu olguyu kabullenememektedir. Köpekler, yalnızca onları beslediğimiz, yürüyüşe çıkardığımız, tımarladığımız ya da koruduğumuz için değil, hoş varlıklar olduğumuz için de bizi seviyorlar. Hayret!

Tanrı olmasak bile, köpekler kendimizi öyle hissetmemizi sağlarlar. Aldous Huxley, “Köpeğinin nazarında her insan bir Napolyon’dur; işte köpeklerin bitmeyen popülerliğinin açıklaması” der. Buradaki sorun şu: İnsanlar sevgi ve tapınmayı yetki vermeyle karıştırıyorlar. Bizler kimi zaman, bize böylesine üstün bir varlıkmiş gibi davrandığından, bir köpeğe “sahip olma” yetkisini elimizde bulundurduğumuzu düşünürüz. Bu kitapta, köpek, isteğimize göre sahip olup elden çıkarabileceğimiz, birilerine ve-

rebileceğimiz, terk edebileceğimiz, hatta uzak bir yere taşındığımızda öldürtebileceğimiz bir şeymiş gibi “sahip” sözcüğünü kullanarak onu bir nesneye dönüştürmekten kaçındım. Umudum daha kusursuz bir eşitliğin sağlanması. Uzun yıllar önce Charles Darwin, köleleştirdiğimiz hayvanları eşitlerimiz olarak düşünmekten hoşlanmadığımızı dile getirmiştir. Hiç kimse, bir köpek de olsa, köleleştirilmemelidir. Bizimle aynı statüden, dost ve eşitimiz olan varlıklarla etkileşim içinde olmak çok daha caziptir.

Darwin'den günümüze, hayvan davranışbilimcileri hayvan bilinci kavramını kabullenmeye inatla direndiler. Bu yaklaşımın değişmesinde etkili bilim adamlarından olan Donald Griffin, üniversitedeki hayvan davranışına ilişkin derslerde öğrencilere, bir hayvanın ne düşündüğü ya da hissettiğinin sorulmasının bilimsellikten uzak olduğunun öğretildiğine işaret etmiştir. Öğrenciler bu tip sorular sorduklarında, açık sorgulamaları sindirecek ölçüde alay ya da düşmanca tavırlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.²² Profesör Griffin, Roger Caras'a “Karşılaştırmalı psikoloji alanında çalışan pek çok bilim adamı, hayvan bilinci kavramını duyduklarında neredeyse kelimenin tam anlamıyla taş kesilirler” demiştir.²³

Belki de köpek yaşamına karşı açıkça kabullenilmemiş olan kıskançlığımızın, hayvan duygularıyla ilgilenenlerin sık sık antropomorfizmle suçlanmalarında da bir etkisi vardır. Bir bilim adamı diğerini sırf bu korkunç hayaleti anarak, “Neden antropomorfizm yapıyorsun?” sözleriyle susturabilir. Antropomorfizm, insan olmayan bir varlığa insan nitelikleri –düşünce, duygu, bilinç ve motivasyon– atfedilmesidir. Pek çok bilimci, hayvanların acı duyduğu fikrini bile en büyük antropomorfik yanlışlardan biri, hayvanlarda derin duygularından söz edilmesini ciddi bir hata, hatta bir günah olarak görür. Bazı bilimsel ifadelerde antropomorfizm “suçu işlemek” söylemine yaygın biçimde rastlanmaktadır. Terimin kökeni, insan biçimi ve niteliklerinin Tanrı'ya yakıştırıldığı –insani olan ilahi olabilir miş gibi davranmanın yarattığı hiyerarşik hata– zamanlardaki dinsel söylemlere dayanır; günah çağrışımının nedeni de budur. 1908 tarihli *Encyclopedia of Religion and Ethics*'teki [Din ve Ahlak Felsefesi Ansiklopedisi] antropomorfizmle ilgili uzun bir makalede yazar şöyle der: “Vahşilerde olduğu kadar çocuklarda ve hayvanlarda da görülen nesneleri kişileştirme eğilimi–is-

ter duyularla algıladığımız, ister düşüncelerimizle yarattığımız nesneler olsun— antropomorfizmin kaynağıdır.”²⁴

Bu fikre göre, insanlar tanrıları kendilerinin biz benzeri gibi düşlerler. Bu eğilime verilen örneklerin en bilineni, Tanrı’yı Etiyopyalıların siyah, Trakyalıların mavi gözlü ve kızıl saçlı olarak resmettiklerini ve “eğer öküzler ve tilkilerin elleri olsa ve resim çizebilseler” onların tanrı resimlerinin öküzler ve tilkiler olacağını söyleyen Yunanlı yazar Xenophanes’ten (MÖ 5. yüzyıl) gelir. Düşünür Ludwig Feuerbach, Tanrı’nın, insanın özünün semavi bir ekrana düşürdüğümüz bir yansımasından başka bir şey olmadığı sonucuna varır. Bilimde, hayvanlara insan nitelikleri yakıştırmak hiyerarşiye karşı işlenen bir günahdır. Nasıl ki insanlar Tanrı gibi olamazlarsa, burada da hayvanlar insanlar gibi kabul edilemez.²⁵

Bir bilim adamını antropomorfizmle suçlamak ağır bir eleştiridir; ancak yine de bir hayvana sevinç ve keder gibi duygular atfetmenin antropomorfizm sayılması için, hayvanların böyle duygular hissetmediklerinin kesin olarak bilinmesi gerekir. Pek çok bilim adamı bunun böyle olduğunda ısrarlı olsa da, bu kararları kanıtlara dayanmamaktadır. Sorun, duyguların varlığının inkârından ziyade, bunun bilimsel tartışmaların bir parçası haline gelmek için fazla tehlikeli görülmesidir. Bu öznellik öyle mayınlı bir bölgedir ki, asla sorgulanmamalıdır. Sonuçta, kalburüstü bazı bilim adamlarından başka hiç kimse, ününü ve inandırıcılığını tehlikeye atma pahasına bu sakıncalı alana girmemektedir. Dolayısıyla, gerçekte hayvanların duyguları olduğuna inanan ama bunu dile getirmek istemeyen, gerek kendileri bu alanda araştırma yapmaya, gerekse öğrencilerini bu konuyu sorgulamaları için teşvik etmeye istekli olmayan pek çok bilim adamı olabilir. Bunlar, insan dışındaki türlerden konuşurken duyguların dilini kullanmaya çalışan diğer bilimcilere de saldırabilirler. Bilim adamı olmayanlar bilimsel inandırıcılıklarını korumak için adımlarını dikkatle atmalıdırlar.²⁶

Bu ihtiyatlılık bazı durumlarda doğru olabilir. Los Angeles çevreyolunun kenarındaki bir ilan panosunda “Belki de Trafik Sıkışıklıklarının Nedeni Arabaların Bir Arada Olmak İstemeleridir” yazıyor. Her ne kadar şaka yollu yazılmış da olsa, bu örnek dilimizi kolayca istila edebilen gerçek antropomorfizmin bir örneğidir. Arabaların istekleri olamaz. Saatin yor-

gun olduğunu, bisikletin bıkkın olduğunu ya da telefonumuzun grevde olduğunu söylersek, bir tür antropomorfizm yapmış oluruz; çünkü saatler, bisikletler ve telefonların ne duyguları ne de düşünceleri vardır. Bunlar cansız nesnelerdir.

Aynı şekilde, tanınmış Fransız doğabilimci Buffon Kontu Georges-Louis Leclerc, “Tüm dört ayaklılar içinde en çirkin hayvan domuzdur; onun biçimsel kusurları doğasını da etkilemiş gibidir; bütün tavırları hantal, bütün zevkleri iğrençtir; duyguları vahşi bir şehvet ve hayvani bir oburluğun ötesine geçmediğinden bulduğu her şeyi ayırt etmeden mideye indirir”²⁷ diye yazdığında, gözlem maskesi altında insani önyargılar ve yanılırları arka arkaya sıralayarak katıksız bir antropomorfizm yapmıştır.

Antropomorfizmin daha da belirgin bir örneği, taksonominin (hayvan sınıflandırmanın) babası Linnaeus’un söyledikleridir. Linnaeus amfibi* (18. yüzyılda şimdikinden daha kapsamlı bir terimdir) hakkında şöyle yazmıştır:

Bu çirkin ve sevimsiz hayvanlar tek karıncıklı ve tek kulakçıklı bir kalp, akciğer benzeri bir organ ve çift penisleriyle benzerlerinden ayrılırlar. Amfibi takımındakilerin çoğu, soğuk bedenleri, solgun renkleri, kıkırdağa benzer iskeletleri, iğrenç derileri, saldırganlıkları, keskin gözleri, rahatsız edici kokuları, tiz sesleri, pis yerlerde yaşamaları ve korkunç zehirleri nedeniyle tiksinti uyandırır; bu yüzden Yaratıcıları onlardan çok sayıda yaratma zahmetine girmemiştir.²⁸

Bu açıklama bilimsel, duygusal ve psikolojik bakımlardan yanlıştır; her ne kadar yazıldığı zamanlarda Linnaeus’un çağdaşları için bilimsel gerçeklere dayalı olduğu düşünülmüş olsa da, bunlar kin dolu görüşlerdir ve bize amfibilerden çok Linnaeus hakkında bir fikir vermektedir. Peki, yanlış bir antropomorfizm ile bir başka yaratığın dünyasına girme yönünde haklı bir çabayı birbirinden nasıl ayırt edebiliriz?

* Amfibi: Hem suda hem karada yaşayan hayvan –ç.n.

Saşa'nın yere uzanıp ön patilerini üst üste atışı bir başkadır. Böyle zamanlarda çok zarif ve kırılgan görünür, ama bunun bana ait antropomorfik bir yorum olduğuna kesin gözüyle bakabiliriz: Burada yalnızca bana zarif görüldüğünü, onu kırılgan bulduğumu söylemek istiyorum, zira bu davranış bir insanda olduğunda böyle görünürdü; yoksa onun "Patilerini böyle üst üste atışımla ne kadar zarif ve kırılgan görüyorum" diye düşündüğünü pek sanmam. Bir köpeğin bunları düşünmesi imkânsız olduğundan değil, ama –bildiğimiz kadarıyla– zerafet ve kırılganlık köpeklerin kullandığı sınıflandırmalar olmadığından, bu düşünceler pek olası değil.

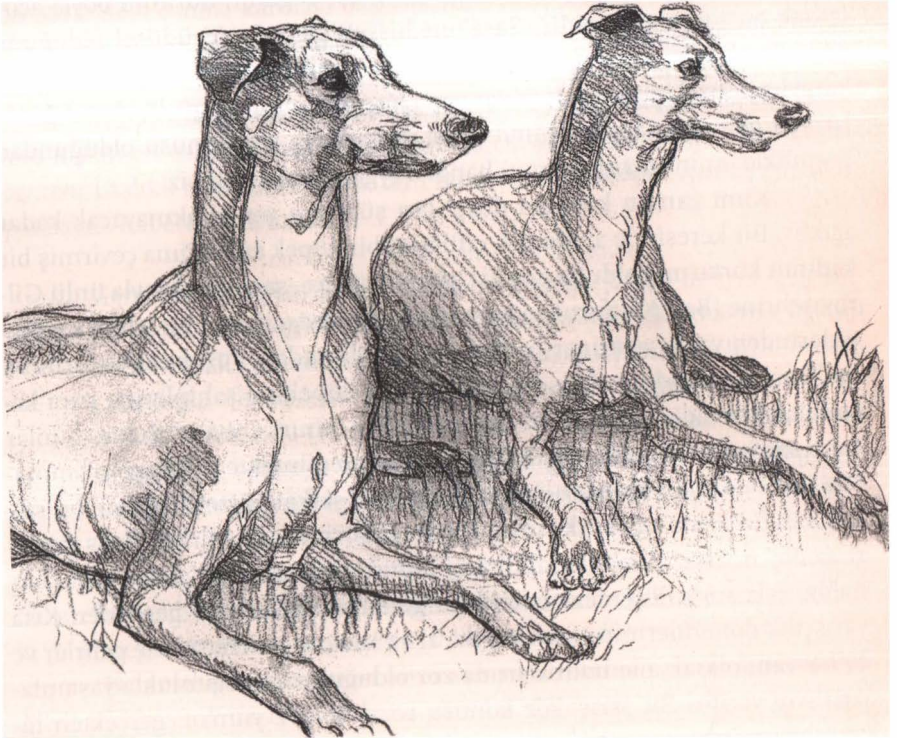
Yanılı ve önyargıya dayalı antropomorfizmin örnekleri bunlar. Öte yandan, köpeğimizin canının sıkıldığını, kedimizin üzgün olduğunu ya da bir kuşun yalnız olduğunu söylediğimizde, bu illa ki antropomorfizm demek değildir; zira yanılıyor olsak da, hayal gücüne dayalı fantezilerle uçuşa geçmekten farklı bir şey bu. Bu hayvanlarla uzun süre birlikte yaşamış, bilimci olmayan pek çok insanın bildiği gibi, bir köpek can sıkıntısı duyabilir, kediler ve kuşlar yalnız, üzgün, hatta derin bir mutsuzluk içinde olabilir. Bir kedi ya da köpeğin belli duyguları hissedemeyeceğini söyleyerek kestirip atmak, şu anda sürdürmemiz gereken bir tartışmayı daha başlamadan bitirmektir. Eğer acı çeken bir köpekten söz etmenin kendi duygularımızı ona yakıştırmaktan başka bir şey olmadığını, çünkü köpeklerin acı çekemeyeceğini söylersek, sormamız gereken bir soruyu tembelce bir kenara atmış oluruz. İrdelenmesi gereken soru şudur: Köpekler acı çekebilirler mi? Eğer öyleyse, herhangi bir durumda onların acı çektiklerini söylemek antropomorfizm değildir. Bu meseleyi tartışmadan meşru bir karara varamayız. Bir savunu olarak antropomorfizm teriminin ardına sığınmak, bir tartışmaya engel olmaktan, en önemli soruyla uğraşmayı reddetmekten başka bir şey değildir: Köpekler bize ne ölçüde benziyorlar?

Benden önce pek çok araştırmacı temel bir çelişkiye dikkat çekmişlerdir. Hayvanların acı ya da üzüntü hissetmediklerini öne sürüp, sonra da hayvanlar üzerinde deneyler yaparak insan acısı ve mutsuzluğuna ilişkin hipotezlerin doğruluğunu test etmeye çalışmak mantık dışıdır. Britanyalı düşünür Mary Midgley, yavruların annelerinden zorla ayrıldıkları ve bunun ardından depresyona girdikleri, Harry Harlow'un maymunları anne-

den mahrum bırakma deneyini eleştirirken, bu çelişkiyi çok güzel bir biçimde ortaya koyar:

Türler arasında bariyerlerin varlığı, Harlow benzeri deneyçileri iki seçenekle yüzleşmek zorunda bırakıyor: (1) İnsanlar ve resus maymunları gerçekten de duygusal bakımdan çok yakın türlerdir. Bu durumda Harlow'un elde ettiği sonuçlar, önemsiz de olsa, insanlar için belli bir geçerlilik taşır ve bu durumda kendisi öyle büyük bir zulümden suçlu duruma düşer ki, hiçbir kuramsal ilerleme bunu haklı kılamaz. (2) İnsanlarla resus maymunları duyguları bakımından yakın benzerlik göstermemektedir. Bu durumda kendisi duyar-sızlıkla suçlanabilir ... ama asıl, devasa ve gereksiz bir kafa karışıklığı yaratmaktan sorumlu tutulur ve elde ettiği sonuçlar hükümsüz kabul edilir.²⁹

Antropomorfizm suçlaması, karşı görüştekileri susturmak için kullanılan bir belagat aracı, asıl tartışmadan kaçınmanın bir yolu haline gelmiştir. Bu sözcüğün anlattığı fenomenin bu denli güvenilmez hale gelmesinin haklı gerekçeleri varsa da, genellikle gerçek, öne sürülenlerden farklıdır. Hayal gücümüzü kullanmayı reddettiğimizde, zihinsel tembelliğe kapılıp “Bu köpek *yalnızca* (anahtar kelime bu) içgüdülerinin etkisinde ya da yalnızca türüne özgü tipik bir davranışı sergiliyor” dediğimizde, zihinsel nihilizme teslim olarak, en kolay açıklamayı doğru olana tercih etmiş oluyoruz. Ya da Thurber’ın öne sürdüğü gibi, köpeklerle karşı gizli bir kıskançlık duyuyor ve genellikle yalnızca insanlara atfedilen hüner ve güçlerin –anlama yetisi veya büyük bir yelpazeye yayılan duygular– herhangi birinin köpeklerde de olabileceğini kabullenmek istemiyoruz.

KÖPEK SEVGİMİZİN NEDENLERİ

Köpekleri uzun süre gözlemleyen biri, yalnızca gerçek değil, aynı zamanda köpeklere özgü de görünen birtakım duygu belirtilerine muhakkak dikkat etmiştir. Saşa beni bir odadan diğerine giderken takip ettiğinde, bizim gereksinim duyduğumuz herhangi bir şeye pek benzemeyen bazı duygusal gereksinimleri dışavurur gibidir. Nedenini çözemediğimiz bir davranışı davranışbilimin klişeleriyle açıklama konusunda fazla aceleci davranırız. Saşa'nın davranışının nedeni benim ortadan kaybolacağıma dair endişe ya da korku duyması değildir; durumu böyle açıklamak antropomorfizmdir. Saşa'nın hissettiklerinin içgüdüsel olduğunu öne sürsek bile, bu, o duyguların gücünü eksiltmez. Anneler çocuklarına karşı içgüdüsel bir sevgi duyarlar, ama bu, duygularının güçlü olmadığı anlamına gelmez. Saşa örneğinde bazı duyguların söz konusu olduğundan kesinlikle eminim ama bunun hangi duygu olduğu belirsiz.

Kimi zaman köpeğin duyguları şüpheye yer bırakmayacak kadar açıktır. Bir keresinde arabamla, çiftliğini bir köpek sığınağına çevirmiş bir kadının kurtarmış olduğu tazıları görmek üzere, sarımsaklarıyla ünlü Gilroy şehrine [Batı Kaliforniya] gitmiştim. Bu hayvanlar ya bir yarışı kaybettiklerinden ya da yeterince hızlı koşamadıklarından, vurularak öldürülme tehlikesi içindeydiler. Pek çok insan, yarış köpekleri sahiplerine para kazandırdıklarından, onlara iyi davranıldığını sanır. Oysa gerçekte, bunlar yarış zamanları dışında küçük kafeslere hapsedilmekte ve yarışı kazanmaları için saldırgan olmaları gerektiğinden ve şefkat gösterildiğinde bu saldırganlığın azalacağı korkusuyla hiç sevgi görmemektedirler. Yarış tazıları saatte 60 km. hızla koşabilirler. Yumuşak huylu hayvanlar oldukları halde, asla sosyalleşemezler ve tüm hayatlarını kafeslerde geçirirler. Kısa yarışçılık dönemlerinin ardından da, artık kazanç getirmez hale gelirler ve ev hayvanı olarak aile bulmaları da zor olduğundan, çoğunlukla yaşamlarına son verilir. Bu yarış, söz konusu rezalete göz yuman, gerçekten iğrenç bir spordur.'

Bu köpeklerde beni en çok etkileyen –aslında tazıları kurtaran kadını da öyle– olağanüstü bağışlayıcılıklarıydı. Kendilerine yapılan tüm o dehşet verici davranışları affetmişlerdi. Yanlışlıkla bir köpeğin ayağına bastığınızda, o bunun yanlışlıkla olduğunu her nasılsa anlar. Hemen yumuşayarak elinizi yalar ve yaptığınızdan dolayı size hiçbir kin duymadığını gösterir. Tazılar bunu çok daha ileri bir düzeyde yaparlar: “Evet, dövüldüm, incitildim ve acı çektilirdim. Bunları hatırlıyorum ama affediyorum. Dost olmamızı istiyorum.” Bu hayvanların o munis tavırları beni öyle derinden etkilemişti ki, birini yanımda götürmek istedim. Köpekler beni görmek üzere kafeslerinden çıkarılıp getirildiklerinde bakışlarındaki sonsuz güven ve yumuşaklık dayanılır gibi değildi. Yaşadıkları travmalara rağmen nasıl olur da böyle dost canlısı kalmayı başarırlardı? Yarış tazıları ilgisizliğe ve kötü muameleye maruz bırakıldıktan sonra, adeta bir çuval çöp gibi bir kenara atılıyorlar; oysa buna yanıt olarak açıkça gösterdikleri duygu, bağışlayıcılık.

Bağışlama konusundaki bu neredeyse doğaüstü kapasiteleri, köpeklerle ilişkin en eski yazılarda da karşımıza çıkıyor. 1842 tarihli, *Animal Biography* başlıklı tuhaf bir kitapta, bir Fransız gazetesinden alınmış şu yürek paralayıcı habere rastlıyoruz:

Genç bir adam kayığa yüklediği bir köpekle Seine nehrinin ortasına kadar kürek çektikten sonra, hayvanı, boğmak amacıyla fırlatıp nehre attı. Zavallı köpek can havliyle kayığın kenarına tırmanmaya çalıştıkça, efendisi her seferinde onu nehre doğru iteliyordu; sonunda kendisi de dengesini kaybederek alabora oldu. Sadık köpek efendisinin akıntıya kapıldığını görür görmez, kayığı bırakıp kıydan yardım gelene dek onu su yüzünde tuttu ve hayatını kurtardı.²

Neyse ki bu acımasız adamın köpeğinden kurtulmak için daha tehlikesiz bir yol bulup bulmadığını öğrenmek zorunda kalmıyoruz. Ama belki de köpeğin davranışı onun taş kalbini yumuşatabilmiştir.

Bu dostluk kurma itkisi kimi zaman bir sürüye ait olma gereksinimiyle açıklanarak geçiştirilir; bana göre bu, daha çok, insanda aynı ölçüde gelişmemiş olan bir duyguya, dostluk arzusuna benzemektedir. Eberhard

Trumler *Understanding Your Dog* [Köpeğinizi Anlamak] adlı kitabının sonunda, başkalarıyla dostça iletişim kurmanın köpek doğasının özünü oluşturan içsel bir gereksinim olduğunu belirtir. Bu dost canlısı tavrı bir içgüdü olarak adlandırmak, ne denli ısrarlı olduğu düşünüldüğünde, çok da haksız sayılmaz. Köpeklerim insanların yanına koşup onlarla dostluk kurmak istediklerinde, insanların onlara karşılık vermekten özellikle kaçındıkları durumlarda bile ısrarlı davranmaları beni daima şaşırtır. İnsanlara uyarladığımızda, bu durum, örneğin bir partide yanına yanaştığımız insanlar bize bağırıp küfrettikleri halde onlarla konuşmaya çalışmak gibi bir şeydir. Bu, sırf yalnızlık ya da oyun arzusunun ötesinde, bu ikisinin bir bileşkesi olan bambaşka bir duygudur. Burada bir kez daha çocuklarla olan benzerlik dikkat çekicidir: Kötü muameleye maruz kalan çocuklar sık sık, kendilerine defalarca bunu yapan kişiler tarafından korunmayı beklerler.

Köpeğin dostluk kapasitesi gerçekten de bizimkinin kat kat ötesinde olabilir. Başta diğer köpeklerin geldiği dostluk sıralamasında, ikinci sırada insanlar ve kimi zaman da kediler yer alır. Daniel Pinkwater, *The Soul of a Dog*'da [Köpeğin Ruhı], Arnold adlı bir köpeğin sekiz haftalık bir kedi yavrusuyla nasıl ilgilendiğini kendi gözlemlerine dayanarak anlatır. Bu hikâyeye göre, Arnold kendi köşesine gidip uyumak istiyordu, ancak yavru kedinin her bağırışında, ayaklarını sürüyerek kedicinin kafesine gidip yere uzanıyor, burnunu kafesin telleri arasına sokuyordu; böylelikle yavru kedi minik pençelerini burnuna geçirebiliyordu. Kedi sakinleştiğinde Arnold yeniden köşesine dönüp bitkin bir halde yere yığılıyordu. Yavru yeniden bağırmaya başladığında ise, Arnold tekrar kafese dönüyordu.³ Kendi çocukluğumdan, köpeklerin, kimi zaman çok tuhaf başka hayvanlarla da dostluk kurduklarını biliyorum. (Çocukluğumdaki köpeklerimden biri, hemstırımın bulunduğu kafesin önünde, büyülenmiş gibi saatlerce otururdu.) Tanıdığım insanlara köpekler ve diğer hayvanlar arasındaki ilginç dostluklara ilişkin kendi gözlemleri olup olmadığını sorduğumda, anlattıkları hikâyelerin çeşitliliği şaşırtıcıydı.

Duyduğum en tuhaf dostluk, bir köpekle bir aslanın arasındakiiydi. Yirmi yıldır (*The Jungle Book*/Orman Kitabı gibi) filmler için egzotik kedilerin eğitimiyle uğraşan Rick Glassey'e bir gün Oregon'daki Winston Doğa Parkı'nda çalışan Lauri Marker'dan bir telefon gelmiş. Marker, kendi-

sinden bir ricada bulunmak istediğini söylemiş. Çitalarla ilgili araştırmalarını sürdürmek üzere Afrika'ya gideceğinden, Rick'ten, hayvanlarından birini almasını istemiş. "Tabii, olur" demiş Rick. "Ne tür bir hayvan?" Bir köpek. *Rodezya Ridgeback*'i, dişi, yaklaşık bir buçuk yaşında. Rick köpekleri seviyor ve yardım etmek istiyormuş. *Rodezya Ridgeback*'lerinin kökleri, eskiden aslan avında kullanılmak üzere yetiştirildikleri Güney Afrika'ya uzanıyor. İri, cesur olan bu köpeklerin insanlarla ilişkisi kusursuz, ancak rekabet durumunda korkunç oluyorlar. Bir şey daha, diye eklemiş Lauri: Köpek tek ve en iyi dostu, Wazoo adlı aslanla birlikte gelecek.

Anlatılana göre, aslan doğduğu günden itibaren bir köpek ailesiyle aynı evde yaşamıştı: *Rodezya Ridgeback*'i anne ve dört yavrusu. Baba bir *Border koli* olmalıydı ve yavrular normal RR yavrularına göre ufaktılar. Aslandan birkaç ay daha yaşlıydılar. Köpek yavruları ve aslan, kardeş gibi birlikte büyümüşlerdi. Yavrulardan özellikle biri, aslanla diğerlerinden de samimi görünüyordu. Lauri'nin Rick'ten aslanla birlikte almasını istediği yavru da buydu. Yavru, yaklaşık 23 kg. ağırlığında güzel bir dişi olmuştu. Aslan da yakışıklıydı, ancak 250 kg.'dan ağır bedeniyle dev gibiydi.

Rick her ikisini de almayı kabul etti. Dişi RR Janee ve aslan Wazoo'yu Los Angeles'ın hemen kuzeyindeki Soledad Kanyonu'ndaki bir doğal parka götürdü. Shambala Doğal Parkı, Hitchcock'un *The Birds* [Kuşlar] adlı filminde rol alan ve şimdi de hayatını sahipsiz aslan, kaplan, leopar vb. büyük kedilere yardıma adanmış olan Tippi Hedren tarafından kurulmuş ve işletilmekteydi. İki hayvan orada, etrafı duvarlarla çevrili, içinden nehir geçen yarım hektarlık bir arazide yaşadılar.

Aslan ve köpek Janee (Afrika dilinde hem evet hem hayır anlamına gelen bir sözcük) ayrılmaz iki dosttu. Aslan saatlerce köpeğin kulaklarını ve yüzünü yalıyor, sonra da köpek onun dev gibi gövdesini tımarlıyordu. Geceleleri birbirlerine sokularak uyuyorlardı. Bu tuhaf bağılılık nasıl açıklanabilirdi? Rick bana onların bir arada kalarak birbirlerine böylesine bağlı yaşamayı sürdürmelerinin yalnızca katıksız bir sevgiyle açıklanamayacağını söyledi. Aslanın köpeği, köpeğin de aslanı sevdiğine şüphe yoktu, ancak burada etkili olan –en azından ona göre– başka bir şey vardı ve dünyanın önde gelen vahşi keçi eğitmenlerinden biri olarak, bu konuda fikir yürütmeye yetkisine sahipti.

RR'ler blöf becerileriyle ünlüdürler. Aslanlar, 4 ila 12 yetişkin dişi, onların yavruları ve 1 ila 6 yetişkin erkekten oluşan, aralarında sıkı bağlar olan sosyal gruplarda aslan sürülerinde yaşarlar. Sürüde hiyerarşi önemli rol oynar. Hayvanlardan her biri kendi rütbesini bilmek zorundadır ve bu rütbenin dışına çıkma yönündeki girişimlere pek rastlanmaz. Janee, nasıl olduysa, aslanı kendisinden daha alt bir rütbede olduğuna, kendisinin ona egemen olduğuna inandırmıştı. Birlikte yaşadıkları ilk yıllarda aslan bu karşı çıkılmaz olguyu tamamen kabullenmişti. Köpek onun patronuydu, buna şüphe yoktu.

Öte yandan, ufak tefek köpek biliyordu ki, en iyi dostu olan bu 250 kiloluk kaslı hayvan fiziksel bakımdan ondan çok daha üstündü. Yine de köpek, bu iri hayvanın kendisine uysallıkla boyun eğmesini sağlayan zihinsel bir güce sahipti. Bu, onun üzerindeki üstünlüğünü korumasını sağlıyordu. Ondan saygı görmek istiyordu ve görüyordu da. Wazoo çok iyi huyluydu ve köpeği kızdıracak davranışlarda bulunduğu pek nadirdi. Böyle yaptığında da, Janee çabucak onu yola getiriyordu: Ona saldırarak öfkeyle havlayıp hırılıyor, hatta birkaç kez kulağını ısıırıyordu. Aslan, dostu ve efendisini gücendirmiş olmaktan pişman, özür diler gibi sıvışıp gidiyordu.

Yedi yıl boyunca iki hayvan sıçrayıp atlayarak oyunlar oynadılar ve birlikte keyifli bir dostluğu sürdürdüler. Köpek kendini bir aslan, aslan ise bir köpek sanıyor olabilir miydi? Yoksa farklı türlerden olduklarından habersiz miydiler? Yemeklerini birlikte yiyorlar, Janee gerekirse aslanın payına da ortak oluyordu. Aynı biberondan birlikte süt içiyorlardı. Köpek, etrafı çevrili alanı herhangi bir nedenle terk ettiğinde, aslan, endişesini açıkça belli ederek bir aşağı bir yukarı volta atıyordu; ayrılık ona dayanılmaz geliyordu. Wazoo'nun Janee'yi özlediğine şüphe yoktu. Arkadaşı geri döndüğünde, onu, sanki yıllardır orada değilmiş gibi karşılıyor, adeta inceleyip başına kötü bir şey gelmediğinden emin olmak ister gibi, yanına koşup baştan ayağa onu yalıyordu. Janee de büyük bir mutlulukla kuyruğunu sallayıp, yakın arkadaşına kavuştuğu için aynı derecede mutlu olduğunu gösteriyordu.

Mutluluk dolu yedi yıldan sonra, bir gün kaçınılmaz olan gerçekleşti. Rick, bir hafta içinde Wazoo'nun büyük bir dönüşüm geçirdiğini fark etti. Hayvan yavaş yavaş uykusundan uyanırken, önündeki görüntünün net-

leştigini fark edebiliyordu. Uzun bir uykudan uyanan birini seyretmek gibiydi bu; Wazoo, adeta kendi kendine “Bir dakika, ben köpek değilim, aslanım ben ve şuradaki küçük önemsiz hayvan da aslan falan değil, bir köpek” diyordu. Bir gün Janee, önemsiz bir suç yüzünden yine aslanı cezalandırmaya kalktığı anda, aslan gözleri kocaman açılarak arkasını dönüp yabana atılmayacak, derin ve açıkça tehditkâr bir kükreme koyverdi. Köpek şaşırmıştı; ancak yeniden üstünlük taslamayı denediğinde aslanın buna bir daha katlanmayacağı açıkça belliydi. Wazoo köpeğin üstüne yürüdü ve oyunun sona erdiğini fark eden Jamee arkasını dönüp son hızla suya doğru koştu. Neyse ki Rick zamanında yetişip tir tir titreyen köpeği oradan uzaklaştırdı. Rick’in söylediğine göre, orada bir saat daha kalsa aslan onu kesinlikle öldürürmüştü.

Peki ne olmuştu? Nasıl oluyordu da yedi yıl boyunca yakın dostlar gibi yaşayan bu ikili birden her şeyi unutup kopuveriyordu? Aslanın kafasından neler geçtiğini söylemek olanaksız. Köpeğin korkusu açıkça görülse de, aslanın uyanışı daha belirsiz bir durum.

Wazoo hâlâ Shambala Doğal Parkı’nda tek başına yaşıyor ve günün büyük bölümünü, çoğu aslanın yaptığı gibi, uyuyarak geçiriyor. Janee ise Kuzey Kaliforniya’da, Ukiah’ta, Rick’in kayınpederiyle yaşıyor; artık köpek olmayı seven bir köpek ve en yakın dostları da insanlar.

Bu iki hayvan eski günlere hiç özlem duyuyorlar mıdır merak ediyorum. Köpek, geriye dönüp en yakın dostunun bir aslan olduğu o günleri özlemle anımsıyor mudur? Aslan güzel bir arkadaşlığı mahvettiğine ya nıyor mudur hiç?

Köpeklerde de insanlarda olduğu gibi bellek ve duyguların birbirine bağlı olduğu anlaşılıyor. Köpeklerin tanıdıkları insanları görmekten hoşnut oldukları açıktır. Varşova gettosunda soykırımdan sağ kurtulmuş Polonyalı bir Yahudi olan eski kayıinvalidem Kucci’yi görmek için, Saşa’yla birlikte Oakland Yahudi Ebeveynler Evi’ne gittik. Kucci 82 yaşında; üç kez felç geçirdi, konuşamıyor ve kımlıdayamıyor. Bu durumdakilerden umulandan fazlasını anlayabildiğini sanmıyor olsam da, söylenenleri ne derece anladığını kesin olarak bilmek zor. Görevlilerden biri, Saşa’yı, kendi kendine yemek yiyemeyen ve diğerleriyle iletişim kuramayan arka koğuştaki in-

sanlar arasında gezdirdi. Saşa, sanki bu durumda kendisinden özel bir inceleme beklendiğinin farkındaymış gibi herkese tek tek ilgi gösterdi, ama en çok Kucci'yle ilgilendi: Onun tekerlekli sandalyesine atlayıp yüzünü yalamaya çalıştı. Kucci çok heyecanlandı. Yıllardır ilk defa onu gülerken, gerçekten gülerken gördüm. Saşa bunu diğer yaşlıların hiçbirine yapmamıştı. Onu, buraya daha önce yaptığımız iki ziyaretten hatırladığı belliydi. Eski birkaç Almanca kitap dışında, köpeklerin belleğine ilişkin, çağımıza ait hiçbir araştırma bilmiyorum. Ancak konuştuğum köpek bakan insanların çoğu, köpeklerin bu yönden insanlara benzediğini, belleklerinin onların ilgilerine bağlı olarak şekillendiğini düşünüyor. Saşa'nın Kucci'yi görmekten haz duyduğu açıkça belli; olasılıkla bu, onu tanımanın verdiği bir haz. Belki de bir deneyimi tekrar yaşamak köpeğin kendini güvende hissetmesini sağlıyor; hele de o deneyim beraberinde iyi duygular getirmişse.

Bir *golden retriever*la *sheltie* karışımı olan Sima, birini tanıdığı anda keyifli sesler çıkarıyor. Bunu daima yapıyor. Belli ki hatırlıyor. Ona zevk veren, hatırlama ediminin kendisi olmalı, zira özellikle yakın bir ilişkisi olmadığı birini yeniden gördüğünde de yine o küçük mutluluk dansına koyuluyor. Hiç şaşmaz bir biçimde, koşarak en sevdiği oyuncakını ağzıyla kapıp getirerek onu ziyaretçiye sunuyor; bir yandan da tiz haykırışlar ve gırtlaktan gelen tuhaf sevinç sesleri çıkarmayı ihmal etmiyor. İnsanlarda geçmiş özlemi özel bir tür haz yaratır. Çocukluğumuzun geçtiği küçük kasabayı ziyaret etmek, artık bambaşka insanların oturduğu evleri görmek, belki bilinç yüzeyine hiç çıkmayacak anılara dayanan çok güçlü duyguları uyandırabilir. Geriye dönüp eski olayları anımsadığımızda, yaşadıkları sırada çok sıradan görünmüş olanlar bile bize sık sık çekici ve gizemli gelir. Köpeklerde, bu geçmişe ait şeylerden büyülenme yetisi daha da ileri bir düzeydedir: Köpek için her anı ayrı bir keyiftir.

Bazıları, köpeklerin de insanlar gibi bilincinde olmadıkları duygulara sahip olup olamayacaklarını sorguluyorlar. Bilinçdışı duygular kavramı bilinen bir paradokstur: Nasıl olur da bir duyguyu farkında olmadan yaşayabiliriz? Bir duyguyu duygu yapan şey, onun bilinçli olarak hissedilmesi değil midir? Freud bu paradoksa dikkat çekmişse de, gerçekte insanın çoğu zaman duygularının farkında olmadığını, bunun insana özgü bir

nitelik olduğunu kesin bir dille savunmamıştır. Şimdilerde bilinçdışı saldırganlık –insanların bize karşı farkında olmadan düşmanca duygular beslemeleri– fikrine alışmış durumdayız. Aynı şekilde, depresyon da hissedildiği halde tanınmayabilir ve hatta onun pençesindeki kişi tarafından bile inkâr edilebilir.

Bazı duygu durumlarının bilinçdışı olduklarını kabullenmekte zorlanırsınız: Örneğin, bilinçdışı aşk. Freud, bir keresinde bir erkeğin bir kadına altı yıl boyunca âşık olup, bunu ancak yıllar sonra fark edebileceğinden söz etmiştir. Bu bize tuhaf görünebilir ama olanaksız değildir. Bilinçsiz kıskançlık belki de bilinçli kıskançlıktan daha sık yaşanan bir duygudur. Bir insanın, genellikle bunun farkında olmadığından, kıskançlık duyduğu halde bunu kabullenmediği zamanlara hepimiz tanık olmuşuzdur.

Bilinçdışı duygular, genel olarak bilinçdışı gibi, insanların kendilerini incinmekten korumak üzere kullandıkları bir mekanizma olan bastırma [bilinç altına itme] mekanizmasına bağlı olarak gelişir. Bir düşünce, bir anı ya da duygu bizim için katlanılmaz hale geldiğinde onu bilinçdışına iterek bastırırız; köpekler ise bu lüksten yoksundur. Köpeklerin duygularını bastırma becerisine sahip olduklarını, keder ve mutluluk duygusunu bilinçsizce yaşayabildiklerini sanmıyorum. İster mutsuz, ister mutlu olsun, köpeğin kendi duygularıyla bütünleştiği bir bilinç durumu vardır. Görünüşe bakılırsa köpek istese de duygularını inkâr edemez. Köpeklerle dostluğun yarattığı haz büyük ölçüde bundan kaynaklanır. Körler İçin Rehber Köpekler kurumundan Mike del Ross'un bana dediği gibi "Köpekler aşk hakkında asla yalan söylemez." "Senin küçük yüreğinden fıskıran o anlaşılmasız sevginin anlamı ne olabilir?" diye soran Anatole France da aynı fikri paylaşıyor. O, bunu gizemli bir bilmece olarak kabullenir.⁴

Köpekler neler hissettikleri konusunda yalan söylemezler, çünkü duygularına dair yalan söylemeyi beceremezler. Bir köpek bir başka köpeği kandırabilir, ama bunu duyguları konusunda değil, ancak belli durumlara ilişkin olarak yapabilir. (Örneğin, bir başka köpeğin geçici olarak ortalığa bıraktığı bir kemiği görmemiş gibi davranabilir.) Mutluluk rolü yapan üzgün bir köpek ya da kederliymiş gibi davranan mutlu bir köpek görülmemiştir. Bir köpek üzgün ya da neşeli olduğunda, o duygu onun tüm varlı-

ğını ele geçirir; köpek, katıksız bir mutluluk ya da katıksız bir keder halini alır. Roger Caras'ın *A Dog Is Listening*'de (Dinleyen Köpek) yazdığı gibi: "Köpek son derece içtendir. Rol yapamaz... İnsanlar sizden faydalanır ve bunu gizlemeye çalışırlarken, köpekler sizi son derece dürüstçe kullanırlar; çünkü başka seçenekleri yoktur ve bütün bunlara dair içlerinde ne en ufak bir hile, ne de utanç kırıntısına rastlarsınız."⁵

Köpeklerin duygu dünyasının ilginç bir yönü de, onların, kendine yönelik duygular gibi bazı duyguları hissetmeyişleridir. Örneğin, köpekte kendine acıma duygusunun olmadığı görülmektedir. Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi kampüsünde köpekleri gezdirirken, siyah bir *Labrador* kırmasının bayır aşağı bir frizbinin peşinden koştuğunu görmüştüm. Köpek neşeli ve kendini tamamen oyununa kaptırmış görünüyordu. Koşarak bayırdan aşağı indiğinde, iki arka ayağını sürükleyerek geldiğini dehşetle fark ettim. Arka ayakları felçliydi. İngiliz dili bölümünde lisans öğrencisi olan bakıcısı Victoria Pond'un bana anlattığına göre, Cinder, çocukların ilgisizliğine benzer biçimde, kendi sakatlığının farkında değilmiş gibiydi. Bundan bir sene önce, yaklaşık on aylıkken, bilinmeyen bir virüs yüzünden arka tarafı tamamen felç olmuştu. Ayaklarını ve bacaklarının bir bölümünü sürüklenmeyle oluşabilecek sıyrıklardan korumak için özel ayakkabılar giyiyordu. Tüm bu aksaklıklara rağmen mutluydu ve benim köpeklerim de onunla oynamaktan çok hoşnut kalmışlardı; ya Cinder'ın sakatlığını fark etmemişler ya da bunu hiç önemsememişlerdi.

Bizden ne kadar da farklılar! Bundan çok daha önemsiz kayıplara uğrayan pek çok insan durmadan sızlanıp kaderine lanet ederdi: "Neden ben? Neden bu acıyı çekmek zorundayım?" Kendimiz için üzülürdük. Her şeyden çok da kendine acıma duygusu yaşardık. Oysa bu köpek için bu durum yalnızca yaşamının bir parçasıydı. Diğer köpeklerden farklı olduğundan tamamen habersiz görünüyordu ve belli ki sakatlığının hayattan zevk almasını engellemesine izin vermeyecekti. Duyguları öylesine şu ana aitti ki, ne geçmişteki herhangi bir olay, ne de diğer köpeklerden farklı olduğuna dair herhangi bir düşünce, hiçbir şey bu duyguların yaşanmasına müdahale edemezdi.

Bir Alman araştırma dergisinde yer alan, fotoğraflarla desteklenmiş şaşırtıcı bir haber, 1929'da bir tren istasyonu bekçisi ve ailesiyle yaşa-

yan Rolf adlı bir Alman çoban köpeğini anlatıyor. Köpek ailenin çocuklarını sürekli izlemiş. Bir gün köpek raylar üzerinde yürürken (herhalde çocukları her an gelebilecek bir trenden korumaya çalışıyordu) bir trenin altında kalır ve her iki bacağı da kopar. Çocuklar annelerini çağırırlar ve anne köpeğin ölmüş olduğunu görür. Onu sürükleyerek bir odun yığınına taşır. Ancak bekçi cesede bakmak üzere gittiğinde, köpeğin bilincinin yerine geldiğini görür ve onu zemini samanla kaplı bir mağaraya götürür. Köpek, şaşırtıcı bir biçimde, beklendiğinden çok daha az kan kaybetmiştir. Günlerce yarasını hiç durmadan yalamıştır (köpek salyasının iyileştirici özellikleri olduğuna dair benim inandığım bir kocakarı masalını doğrulayan bir kanıt daha) ve daha da iyileşmiş görünmektedir. Yine de, arka ayağın koptuğu yer, etten dışarı fırlamış kemik parçalarıyla çok kötü durumdadır. Kan fışkıran yaradan bunları kendi dişleriyle çekip çıkarmıştır. İki gün sonra herkesi şaşırtarak, “ayağa kalkmış halde” evin önüne gelir. Üç hafta sonra, bacakların koptuğu yerler tamamen iyileşir ve hayvan eski haline gelir: Çocuklarla oynar, eve bekçilik eder ve usta bir sıçan avcısı olur. Yüzmekten zevk almaya, daha da hızlı koşmaya başlar, hatta hendeklerin üzerinden atlar ve tüm bunları iki ayağıyla becerir. Tavşan yuvalarına geldiğinde, buraları kazarak onları çıkarmaya çalışır, ancak tabii ki dengesini sağlayamayıp bir yana düşer. Çok geçmeden, başını tamamen yuvaya sokup toprağı dişleyebileceğini öğrenir. Kaza onda trafiğe ya da trenlere karşı hiçbir korku yaratmamış gibidir. Yine kazadan önceki gibi, havlayarak trenlerin peşi sıra koşar. Bu köpeğin davranışları ve koşullara uyum sağlama yetisi öyle şaşırtıcıdır ki, bir araştırma için Alman ordusunun köpek eğitimi birimine verilir.

Askeri köpek eğitimcileri, hayvanın kazadan sonra yaşadığı ciddi şokun etkisiyle, geriye dönük amnezi [bilinç kaybı] yaşıyor olabileceğine ve başına gelenlerden hâlâ habersiz olduğuna karar verirler. Olaydan sonra bir daha hiç yürümemiş, yalnızca dört nala koşmuş, yerinde dururken bile bu hareketi yapmaya başlamıştır. Askeriyenin, savaşta kullanılan kendi köpekleri için hazırladığı çeşitli engelli koşullardaki performansını görmek için teste tabi tuttuğu Rolf, kendi sakatlığını koşullara uydurmayı başarır. Basamakları, hatta ip merdivenleri tırmanmayı, derin bir hendek üzerine

konulan dar bir iskele tahtası üzerinde yürümeyi ve kapkaranlık mağaralara girmeyi öğrenir.⁶

Eski bir tiyatro oyununda Raphael, Hypatia'ya şöyle der: “Köpeğimi öğretmenim olarak kabullendim ve ona boyun eğdim; zira benden daha bilgeydi ve o zavallı dilsiz hayvan, Tanrı'nın yolladığı, Tanrı hizmetinde bir melek gibi, beni insan doğasına, merhamet, fedakârlık, tapınma, katıksız ve sadık sevgiye geri götürdü.”⁷

Köpeksever biri olarak yalnız değilim: 1994'te Amerika'daki ailelerin % 35'i evinde köpek besliyordu; bu oran 52 milyonu aşkın köpeğin varlığına işaret ediyor.⁸ Onları neden sevdiğimiz sorusunu sormaya gerek yok gibi; bunun yanıtı herkes için öyle açık ki: Köpekleri severiz, çünkü onlar bizi koşulsuz olarak severler. Onlara karşı nasıl davranırsak davranalım, onlara ne yaparsak yapalım, ne kadar ilgisiz olursak olalım, bizi hoşnut etmek, bizimle birlikte olmak için yanıp tutuşurlar. Merkezi Los Angeles'ta bulunan *Last Chance for Animals* [Hayvanlar İçin Son Şans] kurumundan bir köpek uzmanı olan ve ev köpeği hırsızlığının engellenmesi için büyük çaba gösteren Craig Stark'a bu soruyu sorduğumda bana harika bir yanıt verdi: “Parayla satın alabileceğin tek sevgi budur.” Köpekler, uçsuz bucaksız bir sevgiyle, onlara yaptığımız her türlü kötülüğü affetmeye hazırdırlar.

Pek çok yazar, köpeklerle konuşurken çocuklarla konuşmamıza çok benzer bir tavır aldığımızı belirtir: Böyle durumlarda sesimiz tizleşir; eğilerek onlara yaklaşırız; konuşurken onlara dokunuruz; kelime oyunları oynar, onlara isimler takar, cilveleşir, şarkı söyler ve o daha masum dünyalarında kendimizi kaybederiz. Bir çocuk bize sıkıcı olduğumuzu söylediğinde çok şaşırırız. Onlar tarafından yargılanmak ummadığımız bir durumdur ve bir köpek, istisnalar dışında, bizi asla yargılamaz.¹⁰ Pek çok insan, köpeklerini neden sevdikleri sorulduğunda bu gerçeği öne sürerler. Aslında, yaptıklarımızı yargılamaması herhangi birini sevmemiz için bir neden oluşturmaz. Bir insanda böyle ahlaki yargılardan yoksun bir davranış gördüğümüzde, bunu ya duyarsızlık ya da ahlaksızlık olarak yorumlarız. Öte yandan, köpek, her nasılsa başka bir diyara ya da farklı bir dünyaya aittir. Köpekler bazı ayrımlar yaparlar, ama köpekçe terimlerle yaparlar bunu ve bizler köpeğimizin o dilde bizi nasıl algıladığını asla bilemeyiz. O dünyaya

ulaşmamızın yolu yoktur. Üstelik, nasıl ki bizler çelişkili duygular hissedebiliyor, bir kişi yi severken onun yaptıklarından nefret edebiliyorsak, köpek de, davranışımızı onaylamayarak, buna rağmen bizi sevebilir.

Jerome K. Jerome, *Idle Thoughts of an Idle Fellow*'da [Aylak Bir Adamın Aylak Fikirleri] şöyle yazar:

Ve biz yüzümüzü ellerimiz arasına gömerek doğduğumuz güne lanet ederken, onlar şişinerek, başımıza gelen her şeyden bizim sorumlulu olduğumuz yorumunu yapmazlar. Bunun bize bir ders olması temennisinde de bulunmazlar. Bunun yerine, yavaşça yanımıza yaklaşıp, başlarıyla bize sürtünürler... [Köpek] sadakatle bakan kocaman gözlerini dikip bakışlarıyla şöyle der: "Biliyorsun ki daima seninleyim. Yaşam boyu zorlukları birlikte aşacak ve daima birbirimizin yanında olacağız, değil mi?"

Bunca insanın köpekleri büyük bir tutkuyla sevmesinin bir başka nedeni daha olabilir. Gitgide kendi türüne daha fazla düşman olan insanlar (misantropolar), diğer insanlara karşı bu sevgisizliklerini (insan düşmanlarının buna kendilerini de dahil ettikleri nadiren görülür) bencillikle, onca insanın sırf kendi sorunlarına gömülmüş olmaları ve yalnızca kendilerini ilgilendiren konulara takılıp kalmaları gerçeğiyle açıklarlar. Narsizm, 20. yüzyıl insanını tanımlamak için kullanılan en kapsamlı hakaret sözcüğü haline gelmiştir. Bu bence büyük ölçüde doğrudur: Bazı insanlar kendi yaşamlarındaki önemsiz ayrıntılara gömülüp kalma konusunda olağanüstü bir beceriye sahiptir; diğerleri bunu anlaşılmaz bulurlar, zira onlar bu tür bir ilgiyi yine ancak *kendi* yaşamlarına karşı duyarlar.

İnsanlar etraflarındaki dünyayı unutarak kendi narsistik kaygılarına gömülme eğilimindedirler. Yalnızca kendine acıma değil, kendimize ilişkin başka çok çeşitli kaygılar kafamızı sürekli olarak meşgul eder. Belki de köpek sevgimizin başlıca nedenlerinden biri, onların bizi bu kendimize yönelik takıntılarımızdan söküp almalarıdır. Düşüncelerimiz içinden çıkılmaz bir hal almaya başladığında ve gelecekte bizi hangi dehşet verici olayın beklediği kaygısıyla bu ruh halinden kopmayı başaramazken, köpek, o anın

zevklerine bir kapı aralar. Bir köpekle gezintiye çıkmak, yaşanılan anın dünyasına bir adım atmaktır. Köpeğimiz başını kaldırıp ağaçtaki bir sincabı izlemeye koyulur; o anda yalnızca oradadır, başka hiçbir yerde değil.

Elizabeth Marshall Thomas “Köpekler neyle ilgilenir?” diye sorar ve doğruluğu su götürmez şu yanıtı verir: diğer köpeklerle. Ama bununla bitmiyor. Köpeklerimin yüzlerinin yoğun bir ilgiyle nasıl kıpırtısız kaldığına tanık olmuşumdur; o anda ne yaparlarsa yapsınlar ona öyle yoğun bir biçimde odaklanırlar ki. Yolda yürürken bir yol ayrımına geldiğimizde dönüp hangi yöne sapacağımı görmek için bana bakarlar; bu denli ilgilidirler. Onların en sıradan şeylere bile böylesine ilgi göstermeleri olağanüstüdür. Bunu son derece mahçup edici bulurum. Her insanın kendi insan dostundan beklediği böyle yoğun, eksiksiz, dolu dolu, sürekli bir ilgidir.

Rani hemen hiç durmadan kuyruğunu sallar. Her zaman, her yerde –dışarıda olduğu sürece– katıksız bir mutluluk içinde görünür. Biz insanlar, kendi ellerimizle yapmış olsak da, suni bir çevreyle kuşatılmışızdır. Işığımız, yiyeceğimiz, giysilerimiz, sohbetlerimizin çoğu kadar etrafımızdaki nesneler, arabalar, saatler, bilgisayarlar ve çamaşır makineleri de sunidir. Köpeğimizle dışarı çıktığımızda, bu sahte dünyayı bir süreliğine terk edebiliriz. Bir köpeği gezdirmenin sağlığa faydalı etkilerini, bunun aynı anda nasıl hem uyarıcı hem de rahatlatıcı olabildiğini pek çok insan dile getirmektedir.

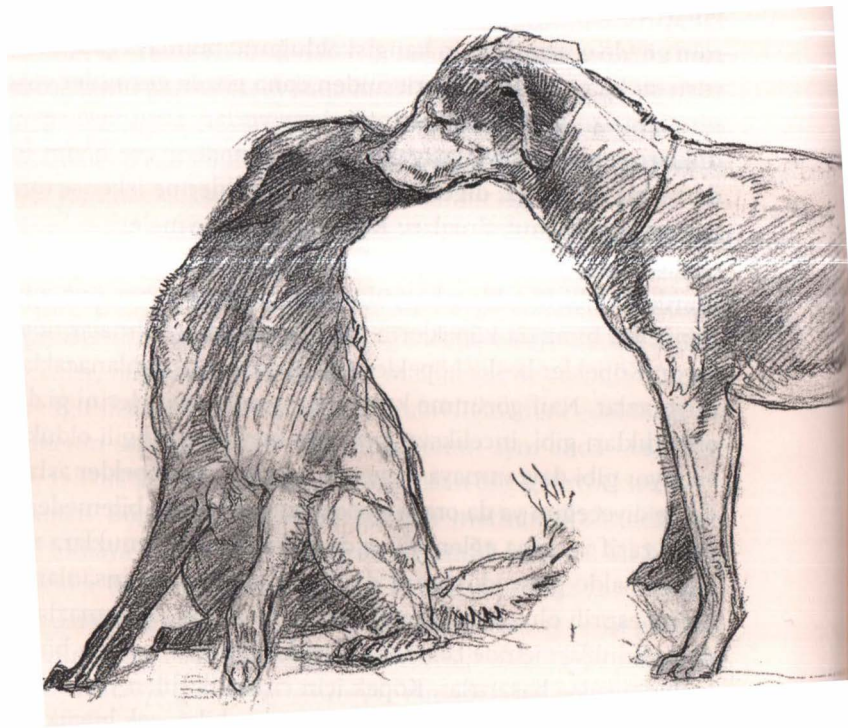
Dokuzuncu Bölümde köpeklerin zaman mefhumu olmadığı yönündeki felsefi iddiaya itirazlarımı belirtiyorum, ancak bu iddia bir bakıma doğrudur: Köpekler bizim geleneksel olarak kabullendiğimiz zamanı algılamazlar; günü dakika ve saatlere bölmedikleri gibi, hafta, ay ve yıl gibi kavramlarla da düşünmezler. Köpek kendisinin ölümlü olduğu düşüncesiyle dehşete düşmez; bir köpeğin, kendisinin var olmadığı bir geleceği bir an için bile düşündüğünü sanmam. Bir köpekle birlikteyken, bizler de, geleceğin anlamsızlaştığı bir tür zamansız âleme dalarız.

Çocukluğumda, ailemde bir mekânı daima anılarındaki başka bir mekânla karşılaştırarak değerlendirme alışkanlığı vardı. Şimdiki zaman, hele de idealize edilmiş bir geçmişle elbette ki rekabet edemezdi. Bu kötü alışkanlık bana da geçmişti. Yakın bir arkadaşım sık sık beni uyarmak zorunda kalırdı:

“Neden bu plajı bir başkasıyla karşılaştırıyorsun? Şu anda buradasın; bulunduğun yerin tadını çıkarmaya bak.” Köpeklerimi izlerken de aynı dersi çıkarıyorum: Onlar asla yargılama ve karşılaştırma gereksiniminden mustarip değiller. Hiçbir zaman, bu yürüyüşün dünkü kadar iyi olmadığı, bu ormanın geçen hafta gittiğimiz orman kadar ilginç olmadığı düşüncesiyle kasvete kapılmıyorlar. Onlar için her yürüyüş, kendine özgü kokuları ve tatlarıyla yeni, benzersiz ve bir o kadar da ilginç. Ben köpeklerimin gözde gezintilerinin hangisi olduğunu bulmaya çalışıyorum, ama doğrusu şu ki, onlar için diğerlerinden daha gözde gezintiler yok; yalnızca benim için var. Onlar tüm gezintileri seviyorlar. Yürümeyi seviyorlar. Bulundukları yerde olmayı seviyorlar. Bunun nedeni –ve bizim için büyük bir ders– hiç şüphesiz, diğer olasılıklarla kendilerine işkence etmeden, oldukları şeyden hoşnut olmaları: Köpek olmayı sevmeleri.

Marjorie Garber köpeklerin bizlerin kendiliğindenlik, duygusal cömertlik ve birliktelik tahayyülümüzü zorladıklarını öne sürüyor. Doğru. Bence bu biraz da köpeklerin “sinizme yabancı olmalarından”¹² kaynaklanıyor. Köpekler başka köpekler tarafından nasıl algılanacaklarından endişe duymazlar. Naif görünme kaygısıyla yaşam sevinçlerini gizlemek zorunda olmadıkları gibi, inceliksiz görünme korkusuyla ilgili oldukları bir şeyden sıkılıyor gibi davranmaya da gerek duymazlar. Köpekler asla, topluluk içinde ne diyeceğini ya da orada neden bulunduğunu bilemeden dikilip duran, daha zarif ve daha eğlenceli ya da daha önemli konuklara ne kadar da acınacak halde göründüklerini düşünüp kaygılanan insanlara benzemezler. Onlar esprili olmak, taşı gedğine koymak için uğraşmazlar. Yine de, kendi toplulukları içinde çok daha büyük ve doğruya yakın bir bilgi birikimiyle donanmayı başarırlar. Köpek için cinsellik fiilen ya da düşüncede olabilir de olmayabilir de; ancak enformasyon, bilgi, çok büyük öneme sahiptir: “Ne tür bir köpeklerle beraberim? Önümde duran kim? Neredeydin ve orada ne yapıyordun? Ama daha da önemlisi: Gerçekten kimsin?”

Köpekler hakikatin iz sürücüleridir: Başka bir varlığın benzersiz özünün kokusu peşinden giderek arayışlarını sürdürürler.

SEVGİ: KÖPEKLERDEKİ EN BASKIN DUYGU

Insan sevgisi üzerine yazılan binlerce kuramsal eserin hemen hepsi, inandırıcılık bakımından, duygunun kendi ifadesinden çok daha zayıf kalmaktadır. Sevgiyi ifade etmenin en iyi yolu kelimelerden çok davranışlar olduğundan, sevgi bir kuramın içine sıkıştırılmaya direnç mi göstermektedir? Sevgi hakkında konuşmak onun değerini azaltır mı?

Köpekler sevgi konusunda (ya da başka herhangi bir konuda) kuramlar oluşturma gereği duymayıp onu dolaysızca gösterirler. Köpeğin böylesine koşulsuz ve çelişkisiz sevme yetisi beni daima şaşırtır. Nitekim, pek çok insan, kendisine karşı merhametsiz ve ilgisiz sahibini her şeye rağmen seven köpeklerle ilgili hikâyeler duymuştur. Köpeğin sevme kapasitesi öyle belirgin ve öyle gelişkindir ki, adeta onun duyularından ya da organlarından biri gibidir. Buna pekâlâ “hiper sevgi” de denebilir ve bir köpekle yaşayan tüm insanlar bu sevgiden payına düşeni alır.

Bir insanı yakından tanımak, genellikle onunla ilgili olumsuz duygular duymamıza, hatta kimi zaman ona karşı saygımızı kaybetmemize neden olur. İnsanlar arasındaki sevgi, sık sık büyüyen bir samimiyetin kurbanı olur; oysa köpeklerde, samimiyet arttıkça sevgi de artar, güçlenir ve derinleşir. Köpek, bizim tüm zayıflıklarımız, ihanetimiz ya da kötülüğümüzü gördükten sonra bile bize çok güçlü bir sevgi duymaya devam eder ve köpek sahibi insanların çoğu bu sevgiye karşılık verir. Anlaşılan, bizler de, köpeklerimizi daha yakından tanıdıkça daha çok severiz. Köpeğimizle aramızdaki bağ her geçen gün güçlenir.

Bir köpeğin bir insana duyduğu sevgiyle bir başka köpeğe duyduğu sevginin farklı olup olmadığı bilinmiyor. Köpekler arasındaki bağ son derece güçlü olabilir; hatta bazı yazarlar bundan aşk diye söz etmektedir. Elizabeth Marshall Thomas bu bağdan bir tür “evlilik” olarak söz eder. Elbette bu yalnızca bir benzetmedir, ancak bu sevginin sadakat, süreklilik ve yoğunluğu gerçekten de insanlar arasındaki evliliği akla getiren özelliklerdir.

Bu sevgi neden kaynaklanıyor? Köpeğin bağıllığının temelinde, yavru köpeklerle ve yetişkinlere yiyecek sağlanmasının yattığı varsayımı sık sık dile getirilir. (Çocukla anne arasındaki duygusal bağı açıklamak için de benzer bir varsayım öne sürülmektedir.) 1954'te A. J. Brodbeck tarafından yürütölen bir dizi deney,' yavru beslemenin sosyal bağların gelişmesinde kaçınılmaz bir rolü olmadığını göstermiştir. Bu deneylerde, bir grup yavru köpek bir makine tarafından otomatik olarak beslenirken, diğör grup bir insan tarafından beslenir. Elden beslenen yavrular deneyciyi gördüklerinde daha fazla ses çıkarırlar; ancak iki grup arasındaki tek önemli farklılık bu olmuştur. O halde, köpek tarafından duyulan sevgi, sırf ona bir şeyler sağlamış olmamız koşuluyla gelişmediğı gibi, bizim bir yiyecek kaynağı olduğumuzu anlamasından da ibaret değildir. Bir köpek kendisine yiyecek veren bir robota sevgi göstermediğı halde, kendisini hiç beslememiş olan insanları sevebilir.

Her köpek sevgisini az çok farklı tavırlarla sergilese de, köpeğin sevgi işaretlerini başka bir şey olarak yorumlamak mümkün değildir. Saşa, daha önceden anımsadığı birini selamlarken, sızlanmayla karışık bir tür uluma sesi çıkarmaya başlar ve buna hoşnutluğunu ifade eden başka jestler eşlik eder: Kulakları düşer, gözleri parıldar, ağzını şapırdatarak o kişiye sürtünür. Kendini mutlu hissettiğı açıkça bellidir; (bu duygu köpek dilinde farklı bir isimle ifade edilmedikçe, ki mümkündür) bunun başka bir duygunun ifadesi olduğunu düşünmek zordur ve Saşa bunu sevgi gösterileriyle dile getirmektedir. Rani, böyle durumlarda tamamen farklı bir ifade takınır ve kuyruğunu sallarken tüm bedeni iki yana savrulur. Sizi utangaç bir ifadeyle baksa da, sizi görmüş olmaktan duyduğu hazzı anlamamak mümkün değildir. Sima durmadan tiz sesler çıkarıp daireler çizerek koşturur. Yorulmak bilmeden, daha önceden hatırladığı kişiyle onun köpeğı arasında gidip gelerek, burnunu köpeğin ağzına dayar ya da ısrarlı sesler çıkararak o kişinin yanına koşar. Bu haz ve mutluluk jestlerinin hepsi de bir tür sevgidir ya da biz insanlar birini gördüğümüzde böyle yoğun bir haz duyarsak onu böyle adlandırırız. Ama köpekler söz konusu olduğunda, maalesef bu tür jestleri bir çeşit boyun eğme olarak nitelendirme eğilimindeyiz.

Bir insan tanıdığı herkese ayırım yapmaksızın aynı yakınlığı gösterdiğinde, bunun rasgele bir şey olduğunu düşünürüz. İnsanlar için dost canlısı, sevimli, çekici gibi sıfatlar kullanırız, oysa bunlardan hiçbiri bir köpeğin sergilediği dostluğu tanımlamaya yetmez. Köpekler kendilerine dostluk gösteren hemen herkese sevgi gösterirler.² Bu yüzdendir ki, bazı insanlar (ben de dahil) köpeğin sevginin ta kendisi olduğunu, tüm köpeklerin sevgi dolu olduğunu savunurlar. Köpeklerin sevme yetisi olacağına pek ihtimal vermeyenlere karşı, en sevdiğim yanıtlardan biri, Roger Caras'ın iki köpek hakkında yazdıklarıdır:

Sanırım Luke, Chloe Sweetpea'yi, Chloe de onu seviyor. Kendi türüm için sevginin ne olduğunu tanımlayamadığımdan (bunun hormon salgılarındaki değişimler ve ortak gelir vergisi iadelerinden yararlanma fırsatından ibaret olmadığına yürekten inanıyorum) köpekler arasındakini de tanımlamaya kalkışmayacağım. Ama otuz yedi yıllık karımı sevdiğimden ve onun da bana yalnızca alışkanlıktan öte duygular beslediğinden ne denli eminsem, kızımın evinde ki bu iki köpeğin birbirini sevdiğinden de o denli eminim.³

Farklı türlerin bireyleri arasında gelişen yoğun sevgi bağlarına ilişkin –bakıcılarının ölümü üzerine yas tutan, kendi hayatlarını tehlikeye atacak derecede üzülen, hatta yemek yemeyi reddettikleri için ölen köpekler hakkında– kayıtlara geçmiş olaylar vardır. Tokyo'da, ölen sahibinin geri dönmesi için on yıl boyunca tren istasyonunda nöbet tutan Akita cinsinden Hachi-Ko'yu ele alalım. (Dördüncü Bölümde bu örneğin ayrıntıları yer alıyor.) Hachi-Ko sahibinin döneceğini mi umuyordu, yoksa bu onun kendi kişisel yas merasimi miydi? Ölen dostuyla başka bir dünyada yeniden birleşebileceklerine dair, insana özgü bir hayale kapılmış olabilir miydi? On dört yıl boyunca efendisinin mezarında yaşayan Greyfriars Bobby'nin (bkz. On Beşinci Bölüm) düşünce ve duyguları neydi peki? Ne yazık ki, bir köpeğin duyguları –bize ne kadar tanıdık görünse de– farklı bir evrene aittir. Köpeğin duygu dünyasının anahtarı, tam da onlarınkiyle akraba ama farklı bir türe mensup olmamız nedeniyle, asla elimize geçmeyecektir. Bunun-

la birlikte, insan ve köpek, türler arasındaki engelleri aşacak kadar büyük bir sevmeye yetisine sahip olmaları bakımından benzersiz iki tür gibi görünüyor. Başka hiçbir hayvan köpeklerin yaptığı gibi kaybettiği bir insan dostunun ardından yas tutmaz. Belki de köpekler –insanlar gibi– iki tür arasındaki bu benzerliğin, farklı türden bir bireyi sevmeye konusunda her iki türün de sahip olduğu bu yetinin farkındadırlar.

İnsanlar sevgi ve şehveti sık sık birbirine karıştırırlar. Köpek asla bize karşı şehvet duymaz. Köpeğin sahibinin üzerine tırmanması arzu gösterisi değil, daha çok hâkimiyet kurma gereksiniminin bir ifadesidir. Köpek, bedeni ve ruhuyla sever, ama sanırım zihniyle değil. Elbette ki köpeklerin de zekâları vardır ve bundan pek çok konuda yararlanırlar; ancak birini sevmekle elde edebilecekleri kazançlara dair hesaplar yapmazlar (geçici yaltaklanmalar başka bir konu). Ayrıca, olası kayıpları düşünerek sevgilerine sınırlar koymak da köpeklerin yapacağı şey değildir. Dolayısıyla, köpekler her ne kadar kendilerine acı çektirmekten başka faydası olmayan insanları sevebilseler de, sevgi konusunda insanların sık sık düştüğü hatalara düşmezler. İnsanda beyin en temel cinsel organdır, oysa köpek için aynı şey söylenemez. Köpeğinizi güzellik, zenginlik, mal mülk, iktidar ya da fiziksel güçle etkileyemezsiniz. Bizler bu niteliklerden herhangi birinden etkilenerek bir insana âşık olabiliriz. Köpek âşık olmaz, yalnızca sever.

Bir köpeği bir odadan diğerine peşimizden koşturan şey nedir? İlk önce, bunun güvensizlikten, onları terk edeceğimizden duydukları korkudan kaynaklandığını düşünmüştük. Daha sonra, bunun bir macera fırsatını kaçırma korkusu olduğuna karar verdik; bizim onları evde bırakarak ilginç bir yere gidebileceğimizden korkuyorlardı. Bir köpek için, dışarı çıkarırken sizinle gelemeyeceğini söylemeniz kadar kötü bir şey olamaz. Böyle durumlarda sanki size inanmıyormuş gibi başını öte yana çevirir. Ama belki de, bizi evin içinde sürekli takip etmelerinin nedeni *yalnızca yakınımızda olmaktan hoşlanmalarıdır*. Köpekler neden yakınımızda olmak, bedenleriyle bize dokunmak isterler? Köpeğimin geceleri uzanıp yanımda yatması, bana karşı gösterdiği bu güven olağanüstü bir şey. Başka bir türün bir üyesiyle derin bir ilişki içinde olmanın en etkileyici yönlerinden biri budur işte: Karşılıklı güven. Sanki köpeğim bana “Biliyorum” diyor, “seninleyken

başına kötü bir şey gelmeyecek. Tüm bedenimle gevşeyip rahatlayabilir ve uyurken bana zarar vermeyeceğine dair sana güvenebilirim.” Bir yunus olsa bize karşı temkinli olurdu, oysa bir köpek ya da kedi kendini tamamen bizim insafımıza teslim eder.

Sevgi “derin” bir duygu mudur? Doğada olduğumda, etrafımdaki fiziki dünyanın güzelliklerini gördüğümde, derin duygular hissetme kapasitemin de arttığını biliyorum. Bir mayıs günü, köpeklerimi Oakland Havaalanı yakınlarında bir bataklık bölgesi olan yeni bir parka götürdüm. Her yerde sincaplar ve düzlüklerde koşturup duran iri tavşanlar vardı. Park uçsuz bucaksız bir bataklığın kıyısındaydı ve burada köpeklerin tasmasız dolaşmalarına izin veriliyordu. Köpekleri arabadan dışarı bıraktığımda hemen koşarak yanımdan ayrıldılar ve bir dakika sonra geri döndüklerinde heyecanları gözlerinden okunuyordu. Bana adeta minnettarlıkla, “Evet, burası tam da sevdiğimiz türde bir yer. Bizi buraya getirdiğin için sana teşekkür ederiz. Teşekkürler, teşekkürler” der gibi bakıyorlardı. (Tabii ki bunlar yalnızca benim düşüncelerim, zira köpekler yaşadıkları ana odaklandıklarından, böyle bir karşılaştırma yapmaları pek olası değil.) Birlikte kıyı boyunca yürürken, hafif esen rüzgârla hışırdayan yaprakların sesi, bataklıktan gelen kokular, çayırılık alanlarda büyüyen yabani çiçeklerin görüntüsü içimde tarifi çok zor duyguların uyanmasına neden oldu. Bu duygular sevgiyle, bu örnekte köpekler için cennet olan bu doğal mekâna yönelik bir sevgiyle ilgiliydi. Bana sanki köpekler de benzer şeyler sezmişler gibi geldi: Onlar da gülümsüyorlar, orada olmaktan haz duyuyorlardı; mutlu ve sevecendiler. Derin duyguları, sevgiyi hissetme kapasiteleri de kendilerini mutlu eden bir ortamda bulunmalarına bağlı olabiliirdi.

Köpeklerin duygu dünyasını belirleyen en önemli nitelikler masumiyet, saflık ve kendini aldatma yetisinden yoksunluktur; bu, köpeklerle çocukların ortak bir özelliğidir. Çocuklarda da köpeklerde de belli bir açıklık, yalınlık ve aynı zamanda benzer bir kırılganlık vardır. Köpekler bize çocukları hatırlatır. Her ikisiyle de bir tür bebek diliyle konuşmaktan kendimizi alamayız. Onlara isimler takar, onlarla konuşurken çocuğu ya da köpeği olmayan insanların tuhaf bulduğu birtakım yüz ifadeleri takınırsınız.

Yetişkin bir köpeğin psikolojik bakımdan insan yavrusuna benzer olduğu düşünülür. Bu fikir, belli koşullarda köpeklerle çocukların benzer davranış bozuklukları geliştirdiklerini gösteren (başta Michael Fox ve ABD Hayvanları Koruma Derneği'ninkiler olmak üzere) ciddi araştırma sonuçlarıyla desteklenmektedir. "Bu bozukluklar, ruhsal sorunlardan kaynaklanan saradan astım benzeri durumlara, oburluktan sempati yitimine, mide kanamasıyla barsakların aşırı çalışmasından ülsera çeviren kolitlere, hatta kardeş rekabeti, aşırı kıskançlık, saldırganlık, depresyon ve yemek yemeyi reddetme (anoreksia nervosa) gibi sorunlara dek uzanır."⁴

Buna karşılık, köpekler de, sanki insanları daha çok kendi ebeveynleri yerine koymaktadırlar. Pek çok araştırmacı köpeklerin gelişimlerinin erken bir aşamasında takılıp kalmış kurtlar oldukları yorumunu yapmıştır; hiç büyümeyen yavrulardır onlar. O halde bizler köpeğin gözünde *in loco parentis*'iz.* İşte bu yüzden, 1949'da E. Dechambre, bizlerin nazik ve dost canlısı köpekler yetiştirme çabalarımıza gönderme yapan "fetüsleştirme" fenomeninden söz etmiş⁵ ve 1963'te F. E. Zeuner *History of Domesticated Animals*'ta [Evcil Hayvanların Tarihi] çocuksu özelliklerin erişkinlik döneminde de korunması anlamına gelen "neoteni" kavramını geliştirmiştir. Düşük kulaklar, daha küçük köpek dişleri, küçük bir kafa gibi yetişkinliğe zıt özellikler doğal ayıklanma sürecinde gelişmiştir; öyle ki bir kurt yavrusunun kendi ebeveynine bağımlı olduğu şekilde, bu hayvanlar da insanlara bağımlıdır. Davranışlar bakımından, modern etolojinin (hayvan davranışları bilimi) kurucusu Konrad Lorenz,⁶ evcil köpeklerin "özgün" bağlılık biçimlerine dikkat çeker: "Vahşi köpeklerde yavruların annelerine gösterdikleri ve erişkinlikle birlikte tamamen ortadan kalkan tutkulu sevgi, evcileştirilmiş köpeklerde kalıcı bir zihinsel genetik özellik olarak muhafaza edilmiştir. Asıl kökeni anne sevgisi olan bu duygu, insan efendiye yönelik bir sevgiye dönüşmüştür."⁷ Bizler köpeğimizdeki neotenik özelliklere değer verir, onları ödüllendirir ve geliştiririz. Kurtlar ve köpekler bu bakımdan birbirinden farklıdır. Kurt, hayvanlar içinde en az neotenik olandır. Evcil bir köpektan farklı olarak yetişkin bir kurt tamamen bağımsız bir varlık-

* In loco parentis: Lat. ebeveyn konumunda –ç.n.

tır. Erich Klinghammer ile Patricia Ann Goodmann tarafından yazılan şu ilginç satırlar söz konusu zıtlığın altını çizer:

Köpekler bizim dünyamıza girer ve büyük ölçüde bizim kurallarımıza göre davranabilecek şekilde eğitilebilirler. Oysa kurt gruplarıyla çalışırken, insanlar kurtların dünyasına girer ve kurtların sosyal kurallarına uygun biçimde davranmak zorunda kalırlar. Köpeklerin evcilleştirilme sürecinde neoteniye maruz kaldıkları kabul edilmektedir. Köpekler çocuksu özelliklerinin pek çoğunu koruduklarından, iradenizi onlara dayatmanız görece kolaydır. Kurt ise köpeğin tamamen erişkin bir biçimidir.⁸

Bir kurt sürüsünün lideri köpeğe hiç benzemese de, sürü içinde aşağı rütbedeki kurtların evcil köpeklerle görece ortak yönleri vardır. O halde, biz insanların sürü lideri işlevi gördüğümüzü ve tüm köpeklerin bizden aşağı rütbede olduklarını öngören geleneksel varsayım, köpek bizi ebeveynleri olarak gördüğü sürece, köpek psikolojisi açısından doğru sayılabilir.

Neoteni bazı davranış özelliklerini açıklasa bile, köpekler, bizim onların ebeveynleri olmadığını kesin olarak biliyorlardır. Sima'nın, annesi olabilecek Saşa'ya kendini doyurması için yalvarışını izlerken, Sima çok ilginç bir şey yapar: Burnunu Saşa'nın ağzına dayayıp onun dişlerini yalar. Kurt yavruları annelerinin yiyeceğini kendileri için kusmasını istediklerinde bu hareketi yaparlar. Sima bu şekilde yiyecek elde edemeyeceğini bilir, ama bir içgüdü onu bu hareketi yapmaya, Saşa'ya yaltaklanmaya iter. Öte yandan, burada asıl önemli olan, Sima'nın bana aynı şeyi yapmamasıdır. Türlerle ilişkin önemli bir farklılık olduğunu görüyor olmalı. Şuna kesinlikle inanıyorum ki, köpekler bizim farklı bir tür olduğumuzu biliyorlar. Eğiticiler sık sık bize, köpeklerimizle kurduğumuz herhangi bir ilişkide lider köpek, en üst rütbeli köpek olmamız gerektiğini söylerler; oysa köpekler bizim köpek olmadığını bilir. Köpeklerimle oyun oynarken bile, bana birbirlerine olduğundan farklı davranırlar. Bu bir bakıma aşağılayıcı bir durumdur, çünkü onları ilginç yerlere götürerek ne kadar memnun etmeye

çalışsam da, sıra gerçek oyuna geldiğinde benimle oynamaktan çok birbirleriyle oynamayı tercih ederler. Benimle ise, bir yetişkinin kendisini rahat bırakmayan çocuğuyla canı sıkılarak ilgilenişi gibi, neredeyse lütfkâr bir tavırla oynarlar.

Bir haziran günü köpeklerimi bir köpek parkına götürdüğümde, parkın kapısı açılmış ve sansara benzeyen minicik bir köpek yavrusu uçar-casına içeri girmiş, parkın bir ucundan öbür ucuna koşturarak tek tek her köpeğin ve her insanın önünde durup sırt üstü dönerek, sonra tekrar göbeğinin üstüne oturarak onları selamlamıştı. Köpekler büyülenmiş gibi bakıyor, insanlar gülümsüyorlardı. İşte tapılası güzellikte, dayanılmaz, tipik bir yavru köpek diye düşünmüştüm. Yanılmışım. Köpek yavru değil yetişkindi. Yalnızca davranışları bir yavru köpeğin davranışlarıydı ve insanlara böylesine çekici gelen, onlarda köpek yavrularını koruma ve bakımını üstlenme isteği yaratan da bu davranıştı. Bu tür davranışlar yetişkinlik dönemine de sarkınca, bilimcilerin neoteni dedikleri durum ortaya çıkıyor. Bu, yetişkin köpeklere, övgülerimizle bizim kazandırdığımız bir davranış.

Stephan Jay Gould, "Mickey Mouse-Konrad Lorenz Buluşması" başlıklı ünlü bir makalesinde (alt başlığı "Hayvan Davranışbilimcileri ve Walt Disney'in Tepkilerimize İlişkin Benzer Keşifleri") çizgifilmlerdeki hayvanların bizde sevgi uyandırdıklarını, çünkü bunların, Konrad Lorenz'in soğuk sözcükleriyle, anaç duygularla ilişkili "iç salgı mekanizmalarımızı tetikleyen" çocuksu hatlar taşıdıklarını savunur. Gould, bebeksi hatlara sahip bir canlı gördüğümüzde içimizde aniden dostça bir şefkat duygusunun harekete geçtiğini söylüyor. Gould'a göre insanlar neoteniktir (sözcük anlamı "gençliğini devam ettiren"); yani bizler atalarımızın çocuksu özelliklerini yetişkinliğe taşıyarak evrimleşmişiz.⁹

O halde, neoteni bazı hayvanlara, özellikle de köpeklere duyduğumuz "doğuştan gelen" sevginin asıl açıklaması olarak kullanılıyor. Ancak bana göre bu açıklama yeterince tatmin edici değildir. Kuşkusuz hemen her türden hayvanın yavrusu bizde benzersiz duygular uyandırır. Kim yani doğmuş bir canlıya şefkat duymaktan kendini alıkoyabilir ki? Köpeklerle çıktığımız yürüyüşlerde yavru köpeklere rastladığımda, hemen hiç kimsenin ne kadar sevimli, ne kadar tatlı olduklarına dair bir şeyler söyle-

meden, ardından onlara dokunmayı, okşamayı, kucaklarına almayı istemedi den geçip gittiğini görmedim.

Köpek yavrularına karşı duyduğumuz bu büyük ilginin bize son derece çekici gelen bir davranışlarıyla ilgisi olmalı: Peşimizden gelmeleri. Vahşi ya da evcil başka hemen hiçbir türde bu davranışı köpekler düzeyinde göremezsiniz. Lorenz "damgalanma"¹⁰ olgusunu keşfedip gri ayaklı kazlarının sokak boyunca onu takip ettiklerini gördüğünde, yoldan geçenlerden, köpek yavrusu olanların onları yürüyüşe çıkardıklarında duyduklarına benzer sevgi dolu tepkiler almış. Kazların durumunda, şefkat uyandıran, ancak yanlış bir izlenimle, Lorenz'i anneleri sanmaları söz konusu. Kazlarda damgalanma genetik bir özellik; hayvanların gerçekten başka seçenekleri yok. Üstelik kritik sosyalleşme dönemi yalnızca birkaç saat içinde sona eriyor olabilir." Oysa bir köpek yavrusu, herhangi birimizin onun kendi annesi olduğuna dair bir yanlışlığı içinde değildir. Bizi izler, çünkü bunu yapmak ister. Köpek bu ve diğer çocukluk özelliklerini yetişkinliğinde de aynen sürdürür ve aslında, insan dostunu ebeveynleri yerine koyarak tüm yaşamı boyunca aynen bir çocuğunkine benzer davranışlar gösterir. Bazı dişi fil ve balina yavruları da hayatları boyunca annelerini takip ederler. Belli bir ilişki kurulduktan sonra bu kendiliğinden devam eder. Köpeklerle insanlar arasındaki de böyle bir şey olabilir. Bizler yetişkin bir köpeğin yakın ailesi haline gelmiş oluruz. Ancak, bir kurt için aile yerine geçecek herhangi biri kabul edilemez, hatta travmatik olabileceği halde; bir köpek yavrusu, hatta yetişkin bir köpek, her ne kadar veteriner arkadaşlarımla hatırlattıkları gibi bazen büyük zorluklarla dolu bir dönemin atlatılmasını gerektirse de, genellikle evdeki bir değişime çok iyi uyum sağlar.

Öyle görünüyor ki köpekler vahşi bir hayvan için gereken türden bir sürekliliğe ihtiyaç duymuyorlar. Parktaki yürüyüşlerimizde köpeklerim kendi türlerinin özellikle hoşlarına giden üyeleriyle karşılaştıklarında sınırsız bir sevinç gösteriyorlar. Adeta iyi dost olmak için yaratılmış gibi görünüyorlar. Yine de onlara seslendiğimde ya da diğer köpeklerin sahipleri diğerlerine seslendiklerinde, köpekler yeni dostlarına veda niyetine şöyle göz ucuyla bile bakmadan onları arkalarında bırakıp bizim peşimizden gelirler. Köpeklerimiz için başka hiçbir köpeğin olmadığı kadar yakın bir aile hali-

ne geliriz. Köpeğimiz kazara bizden ayrı kalsa yüzünde gerçek bir panik ifadesi belirir. Onun için hiçbir şey bizden ayrılmak kadar kötü olamaz; anesinden ayrılan bir yavru gibidir.

Neoteni köpekte yaşlılıkla birlikte azalma eğilimi gösterir. Pek çok kişi yaşlı bir köpeğin ağırbaşlı, neredeyse soylu tavırlarına, genç köpeklerin soytarılıkları karşısında gösterdiği ağırbaşlılığa dikkat etmiştir. Köpek artık bir yavru, bizim çocuğumuz değildir; daha çok akranımız gibidir. Yine de köpeğimize duyduğumuz –onun da bize duyduğu– sevgi ve şefkat dinmez. Eğer Konrad Lorenz’in öne sürdüğü gibi sırf hayvanlardaki çocuksu özellikleri sevmeye programlanmış olsaydık, yaşlanan köpeklerimizi terk ederdik. Yaşam döngülerinin daha ileri aşamalarında bizi onlara, onları da bize bağlayan, biyolojik bir itkiden daha derin ve karmaşık bir şeydir. Bu, onlarla duygusal derinlik ve yoğunluk kapasitemizin benzerliğinin anlaşılması olabilir mi? Belki de bu anlamda onlarda kendimizinkinden bile üstün bir kapasite görmüş olabiliriz.

Saşa’nın küçük çocuklara duyduğu tutku da neyin nesi? Başlangıçta bunun içten olduğuna inanmam zor olmuştu; beni hoşnut etmek için gösterdiği hesaplı bir davranış gibi görüyordum. Şimdi öyle olmadığını biliyorum. Küçük çocuklara gerçekten de tapıyor. Gördüğü her çocuğun yanına koşup yüzüne kocaman ıslak bir öpücük konduruveriyor. (Veteriner arkadaşım Bruce Max Feldman, köpeklerin salyasında salmonella ve başka virüsler bulunduğundan, bunun sağlık açısından çok tehlikeli olduğunu söylüyor; ancak ben bu gerçeği kabullenmek istemiyorum.) Ne gariptir ki, hemen hiçbir çocuk bundan rahatsız görünmüyor. Hepsi de gülümseyerek, annelerine “Bu köpek beni öptü” diye haberi yetiştiriyorlar. Gerçekten de öpüyor. Onun bu davranışı, bizim çok sevimli bir çocuğu kucağımıza alıp şapır şupur öpmemizle ürkütücü bir benzerlik taşıyor. Bu, katıksız bir şefkat taşması. Saşa tüm yetişkinleri sever, ancak bu taşkın sevgiyi onlara göstermez. Bunu başka bir köpeğe yaptığı da görülmemiştir. Bu yüzden kendi kendime çocukların Saşa için ne anlama geldiğini soruyorum. Onun zihninde çocuklar neyi temsil ediyorlar? Saşa beni başka pek çok insandan daha fazla sevdiği halde beni yüzüme öpücükler kondu-rarak karşılamıyor; bu ayrıcalıklı muameleyi yalnızca çocuklara gösteri-

yor. Belki de çocuklarla kendisinin bir bakıma kardeş olduklarını anlıyor: Bu, türdeşliğin tanınmasından çok daha derin bir duygusal benzerliğin tasdik edilmesi.

Saşa başını kaldırıp onu okşayana bir öpücük vermeyi sever. Bu, onun tüm insanlara annesiymişler gibi davrandığını söyleyen neoteni teorisini doğrular gibi görünüyor. Oysa Saşa bu insanların onun annesi olmadıkları gibi, köpek de olmadıklarını çok iyi biliyor. Belli ki bunu sırf sevgisinden yapıyor. Neotenistler yine, bunun anne sevgisinden başka bir şey olmadığını öne süreceklerdir. İşte bir kısır döngü: Onlara annesine davranacağı gibi davrandığını biliyoruz, çünkü onların yüzlerini öpmeye çalışıyor; kurt yavruları da annelerinin yüzlerini öperler, çünkü onun yiyeceğini kusmasını isterler. Kurt yavrusu herhangi bir sonuç alamazsa çok geçmeden bu davranışını terk eder. Bunun tersine, Saşa bu insanların eğilip onun yemesi için yiyeceklerini kusmayacağını biliyor. Onlardan elde ettiği şey, onlara verdiği şeyin ta kendisi: Sevgi.

Bu, iki insan arasındaki duygu ifadesinin tıpatıp aynısı değil mi?

SADAKAT VE KAHRAMANLIK

Missouri'deki bir mahkeme binasının bahçesinde bulunan bir anıtın üzerinde, bir köpeğin sadık sevgisi hakkındaki en dokunaklı ifadelerden biri kaydedilmiş. Bu ifade, 19. yüzyılda George Graham Vest tarafından, henüz senatör olmadan önce, köpeği bir adam tarafından öldürülen ve hasarın karşılığı olarak 200 dolar tazminat istemiyle o adamı dava eden bir komşusunu mahkemede savunurken verilmiş. Vest savunmasını bitirdiğinde jüri fazla düşünmeye gerek duymamış: Karara varmak için iki dakika onlara yetmiş. Davacıya 500 dolar ödenmesine karar verilmiş, ayrıca köpek katilinin hapse yollanması talep edilmiş; ancak yargıç, kanunlar böyle bir cezaya izin vermediğinden bu talebi yerine getirememiş. Senatör Vest'in konuşması şöyle:

Sayın jüri üyeleri: Bir insanın bu dünyadaki en iyi dostu gün gelir ona düşman olabilir. Sevgi ve ilgiyle büyüttüğü oğlu ve kızı ona nankörlük edebilir. Bize en yakın ve en candan bildiklerimiz, mutluluğumuzu ve itibarımızı emanet ettiklerimiz, bize ihanet edebilirler. İnsan sahip olduğu parayı kaybedebilir. Ona en çok ihtiyaç duyduğu bir zamanda ondan mahrum kalabilir. İnsanın itibarı anlık bir hataya kurban gidebilir. Başarılı zamanlarımızda önümüzde eğilmeye ve bize saygı göstermeye hazır insanlar, başarısızlığa düştüğümüzde ilk tekneyi kendileri vurmaktan çekinmeyebilir. Bu çıkar dünyasında bir insanın sahip olabileceği bencillikten tamamen uzak tek dostu, onu asla terk etmeyen, asla nankörlük ya da ihanet etmeyen tek varlık, köpeğidir.

Köpek, zenginlikte ve yoksullukta, sağlıkta ve hastalıkta, daima sahibinin yanındadır. Rüzgârlı ve karlı, hoyrat kış günlerinde sırf efendisinin yakınında olabilmek için, soğuk zeminde uyur. Ona sunacak yiyeceği olmayan eli öper, zorlu hayat koşullarının yarattığı yaraları ve sıyrıkları yalar. Uyuyan bir dilencinin başında, bir prensi bekler gibi nöbet tutar.

Diğer tüm dostlar terk edip gitse de köpek kalır. Zenginlikler kanatlanıp gittiğinde, şöhretimiz iki paralık olduğunda bile, o, güneşin her gün doğup batması gibi sevgisine daima sadık kalır. Kader efendisini toplumun dışına itip kimsesiz, yersiz yurtsuz bıraksa, sadık köpek onu tehlikelere karşı korumak, düşmanlarıyla savaşmaktan başka ayrıcalık istemez ve her şeyin sonu gelip ölüm efendisini kollarına aldığı ve cesedi soğuk zemine yatırıldığında, diğer dostların her biri kendi yoluna gitse de, onun mezarı başında, başını patileri arasına almış, gözleri kederli ama tetikte, sadakat ve sevgisini ölümün bile yok edemediği soylu köpeği bulursunuz.¹

Oxford English Dictionary [Oxford İngilizce Sözlük] “sadık” sözcüğünü “görev, sevgi vb. sorumluluklara bağlı” diye tanımlıyor. Sadakat, daha derine inildiğinde, bana, sorumluluk duygusundan çok sevgiye ilişkin duygularla bağlantılı görünüyor. Köpek bir sorumluluk hissettiğinden değil, sevgi duyduğu için vefakâr veya sadıktır. (Bu terimleri eş anlamlı olarak kullanıyorum.)* Köpekler diğer köpeklere, yani kendi ailelerine, sürülerine sadıktırlar. Bu sadakat bizim hayal edemeyeceğimiz boyutlara varabilir, ama yine de bunun gerçek olduğunu biliriz.

R. H. Smythe, *Animal Psychology*'de [Hayvan Psikolojisi], Cornwall'da yaşayan, melez teriyer köpeğini kaybetmiş bir arkadaşının hikâyesinde, böyle bir sadakatin örneğini gösteriyor. Daha önce sayısız köpek, tavşanları kovalarken yakınlardaki maden kuyularına düşüp kaybolmuş olduğundan, teriyerin başına da aynı felaketin geldiği sanılmış; ancak köpek bulunamamış. Smythe şöyle yazıyor:

Köpeğin, *fox teriyer* cinsi dişi bir köpek dostu vardı ve bu ikisi sürekli birlikte avlanmaya giderlerdi. İçimizden birisi, dişi köpeğin yalnız başına, sürekli aynı yönde uzaklaştığını fark etti. Onu izlediğimizde, içinden havlama sesleri duyulan eski bir kuyunun başına geldik. Bir kurtarma ekibi yaklaşık 12 m. derine indiğinde, kö-

* Yazar, *faithful* ve *loyal* sıfatlarını kullanmış –ç.n.

peği hiç yara almamış halde, bir çıkıntının üzerinde buldu. Aynı çıkıntının üzerinde, sahibinin, geçen pazar günü yedikleri koyun pırzolasının parçası olduğunu tespit ettiği taze bir kemik ve ekmek kabukları vardı. O ana kadar hiç kimse bu kuyuyu ziyaret etmediğine göre, tek olasılık dişi köpeğin bunları kuyunun başına getirip aşağı atmış olmasıydı.²

Köpekler hakkında yazılmış ilk kitaplardan olan, Richard Blome'un 1686 basımı *The Gentleman's Recreation* (Beyefendinin Eğlencesi) adlı kitabı, daha o zamandan köpek sadakatine ilişkin kanıtlar sunar: "*Spanyeller* doğaları gereği, sevecenlikte başka tüm canlıları geride bırakır, zira sıcak soğuk, yağmur çamur, gündüz gece, koşullar ne olursa olsun efendilerini yalnız bırakmazlar. Köpeklerin gerek l gerekse yaşayan sahiplerine yönelik tuhaf bağlılıkları hakkında, ciddi ve inandırıcı yazarlar tarafından kaleme alınmış çok sayıda şaşırtıcı hikâye mevcuttur."³

İnsanlar, hâlâ tam olarak açıklanamayan nedenlerden dolayı, köpeklerin dünyasının bir parçası haline gelmişlerdir ve köpeklerin bize karşı sadakatinin nedeni de bizim o dünyaya dahil oluşumuzdur. Bu sadakati bizzat yaşamamış olan insanlar, bunu, insanların birbirlerine gösterdikleri sadakatle hiçbir benzerliği olmayan, sürü zihniyeti ya da içgüdüsel bir davranış olarak niteleme eğilimindedir.

Eğer köpek sadakati, köpeğin kendisini koruyan her kimse onu sevmesi biçiminde bir içgüdü, tamamen mekanik bir şey olsaydı, köpeklerin bir bakıcıdan diğerine kolaylıkla gidebilmeleri gerekirdi. Oysa bir köpeğin bir insandan vazgeçerek diğerine bağlanması ne kadar uzun zaman alabildiği iyi bilinir. Kimi zaman bu hiç gerçekleşmez. nceki ailelerine olan sadakatleri yüzünden, yeni bir aileye verildiğinde intihara kalkışan köpeklerle ilgili örnekler vardır.⁴ 19. yüzyılda yazılmış, köpeklerle ilgili harika bir kitapta, Holstein şatosunda (Danimarka) alışan bir avlak bekçisinin hikâyesine yer verilmiş. Beki, uzun ve yorucu bir avdan döndükten sonra av etini kilere koyar ve köpeğinin de içerde olduğunu fark etmeden kapıyı kitler. Bundan hemen sonra beklenmedik bir nedenle şatodan uzaklaşması gerekir ve beş gün boyunca da geri dönmez. Daha sonra, tekrar kilere in-

diğinde, köpeği kapının önünde ölü olarak bulur. “Avlak bekçisi, büyük bir üzüntüyle oracıkta durdu; ama bir de ne görsün! Masanın üzerinde, on bir sıra keklik ve beş orman tavuğu hiç dokunulmamış halde duruyordu. Zavalı köpeğin, sorumluluğunu çiğnemektense açlıktan ölmeyi seçtiğini anlayınca, acısı daha da arttı.”⁵

İspanyol roman yazarı Cervantes, 1599’da yazdığı *Coloquio de los Perros*’ta Berganza’ya şöyle dedirtir: “Öyle sevgi dolu köpekler vardır ki, kendilerini efendilerinin cesetlerinin bulunduğu mezarlara atmaktan geri durmamışlardır; kimileri de bir an bile kımıldamadan bu mezarların başında nöbet beklemiş, kendilerine getirilen yiyeceklere dokunmayı reddederek açlıktan ölmeyi seçmiştir.”⁶ Daha yakın döneme ait bir kaynakta şöyle deniyor: “Yıllar önce, Kaliforniya’da, Ben’in yetiştiricisi Allen Ransome, ailesi boşanan bir Newfoundland’le ilgili bir telefon aldı. Öfkeli koca, köpeğin kendisinde kalması yönünde ısrar etmişti, çünkü çocuklar karısında kalmıştı; ancak sonradan köpeği, kalacak yeri olmayan Newflere aile bulan Newf Rescue adlı gönüllü gruba vermişti. Köpek kendini öldürmeye kararlıydı. Kımıldamıyor, yemek yemek için başını kaldırmayı reddediyordu.”⁷

20 Ekim 1991’de Kaliforniya’da Oakland ve Berkley tepelerini harap eden şiddetli fırtına, yirmi altı kişinin ölümüne, üç bin evin hasar görmesine neden olmuş, beş bin ev hayvanı ya fırtınada ölmüş ya da yerinden olmuştu. Virginia Smith’in sokaktan bulduğu on iki yaşındaki köpeği Dudley, duman zehirlenmesinden ölen sahibinin cesedinin başından ayrılmasını reddetti. Kurtarma ekibi köpeği götürmeye çalıştıysa da, o “bir heykel gibi yere yapışıp kaldı. Çekiştirmeler, dil dökmelere rağmen Dudley asla yerinden kımıldamadı.”⁸ Kendi hayatları da tehlikede olan ekipteşiler, daha fazla vakit kaybetmemek için sonunda köpeği sürükleyerek oradan çıkardılar. Tüyleri ütülenmiş, patilerindeki yastıklarda ileri derecede yanıklar oluşmuştu. Hemen Berkeley Kedi ve Köpek Hastanesi’ne kaldırılan Dudley, hayatta kalmayı başardı; ancak dostu Virginia Smith’i yitirmenin acısıyla, derin bir bunalıma girdi.

Linda Peterson, eski bir A sınıfı yarış köpeği olan ve yarış sırasında kaptığı bir yara yüzünden öldürülmek üzere olan Touch adlı bir tazıyı kurtarışını anlatır. Hayvan altı yıl boyunca bir köpek çiftliğinde yaşamıştı. Bu

süre içinde hiç merdiven görmemişti. Peterson'un onu iki kat yukarıya kucağında çıkarması gerekmiş, daha sonra hayvan hemen kanepeye kıvrılıp yatmıştı. Bir yarış makinesine benzeyen yaşamından kurtulma fırsatını ilk defa bulmuştu. Peterson, tazıların aşırı sadakatinin geçmişte çektikleri acılardan, hayatta kaldıkları için sahiplerine içten bir minnettarlık duymalarından kaynaklandığını düşünüyor.⁹

Hastalanan insanlar, köpeklerinin bunu bildiğini, bakışlarıyla ve sahiplerinin yanı başında bekleyerek kaygılarını gösterdiklerini anlatırlar. Elizabeth Barrett Browning "To Flush, My Dog" adlı şiirinde* bunu takdirle anar:

Ama senin için denecektir ki
Bu köpek gece gündüz, bıkmadan
Bir yatağın yanında bekledi
Nöbet tuttu perdeleri örtülü bir odada;
Gün ışığının o kasveti dağıtmadığı
Hastanın, bezginin çevresini saran

Vazoya konmak için toplanmış
Güller ölüp gittiler o odada
Ne gün ışığı vardı ne bir esinti;
Bu köpek ise sabırla bekledi
Biliyordu, ışık sönüp gidince
Daha iyi parlar sevginin ışığı

Leila ile birlikte Sima, Saşa ve Rani'yi Kaliforniya'nın en köpek dostu kasabasına götürdük: Carmel-by-the-Sea. Katıldığımız yürüyüş turunda tanıştığımız herkes köpek düşkünyüdü. Tura katılan kadınlardan Kuzey Carolina'lı Mary Silvermann evinde altı köpek ve on altı kedi besliyormuş! Daha sonra, Doris Day'e ait olan, köpeklerin de kabul edildiği otele gittik ve kasabanın en eski kahramanlarından birinin, orada yaşayan bazı sanatçıların, adına anma günü düzenlediği bir köpek olduğunu öğrendik. Duyduklarımızın belki de en güzeli, kasabanın bir ucundaki beyaz kumlu nefis plajın tasmaşız köpeklere açık olduğuydu.

* Şiirin çevirisi Fatih Özgüven'e aittir –ed.n.

Sıcak ve kalabalık bir pazar günüydü ve arabamıza dönerken Saşa'nın yanımızda olmadığını fark ettik. Geri dönüp plaja baktığımda, onu, başka bir köpekle oynadığı oyunu bırakmış, bizim olduğumuz yöne doğru koşarken gördüm. Birden durdu. Nerede olduğumuzu bilmiyordu. Kaybolduğunu sandı; o an yüzünde beliren ifade, anlatması çok zor olsa da, unutulur gibi değildi. Endişe, panik, ümitsizlik ve "Ah Tanrım, ne yapacağım şimdi?" sorusunun bir karışımı! Ona seslendik ama bizi duymadı. Ancak Rani, Saşa'nın nerede olduğunu bildiğinden, koşarak yanına gitti. Saşa onu gördüğünde yüzündeki endişeli ifade yerini belirgin bir rahatlamaya bıraktı. Endişesinin, bizim gruba, yani sürüsüne olan sadakatının sekteye uğratılmasıyla ilgili olduğu açıkça anlaşılıyor. Sadakat, buradaki anlamıyla yuva, alışkanlık ve sevgiyle yakından ilişkili. İşte köpeklerin çocuklarla benzer olduğu alanlardan biri daha: Kayıp bir çocuk da Saşa'nınkinden çok benzer davranışlar gösterirdi. Saşa'nın ve çocuğun duygularının da benzer olduğunu düşünebiliriz.

"Yuvaya dönme" içgüdüğü denilen yetiyi kullanarak çok uzaklardaki evlerini bulabilen kayıp köpeklerle ilgili olağanüstü hikâyeler anlatılır. Köpeklerin evin yolunu bulma yetisine ilişkin duyduğum en çarpıcı hikâyeye, Londra'daki Veteriner Cerrahlar Kraliyet Koleji üyelik diploması sınavı müfettişlerinden R.H. Smythe'in *The Mind of the Dog* [Köpek Zihni] adlı eserinde yer alır:

Hamile bir kızıl seter olan Dinah, trenle Cookstown'dan 40 km. uzaktaki Lurgan'a yollanmıştı. Vardıktan kısa süre sonra beş yavru doğurdu ve aceleyle, yavruları da alarak yeni evinden ayrılıp ortadan kayboldu. On gün sonra, Cookstown'da, hepsi de canlı ve sağlıklı yavrularını koynuna almış halde eski yuvasında bulundu. Ayakları sıyrıklarla dolu ve kan içinde, kendisi de açlıktan ve yorgunluktan bir deri bir kemik kalmıştı. Belli ki yolu yürüyerek gelmiş ve beş yavruyu, birini bırakıp diğerini alarak teker teker taşımıştı; buna göre gerçek mesafenin kaç katı yol katettiği bilinmiyordu. Yolu üzerinde, Mahery Ferry'de, eni 80 metreden geniş ve çok derin olan Blackwater nehrini, yavrulardan bazılarını karşı kıyıda bırakarak

dönüp diğerlerini de getirmek suretiyle, her iki yönde birkaç kez olmak üzere yüzerek geçmişti. Dinah tekrar sağlığına kavuştu, tüm yavrularını büyüttü ve yaşamının kalan kısmında Cookstown'dan hiç ayrılmadı.¹⁰

Köpeklerin evlerinin yolunu bulurken taşıtların kullandığı yoldan gitmeyi tercih ettikleri gözlenmiştir. Finli bir bilim adamı olan Göran Bergman, bunun köpeklerin çoğu zaman sahipleriyle bu tür yollar üzerinde yürüyüş yapmalarından kaynaklanabileceğini söyler. Bergman, evinin yolunu bulabilmek için trene ya da deniz motoruna binen köpekler hakkında anlatılanlardan söz eder: "Benim Dachshund köpeklerim de, otobüse binmeleri gereken noktayı bulabilirler, ancak doğru otobüse binemeyecekleri gibi, inmeleri gereken durağı da bilemezlerdi."¹¹ Poona'da bizzat yaşadığım sıradışı olay olmasa, ben de bu düşünceyi paylaşıyor olurum.

1968'de Bombay yakınlarındaki Poona'da yaşadığım sırada, minik bir sokak köpeğini yanıma, doktora tezimi yazdığım üniversiteden yaklaşık 8 km. uzaklıktaki Koregaon Parkı'nda bulunan evime almıştım. Köpeği üniversiteye hiç yanımda götürmemiştim. Hindistan'dan ayrılma hazırlıkları için vakit geldiğinde, köpeğe yeni bir aile bulmam gerekti ve Poona Üniversitesi'ne giden otobüs yolunun yaklaşık 30 km. ötesinde oturan arkadaşlarımla anlaştım. Onların gelip köpeği almalarından bir iki gün sonra, sabahın çok erken bir saatinde bir pundit (Sanskrit dili alimi) olan hocamla üniversitedeki ofisinde çalıştığımız sırada, kapının vurulduğunu duyduk. Bu kadar erken bir saatte birinin uğramasına şaşırmıştık. Kapıyı açtığımda karşımda gördüğüm, minik sadık dostumdan başkası değildi. Hocam köpeği görünce dehşete kapıldıysa da (koyu bir Brahman'ın gözünde köpekler son derece mundar hayvanlardır), onun nasıl başka bir eve verildiğine ve şimdi oradan beni bulup geldiğine dair hikâyeyi dinleyince, oracıkta, bu minik dostla *karmavari** bir kader bağım olduğunu ve onu bir daha asla terk etmemem gerektiğini söyleyen Sanskritçe dizeler yazdı.

* Karma: Budizm ve Hinduizmde insanın kaderinin dünyaya daha önce gelişinde yaptığı iyi veya kötü hareketlerinin sonucu olduğunu savunan öğretisi –ç.n.

Köpeğim beni nasıl bulmuştu? Üniversitedeki insanlara sorduğumda, bana onun Poona Üniversitesi'nden geçen bir otobüse binerken görül-
düğünü anlattılar. Peki doğru durakta inmeyi nasıl başarmıştı? Bunu hâlâ
çözebilmiş değilim.

Michael Fox, Bobbie adlı bir *collien*in hikâyesini anlatıyor. Bobbie, Indiana eyaletinde kaybolur ve bakıcıları, Oregon, Silverton'daki evlerine
onsuz dönmek zorunda kalırlar. Ancak köpek, kış ortasında, yaklaşık 3000
km. uzaklıktaki evin yolunu bulmayı nasılsa başarır. Fox "bu köpeğin başa-
rısının duyurulması üzerine, uzun yolculuğu boyunca ona yiyecek ve sığı-
nak sağlayan insanlar ortaya çıkıp kendilerini tanıttılar. Böylelikle, köpeğin
izlediği istikamet kaba hatlarıyla belirlenmiş oldu" diyor.¹²

Hemen herkes bu tür bir hikâye bildiği halde, ne ilginçtir ki, bu ko-
nuda pek az araştırma yapılmıştır.¹³ Veterinerler bu "yuvaya dönme" içgüdü-
sünün hangi duyularla işlediğine dair herhangi bir bilgiye sahip değiller. Kuş-
kusuz bu konuda kokular ve görsel ipuçları belirleyici olmaktadır; ancak, bu-
nun ötesinde, köpeklerin kullanabildiği ve bizim tamamen habersiz olduğu-
muz bambaşka bir duyu var olabilir mi? Bazı köpekler evlerinin iki bina öte-
sinde kaybolurken, bazılarının uçsuz bucaksız mesafeleri aşarak evlerine dö-
nebilmelerini sağlayan nedir? İşte size, köpeği büyük bir gerilime sokmadan,
oyun haline getirmek suretiyle, kolaylıkla deneyler yapılabilecek bir alan.

Bastian Schmid, 1930'lerde Almanya'da, köpeklerin evlerinin yolu-
nu bulabilme yetisi üzerine ayrıntılı deneyler yürütmüş ve koku ve görme
duyularının burada birincil etkisi olmadığı sonucuna vardıktan sonra, bel-
ki de katıksız bir yön bulma duyusu olarak adlandırılması gereken, bilin-
mez bir etkenden söz etmek durumunda kalmıştır.¹⁴ Bu deneylerden de
açıkça anlaşıldığı gibi, köpekler evlerinin yolunu bulabilme konusunda sı-
radışı yetilere sahiptirler. Onları buna iten şey ise –popüler edebiyatta bile
tanınmış olan (örneğin Sheila Burnford'un *The Incredible Journey* [İnanıl-
maz Yolculuk] adlı romanı)– sevgidir. Hatta, Almanlar tarafından yapılmış
bir araştırmada, sözcük anlamı "sıla acısı" olan *Heimweh*, yani sıla özlemi
kavramına yer veriliyor.¹⁵

Köpeklerin bu sıradışı yetisiyle ilgili en çok merak ettiğim şey, evle-
rine ulaşmaya çalıştıkları sırada yaşadıkları duygulardır. Belli ki burada

herhangi bir içgüdüden daha derin bir itkiyi kullanıma sokuyorlar. Smythe'in işaret ettiği gibi, köpeğin eve dönüşü, kuşlardaki göç etme güdüsünden çok daha farklıdır: "Kuşların çoğu eylülde güneydoğu ve güneybatı yönünde uçarlar ve nisan ya da mayıs aylarında aynı yoldan geri dönerler. Kuşların yön kılavuzu her ne ise kuşun doğuştan bildiği, zihninin bir yerinde taşıdığı, güvenilir bir yol göstericidir. Köpek ise evini salt nostalji duygusuyla arar."¹⁶ "Sürü sadakatı" denen şey, aynı zamanda, bulunulması gerektiği düşünülen yer, dostlara duyulan sevgi ve daha önce yaşanan mutluluk anlarına geri dönme arzusuyla ilgili bir duygudur. Nostalji ve sıra özlemi insanların çok iyi bildikleri duygulardır. Bunları bir iki deneysel ve bilimsel araştırmadan ziyade, edebiyattaki anlatımlarına bakarak anlamak daha kolay olacaktır.

Yuvaya dönme içgüdüsünün varlığını yalanlayan yine o denli gizemli bir başka olgu da çok sayıda köpeğin evlerinin yolunu bulamayıp kaybolmalarındır.¹⁷ Çok uzaklardaki evine dönmeyi başaran köpek örneğinin zıttı, evini kaybedip yabancı hayata dönen Shetland cinsi köpeğin inanılmaz öyküsüdür. Bu hikâyeyi ilk duyduğum kişi olan Dr. Kathy Houpt, bana Cornell Üniversitesi Veteriner Hekimlik Yüksek Okulu Patoloji Bölümü'nden meslektaş Dr. Julia Blue'yla bağlantı kurmamı salık verdi. Dr. Blue da bana dört yaşındaki köpeği Shetland cinsi Dolly'nin başına gelenleri anlattı.

Başlangıçta bir gösteri köpeği ve damızlık olarak yetiştirilmesi düşünülen Dolly, dokuz aylıkken, nadir rastlanan bir kalp rahatsızlığı yüzünden Cornell'e getirilmiş. Dr. Blue onu evine almış ve Dolly evine bağlı, normal bir köpek haline gelmiş. 1991 yılının soğuk bir şubat gecesi, Dolly evin diğer iki köpeğiyle birlikte, büyük (altı dönümlük) arka bahçeye bırakılmış. Az sonra Dr. Blue köpekleri içeri çağırdığında Dolly ortada görünmemiş. Sonunda, bahçeyi terk edip gittiği anlaşılmış. Dr. Blue ve ailesinin yaşadığı yer, Ithaca yakınlarında küçük bir kasabanın banliyösünde koruluklar, ormanlar ve bir sıra evin hemen gerisinde yükselen bir dağla çevrili. Dolly'yi bütün gece aradıkları halde bulamamışlar.

Yerel bir gazeteye kayıp ilanını verdikleri zaman, birisi arayıp evlerinin arka bahçesinde gördükleri köpeğin Dolly olabileceğini söylemiş. Ai-

le arabayla verilen adrese varmış. Köpeklerini tanımışlar, ancak ismini seldiklerinde çok şaşırtıcı bir şey olmuş; Dolly sahiplerini tanımaz görünüp koşarak çayırılık alanı geçmiş ve koruluğa dalarak gözden kaybolmuş.

Sonraki üç hafta boyunca birkaç kişi daha arayıp Dolly'yi gördüklerini, ancak ona yaklaşamadıklarını söylemişler. Dağlardan bir geceleri, bir de çocukların okulda bulunduğu ve etrafın sakin olduğu sabah 9 ile öğleden sonra 3 arasındaki saatlerde iniyormuş; ancak, bir insanın yaklaştığını görür görmez, rüzgâr gibi fırlayıp uzaklaşıyormuş. *Tamamen yabanileşmiş.* Bir gün tepedeki koruluklarda bulunan bir evden bir telefon gelmiş: Dolly oradaymış. Hayvanlara zarar vermeyen bir tuzak kurulmuş ve ertesi gün Dolly tuzağa yakalanmış. Dr. Blue ve ailesi onu görmeye geldiklerinde, Dolly bu defa mutluluktan kendini kaybetmiş. Ailesini görmekten duyduğu sevinçle kendinden geçmiş, bu sevincini de açıkça göstermiş. O andan itibaren, evdekilerin bir an bile gözden kaybolmasını istemeyen, ailesine bağlı bir köpek haline gelmiş.

Dolly hiç de yabani bir köpek olmadığı halde, onun vahşi hayata geçmesi için birkaç dakika yetmişti. Dr. Blue, onun civarda gezinen sapsiz iki siyah Labrador tarafından korkutulduğunu düşünüyor. Dr. Blue'ya göre, Dolly korkuyla kaçmaya başladı ve kendini birden, tanımadığı bir ortamda, evinin yönünü kestiremez bir halde buldu. Haftalar boyu durmadan koştu. Tuhaf bir içgüdüyle, panikleyerek vahşiliğin ağına düştü. Yine de, tuzağa düşüp kaçamaz duruma geldiğinde, ailesinin bir anlık görüntüsü onun eski benliğine tekrar kavuşmasını sağladı.

Bu ilginç hikâye bize, köpeklerin, davranışlarını hiçbir şekilde tam olarak çözemeyeceğimiz gizemli yaratıklar olduklarını bir kez daha hatırlatıyor. Cambridge Üniversitesi'nde hücre biyolojisi ve biyokimya bölümü eski başkanı ve Kraliyet Derneği'nde araştırma görevlisi olan Rupert Sheldrake, 1996 yılı eylül ayında, Cambridge Üniversitesi Veterinerlik Okulu'nun Evcil Hayvan Araştırmaları Derneği'ne bir çalışmasını sundu. Burada anlatılan deneylerde, sahipleri uzaktaki işyerlerinden çıkmaya hazırlandıkları sırada, evlerindeki hayvanların görüntüleri videoya kaydedilmiş. Köpeklerin % 46'sı, sahiplerinin eve gelmekte olduğunu bir saat öncesine kadar bilebilmişler. Dr. Sheldrake köpeklerle sahipleri

arasındaki bağı bir tür “gözle görünmez, elastik bir bağ,” morfik bir alan olarak adlandırıyor.¹⁸

Köpekler için sadakat, sevilen kişiyle bir arada olma, *ait olduğu yerde olma* arzusudur. 18 Mart 1996 tarihli şu habere bakalım: “Polisin bir *Boston Herald* muhabirine verdiği bilgilere göre, sadık bir köpek, cumartesi günü Marblehead’de ince buz tabakasının kırılmasıyla suya düştüğü ve soğuk gölün suyunda boğulduğu sanılan sahibinin düştüğü deliğin başında gece boyunca sessizce nöbet tuttu. Marblehead polisinden dedektif Marion Keating, dün çaresiz köpeğin tepkisini şöyle anlattı: ‘Köpek hiç sesini çıkarmadı. Yalnızca orada oturup gözünü sabit bir noktaya dikerek bekledi.’” Yüzbaşı Robert Coyne, “üç yaşında bir *Golden retriever* olan Jasmine için ‘bizi dikkatle izliyor, adeta ne yaptığımızı biliyordu.’” demiş.¹⁹

Pek çok insan, Tokyo Üniversitesi’nden bir profesörün köpeği olan ve bir ulusal kahraman haline gelen Akita Hachi-Ko’nun (yakın zamanda popüler bir Japon filmine konu olan, bu kitapta da daha önce sözünü ettiğimiz) hikâyesini duymuştur. Hachi-Ko, her akşam efendisinin trenini karşılayıp dalgın profesörü istasyondan alarak eve getirmiş. 1925 yılının çok soğuk bir gününde, köpek boş yere beklemiş. Sahibinin öldüğünü ve bir daha asla o trene binemeyeceğini bilmiyormuş. Profesörün arkadaşları tarafından yeni bir eve yerleştirilen vefalı köpek, on yıl boyunca her gece kaçıp Shibuya İstasyonu’na, asla gelmeyecek olan sahibini beklemeye gitmiş. Hachi-Ko’nun onuruna istasyona bir heykeli dikilmiş ve hayvan 12 yaşında öldüğünde, ulusal yas günü ilan edilerek yaşayan bir efsane haline getirilmiş. Okul çocuklarına sadakati teşvik etmek için onun hikâyesi anlatılmış.²⁰

Köpeklerin koruyuculuğu da yine bir sadakat, vefakârlık ve sevgi biçimidir. Kaliforniya Castro Vadisi’nden Jean Kundert bana şu mektubu yazdı: “Beş aylık bir torunum var. Geçen gün onu kucağıma almış oynarken, kocam yanıma gelerek ‘Selam Daak!’ dedi. Ancak fazla bağırması olacak ki, çoban/çov çov kırması köpeğimiz bize doğru geldi ve başını kocamla bebek arasına sokarak kocama dönüp ona şöyle bir hırladı. Küçük Daak, sürünün en yeni üyesi.”²¹

1995’te Ken-L Ration Yılın Kahraman Köpeği üç yaşında bir retriever ile çikolata rengi bir Labrador karışımı olan Bailey’di. Chester Jen-

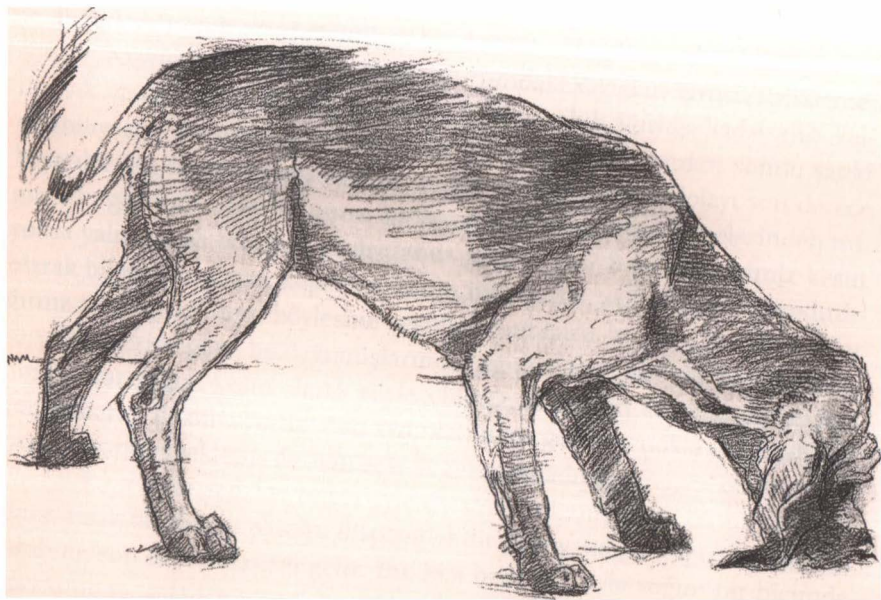
kins'i bir çitin önünde sıkıştıran öfkeli bir boğa keskin boynuzlarını tekrar tekrar adamın sırtına saplıyordu. Köpek boğanın başına saldırıp burnunu ve kulaklarını ısırarak, o ana dek ağır yaralanmış olan adamın sürünerek çitin altından geçmesini sağladı. Adam, Bailey'in yardımıyla evine kadar gitmeyi başardı. Jenkins, yoğun bakım ve dinlenmeyle tekrar toparlandı, ama hiç kuşkusuz aslında hayatını cesur bir köpeğe borçluydu.

Amerikan Veteriner Hekimlik Birliği'nin de sponsoru olduğu yıllık araştırmada ikinci gelenler arasında, geçen ağustosta Link Hill'i Indian Valley yakınlarındaki Yuba nehrinin kuzey kolunun azgın sularından çekip çıkaran, Kaliforniya Bakersfield'dan iki yaşında bir Newfoundland olan Boo da yer alıyordu. Hill ne konuşabiliyor ne de duyabiliyor. Kaygan kayaların üzerinde dengesini kaybederek suya düşüp akıntıya karşı mücadele verirken, Boo suya dalıp ağzıyla adamın el bileğini kavramış ve sürükleyerek onu tekrar kıyıya çıkarmış.²² Görülüyor ki Boo, sırf gördüğü manzarayı değerlendirerek ortada tehlikeli bir durum olduğunu anlayabilmiş.

Newfoundland'lerin tehlikeli durumdaki kayıkları kıyıya sürüklemeleri sık rastlanan bir olaydır. Bu köpekler 1,5 tonluk ağırlığa kadar yük kaldırabiliyorlar. Sahiplerinin anlattığına göre, bu tür olaylardan sonra, sanki başarılarının farkındaymışlar gibi, daima yaptıkları işten dolayı son derece gururlu görünüyorlar. Bu gurur bir hayat kurtardıklarını bilmelerinden mi, yoksa yalnızca iyi bir oyun çıkarmanın gururu mu? Bunu hiçbirimiz kesin olarak bilemeyiz, ancak köpekler, bizim insanlarda "vukuf" diye adlandırdığımız yetiyi gerektiren böylesine çeşitli durumlarda bu tür kahramanlıklar sergilediklerine göre, bu davranışlarında "eğitim"den çok daha ileri bir etkenin işe karıştığını kesin olarak söyleyebiliriz. Köpekleri kurtaran köpeklere dair haberler de duyuyoruz: Asıl aydınlatılması gereken nokta ise, kurtların ya da yabani köpeklerin de aynı şeyi yapıp yapmadıkları.

Köpekteki sadakat onun öyle derinine işlemiştir ki, bunun kişisel-likten uzak bir duygu olduğu düşünülebilir. Öte yandan, köpeğin sadakati sahibine son derece kişisel gelir. Bu, kişi üzerinde öyle yoğun bir biçimde odaklanır ki, asla içgüdüsel bir itkinin bir parçası olduğu hissini vermez. Köpeğin hissettiği yoğun sevgi ve sadakatin, soyut bir "sürü üyesi," "üstün insan türü" ya da "efendi" kategorisine değil, belirli bir kişiye (size) yöne-

lik olduğu şüphe götürmez gibidir. Köpeklerin bizi sevmelerinin, bize karşı vefalı ve sadık olmalarının nedeni bu derin duyguları hissedebilmeleridir. Kediler de bizden hoşlanırlar, bizimle dostluk kurmaktan büyük zevk alabilirler; ancak kedilerimin benim hayatımı kurtarmak için kendilerini tehlikeye atacaklarını pek düşünemiyorum. Köpeklerimin ise hiç tereddüt etmeden bunu yapabileceklerini kolaylıkla söyleyebilirim.

KÖPEKLER GÖREMEDİĞİMİZ ŞEYLERİN KOKUSUNU ALIR

Ben dokuz-on yaşlarındayken, ailem Los Angeles'te oturduğu sıralarda, hafta sonları arabayla çöllerden geçerek Palın Springs'e giderdik. Bu iki-üç saatlik araba yolculuğunda, özellikle de çöle yaklaştığımız son saatte yaşadığım keyifli anlar hâlâ hatırımdadır. Sevecen ve kendisi de çok sevilen, cocker spaniel cinsi köpeğim Taffy de bizimle olurdu; onun başını arabanın penceresinden dışarı uzatıp, sarkık kulakları meltemle savrulurken, rüzgârdan korunmak için yarıya kadar kısıtıldığı gözleriyle etrafa bakınmasını seyretmek ne büyük zevkti! Ama beni en çok eğlendiren, çöle gösterdiği tepkiyi izlemektir: Burnu seğirmeye başlar ve her halinden, bizlerin bir nebze dahi algılamadığı kokuları duymakta olduğu anlaşıldı. Bunu bilirdik; araba camının ötesinde, bizim ulaşamadığımız, Taffy ve köpek dostlarının ise çok iyi algıladığı, uçsuz bucaksız bir kokular dünyası uzanıyordu. Bu güçlü ve sonsuz kokular buketine ulaşmak için yapmaları gereken tek şey, burunlarını gereken yöne çevirmektir.

Kanadalı romancı Mazo de la Roche, benzer zevkleri olan, tamamen kör bir *Scottie*'nin güzel bir portresini çizer:

Motorlu taşıtlarla yolculuk etmekten daima büyük zevk alırdı ve kör olduktan sonra bu zevki daha da artmıştı. Geçmişte çok iyi bir avcıydı ve sanırım aracın hızlı hareketi, onda, avı kovalarken yaşadığı mutluluk anlarına benzer bir duygu uyandırıyordu... Arabada asla oturmaz, yüzünü rüzgâra vererek dimdik ayakta dururdu. Ara sıra yüzünü bana çevirir, af diler gibi bir ifadeyle adeta şöyle derdi: "Yanımda olduğumu unutmuş değilim, ama seninle paylaşamayacağım bazı zevkler var." Burnunun duyarlı titreyişi bir an olsun dinmezdi.'

Köpeklerimi her gün aynı yere götürürüm; buna rağmen her seferinde, sanki yeni ve büyüleyici bir yere gelmiş gibi davrandıklarını görmek

beni şaşırtır. Hemen burunlarını yere dayarlar ve bir köpekseverin tabiriyle yaşamı koklayarak, mutlulukla dolu, kendilerine ait bir dünyaya dalıp giderler. Oradaki her şey onlar için yenidir, zira kokular yenidir ya da çok küçük farkları algılayabildiklerinden, onlara tamamen yeni bir şey gibi görünür. Köpeğin gelişkin koku algısı etkinliğini daima korur. Kırılık bir alanda özgürce koşan bir köpek asla sıkın görünmez ve sıkılmaz da. Köpek, dünyayı her an yeni ve farklı bir biçimde algılamasını sağlayan bu yetisiyle bizden üstündür.

Köpek burnu benzersiz duyarlılıktadır. İnsan burnunda koku hücrelerinin sayısı 5 milyonken, bir Alman çoban köpeğinde bu hücreler 200 milyon tanedir. Dolayısıyla, köpeğin koklama deneyimi bizim hayal edebileceğimizden çok daha güçlüdür ve salt duyularla ilgili bir deneyimden çok, bir duygu niteliğindedir. Bizler bir şeyi kokladığımızda bir duyguyu anımsayabiliriz; ancak köpek için duyuusal koklama işinin kendisi, bizimkine göre öyle yoğundur ki, o anda duyuusal bir deneyim yaşamak için, sanırım hafızanın herhangi bir rol oynamasına gerek kalmamaktadır. Buradan yola çıkarak, köpekler için koklama ve hissetmenin özünde aynı şey olduğunu söyleyebiliriz. Koklama, bir duygunun hissedilmesidir.

Köpekler yalnızca tekil duygu unsurlarını (keder duygusu gibi) yaşamakla kalmayıp tamamen duygulardan oluşan bir dünyada yaşarlar. Hatta “köpek duygudur” denebilir. İnsan düşünceleriyle tanımlanırsa, köpek de hissettikleriyle tanımlanabilir. Minik başını araba penceresinden dışarı uzatıp çöl havasını koklayan Taffy, katıksız bir duygu yumağıydı. Saşa, Sima ve Rani burunları yere dönük neşeyle koşturdukları zamanlarda saf duygudan ibaret varlıklardır. Bu duygunun bilişsel bir unsur içerip içermediğini şimdilik bilemiyoruz. İnsanların aynı anda hem düşünüp hem hissetmesinin mümkün olup olmadığı henüz tamamen aydınlatılmış değil. Öfke içindeki insanlar genellikle akılcı düşünemezler. Sanatçılar en yaratıcı “düşüncelerinin” bazılarının bir duygu dünyası içinde kayboldukları ve gündelik zekâlarını kullanmadıkları anlarda gerçekleştiğini söylerler. Sevgilimize karşı aşk duyguları hissettiğimizde, aynı anda o duygunun bize sağlayacağı kazançları pek düşünmeyiz. Böyle hesaplar yaptığımız durumlarda da, olasılıkla kendimizi aşk duygusuna kaptırmamışızdır. Köpek-

lerde koku alma duyusu öyle yoğundur ki, bunun başka bir durumda sergileyebildikleri bir tür düşünme şeklini engellemesi pekâlâ mümkündür.

Köpeklerin koku algısı tam olarak ne düzeydedir? Bu soru sık sık sorulsa da, gerçekte yanıtlanması mümkün değildir. Yanıt, köpeğin kokladığı şeye göre değişir. Köpek için bazı kokular diğerlerinden daha ilgi çekicidir. Bir şarap uzmanı ya da parfüm yapımını meslek edinmiş biri, olasılıkla bir köpeğin koklamak için ne bir itki ne de bir kapasiteye (daha doğrusu ilgiye) sahip olmadığı kokuları algılar. Köpekler bir gül bahçesine girdiklerinde mutlulukla kendilerinden geçmezler.² Ancak, köpek koklama ihtiyacı duyduğu veya kokusuna ilgi duyduğu şeylerin kokusunu bizden çok daha iyi algılar.

Köpeklerin koku algısının insanlarınkinden ne derece iyi olduğuna dair tahminler çeşitlilik gösterir. Fransız bir yazar şöyle yazıyor:

(İnsan ya da hayvanda) terlemeyle salgılanan kokulardan biri olan butirik asitin bir gramı, yedi bin katrilyon molekül içerir; kavraması imkânsız bir sayı! Bu asidin aynı anda on katlı bir binanın bütün odalarına yayıldığını hayal edelim. Bir insanın bu kokuyu algılaması, ancak o anda ve odanın penceresinden dışarıdaki havayı içine çekmesiyle mümkün olabilir. Oysa aynı miktarda koku Hamburg büyüklüğünde bir şehre yayılsa, bir köpek, deniz seviyesinden 100 m. yüksekliğe kadar olan herhangi bir yerden kokuyu duyabilirdi.³

Alman köpek uzmanı ve bilimci Walter Neuhaus, köpek burnunun duyuşal kapasitesine ilişkin bugüne kadar yapılanların en ayrıntılı kabul edilen bazı deneyler yürüttü ve bu deneylerin sonuçları 1950'lerde bir dizi makale biçiminde yayımlandı. Kendisi, belki aşırı denebilecek bir titizlik ve ustalıkla, bir olfaktometre [kokuölçer] icat etti. Neuhaus, en önemli makalesinin sonuç bölümünde şöyle der (Almancadan kendi çevirim): "Köpeğin kokulara duyarlılığı, insanınkinden 1 ila 100 milyon kat fazladır."⁴ Köpeğin insandan 100 milyon kat daha iyi koku aldığı şeklindeki yaygın yorumun ilk kaynağı bu açıklama olabilir. Öte yandan, etolog Desmond Morris, *Dogwatching* (Köpekler İzlerken) adlı kitabında, söz konusu karşılaştırmayı, kö-

peklerin insanlardan “bir milyon kat” fazla algıladığı belli kimyasallara indirgeyerek önemsizleştirir.

İnsan yapımı hiçbir makine henüz köpek burnunun duyarlılığını yakalayabilmiş değildir. Bu yüzdendir ki, havaalanlarında, yolcuların valizlerindeki gıdaların ve uyuşturucunun kontrol edilmesinde, makinelerden ziyade köpekler kullanılmaktadır. Köpeklerin trilyona bir ölçeğindeki karışımlarda bazı kokuları tanıyabildikleri söylenmektedir. Roger Caras 170 km.’den uzun bir mesafe boyunca bir kokunun izini takip edebilen bir tazıdan söz eder; hatta, köpeğin bizim görsel hafızamıza çok benzer biçimde işleyen bir koku hafızası olduğu sanılmaktadır. Bizim koku hafızamız son derece zayıftır. Konsantre olup olabildiğince çok sayıda kokuyu anımsamaya çalışsak, elde edeceğimiz sayı oldukça sınırlıdır. Oysa bir köpek bu şekilde belki binlerce kokuyu anımsayabilir. Kaybolan bir köpeğin evinin yolunu bulmasına yardımcı olan da kuşkusuz bu belli kokuları hatırlama yetisidir.

Koku alma duyusu, köpek uykudayken bile daima uyanıktır. İsraili köpek eğitici Sapis Weiss’in anlattığına göre, köpek, yüksek sesli bir müzikte uykusuna devam eder; oysa uyuyan bir köpeğin burnunun ucuna bir hamburger koyduğunuzda hemen uyanır. Bu durum kurtlar için de geçerlidir. Sapis, bunun uykuya yatmaya hazırlanan bir köpeğin gitgide daralan daireler çizerek sergilediği anlaşılması zor ritüelleri de açıkladığı görüşünde. Köpek, tıpkı kurt atası gibi, rüzgârın esiş yönünde kalmaya çalışmaktadır. Uyuyan bir kurt 2,5 km. ötedeki bir tehlikenin kokusunu alabilir ve hemen duruma uygun olarak –örneğin kaçmak ya da dövüşmek için– harekete geçebilir. (Bu konuya şüpheyle yaklaştığımdan, Sapis, köpeklerimin burnuna bir şeyler yaklaştırarak onların uyanıp uyanmadıklarına bakmak suretiyle basit bir deney yapmamı önerdi. Söylediklerinde haklı çıktı.) Öte yandan, Eberhard Trumer, köpeklerin bu hareketleriyle yalnızca omurgalarını mümkün olan en iyi pozisyona getirmeye çalıştıklarını savunur ve çakallar, kurtlar ve tilkiler üzerinde yapılan araştırmaların da bu gerçeği kesinleştirdiğini belirtir.⁶

Charles Darwin’in ünlü dostu George Romanes şöyle der: “Dış dünya bu hayvanlar için, bizim algıladığımızdan çok daha farklı olsa gerek;

ona ilişkin fikirlerinin tümü neredeyse yepyeni bir duyuya dayanmaktadır, yoksa sırf bizim duyularımızın kat kat artırılmış haline değil.”⁷

Biz insanlarda, hayal etmekte zorlandığımız şeyleri yok sayma eğilimi vardır. Ancak, Elizabeth Marshall Thomas’ın yeni kitabı *Certain Poor Shepherds*’ta dikkat çektiği gibi, “İnsan kulağı için fazla yüksek ya da alçak sesler de nihayetinde sestir ve insan burnu için fazla zayıf ya da keskin kokular da, yine de kokudur.”⁸ Şu andakinden 100 milyon, hatta 1 milyon defa daha iyi koku alabildiğimiz bir dünyada yaşadığımızı hayal etmek bizim için neredeyse imkânsızdır. Böyle bir dünya neye benzerdi? Orada daha mı mutlu, yoksa daha mı gergin olurduk? Pek çok insana göre, kokular zaten şimdiki haliyle bile başımıza bela; koku duyuları onları utandırıyor ve kendilerini fazla hayvani hissetmelerine neden oluyor. Bizler kendi beden kokularımızdan utanır ve diğer insanlarınkinden de tiksiniyoruz. Köpekler ise kendilerinin ve daha da önemlisi diğer köpeklerin beden kokularından büyük haz alır. Köpek için, koku ne kadar güçlüyse o kadar iyidir. Köpekler diğer köpeklerin jenital ve anal bölgelerini daima büyük bir zevkle, kimi zaman da çılgınca bir hazla koklarlar. Elbette, bunu yaparak –köpeğin cinsiyeti, çiftleşmeye hazır olup olmadığı ve en son nerede bulunduğu gibi– önemli bilgiler edinirler, ancak aynı zamanda koklama ediminin kendisinden de zevk alır gibidirler.⁹ Hemen herkes, kimi zaman dehşetle, bir köpeğin, kokuşmuş bir ceset ya da bunun gibi çirkin kokulu bir şey bulup nasıl tasasızca onun içine yuvarlandığına tanık olmuştur. Rani, yürüyüşe çıktığımızda ne zaman kuş dışkısı bulsa bunu yapar. Ancak iki yana dönerek yerde yuvarlanırken, ağzı, bizdeki gevrek bir gülüşe eşdeğer bir köpek ifadesiyle açık durur. Bunu kendisini gizlemek için (böylelikle kuş onun kendisine doğru yaklaştığını fark etmeyecektir) yapıyor olabilir; ancak bu yalnızca işin genetik kalıtım boyutudur: Kokunun kaynağı ne olursa olsun, onun için bu şimdi katıksız bir hazdır.

Sigmund Freud’un köpeklerden en fazla söz ettiği yer, 1929’da yazılmış olan *Civilization and its Discontents* (Uygarlık ve Yarattığı Hoşnutsuzluk) adlı kitabının ünlü bir paragrafıdır:

Anal erotizmin ileri derecede dönüşümünün sorumlusu olan sosyal faktörün varlığının kanıtı, insanın gelişiminde gösterdiği tüm

ilerlemelere rağmen, kendi salgılarını değil, yalnızca diğer insanla-
rını iğrenç bulmasıdır. Nitekim, temiz olmayan –salgılarını giz-
lemeyen– bir kişi diğer insanları rencide etmektedir; bu, onları dik-
kate almadığını gösterir. Ve bizlerin kullandığı en etkili ve en yay-
gın hakaret sözcükleri de bunu doğrulamaktadır. İnsanın, hayvan-
lar dünyasındaki sadık dostunun –köpeğin– adını bir hakaret sözü
olarak kullanması, bu hayvan şu iki özelliğiyle insan tarafından hor
görülmeseydi, anlaşılmasa bir şey olurdu: En başat duyusu koku al-
ma olan, dışkıdan tiksindenmeyen ve cinsel işlevlerinden dolayı utan-
ma duymayan bir hayvan olması.¹⁰

Görülüyor ki Freud köpeğin dışkıyı kokusundan hoşlandığı için
kokladığını düşünüyordu. Gerçekte köpek bu yolla bilgi topladığına göre,
onun bu işi araştırma amaçlı yaptığını söylemek daha doğru olacaktır. J.
R. Ackerly, *My Dog Tulip* isimli güzel kitabında, köpeğinin nasıl diğer kö-
peklerin dışkılarını okuduğunu yazıyor ve “onları öyle titiz bir dikkatle in-
celer ki, tanıdıkları ve arkadaşlarını bu şekilde ayırt edebildiği izlenimini
verir” diyor.

Köpeklerimin üçü de kısırlaştırıldı ve onların seksî düşündüklerine
dair şimdiye dek hiçbir belirti görmedim. Asla bilmedikleri bir şeyin eksik-
liğini de duymayacaklarını söyleyebilmek isterdim, ama tabii ki gerçekte
bunun böyle olup olmadığını bilmiyorum. Günümüzde köpeklerin çoğu
iğdiş edilmiş durumda. Ne ilginçtir ki bizler, bunun bir köpeğin kişiliğini
derinden etkileyeceğini düşünmüyoruz; oysa onun yerinde bir insan olsay-
dı, cinsel hayatı olmaksızın artık eksik bir insan olacağını düşünürdük.
Belki de ben bir köpeğin kişiliğinde cinselliğin önemini azımsamış oluyo-
rum; ancak bizlerin bunun duygusal özümüz açısından taşıdığı öneme aşı-
rı bir değer atfetmiş olmamız da aynı ölçüde mümkündür. Benim inancım
o ki, varoluşa değer kazandıran ve eksiksiz bir hayatın vazgeçilmez unsuru
olan şey, duygusal deneyimlerin yoğunluğudur. Köpeklerin kendi yoğun
duygusal yaşantılarının büyük bölümü burunlarıyla edindikleridir. Öte
yandan bu, köpekleri, burunları işe karışmadığı durumlarda bile diğer kö-
peklerle (ve insanlarla) güçlü bağlar kurmaktan mahrum bırakmaz. Köpek-

ler için o denli ilginç kokulara sahip olduğumuzu sanmıyorum, ancak buna rağmen belli ki bizden hoşlanıyorlar. Ve bizler de, hiçbir cinsel bağımlı olmadığı halde, köpeklerle genellikle yoğun bir sevgi duyuyoruz. Bizler ve onlar için asıl önemli olan, bizi çevreleyen dünyayı zihinlerimize, bedenlerimize ve duyularımıza işlediği haliyle, derin duygusal deneyim olarak bütün kuvvetiyle hissedebilmektir.

EGEMENLİK, İTAAT VE MİNNET

Kurt araştırmacıları, tam olarak ne anlama geldiği açıkça bilinmese de, kimi zaman alfa (egemen) kurt ve omega (en alt rütbedeki) kurt sözcüklerini kullanırlar. Bazı köpek sahipleri de köpeklerinden aynı sözcüklerle söz ederler. Peki bu sözcükler gerçekten görünüşteki anlamı taşıyorlar mı ve köpekler söz konusu olduğunda herhangi bir anlamları var mıdır?

Üstün, aşağı, boyun eğme, egemenlik, hiyerarşi; bunlar (en çok da cinsiyet politikalarında) siyasal çağrışımları da olan, son derece zengin anlamlar taşıyan sözcüklerdir. Bunları köpek davranışlarına uyarlamak risklidir; zira köpekler rütbelerini üniformalarından okuyabildiğimiz askerler değildir.

Bizim için rütbe kavramını anlamak kolay olabilir, ancak köpeklerin dışardan görünen işaretlere (bir köpeğin büyüklüğüne) bizim gösterdiğimiz dikkati gösterdiğini varsaymak, gözlemden çok yansıtmanın bir sonucudur. Köpekler de otoriteyi tanırlar; ancak farklı nedenlerle ve bizim sıralamamızı kullanmadan. Köpekler de bizim gibi sosyal ve dost canlısı yaratıklar olduklarından ve bize tanıdık gelen davranışlar gösterdiklerinden, davranışları açıklamak için kullandığımız kavramlar söz konusu olduğunda onlarla aramızda bir özdeşlik ya da en azından bir benzerlik olduğunu varsayabiliriz. Bu kavramlardan ikisi egemenlik ve hiyerarşidir. Bir köpek bacaklısı bana “Köpeğim baskın bir dişi” dediğinde, insanlar için anlamlı, ama köpekler söz konusu olduğunda pek anlamlı olmayan bir kavram kullanmaktadır. Bir köpeğin baskın olmasını sağlayan nedir? İrili ve fiziksel güç, belki karşıdakini sindirmek için, kesinlikle etkilidir. Dövüşmeye hevesli olmak, yaralanma olasılığını artırdığı göz önüne alınırsa, daha az önemli olabilir. Yaşlılık, kurnazlık ve zekâyla birlikte egemenliğe katkı sağlar, çünkü belli bir olgunluğu da beraberinde getirir; hatta bilgeliğe bile (kuraklık sırasında su çukurlarının nerede olduğunu bilen diğerlerine göre yaşlı fillerin durumunda olduğu gibi) egemenlikte rol oynayabilir.

Bizim küçük sürünün en genç üyesi olan Sima, bizlerin boyun eğme olarak yaftaladığımız ya da tanıdığımızı düşündüğümüz davranışlar

sergiler. Aslında boyun eğmeye bayılır; bazı köpeklerle karşı karşıya geldiğinde küçük bir dansa başlar ve onların ağzını yalayarak, tiz sesler çıkarak ve gözlerini kaçırarak, nihayet son derece küçültücü biçimde sırt üstü yatıp yerde yuvarlanır; böylelikle “aktif itaat” denilen tavrın tüm özelliklerini göstermiş olur. Bu tavrını “sonsuz güven, kendini adama ve açık çaresizlik” olarak tanımlanan bir duruş takınarak pasif itaatle bitirir.

Bu davranış, çoğu insan tarafından sevimli bulunan, benim daha önce küçük bir çocuk davranışı, neoteni olarak tanımladığım şeydir. İtaat, kişinin çocuksuluğunu ve saldırgan olmadığını ilan etmesinin bir biçimidir. İlk Alman kurt uzmanlarından olan Rudolf Schenkel, bundan “dostça bir sevginin karşı konulmaz bir sunumu” olarak söz eder. İtaatkâr hayvan, yalvarmak suretiyle kabul edilmeyi ya da en azından kendisine hoşgörü gösterilmesini umar. Bu itaatkâr jestler biraz bizim el sıkışmalarımıza benzer barış teklifleridir. Shenkel’in buna verdiği isim “sembolize edilmiş ve törenselleştirilmiş yavru davranışı”dır. Belki de, kurt ya da köpek yavrusu diğer köpeğe onun da küçük bir hayvan olduğu günleri anımsatmaktadır veya belki de onun analık veya babalık içgüdülerine sesleniyordur. Daha baskın konumdaki köpeğin böyle bir itaat sunumunu reddettiği pek görülmemiştir.

Kimi zaman bu tür boyun eğme işaretlerinin farkına bile varmayız, çünkü bizler bir köpeğinkinden ziyade kendi itaat anlayışımıza uygun bir şeyler ararız. Örneğin, Rani adeta bir dostluk abidesidir. Arkadaşlık onun için her şeyden önemlidir ve ilginçtir ki, köpeklerim içinde yalnızca o, pek çok köpek sahibinin tanık olduğu, diğer köpeklerden gelecek saldırı olasılığını azalttığından itaatkâr olduğu düşünülen bir davranış sergiler. Ne zaman kötü kokulu bir şeye rastlasa hemen gözle görünür bir mutlulukla onun içine dalıp yuvarlanır. Sonra da büyük bir gururla diğer iki [köpeğimin] yanına koşup, yapmış olduğu şeyi onların da görmesini sağlar. Onlar da onu uzun uzun koklayarak hoşnut ederler.

Uzmanların bu davranışı açıklamak üzere ileri sürdükleri farklı gerekçeler vardır. Köpekler ve akrobata türler konusunda en önemli uzmanlardan biri olan Michael Fox,² üstünde tuhaf bir kokuyla geri dönen köpeğin, başka bir durumda saldırgan bir tavırla ona kendi egemenliklerini ispatlamaya çalışacak olan bazı sürü üyelerinde sosyal bir ilgi uyandıracığını savunur. Bir

başka deyişle, Rani'nin davranışının nedeni, sırf kendini arkadaşları için ilginç kılmak olabilir. Desmond Morris, köpeğin bu davranışının kendi sürü üyelerinin dikkatini çekmek için yapıldığı fikrine katılmakla birlikte, bunun bir av çağrısı olabileceğine de inanır.³ Öte yandan, laboratuvar deneylerinde köpeklerin vahşi doğada rastlanmayan –limon kabuğu, parfüm, tütün, çürümüş çöp vb. – maddelerin içine girdikleri bilinmektedir ve bu da av çağrısı teorisini ya da bunun kamuflaj amaçlı olabileceği fikrini zayıflatan bir olgudur.⁴

Köpeklerle gezintiye çıktığınızda, bilim insanlarının “alt rütbeli hayvanın jenital incelemeyi kolaylaştırmak için diğerini kasık arası bölgeye yöneltmesi ve bu bölgeyi sunması” diye adlandırdıkları, alt rütbeli köpek anal ve jenital bölgelerin incelenmesine izin verinceye dek yetişkin köpeklerin birbirleri etrafında dönmeleri davranışına tanık olursunuz. Daha küçük olan köpek, (olabildiğince küçük ve zararsız görünmek için) arkasını iyice alçaltıp sırtını çukurlaştırarak büyük köpeğe yaklaşırken, yalama niyetini göstermek üzere dilini dışarı çıkarır. Diğer köpeğe gözleri dikerek bakmak kavgaya öncesi yapılan bir davranış olduğu gibi, köpekler kavgaya istekli olmadıklarını ve barışçıl olduklarını göstermek için gözlerini diğer köpekten kaçırlar.

Üç köpeğimden yalnızca Sima, garip bir itkiyle birdenbire Saşa'nın ağzının kenarlarını yalamaya başlar ve Saşa'dan yüz bulduğu takdirde, onun minik ve sivri yüzünden kalın boynunun dibine dek uzanan bölgeyi boydan boya yalayıp tiz haykırışlarla oradan oraya zıplar. Saşa bu davranış karşısında son derece hoşgörülüdür, ancak bu merasimle kendisinden bekleneni, yani yiyeceğini kusma davranışını göstermez. Sima'nın davranışı, yavru kurtların, avdan sonra annelerini kendilerine yiyecek vermeye ikna etmek için yaptıkları yaltaklanmaların aynısıdır. Anne inine tıka basa doymuş olarak gelir ve yavruları için yediklerini kusar. Köpeklerde ise yediğini kusma davranışı fiilen gerçekleşmez; bu yüzden Sima'nın bu davranışı “filojenetik olarak aslından kopmuş ve ritüelleşmiş sosyal jest” olarak adlandırılır; tıpkı hiçbir silahın gizlenmediğini gösterecek şekilde açık bir elle yapılan el sıkışma jesti gibi. Bildiğim kadarıyla, diğerinin yiyeceği için yalvarma ve yiyecek kusma davranışını yetişkinliğe kadar sürdüren tek köpek türü *Cape* cinsi av köpekleridir. Bu köpekler için bu davranış, hiyerarşi kurmaktan ziyade karşılıklı yardımlaşma ve ilgiyle sosyal bağliğin sürdürülmesinin bir aracıdır.

Köpeklerin dostça niyetleri olduğunu göstermelerinin pek çok yolu vardır: Göz temasından kaçınma, başka yönlere bakma ve yalanma gibi hareketlerle, hiçbir tehdit oluşturmadıklarını ve niyetlerinin yalnızca diğer köpeği yalamak olduğunu anlatmaya çalışırlar. Bedenlerinin hemen her bölgesi, özellikle de kulaklar ve kuyruk, diğer köpeğe birtakım mesajlar iletir. Köpeklerde kuyruğun çok ustalıklı ve büyüleyici bir mesaj iletene olduğunu hepimiz biliriz; ancak, köpeklerimi ilk aldığımda kulaklarının bu denlik karmaşık anlamlar iletebileceğinden habersizdim. Şaşa'nın kulaklarıyla yapabildikleri görülmeye değerdir. Bizim ağzımızla söylediğimiz neredeyse her şeyi, o kulaklarıyla anlatabilir. Küçük çocuklara büyük bir sessizlikle yaklaşıp dudaklarını yalayarak onları şaşırtır. O anda kulaklarını en sevimli biçimde geriye ve aşağı doğru indirerek, tamamen dostluk ve şefkatle dolu olduğunu gösterir. Böyle zamanlarda gözleri, yoruma yer bırakmayacak yoğun bir dostluk pırıltısına bürünür. O gözler ve kulakların böylesine derin duyguları nasıl dışavurabildiğini hâlâ bilmiyorum, ama bunun böyle olduğu ortada ve onu gören herkes duygularını hemen anlayabilir.

Fiziksel ve belki zihinsel niteliklerden daha da önemlisi, insanların bu özellikleri teşvik etme ya da onlara ket vurma konusunda nasıl davrandıklarıdır. Köpekler, insanlardan birtakım şeyler “kapmışlardır”; bu sözle anlatmak istediğim, onların insanlarla olan temasları sırasında birtakım duygularının farklılaştığıdır. Dolayısıyla, köpeklerin insan toplumları içinde yaşamasalardı nasıl canlılar olacakları sorusunu yanıtlamak olanaksızdır. Vahşi köpekler ve kurtları yakından incelemenin zor olduğu iyi bilinir (goriller, şempanzeler, hatta fillerin tersine, kurtlar insanların kendilerini izlemelerine izin vermezler) ve bırakın duygularının ne olabileceğini, vahşi yaşamdaki davranışlarının detaylı anlatımları dahi mevcut değildir. Bu durum, L. David Mech gibi bazı uzmanlar tarafından sık sık vurgulanır.

İnsan ilişkilerini anlamlandırma girişimlerinde sık sık egemenlik ve itaat kavramlarına başvurulur; ancak vahşi köpekler ve kurtlar söz konusu olduğunda, gözlemlemede yaşanan zorluklar nedeniyle “olgu” kavramının kendisi de sorgulanabilir hale gelir. İnsanlarda, her on yılda bir, tarihi kişiliklerin biyografileri sil baştan yazılarak, genellikle, önde gelen kişilerin “büyüklüğü” ya da tam tersi özellikleri çok farklı değerlendirmelere tabi tu-

tulur. Bir köpeğin diğeriyle olan ilişkisi zaman içinde değişebilir. Dahası, egemenlik olarak adlandırdığımız şey de pekâlâ bizim gözden kaçırdığımız bazı dezavantajlar getirebilir. Aynı evdeki büyük köpeğin küçüğün önünde yemek yediğini görüp büyük olanın egemen olduğu ve bunun onun yararına işlediği hükmüne varabiliriz; ancak böylelikle daha karmaşık bir işleyişi gözden geçiriyor olabiliriz. Büyük köpek, egemenliğiyle ilişkili stres belirtilerinden dolayı acı çekiyor olabilir. Bireyin, statüsünü korumak için sürekli tetikte olmak zorunda kalması bitkinlik verici olabilir ve anlık mutluluk bir yana, uzun vadeli bir rahatlığa da katkı sağlamayabilir.⁵

Burada, insanlar için geçerli önyargıları köpek dünyasına uyarladığımızı söylemeye çalışmıyorum. Aynı önyargılar insan davranışlarını kavrama olanaklarımızı da kısıtlar. Bir şeyi anlıyor görünmek için basitleştirme, sınıflama, sıralama ve nesnelleştirmeye duyduğumuz ihtiyaç, başka bir türü anlama yetimize verdiği zarar kadar, insan ilişkilerimizi de olumsuz etkiler.

R. Lockwood, 1975'te yazdığı önemli bir makalede, "Kurtların sosyal davranışlarına ilişkin belli genellemelere varmamız mümkün olsa bile, unutmamalıyız ki, her bir kurt, tıpkı her bir insan gibi zeki ve esnek bir bireydir ve pek çok yönden benzersizdir"⁶ diyerek bizi bu konuda uyarır.

Peki üstünlük ya da egemenlik insan için ne ifade eder? Shelley, 1817'de insan egemenliğinin beyhudeliğini şu çarpıcı dizelerle anlatmıştır:

Adım Ozymandias, kralların kralı,
Ey kudretliler, hüznle bakın eserime
Koca bir hiç kaldı
Şu muazzam harabenin kalıntılarından geriye
Uçsuz bucaksız ve çıplak kumlar
İssiz ve biteviye uzanıyor, göz alabildiğine.

Daha ayrıntılı olarak irdelendiğinde veya diğer zaman dilimleri de göz önüne alındığında, bazı başarılar, özellikle de bir ülkenin ya da bir insanın egemenlik altına alındığı durumlarda çok farklı görünümlere bürünebilir. Bir köpeğin işgal ettiği konumdan ne elde ettiği, bunun sonunda ona fayda sağlayıp sağlamadığını anlayabilmemiz, ancak onun tüm ömrünü göz

önüne alarak varabileceğimiz bir yargıdır. Egemenlik için çok yüksek bir bedel ödemiş (örneğin erken bir ölüm) ve elde ettiği kazanç çok az olabilir.

Köpek eğiticileri bizi uyarıyor: Köpeğinizin size hükmetmesine izin vermeyin. Köpeklerin tam da bu davranışı sergilediği örneklerle hepimiz rastlamışızdır. Köpekleri insanlara ya da insanları köpeklere tercih eden bazı köpeklere dair hikâyeler duyarız. Fransa'da köpekler için sık kullanılan bir söz "*Il ne lui manque que la parole*"dir (Bir konuşması eksik). Bir köpek sahibi "Köpeğim kendini insan sanıyor" diye övündüğünde bu sözü ciddiye alırım. Bir köpek, düşünürlerin yaptığı sınıflandırma yanlışlarına benzer biçimde bir "tür yanlışısına" düşmez. Ancak, köpekler kendilerini bir başka köpekten çok, sahiplerinin bir benzeri gibi görmeye başlayabilirler.

Bir yaşındaki bir çocuk karşısında egemen konumda olduğunu ve ya istese olabileceğini bilen Saşa, küçüklerle adeta tapıyor: Onları gördüğünde, itaatkârlıkla değil, büyük bir zevkle yanlarına koşup öpüyor. Onun bu davranışı hiyerarşiyi tamamen göz ardı ettiğinin bir göstergesi.

Belki de köpeklerin, ister köpek ister insan olsun kendilerinden üstün, itaat edecekleri birini aramaları, yaşamlarına biraz olsun heyecan katma çabasından başka bir şey değildir. Bizim boyun eğme olarak gördüğümüz şey, köpek için son derece keyifli bir faaliyet olabilir. İngiliz yazar Elizabeth von Arnim, *All the Dogs of My Life* [Hayatımdaki Tüm Köpekler] adlı kitabında, kendisinin Doom adıyla çağırdığı, ikinci Bedford kontu ve Bertrand Russel'in erkek kardeşi olan ikinci eşi Francis Russel'la nasıl tanıştığını anlatır. İsviçre dağlarına özgü bir tür olan köpeği, evde oyun oynayabileceği ve birlikte uzun yürüyüşlere çıkabileceği bir erkek istiyordu. Köpek onun evlenme vaktinin geldiğine karar vermişti. Kont evlerini ilk ziyaret ettiğinde, hayvan "böylesine önemli bir gelişeye uygun bir hoşgeldini takdim etmek için hemen yanına koştu. Bununla da yetinmeyip adamın üstüne çıktı. 'Buyrun, buyrun, gelin! Burası bizim evimiz, ama şu andan itibaren içindeki her şeyle birlikte sizin': O sıçrayışlar, yalamalar, kuyruk sallamalar ve şiddetli, keyifli, kesik kesik havlamalarla adeta bunları söyler gibiydi."

Köpeklerde egemenlik bizim şirketlerimizin, hatta üniversitelerimizin yönetim kurulu salonlarında var olan hiyerarşiyle hiçbir benzerlik taşımayabilir. Bu, daha ziyade bir sosyal ilişki kurma biçimi, huzur ve haz

dolu dostça bir atmosfer oluşturma'nın bir yoludur.⁸ Bu, bir tür oyun ve köpeğin iyi duygular, dostluk ve özellikle de bir köpeğin asıl varoluş nedeni olan sevgiyle dolu bir dünya arayışının bir parçasıdır.

Hiyerarşinin yarattığı aşırılıkların belki de en iyi panzehiri minnettir. Minnet, eşitliği öne çıkarır ve egemenliği önemsiz kılar. Birine minnet duyduğumuzda onunla ortak bir insancılığı paylaştığımızı kabullenir, sınırlarımızın farkına vararak sosyal bağlarımızı güçlendiririz.

Sanskrit dili öğrencisi olarak, okuduğum pek çok eski metin beni büyülemişti; en çok da minnettarlıktan tüm insani duygular içinde en değerli ve en saygın olanı diye söz eden büyük Hint epik destanı *Mahabharata*. Minnet hissini herkes duyabilirdi, ama bunu göstermek insanın büyüklüğüne dair bir işaret, bir tür ters hiyerarşiydi. O zamanlar tüm bunları aptalca bulmuştum; oysa şimdi, bu yaşında, bunun ne demek olduğunu anlıyorum. Birine karşı özel bir iyilik yaptığımızda ve o kişi bunu teslim etmediğinde, yani değerbilir olmayı başaramadığında inciniriz. İnsanlardan, özellikle de dostlarımızdan değerbilirlik bekleriz.

Peki köpekler minnet duyabilir mi? Eğer öyleyse onlardan bunu göstermelerini bekler miyiz? Sanırım şu önemli noktayı aklımızda tutmamızda fayda var: Bir köpeğin hissettiği bir duyguyu gizlemesi pek olası değildir. İşaretleri görememiş veya ifadesini gereğince okuyamamış olabiliriz; ama bir köpeğin bir şeyler hissedip onu göstermediğini söylemek neredeyse çelişkili bir ifadedir. Bir köpek ne hissediyorsa onu gösterir ve bunun tersi de doğrudur; köpek ne gösteriyorsa onu hissediyordur.

Beni ziyaret eden herkes, köpeklerimin çok şanslı olduklarını söyler. Onları günde beş defa güzel bir yürüyüşe götürür, iyi besler, onlarla konuşur, oynar ve yanlarında otururum. Leila geçen gün bana şöyle sordu: "Ne dersin, sana minnet duyuyorlar mıdır?" Bu soru bende, bu duygunun nasıl işlediğine dair bir merak uyandı. Onları yürüyüşe çıkardığımda mutlu olduklarından hiç kuşku yok, ama kendi kaderlerini diğer köpekleriyle karşılaştırıp onlara kıyasla ne kadar şanslı olduklarını düşünebilirler, sonra da bu düşüncenin bir sonucu olarak bana karşı minnet duyabilirler mi? Bu hiç de olası görünmüyor; çünkü kesinlikle biliyorum ki köpekler, belli bir şey karşısında bunu duyabilseler de, soyut bir minnettarlık mefhu-

muna sahip değiller. Ancak, birinci türden bir minnettarlığı hem hissedebilir hem de bu duygularını gösterebilirler.

Bir keresinde köpeklerimizi Güney Kaliforniya'da San Diego'nun kuzeyindeki Laguna Hills'te oturan ailemi ziyarete götürmüştük. Yaklaşık sekiz saatlik uzun yolumuzda, bir ila iki saatte bir kısa bir yürüyüş için duruyorduk ve köpekler Toyota Camry arabamızın arka kısmında, oyuncaklar ve çeşitli yiyeceklerle çevrili özel koltuklarında bulunmaktan son derece hoşnut görünüyordular. Dönüşte, çölde mola verdik ve yürüyüş için arabadan indik. Sima'nın ayağına diken battı. Önce yere oturup onu dişleriyle çıkarmaya çalıştı. Başaramayınca topallayarak yanıma geldi ve patisini kaldırıp yalvaran gözlerle bakarak sızlanmaya başladı. Dikeni çıkardım. Sima rahatladı ve elimi yaladı. Birden onun bana minnettar olduğu hissine kapıldım. Birkaç dakika sonra Saşa'nın başına da aynı şey geldi. Topallıyordu, ama yanıma gelmedi. Yanına gidip dikeni çıkardım ve tepkisini izledim. Saşa rahatlama ya da minnet duyduğuna dair hiçbir tepki göstermedi. Yüzüme bile bakmadı.

Sima'nunkinden bu denli farklı bir tepki beni düşünmeye itti: Ona yalanı zaten hak ettiğini mi düşünüyordu? Yoksa yapılan iyiliği inkâr eder gibi görünerek cesaret mi sergiliyordu? Ya da sırf kayıtsızlık mıydı bu? Belki de az önce bir şeylerin canını yakması ve şimdi ondan kurtulmuş olması ona yetmiş, nedenini düşünmeye gerek duymamıştı. Bir iki hafta sonraki bir olay, haksız olduğumu, Saşa'nın da minnettarlık duyabildiğini keşfetmemi sağladı.

Bahçede oturmuş kitap okuyordum. Sima ve Rani ise her zamanki gibi bir değneği çekiştirerek oyun oynuyorlardı. Aniden, Saşa'dan boğulur gibi tuhaf bir ses geldi. Diğer köpekler oraya koşup onu izlemeye başladılar. Yanlarına vardığımda Saşa'nın yüzünde dehşet dolu bir ifade vardı, ama hiç sesi çıkmıyordu. Nefes alamıyor gibiydi. Nasıl olduysa, tasma bükme meşe masalardan birine takılıp kalmıştı. Hemen tasmayı çözdüm ve onu kurtardım. Bana daha önce onun yüzünde hiç görmediğim, derin bir minnet ifadesiyle baktı. Rani ve Sima onu yalamaya başladılar. Hepsi de bir şekilde tehlikeyi sezmişlerdi; adeta "Ah, bu ciddi bir durum olmalı!" diye geçiyordu akıllarından. Belki de Saşa, ancak çok da güçlü bir duygunun, dehşetin kuvvetiyle minnet duygusu hissetmeyi (ve bunu göstermeyi) başarabiliyordu. Bu olay beni de korkutmuştu.

Peki, incinmenin gerçek olmadığı durumlar? Rani geçenlerde çok kötü topallayarak yanıma geldi. Bakmamı ister gibi patisini kaldırdı. İstedliğini yaptım, sonra da patisini okşayıp ısıttım; onu övdüm, cesaretlendirdim ve artık iyileştiğini söyleyip koşarak uzaklaşmasını sağladım. Hiçbir sorunu yoktu. Peki, yanıma geldiğinde incinmiş rolü mü yapıyordu, yoksa koşarken sağlıklı olduğu numarası mı? Bu yalancı bir hastalığın mı, yoksa sahte bir sağlığın mı göstergesiydi? Kaniş cinsi köpeğim Mişa da ne zaman yaptığı bir şeye öfkeleneneğinden korksa aynı şeyi yapar, topallayarak yanıma gelirdi. Anne babalar da çocuklarında benzer bir davranış görmüşlerdir; bu, ilgi çekme arzudur. Darwin'in arkadaşı George Romanes, *Animal Intelligence* (Hayvan Zekâsı) adlı kitabında köpeklerin bu yetisine dikkat çekmiş ve bunu "aldatma" adı altında sınıflandırmıştır: "Ayağını incitmesiyle bir süre topal kaldı ve bu dönem boyunca her zamankinden daha fazla merhamet ve ilgi gördü. İyileşmesi üzerinden aylar geçtiği halde, ne zaman azarlansa sanki topalmış ve ayağı ona acı veriyormuş gibi, odada topallayarak dolanmaya başlıyordu."⁹

İnsanlardan beklentilerimiz olduğunda onlara minnet duymayız. Öğretmen bize bir şey öğrettiğinde, bir tamirci arabamızı tamir ettiğinde ya da dişçi dişlerimizi temizlediğinde bu insanlara minnet duymayız. Ama eğer arabam otoyolda giderken bozulur ve arkamdaki araba durup içinden çıkan sürücü benim arabamı tamir etmeme yardım ederse, ona minnet duyarım. Saşa, ayağından dolayı canı acırken bana "Sen varken başıma böyle bir şey gelmemesi gerekirdi. Çabuk şunun çaresine bak" der gibi, sitemle bakmaz. Daha çok "Eh, bu belaya kendim bulaştım, sanırım aynı şekilde ondan kurtulmayı da becermek zorundayım" der gibidir.

Daha iri bir köpek minik Sima'yı sindirmeye kalkıştığında Saşa birkaç defa araya girmiştir. Sonradan Sima doğruca Saşa'nın yanına koşup onun ağzının kenarını yalardı. "Teşekkür ederim" demenin gözle görülür bir biçimi olan bu davranış minnetarlığa benziyordu.

Bizler köpeklerin varlığından dolayı onlara minnet duyuyoruz. Onların da bizler için aynı şeyi hissettiğini düşünmek beni mutlu ediyor. Her iki türün de birbirine minnet duyması için pek çok neden var. Başka hiçbir türde rastlanmadık şekilde sevgi ve dostlukla birleşmiş olmamız doğanın en büyük mucizelerinden biri.

KÖPEĞİN BÜYÜK KORKUSU: YALNIZLIK VE TERK EDİLME

Küçük bir çocukken hayvanat bahçesine gittiğimde, birçoğu kafeslerde yalıtılmış durumda olan hayvanların yalnızlık çektiklerini düşünürdüm. Şimdi, o zamanlar böyle düşünmekte haklı olduğumu biliyorum. Hayvanat bahçesi çalışanları, hayvanların gerek kendi türlerindeki hayvanlardan, gerekse doğal yaşam alanlarında bulunan başka türlerden yalıtılmış olarak münzevi bir yaşam sürmekten hoşlanmadıklarını kabul ediyorlar. Hatta, bir sürü halinde bir arada yaşayan kurt gibi hayvanlar, hayvanat bahçesinde aynı ortamda tutulduklarında bile mutlu olmuyorlar. Doğal çevrelerinden koparılmış bu hayvanların can sıkıntısı çektikleri görülüyor. Kurtlar, kurtların yaptıklarını yapmak isterler. Aynı kafese konmuş on iki kurt, yalnız olmadıkları halde can sıkıntısı çeker; çünkü vahşi doğada olduğu gibi davranmalarına izin verilmez.

Bir hayvanın yalnızlık çekmemesi için neye ihtiyaç duyduğunu kim belirleyebilir? Kurtlar yolculuk etme ihtiyacı duyar. Bin kilometre ve daha uzak mesafeleri aşmak onlar için olağan işlerdendir. Kuş sesleri duymak ve çiçekleri, ağaçları, gökyüzünü, nehirleri, dağları ve vadileri görmek de kurtlar için bir ihtiyaç olabilir. Belki de kurtlar ormanın diğer sakinlerinin de dostluğuna gereksinim duyuyordur. Kurtların kuzgunlarla olan oyunlarını özlemediklerini nasıl bilebiliriz? Durward Allen, *The Wolves of Minong* [Minong'un Kurtları] adlı kitabında, kurtların, isteseler kolayca yapabilecekleri halde, kuzgunlara zarar vermeme eğiliminde olduklarını belirtiyor. Yazar, on sekiz kış boyunca süren gözlemleri sırasında, bir kurdun bir kuzguna zarar verdiği yalnızca tek bir olaya tanık olduğunu yazıyor.' Kurt uzmanı L. David Mech, kuzgunların kimi zaman bir kurdun kafasına ya da kuyruğuna doğru dalarak kurdun geriye doğru sıçramasına neden olduğunu izlemiş:

Bir keresinde, bir kuzgun paytak adımlarla, dinlenmekte olan bir kurdun yaklaşıp kuyruğunu gagaladı ve kurt onu ısırır gibi yaparak dişle-

rini birbirine çarparken yana sıçradı. Kurt karşı saldırıya geçip azametle üzerine yürüdüğünde, kuş, kendisine yarım metre yaklaşıncaya kadar yerinden kılmıdamadı. Sonra tekrar kurdun birkaç metre ötesine kondu ve aynı şakayı tekrarladı... Görülüyor ki, kurt ve kuzgun, ilişkilerinde, her birinin diğerinin varlığından bir şekilde fayda gördüğü ve her birinin diğerinin yapabileceklerinin tamamen bilincinde olduğu hassas bir dengeye ulaşmayı başarmışlar. Her iki tür de son derece sosyal olduklarına göre, sosyal bağlar oluşturmak için gerekli psikolojik mekanizmalara sahip olmalılar. Belki de her iki türün bireyleri de bir şekilde diğer türün üyelerini kendi grupları içine alarak, insanlarla birlikte büyüyen kurtların onlarla sosyal bağlar kurabilmelerine benzer biçimde, diğer türün bireyleriyle sosyal bağlar oluşturdular.²

Karınlarının tıka basa dolu olması hayvanlar için yeterli midir, yoksa avlanmayı, iz sürmeyi, hareketi, doğal çevrelerinin görüntü, ses ve kokularını özlüyorlar mıdır? Tutsak olarak doğup doğal ortamlarını hiç görmemiş olsalar da, hayvanlar, en iyi niyetli ve yenilikçi hayvanat bahçelerinin bile onlara dayattığı ortamdan daha doğal bir varoluşa yönelik, içgüdüsel bir özlem duyabilirler. Doğal ortamlarında yaşamak onlar için bir ihtiyaçtır.

Tutsaklık, vahşi bir hayvanda, hapisnede ya da sürgünde olmanın bir insanda yarattığı ruhsal yalnızlığa benzer duygular yaratacaktır. Belki de evcil türlerin en evcili olan köpekler bile vahşi geçmişlerindeki özgürlüklerini özlüyorlardır. Köpekler, yalnızca eskiden vahşi olduklarına dair damarlarında dolaşan genetik izlerin anısıyla bilebilecekleri bir şeyi özler gibi, ara sıra ulurlar. Belki sizin de bir sabah çok erken bir saatte, tuhaf bir duygu, tekinsiz bir hisle uykunuzdan uyanıp başka türlü bir hayatın özlemini duyduğunuz olmuştur. Bu, aynı zamanda, bir zamanlar dağlarda, sık orman ve korularda, diğer özgür varlıklarla çevrili olarak yaşamış olan atalarımızdan kalan bir anı olabilir mi? Belki bizler de tıpkı hayvanat bahçelerinde ve eğlence parklarındaki akrabalarımız gibi o yaşamı özlüyoruz.

Sosyalleşme konulu bir kitaba yazdığı girişte John Paul Scott, köpeklerin yavruları olgunlaşmamış bir halde doğan, ileri derecede sosyal bir tür örneği olduğuna işaret eder. Yalnızca türün diğer üyelerinden yalıtıl-

maları durumunda insanlarla bağ kurabilen koyunlardan farklı olarak, köpekler normalde hem köpek hem de insanlarla sosyal bağlar kurmaktadır.'

Sizi ya da beni, bir gün boyunca, içinde ilğimizi yöneltebileceğimiz hiçbir şey bulunmayan küçük bir odaya hapsedseler, çok geçmeden can sıkıntısı ve yalnızlık hisseder, kuşkusuz bunu davranışlarımızla da dışa vururuz. Köpeklerin "sorunlarıyla" ilgili sayısız kitap yayımlanmıştır⁴ ve içlerinde en iyilerinden biri olan, Carol Lea Benjamin'in köpek eğitimi konulu kitabında, köpeklerin anksiyete [sinirsel rahatsızlık boyutunda endişe ve huzursuzluk] yaşadıkları, çünkü sürü hayvanları oldukları ve zamanlarının büyük bölümünü yalnız geçirmeye zorlandıklarında kasvet duydukları, bunun da onları huzursuzluğa sürüklediği söylenir.⁵

Desmond Morris, *Dogwatching*'de köpekler hakkında şöyle yazar: "Sosyal canlılardır ve aynı zamanda da son derece keşif meraklısıdır. Eğer –ister köpek ister insan– dostlarından mahrum bırakılırlarsa ya da kısıtlanmış veya monoton bir çevreye mahkûm edilirlerse acı çekerler. Bir köpeğe verilebilecek en kötü zihinsel ceza, onu hiçbir şeyin değişmediği çok sınırlı bir alanda yalnız başına tutmaktır."⁶

Domestic Animal Behavior for Veterinarians and Animal Scientists [Veterinerler ve Hayvanbilimciler İçin Evcil Hayvan Davranışları] adlı kitapta, yazarlar, sahibi isteyken bodrumda kapalı tutulan, kısırlaştırılmış yetişkin bir dişi Alman çoban köpeğini anlatıyor:

Köpek bodrum merdivenleri üzerindeki halıyı parçalamış ve sonra da merdivenin tahtalarını yemeye başlamıştı... Ne sakinleştiriciler, ne de kas gevşeticiler davranışın şiddetini dindirebildi... Köpek sahibi bir iki hafta boyunca davranış değişimini denediyse de hiçbir gelişme elde edilemedi ve köpeğe ötenazi uygulandı. Merkezi sinir sistemi de dahil olmak üzere, dokuların hem çıplak gözle, hem de mikroskobik incelemesi sonucunda hiçbir anormalliğe rastlanamadı.

Bir köpeği bodrum gibi son derece sınırlı bir ortama hapsedmenin onda yıkıcılıkla dışavurabilecek bir şiddete yol açmasında şaşılacak bir şey var mı? Yazarlar bile şöyle yazıyorlar:

Köpeklerin can sıkıntısından söz etmek antropomorfik görünebilir, ancak hayvanların da tıpkı insanlar gibi çevresel uyaranlara ihtiyaç duydukları anlaşılıyor. Köpekler araya konulan bir panoyu burunlarıyla iterek diğer köpekleri görmeye uğraşıyorlar; diğer hayvanlar da ışık, başka bir çevreye girebilmek ya da beyinlerinin uyarılması için çaba gösteriyorlar. O halde, köpekler belki de çiğneme ve tırmalama faaliyetini, sırf bir yere uzanıp yatmaktan daha az sıkıcı buluyorlar. Daha bilimsel terimlerle ifade edersek, böyle aktiviteleri daha ödüllendirici buluyorlar.⁷

Birilerinin yanında olmasını istediğini adeta haykırarak belli eden bir köpeği öldürmek cahillik ve acımasızlıktır. Köpekler de bizim gibi, dostlara, gün ışığına, oyuna ve sevgiye istek ve ihtiyaç duyarlar.

Belki de bizim yalnızlık olarak yaşadığımız duyguyu köpekler terk edilme korkusu olarak yaşarlar. Sahibini arayan kayıp bir köpeğin yüzündeki o köpeklerle özgü endişeli ifadeyi görmüşsünüzdür. O an yaşadığı duyguların, anne babasından ayrılmış bir çocuğunkine benzer, yoğun duygular olduğu bellidir. Yalnızca birkaç saniye önce yanından ayrıldığımız hayvanın, bizi gördüğünde aşırı, çoğunlukla neredeyse histerik denebilecek bir karşılama sergilemesi, ya insanlardan farklı bir zaman duygusu olduğunu (ki bunun böyle olduğu açıktır) ya da terk edildiği kanısına kapıldığını düşündürür. (Kuşkusuz, köpek yalnızca sizi yeniden görmenin yaşattığı sevinci yansıtıyor da olabilir.) Bir köpek, sahibinin dönüşünü ne kadar sık görürse görsün, her seferinde onu adeta “Seni bir daha asla göremeyeceğimi sanmıştım!” der gibi karşılar. Pek çok insanın gün boyunca köpeklerini yalnız bıraktıkları için kendilerini suçlu hissetmelerinin bir nedeni de budur; köpek yukarı çevirdiği başı ve şaşkın ifadesiyle, “Sonsuza dek dönmeyecek misin?” diye sorar gibidir. Pek çok köpek uzmanı, “Yapılması gereken, yanından ayrılmadan önce köpeğe çok az ilgi gösterilmesi ya da ilgisiz davranılması, dönüşteki selamlaşma merasiminin ise kontrollü olmasıdır”⁸ gibi önerilerde bulunmaktadır. Ancak bu, sezgilerimizin bizi yönlendirdiğinden zıt bir yöne işaret eder gibi görünüyor. Bizler, öyle yapmaktansa, onları geri döneceğimize ikna etmek, döndüğümüzde ise onları yeniden

gördüğümüz için ne kadar mutlu olduğumuzu göstermek isteriz. Aynı şekilde onlar da, bizi tekrar görmekten ne kadar mutlu olduklarını gösterirler; tıpkı kurtların avdan dönen sürü üyelerini karşılamaları gibi bizi coşkuyla karşılarlar.

Sevdiği birinin –bu bir insan, bir köpek, hatta bir kedi de olabilir– ölümü üzerine bir köpeğin yaşadığı kasvet, benzer durumlarda bizlerin yaşadığı deneyimin tıpatıp benzeridir ve doğal bir durum olan bu acıyı dindirmek için çok az şey yapılabilir. (Belki, olması gereken de budur.) Sonuçta, yas tutmanın da bazı faydaları vardır ve belki de bizler, insanlar ve köpekler için saygın bir yas döneminin nasıl olması gerektiğine dair keyfi kurallar koyacak konumda değiliz.

Köpeklerin sorunlarının çoğu, karşı karşıya kaldıkları adaletsizliklerden kaynaklanmaktadır. Yoğun gerilimli durumlara maruz kalan insanlar çoğunlukla buna şiddetli ve kendine zarar verici eylemlerle tepki gösterirler. Aynı koşullarda köpeklerin gösterdiği tepkiler de benzerdir. Bir köpeği başka bir sosyal ortam sağlamaksızın kendi sürüsünden ayırmak, onda büyük bir bunalıma yol açar. Bu tür koşullarda köpek, mobilyaları veya diğer ev eşyalarını parçalayarak, yeri kazarak, evden kaçarak ve hatta (en azından bir tür zihin dağıtıcı eylem olarak) kendini sakatlayarak mutsuzluğunu belli eder. (İnsanlarda kendini yaralama davranışı çoğu zaman erken çocukluk döneminde yaşanan bir tacizin sonucudur ve burada yaralar gerçek, inkâr edilemez bir şeylerin olup bittiğinin kanıtı işlevi görürler. Ancak, çocukların uzun süreler çevreden yalıtılmış halde tutulduğu durumlarda, kendini yaralama davranışının psikolojisi, köpekler için geçerli olanın bir benzeri, yani dış dünyadan uyarılma sağlamanın bir yolu olabilir.)

Öte yandan, mutsuzluğun göstergesi olan tüm davranışlar içinde, köpeklerin anormal köpek davranışı uzmanlarının dikkatini çekmesini sağlayan şey, saldırganlıkla birlikte görülen kesintisiz havlamadır. Köpeklerin genel olarak neden havladıklarını kimse kesin olarak bilmemekle birlikte, Charles Darwin bu konuda şu bilgiyi verir: “Köpeklerde bu alışkanlık vahşileştiklerinde kısa zamanda kaybolur ve tekrar evcilleştirildiklerinde yeniden kazanılır.” Kurtlar “hav hav”a benzer belirsiz sesler çıkarsalar da, onlar ve diğer vahşi köpek türlerinin hiçbirisi normalde havlamazlar.⁹ Rutin

bir havlama yalnızca köpeğe özgüdür. Bunun, köpeğin bizlerle iletişim kurmak için insan konuşmasını taklit etme yönündeki çabası olduğu düşünülmektedir.¹⁰ Yalnız bırakılan bir köpeğin ilk yaptığı şey hiddetle havlamaktır. Burada birilerinin ilgisini çekme çabası olduğu açıktır: “Bana yardım et, buradayım ve çok kötü durumdayım.” Sık sık yürüyüşe çıkarılan ve insanlardan bolca ilgi ve sevgi gören bir köpek böyle kontrolsüzce havlamayacaktır. Bahçede bir yerlere zincirlenmiş köpekler hiç durmadan havlarlar. Bunların tek derdi serbest bırakılma isteği olabilir.

Sıradışı bir davranış göstermese de, bir köpeğin yalnızlık çektiğini kolayca bilebiliriz. Köpek tek başına bırakıldığında yalnızlık çeker ve bu da onda can sıkıntısı yaratır. Yalnız bir köpek düzenli olarak dışarı yürüyüşe çıkarılırsa ve diğer köpekleri görerek onlarla vakit geçirmesi sağlanırsa, kolay kolay sıkılmadığı görülür. Ancak, diğer hayvanlardan uzak yaşarsa sıkılma olasılığı çok daha fazladır. En ideali, bir ailede köpeklerin başka köpekler ve diğer hayvanlarla bir arada yaşamasıdır. Günde birkaç defa yürüyüşe çıkılmalı, başka pek çok köpek ve insanla bir araya gelebilecekleri yerlere gidilmelidir. Köpekler başka köpek ve insanların sevgisine muhtaçtır. Yaşamında bolca sevgi olan, hem seven hem sevilen bir köpek, ne yalnızlık ne de can sıkıntısı duyar.

KÖPEĞİN İÇ DÜNYASININ ÖZÜ: SEVECENLİK

Son yıllarda hayvanlar arasında sevecenlik ve diğerkâmlık konusuna yönelik ilgi hızla arttı.¹ Şimdiye dek, insandan başka hiçbir hayvan türünün, bırakın farklı türden bir bireye, kendi türünden bir başka hayvana bile gerçek anlamda şefkat duyamayacağı kanısı yaygındı. Oysa böyle düşünenleri şaşırtacak bolca örnek mevcut. Diane Ackerman, *A Natural History of Love*'da [Aşkın Doğal Tarihi] Jersey adasında bebeklerini hayvanat bahçesine götüren genç bir çifti anlatır. Küçük oğlan, bir duvardan aşağı, gorillerin bulunduğu bölümün ortasına düşer. "Sırtının tüyleri ağarmış –bir lider erkek– dev cüsseli bir goril bebeğin yanına koştu ve orada durarak, bakıcılardan biri çağırılana dek bebeği korudu."² Geçenlerde, görüntüleri videoya kaydedilen, Şikago'daki Brookfield Hayvanat Bahçesi'nin gorillerin sergilendiği bölümünde, 6 metre yükseklikten beton zemine düşen üç yaşındaki oğlan çocuğunun haberi dünyada heyecan yarattı. Sırtında bir bebek taşıyan yedi yaşında dişi bir goril, Binti, çocuğu yerden kaldırıp kollarında salladı ve bakıcıların onu alabilecekleri bir kapının önüne bıraktı.

İzleme şansına eriştiğim olağanüstü bir doğa belgeselinde, Afrika'da küçük, impala cinsi bir antilop, bir yaban köpeği sürüsünden kaçarak nehre giriyor ve oracıkta kocaman bir timsaha yakalanıyor. Birden bir suaygırı, şaşkın antilopun yardımına koşuyor. Timsah avını serbest bırakıyor ve bunun üzerine, suaygırı minik hayvanı yavaş yavaş nehir kıyısına kadar itiyor ve antilop bitkinlikten yere düşene kadar, birkaç metre mesafe boyunca onu takip ediyor. O düştüğünde de, suaygırı bırakıp gitmek yerine minik yarattığın ayağa kalkmasına yardım ediyor ve ağzını olabildiğince açarak ılık nefesini afallamış durumdaki antilopa doğru üflüyor. Suaygırı ormana dönmenden önce tam beş defa bu hareketi yapıyor. Bu çarpıcı davranış, sevecenlikten başka bir şeyle açıklanamaz.

Primatolog Frans de Waal, Wisconsin Primat Merkezi'nde geçen bir olayı kaydetmiş. Bir kütükuyruklu maymunlar grubundaki yetişkin erkekler,

yaşlı ve kör bir dişi olan Wolf'a karşı aşırı koruyucu bir tutum içine girmişler. Bakıcılar ne zaman maymunları bölmenin iç kısmından dış kısmına çıkarmaya çalışsalar, yetişkin erkekler bölümler arasındaki kapının önünde, kimi zaman kapıyı açık tutarak, Wolf kapıdan geçinceye dek bekliyorlarmış.¹

1995 yılı aralık ayında, Oregon Grant Pass'ta bir doğal hayat rehabilitasyon merkezi olan Wildlife Images'ta, yabani bir ev kedisi, 254 kiloluk bir ayıyı çevreleyen çitin deliğinden içeri süzüldü. Kedi o sırada beş galonluk kovadan yemeğini yemekle meşgul olan ayıya doğru yaklaştı. Karnı öyle açtı ki, ayının yanına kadar yürüyüp kendisine yiyecek vermesi için yalvardı. Merkezin kurucusu olan David Siddon ayının kediyi öldüreceğini sanıyordu. Ayı bunun yerine, tavuğundan minik bir parça koparıp ön ayaklarının yanına bıraktı ve kedinin yaklaşıp eti yemesini seyretti. Bundan sonra kedi ve ayı hiç ayrılmadılar ve –yemek yiyerek, uyuyarak, kümesin etrafında sıçrayıp oynayarak– çok iyi dost oldular.⁴

Şüpheciler bu olayları hayvanlarda sevecenliğe birer örnek olarak görme konusunda isteksiz olabilirler. Belki de goril meraklıydı diyeceklerdir; onlara göre Frans de Waal gibi deneyimli bir primatoloğun bile, antropomorfizm tuzağına düşüp kendi duygularını kütkuyruklu maymunlara atfetmesi mümkündür; ayı yalnızlık çekiyor olmalıdır ve arkadaş bulmaktan memnun kalmıştır. Hayvan davranışlarını yorumlarken, bazı bilimciler adeta bir refleks gibi Morgan Kanunu'na⁵ başvurur gibiler: Bir olguyu açıklarken daha basit bir açıklama yeterli olduğu müddetçe, asla karmaşık olana yönelme. Bu, çoğu zaman, davranışa hak ettiği yüceliğin daha altında bir değer biçmemize neden olur.

Oysa, şefkat hisleri ve sevecen davranışlarda bulunmak, evrimsel açıdan bakıldığında anlam kazanmaktadır. Sosyal olmayan hayvanların –örneğin kediler– hayatta kalmak için sevecen olmaya ihtiyaçları yoktur ve büyük kedi türlerinde sevecenlik davranışının örneklerine pek rastlanmaz. İnsanlar ve köpekler ise sosyal hayvanlardır ve tüm sosyal hayvanlar hayatta kalmak için birbirleriyle iyi geçinmeyi öğrenmek zorundadırlar. Auden'ın yazdığı gibi “Ya birbirimiz sevmek zorundayız ya da ölmek.”

Bir topluluk içinde yaşayan hayvan, bir başka bireye yardım etme değerini benimser. Bir manivelanın kolunu aşağı iterek yiyecek elde edebi-

len fareler, böyle yapmakla bir başka fareye elektrik şoku vereceğini bildiklerinde, kolu itmekte isteksiz davranmışlardır. Şok yollamayan kolu ise istisnasız hepsi itmiş, hatta bazıları arkadaşlarını incitmektense yiyecekten vazgeçmişlerdir.⁶ Belki de farelerin çocuklarla iyi dost olmalarının, *rattus Norvegicus*'ların çocuklara karşı bu denli sevecen olmalarının nedeni budur. Oysa bilim adamları, deney ve ölçme gibi laboratuvar yöntemlerinin kullanımı için daha uygun görünen, saldırganlık gibi, pek de cazip olmayan özellikleri araştırma eğilimindedirler.

Tanınmış etologlardan Irenäus Eibl-Eibesfeldt yabani bir porsuğu büyütmüş, ancak herhangi bir şeyi yapmaması konusunda ona sözünü dinletmeyi asla başaramamış: "Dolaplardan birini açıp yatak örtülerimi dışarı çıkardığında onu azarlarsam, en fazla gözlerini dikip bana bakıyordu ve burnuna bir tokat atsam bana saldırıyordu. Bana asla itaat etmedi. Oysa bir köpek söz dinlemeyi çabucak öğrenir."⁷

Bu saptama doğru olmakla birlikte, durumun özü doğru anlaşılmamış görünüyor. Bu itaatkârlık, pek çok yazar tarafından, daha üst rütbeli bir bireye boyun eğmekten ibaret olduğu söylenen bir nitelik olsa da, gerçekte sırf bir itaat güdüsünden, bir cezalandırılma korkusu ya da daha üstün bir bireye duyulan saygıdan ibaret olmayabilir. (Eibl-Eibesfeldt Almancada "saygı göstermek" anlamında kullanılan *Ehr-furcht* sözcüğünün, hürmet ve korku sözcüklerinin bir bileşimi olduğuna dikkat çekiyor.) Bu, sevgi ve sevecenlikle ve sevilme isteğiyle de ilişkili olabilir.

Sevecenliğin sözlükteki karşılıkları arasında, hepsi insan deneyiminin bir parçası olduğu düşünülen durumlar olan, bir başkasının düştüğü kötü durum karşısında duyulan merhamet, üzüntü ve sempati yer alıyor. Köpeklerin merhamet ve üzüntü duyduklarından hiç şüphem yok; ancak bir başka köpeğin başına gelen bir felaketten dolayı onunla duygudaşlık kurduklarından ya da en azından bunu bizim bildiğimiz biçimde yaptıklarından o kadar da emin değilim. Kısa bir süre önce, köpekleri gece yürüyüşüne götürdüğüm sırada Rani ortadan kaybolmuştu ve bir saat boyunca onu aradım. Kayıptı. Sasha ve Sima durumdan dolayı hiç de endişelenmiş görünmediler; ama onu bulduğumuzda ve bize doğru koşmaya başladığında, ona gösterdikleri tepki bir saatliğine ayrıldığınız bir dost gösterilen

olağan karşılamadan öte bir şeydi. Davranışları, onun geri dönmüş olmanın özel bir mutluluk duyduğunu bildikleri kanısı uyandırıyor. Onun tepkilerinden başının belaya girdiğini bir şekilde anladıklarını sezdim. Bence buna sempati denmeli.

Köpeklerin sevecenliğinin dostluk, yoldaşlık, birlikte yaşananlara dair nostaljik anılar, iyi huyluluk ve bireyin kendi türünden ya da farklı türlerden bireylere karşı duyduğu iyi niyet gibi, sevgiyle bir arada bulunan duygularla yakından ilişkili olduğunu düşünüyorum.

Rich McIntyre, sürüsünün gerisinde kalan, yaralı ve topal bir lider beyaz erkek kurttan söz eder. Kurt, üç ayağı üzerinde olabildiğince hızlı ilerleyerek bir ara sürüye yetişir. Sonra araları tekrar birkaç yüz metre açılır ve diğer sürü üyeleri durup sabırla onun kendilerine yetişmesini beklerler.⁸ Bu davranış bizim sevecenlik diye adlandırdığımız karmaşık durumun bir örneği gibi görünmektedir. Bence hayvanı beklemleri, bizim insanlarda tanık olduğumuz cinsten bir sevecenliktir. Buna karşı çıkabilir ve sürünün diğer üyelerinin liderlerine ihtiyaçları olduğunu, bu yüzden onu beklemlerinin kendi yararlarına olduğunu söyleyebiliriz. Ancak böyle bir açıklama, bu davranışın içerdiği duyguyu görmezden gelmek olur. Kurtlar diğerini beklerken her ne hissediyor ya da düşünüyor olursa olsunlar, bunun kâr/kazançla ilgili matematiksel bir hesaplama ya da kibirli bir kendini tatmin duygusu olması pek olası görünmüyor.

Mike Tomkies, “nazik bir dev” olan köpeği Moobli ile, Kuzey İskoçya’nın uzak bir köşesinde, 750 km² büyüklüğünde el değmemiş dağlık alanlarda yaşıyordu. Bu Alsace’lı [Alman çoban köpeği] kendisinden ve efendisinden yardım isteyen canlılara büyük bir şefkat gösteriyordu. Bu hikâye, köpeğin yaralı bir geyiğe yardım ederken çekilmiş fotoğraflarını da içeren, Tomkies’in *Moobli* adlı kitabında çok etkileyici biçimde anlatılmış.⁹ Farklı türlerin birbirine karşı sevecenliğinde insanı derinden etkileyen bir şeyler var.

Üç köpeğimden biri diğerlerinden biraz fazla uzaklaşır ve ben umursamadan yürümeye devam edersem, diğer ikisinin durup arkadaşlarını beklediklerini görürüm. Adeta, yapılması gerekenin bu olduğunu ve benim de beklemem gerektiğini anlatmak ister gibi bana bakarlar. Sürü tamamlanmadan yürümeye devam etmek istemezler. Bu davranış da hiç

şüphesiz, tıpkı kurtlar örneğinde olduğu gibi, sevecenliğin göstergesi. Elbette ki bunu başka şekillerde de açıklayabiliriz; ister insan ister hayvan için olsun, sevecenliğin bir başka açıklaması daima vardır: Örneğin, bunun aslında kendini düşünmek veya karşılığında gelebilecek bir iyilik beklentisine dayalı maskelenmiş bir bencillik olduğu gibi. Ama bu açıklamalarda bir gerçek payı olduğunu kabul etsek bile, bunlar bu davranışın sevgi ve sevecenlikten kaynaklanan yönünü tamamen yok sayamazlar, çünkü bu davranışlara eşlik eden duygulara ilişkin tatmin edici bir açıklamaları yoktur.

Gazete ve televizyonlarda hemen her gün, insanların hayatını kurtaran köpeklerle ilgili haberler yer almaktadır. Mart 1996'da *St. Louis Post Dispatch* baş sayfasında, ormanda kaybolan ve "buz gibi" üç gün boyunca bulunamayan zihinsel engelli çocuğun hayatta kalmasını sağlayan, biri *dachshund* ve biri Avustralya çoban köpeği cinsi iki başıboş köpeğin olağanüstü haberine yer verdi. Down sendromlu on yaşındaki Josh Carlisle arama ekibinden atlı biri tarafından Montana'daki bir dere yatağında kurtarıldıktan sonra, çocuğun annesi, köpekleri "cennetten inmiş melekler" olarak anıyordu. Sıfır dereceye yakın havada köpekler çocukla oynamışlar ve geceleri üşümemesi için ona sarılarak yatmışlar. Josh kayıp olduğu süre boyunca bir şey yememiş, ancak bulunduğu fazla susuz kalmamış olduğuna göre, köpekler onu su içebileceği yerlere götürmüş olmalı. İlk geceyi ince kar örtüsü üzerinde geçirdiğinden, çocuğun ayak parmaklarının tümünde hafif soğuk ısırması tespit edilmiş. Josh ambulansa taşındığında, *dachshund* da arkasından gitmiş ve pencereden onu görebilmek için zıplayıp durmuş. Kurtarıcı Dana Kammerlohr, "O köpeğin yüzünü asla unutamam" diyor. Her iki köpek de çocuğun ailesi tarafından alınmış ve anne habercilere şöyle demiş: "Köpekler o üç günde oğluma âşık olmuşlar."¹⁰

Bu köpeklerin kendilerini ısıtmak için çocuğun yanında uyumaya ihtiyaçları yoktu. Davranışlarının en mütevazı açıklaması, kendi kürklerinin sıcaklığı olmaksızın çocuğun ölebileceğini bildikleri ya da hissettikleridir. Köpeklerin yaptığı şeyi, ben koruyucu bir davranış, bir sevecenlik davranışı olarak yorumluyorum.

Şüpheli biri, böyle bir davranışın bir boyun eğme ifadesinden ibaret olduğunu savunabilir. Bu açıklamada, köpeklerin insanlarla birlikte ol-

duklarında daima itaatkâr oldukları ve çocuğun yanında yatmanın da bu itaatin bir dışavurumundan başka bir şey olmadığı varsayılır. Barry Lopez “Kurtlar, hangi boyutta olursa olsun, birlikte büyüdükları köpeklerle itaat ederler. Bir keresinde yetişkin, ehil bir kurdun 3,5 kiloluk bir *kurgan teriyeri* karşısındaki itaatkârlığını görmüştüm” diyor.” Buna karşılık, başıboş köpeklerin engelli çocuğa boyun eğmeleri için herhangi bir neden yoktu. Onu bilmiyorlar, tanımıyorlardı; üstelik “anormal” olduğunu sezdikleri insan davranışları çoğu zaman köpekleri uzaklaştırır. Lopez’in sözünü ettiği örnekte bile *itaat* sözcüğü uygun görünmüyor. Belki bu da bir tür sevgidir. İnsanlarla diğer türler arasındaki karşılıklı etkileşimin tümü hiyerarşik bir nitelikte değildir. Biz insanlar hiyerarşik kavramlarla düşündüğümüzden, davranışları da bu tür kavramlarla açıklama eğilimindeyiz. Bu bizi, hem hayvanlar hem de kendimiz konusunda son derece derin yanılgılara düşürebilir. İtaat belki de yalnızca sevginin bir başka biçimidir.

Kurtarma işinde kullanılan köpekler, işlerini bir oyun gibi yapabilmeleri için eğitilirler. Ancak yaptıkları işlerden öyle gururlanırlar ki, pek çok eğitici, onların bu işi sırf eğlenmek için yapmadıkları, iyi bir şey yaptıklarının farkında oldukları kanısında. Bundan yola çıkarak, onların da bir sevecenlik şuuruyla davrandıklarını söyleyebiliriz.¹²

Köpekler kedilere karşı da şefkat duyabilirler. Ginny, “sokak kedileri, aç kediler, hasta kediler ve özellikle de fiziksel sakatlığı olan kediler”¹³ karşısında olağanüstü bir sevecenlik göstermiş olan bir köpek. Ginny’nin kurtardığı kedilerden ilki sağır, ikincisi tek gözlüydü, bir başka kedinin ise iki arka ayağı da yoktu.

Roger Caras, melez bir köpek olan Sheba’nın sevecenliği ve yardımseverliğine dair çarpıcı bir duruma tanık olmuş. Sheba’nın sahibi Angie, çocukken yüksek ateş nedeniyle beyninde nörolojik tahribat oluşunca, sara dahil on üç çeşit nöbetten mustarip hale gelmiş. Yirmi dört saat içinde bir düzineye kadar ulaşan sayıda nöbet geçiriyor. Bu nöbetlerden bazılarında, Angie’nin nefesi duruyor ve hemen tıbbi müdahale yapılmazsa ölüm tehlikesi oluşuyor. Angie, tuvalette bile yalnız bırakılmıyor. Ailesinin tüm bireyleri yapılması gereken acil tıbbi müdahaleleri öğrenmek zorunda kalmışlar. Bir köpek almak için, özel sorunları olan insanlara yardım etmek

üzere köpekleri eğiten bir merkeze başvurmuşlar. Sonunda, Angie'nin ihtiyaç duyduğu tıbbi yardımı verecek şekilde bir eğitimin hiçbir köpek için mümkün olmadığına, ancak sıradan bir köpeğin ona duygusal anlamda yararlı olacağına karar verilmiş.

Ancak, Sheba mucizevi bir biçimde, Angie'nin zor anlarını izlemeyi öğrenmiş. Angie'yi bir an bile yalnız bırakmıyor. Angie nöbet geçirmek üzereyken, her nasılsa bunu anlıyor, havlıyor ve Angie'nin elini ağzına alarak, yere düşmesini engellemek için onu bir yatağın ya da kanepenin önüne sürüklüyor. Sheba, yalnızca aileyi alarına geçirmekle kalmıyor, Angie'nin nefes alıp verişini tehlikeye girdiğinde farklı biçimde havlıyor.

Bir köpek bunları nasıl yapabilir? Görüntü, ses, koku ve hatta kızılötesi ısı algısı bunda rol oynayabilir; sonuncusu, nöbet geçirmek üzere olan kişideki ani ateş ve vücut ısısının hızla yükselmesi sonucu farklı bir koku salgılayabilmesi sayesinde mümkün olur. Tüm bunlar birkaç saniye içinde olup biter. Sheba hiç yanılmamış ve Angie'nin hayatı değişmiş. Artık Sheba yanında olduğu sürece dışarı yürüyüşe ya da oyun oynamaya çıkabiliyor.

Caras, Sheba'yı nöbet sırasında Angie'ye yardım ederken izlemekle kalmamış, bunu filme de almış. Bu film ABC televizyonunun *World News Tonight* adlı haber programında gösterildi. Caras bu olaya kendisi tanık olmamış olsaydı, asla inanmayacağını söylüyor.¹⁴

ONUR, UTANÇ VE HAYAL KIRIKLIĞI

Köpeklerin bazı durumları onurlarına yediremedikleri gözlenir. Pek çoğumuz, yaşça büyük köpeklerin, küçük köpeklerin bazı çocuksu oyunlarına katılmaya tenezzül etmediklerine tanık olmuşuzdur. Yetişkin köpeklerin yavrularla olan ilişkisini izlemek olağanüstü bir deneyimdir. Yetişkinler, yavrulara karşı sabırlı görünmekle birlikte, bu durumdan biraz utanır gibidirler. Eğer köpeklerin onuru varsa, ki onları yakından tanımış olan hiç kimse tersini iddia edemez, bu onura zarar verilebilir mi? Köpekler böyle bir durumda utanç duyarlar mı?

Bir köpek için onur tam olarak ne anlama gelir? Bu, başkaları tarafından izleniyor olmanın ve belli bir davranış kalıbına uyma gerekliliğinin bilinci midir? Örneğin, üç köpeğimi yanıma alıp bankaya gittiğimde, onları dışarıda bir yere bağlamakla uğraşırken köpeklerimden yavru olan ikisi çeşitli maskaralıklar sergileyerek oynamaya başlarlar. O sırada Saşa, oradan gelip geçenlere, en azından kendisinin bu sürüden biri olmadığını, onun bu tür çocukça maskaralıklara asla tenezzül etmeyeceğini gösteren bir tavır takınır. Sanki diğer iki köpeğin şamatası ve oyunlarının farkında bile olmadığı görüntüsü vermek ister gibi, onlara sırtını dönerek, bakışlarını çok uzakta bir noktaya diker. Bu tavrıyla –hatta gelip geçenler de bu yorumu yapmışlardır–oldukça vakur görünür.

Öte yandan, Saşa yanlış bir şey yaptığında –(tıpkı Rani’nin hafif inatçılığının *Ridgeback*’lere özgü bir özellik oluşu gibi, belki de türüne özgü bir davranışla) korkutma amacıyla bir köpeğe saldırdığında– bu davranışından hoşlanmadığımı bildiğinden, benim kınayacağımı önceden tahmin ederek, daima bana doğru dönüp şöyle bir bakar. Sonra da kulaklarını geriye doğru yatırarak dans adımlarıyla yanıma gelir ve yere diz çökerek beni yatıştırmaya çalışır. Eğer özrünü kabul edersem mutlu olur, aksi halde ise –öfkemi sürdürürsem– hatasından dolayı utanmış ve onuru kırılmış görünür. Hatalı davranışı sergilerken benim bundan hoşlanmayacağımı bilmektedir, ama bunu kendine hâkim olamadığından yapmıştır.

Pek çok düşünür ve hatta köpeklerle yakın olan bazı insanlar, köpeklerin utanç gibi karmaşık bir hissi duyabildiklerini kabullenmek istemezler. Öyle ki, düşünür Ludwig Wittgenstein bile, dehasına rağmen, köpeklerin duygularını kavramak söz konusu olduğunda bir tür duyarsızlık sergilemektedir: “Köpek, korku hissi duyabildiği halde, neden pişmanlık duyamaz?” Düşünür, korku ve öfke gibi “ilkel” duyguların konuşma ile ilgileri bulunmazken, sevgi ve pişmanlık gibi “daha ileri düzeydeki” duyguların konuşmayla bağlantılı olduğunu anlatmak istemektedir. Wittgenstein’a göre, köpekler konuşma yetisinden yoksun olduklarından pişmanlık gibi bir duyguyu hissedemezler. Sanırım bu konuda yanılıyor. Utanç duygusu insanlarda sık sık pişmanlığa yol açar ve bence aynı durum köpekler için de söz konusudur. Mart 1996’da Oakland Polis Karakolu’nun köpek eğitim birimini ziyaretim sırasında, eğiticilerden biri köpeğinin onu yanlışlıkla ısırıldığını anlattı. Köpek ısırıldığı kişinin eğiticisi olduğunu anlayınca, çok utandığını belli ederek, adeta kendi kendine “Çok üzgünüm, çok üzgünüm tanrım, ne yaptım ben!” diye mırıldanır gibi, arabada gizlenip kalmış.

“Peki onu affettiniz mi?” diye sordum.

“Ah, tabii, hemen. Hiçbir uyarıda bulunmadan elimi arabaya soktumdan, asıl hatalı olan bendim.”

“Bunun üzerine köpeğiniz ne yaptı?”

“Hemen neşesi yerine geldi ve tüm olanlar unutuldu.”

Köpekler affedilmeyi severler. Asla kin tutmazlar ve sizin de kin tutmadığınızı anladıklarında çok mutlu olurlar.

Pek çok insan bana köpeklerinin kazara onları incittiklerinde, bundan son derece pişman, en azından utanmış göründüklerini anlatıyor. Oysa ben bunu yaşamadım. Saşa’yı aldıktan bir iki ay sonra, köpeklerimi evimin dört sokak ötesindeki parka, gece yürüyüşüne götürdüm. Saşa, gitgide hızlanan adımlarla, bir çember çizerek Rani’yi kovalıyordu. Bir an, vurulduğumu sandım: Saşa arkadan gelip son hızıyla bana çarpmıştı. Yere düştüm ve yakıcı bir acı hissettim. Tüm ağırlığımı (70 kg.) sağ ayağıma yüklemiş olmalıyım. Ayağa kalkmaya çalıştım ama tekrar devrildim. Acı dayanılmazdı. Bayılmak üzereyken, Saşa’nın ne kadar kötü bir rehber köpek olacağını, eğiticilerin neden onun kariyer değişimine ihtiyaç duyduğunu söylediklerini dü-

şündüm. Neyse ki Leila da oradaydı; hemen arabayı getirdi ve birlikte eve döndük. Bir adım bile atamıyordum. Doğru yatağa gidip yattım ve sabah hiçbir şey olmamış gibi uyanmak için dua ettim, ancak ayağım şişmeye başladı ve gece boyunca acısı gitgide arttı. Yeniden yürüyebilmem için altı hafta geçmesi gerekti; üstelik belirgin biçimde topallayarak!

İnsanda hayli yoğun duygular uyandırabilen, ancak köpekler için her zaman aynı etkiyi göstermeyen böyle bir durumda, duyguları okuyabilmek çok zor. Ben yerde kıvranarak yatıyorken, Saşa beni umursamadığı gibi, pişmanlık ya da suçluluk duygusu hissettiğine dair en ufak bir belirti göstermeden, inleyerek yerde yatan bu insana karşı aynı derecede ilgisiz, diğer iki köpek neşeli oyununu sürdürdü. Yaptığından utandığını sanmıyorum. Bu onun kayıtsızlığından mıydı yoksa yalnızca olan bitenin farkında olmadığından mı? Saşa'nın, yaptığı şeyin bilincinde olmadığını düşünmek zor. Öte yandan, köpekler böyle oynarlar ve bu tür bir kaza onların dünyasına tamamen yabancıdır.

Saşa'ya bana yaptığı şeyle ilgili düşüncelerimi söyleyerek onda yaratacağım herhangi bir suçluluk duygusu suni olacaktı: Sırf ben talep ettiğim için böyle bir duyguyu hissedecekti. Dahası, duygusu içten bile olsa, kısa ömürlü olacaktı. Duyduğum acı, rahatsızlık, hatta Saşa'ya olan dargınlığım altı haftadan fazla sürmüştü; oysa onuncu günden itibaren onun bana bakıp da yaptığı şeyi hatırlamasını beklemem bile abes olurdu. Hatta onun, adeta "Bu kadar da hanım evladı olma Masson, yeter artık!" der gibi, sabırsızlandığını hissetmiştim.

Bir başka deyişle, onda suçluluk duygusu veya utanç yaratabilirdim, ancak o bu duyguların nedenini açıkça göremezdi. Öte yandan, aralarında büyük maymunlar, filler ve ev kedilerinin de bulunduğu bazı hayvanlar kendileriyle alay edilmesinden nefret ederler. Köpekler genellikle bu listeye dahil edilmeseler de, onlarla bir arada yaşamış insanlar, köpeğin gururunun incinbildiğine ve utanç duygusunu tanıdığına dair en ufak bir şüphe duymayacaklardır. R. H. Smith, *The Mind of the Dog*'da [Köpek Zihni] şöyle diyor:

Her köpek, kendisiyle alay edilmesinden son derece etkilenir. Köpek, onunla birlikte güldüğü sürece gülüşmelerden keyif alır, an-

cak kendisiyle eğlenildiğine, başka bir deyişle kendisine gülündüğüne dair en ufak bir şüphe hissederse, son derece büyük bir aşağılanma ve mutsuzluk duyar. Bir ara, kocaman kafası ve gövdesine rağmen, bir *Basset hound*'un kısa ve eğri bacaklarında sahip, çok tuhaf görünümlü melez bir tazım vardı. Bu köpeği çok seviyordum ve duygularını incitmemeye daima özen gösteriyordum; ancak ne zaman Richard'la birlikte kalabalık bir ortama girsem, orada bulunan insanlar kahkahayı basıyorlardı. Richard bu kahkahaların nedenini çok iyi bilir ve hemen bir yerlere gizlenmeye çalışırdı. Sonunda ortadan kayboldu ve bir daha asla bulunamadı.²

Kitabın ilerleyen bölümlerinde Smythe, bazı köpeklerin, özellikle de iri türlerin, utanç veya suçluluk duyduklarında veya az sonra azarlanacaklarını bildiklerinde, kuyruklarını, yeri kamçılacak şekilde aşağı-yukarı salladıklarını belirtiyor. Bunu yapan köpek cezalandırılacağını önceden bilmektedir ve alçakgönüllülüğünü göstermek için yatar pozisyonunda duracaktır. Yatak odama girip Rani'nin, kuyruğuyla yeri kamçılarken kıpırtısızca uzanmış, ara sıra yana kaçırduğu gözlerini beyazları görünecek şekilde bana diktiğini gördüğümde, az önce giysilerimden birini dişleriyle lime lime ettiğini anlarım.

Darwin'in arkadaşı George Romanes, *Animal Intelligence* adlı kitabında, tanık olduğu bir olayı anlatır:

Teriyer, pencere camına konan sinekleri yakalamaya çok meraklıydı ve başarısız olduğu durumlarda kendisiyle alay edildiğinde, açıkça sinirleniyordu. Bir keresinde, ne yapacağını görmek için, sineği kaçırdığı her defasında, özellikle ona duyuracak şekilde kahkahalarla güldüm. Köpek –sanırım biraz da benim kahkahalarım yüzünden– arka arkaya başarısız hamleler yaptı ve sonunda öyle kötü bir duruma düştü ki, dudakları ve diliyle olabilecek tüm hareketleri yapıp sonra da kurbanı öldürür gibi ensesini zemine sürterek, yalancıkta sineği yakalar gibi yaptı: Sonra da başarılanlara özgü bir zafer edasıyla dönüp bana baktı. Bu sahte avlanma rolünü öyle başarıyla sergilemişti ki, sineğin hâlâ pencerede olduğunu görmemiş olsam,

ona inanırdım. Bu durumda ben de ona penceredeki sineği ve yerde hiçbir şey olmadığını gösterdim ve yalanının ortaya çıktığını görünce, kendisinden çok utandığı her halinden belli, tırıs tırıs gidip mobilyalardan birinin altına gizlendi.³

“Zafer edası” tanımlamasını sorgusuzca kabullenmek biraz zor. Romanes kendi hilekârlığını kısmen köpeğe yansıtıyor olabilir. Romanes öyle düşünmese de, bu yalnızca davranışta kalan bir şey de olabilir. Ancak anlamı ne olursa olsun, köpeğin davranışı, anlatılanlar doğruysa eğer, köpekte, insan düşüncesi ve duygularına dair son derece incelikli bir bilincin varlığını gösteriyor. Romanes köpeği rezil ediyor, köpek ise rezil olmak istemiyor.

Pek çok köpek güçlü bir mizah duygusuna sahiptir. Henry Bergson gülmenin insana özgü, benzersiz bir özellik olduğunu söylemiştir.⁴ Pek çok köpekseverin bildiği gibi, Bergson yanılıyordu. Konrad Lorenz, *Man Meets Dog*’da [Köpekle Karşılaşan İnsan] çok sevdikleri bir insanla oynarken “gülen” köpeklerden söz eder.

Köpekler bizim gülümsediğimizi ayırt edebilirler mi? Barbara Woodhouse’a göre evet: “‘Yüz ifadesinden’ söz ederken, gerçekten de, hayvanların kişinin yüzünde gülümseme mi yoksa duygusuz bir ifade mi olduğuna dikkat etmelerini kastediyorum. Köpeğimin itaat eğitimi sırasında, nasıl ki o hata yaptığında üzgün görünürsem ve bu onu incitirse, ona gülümsemediğim de başarısız oluyor.”⁵

Bir keresinde bir seminer vermek üzere Oakland Zooloji Derneği’ne davet edildiğimde, bunun küçük bir odada gerçekleşecek تنها bir oturum olacağını sanarak köpeklerimi de yanımda götürmek için izin istemiştim. Ancak, oturumda iki yüzden fazla kişi hazır bulunuyordu ve benim yüksek bir kürsüye çıkarak konuşmam gerekti. Yine de köpeklerimin serbestçe dolaşmalarına izin verdim. Bunun üzerine, oyun olsun diye birbirlerine saldırarak, yerlerde yuvarlanarak ve yavru köpekler gibi davranarak seyirciyi bolca eğlendirdiler. Rol yapmıyorlardı; oradaki insanlara karşı kayıtsızdılar ve kendileri hakkında ne düşünüldüğünü umursamıyorlardı bile. Onların benlik bilincinden böylesine açıkça yoksun oluşları ve olası bir aşağılanma ya da onaylanmama durumunu hiç umursamamaları beni

şaşırtmıştı. İnsanların onların yaptıklarına mı yoksa onlara mı güldükleri sorusu kendileri için bir şey ifade etmiyor gibiydi. Bana ya da seyircilere karşı ilgisizlikleriyle, adeta bir çayırdaki yapayalnız olduklarında yapacaklarını yapıyorlardı. Köpekten çok insana özgü olan tasvip edilmeme gibi kaygıları köpek dünyasına uyarladığıma bakarak, belki benim de antropomorfizme karşı bağıışıklığım olmadığı söylenebilir.

Görülüyor ki köpekler küçük düşürüldüklerini hissetseler de, bu üzücü hissi yarattığı için belli bir kişiyi (ya da başka bir hayvanı) suçlamıyorlar. Bu durum, köpeğin yine neredeyse kaynağından bağımsız olarak, katıksız biçimde duygunun kendisini hissettiğini düşündürüyor. Sanırım aynı şey hayal kırıklığı için de geçerlidir. Köpekler hayal kırıklığı yaratan durumlara son derece duyarlı olmakla birlikte bunu sevdikleri insanlara ve dostlarına bağladıkları pek görülmez. Anlaşılan o ki, köpekler içine düştükleri kötü durumdan dolayı bir başkasını suçlama ihtiyacı duymuyorlar.

Yeniden düşünörlere dönerek, Ludwig Wittgenstein'in şu tezine bakalım: "Bir hayvanın öfkeli, örkmüş, mutsuz, mutlu, şaşkın olduğunu hayal edebiliriz. Ama ya umutlu olduğunu?... Köpeğin efendisinin kapıda olduğuna dair bir fikri olabilir. Ama ya onun iki gün sonra da geleceğini düşünebilir mi?"⁶ Wittgenstein doğru bir saptamada bulunuyor, ancak bir kez daha, köpeklerin duygularını fizyolojik temelli en basit hislerle sınırlamaya çalışıyor. Eğer bir köpek umut edemiyorsa, Wittgenstein onun hayal kırıklığı da yaşayamayacağını öne sürecektir. Wittgenstein'a göre bu –yalnızca yapılacağı hayal edilen bir gezinti beklentisinin birden bire geri çevrilmesi durumu için geçerli olsa bile– belli bir zaman duygusunu gerekli kılan aynı duygu kategorisine aittir.

Bir köpeğin "efendisinin" belli bir zamanda, örneğin beş saat sonra geleceğı gibi bir fikre sahip olamayacağı neredeyse kesin bir doğru da olsa, köpek yine de efendisinin gelecekte bir zamanda döneceğine inanır ve bu ne kadar çabuk olursa onun için o kadar iyidir. Böyle olmadığında ise hayal kırıklığı duyacaktır. Köpeklerin hayal kırıklığı duymaları, sonraki iki saniyeyle sınırlı da olsa, bir tür gelecek mefhumu taşıdıklarına dair bir kanıt sayılabilir. Umudun kırılması veya bir beklentinin sonuçsuz kalması köpeklerin sıkça yaşadığı bir deneyimdir. Ben de dahil pek çok insan, hiçbir hayvanın köpek

kadar yoğun bir hayal kırıklığı yaşayamayacağını düşünmektedir. Köpeklerde hayal kırıklığını hemen her gün gözlemleyebiliriz. Örneğin, daha bu sabah, Sima, Saşa ve Rani benim anahtarlarımı alıp kapıya doğru yöneldiğini duydular ve evin başka bir bölümünde oldukları halde, hemen coşkuyla kuyruk sallayarak ve heyecanlı sesler çıkararak yarışarcasına kapıya koştular: “Yürüyüş, yürüyüş” diye heyecanlandıkları yüzlerinden okunuyordu.

Üzülerek “Hayır” dedim, “Şimdi yürüyüş yok, bir süre için dışarı çıkmam gerekiyor. Ama yakında, çok yakında yürüyüşe gideceğiz.”

Cümlemin ikinci kısmı gereksizdi. Yalnızca “yürüyüş” ve “yok” sözcüklerini birlikte duymak onlara yetmişti. Üçü de donup kaldı ve bana adeta yüzlerine bir yumruk atmışım gibi baktılar. Kulakları, sanki az önce duyduklarına inanamamışlar gibi, yukarı dikilmişti. Sonra da büyük bir gürültüyle kendilerini yere atıp kulaklarını aşağı indirerek, gözlerinin beyazını ortaya koyacak şekilde, *tam bir hayal kırıklığı içindeki* bir köpeğin bakabileceği ifadeyle baktılar. Doğrusu o anda hayal kırıklığının resmi gibiydiler. Onların bu halini kim görse aynı yorumu yapardı.

Hayal kırıklığının yalnız insanlara özgü, bir köpeğin duyamayacağı bir duygu olduğunu öne sürenler var. Onlara göre, bir köpeğin hayal kırıklığına uğradığından söz etmek, kendi duygularımızı onlara atfetmekten başka bir şey değil. Bu itiraza nasıl yanıt verilebilir peki?

İnsanı ele alalım. Kızıma bir saat sonra onu yürüyüşe götüreceğime dair söz versem, sonra da bir işim çıktığını ve onunla gidemeyeceğimi söylesem, köpeklerin takındığı tavırların benzerini o da takınarak, yüz ifadesi ve vücut diliyle hayal kırıklığına uğradığını görmemi sağlayacaktır. Onun ve köpeklerin tepkileri arasındaki tek fark, olasılıkla, duygunun dışavurumunun derecesidir. O duygularını gizleyebilir, köpekler ise bunu başaramaz. Ancak, köpeklere yapamadığım bir şeyi ona yapabilir, ona şöyle diyebilirim: “Simone, hayatım, seni hayal kırıklığına mı uğrattım?” O da bana, “Evet, öyle” diyebilir. Peki, ya Simone, ona yanıtlamak istemediği, beklenmedik kişisel sorular yönelteceğimi bildiğinden, gizli gizli yürüyüşe çıkmaktan endişe duyuyorsa? O zaman, bana hayal kırıklığına uğradığını söylese bile, kendini rahatlamış hissedebilir veya hayal kırıklığı yaşadığını kendisi de bilmeyebilirdi. Bir yandan “Amma rahatladım” diye dü-

şünürken, içten içe ona boşa umut aşıladığım hissini duyabilirdi. Bir başka deyişle, dil, duyguların dosdoğru dışavurumunun garantisi olmadığı gibi, dilin olmayışı da duyguların olanaksız olduğunu söylemek için geçerli bir dayanak olamaz.

İnsanlar için geçerli olan bu durum köpekler için neden daha farklı olsun? *Hayal kırıklığı* hepimizin yaşadığı ve başkalarına çeşitli biçimlerde yansıttığı bir duyguyu anlatmak için kullandığımız bir sözcüktür. Başka insanlarda gördüğümüz bu duygunun aynısı, köpeklerin yüzlerine, gözlerine, kulaklarına ve tavırlarına yansır. Onlarda gördüklerimizi diğer insanlarda gördüğümüz işaretleri yorumladığımız biçimde yorumlamak antropomorfizm değildir. Köpeklerin duyduğu hayal kırıklığının derecesi, biçimi, niteliği insanların yaşadığı duyguyla farklılıklar gösterebilir. Daha açık ya da gizli, daha yoğun ya da hafif olabilir. Hatta bu duygu, bizim tanımadığımız başka bazı duygularla karışmış halde bulunabilir, ancak bu haliyle bile aynı duygu dünyası içinde yer alır ve bizim yaşadığımız hayal kırıklığına benzer bir duygudur.

Çığ altında ya da yıkılan bir binanın enkazı altında kalan insanları bulmak gibi kurtarma çalışmaları için köpekleri eğitenler, köpeğin belli sayıda insanı canlı olarak bulma ihtiyacı duyduğunu, aksi halde, yaşadığı hayal kırıklığının ağırlığı yüzünden, çalışmayı reddettiğini söylüyorlar. Oklahoma City'deki bombalama olayının ardından, kurtarma ekibinde görevli olanlardan biri, köpeğinin hiçbir başarı gösteremediği için bunalıma girdiğini anlayınca, onun bulması için, yıkıntılar arasına canlı bir insan yerleştirmeye karar vermiş. Bu, köpeğin neşesini büyük ölçüde yerine getirmiş ve huzura kavuşmuş olarak yeniden mutlu bir biçimde işine devam etmiş.

Her köpek, mutlu olmasının vazgeçilmez koşulu olan belli bir tutarlılık beklentisiyle yaşar.⁷ Köpek, tam bir karmaşanın hâkim olduğu bir dünyada, benimle yürüyüşe çıkıp çıkamayacağını asla bilemeden yaşasa, çok geçmeden bunalıma girer ve büyük olasılıkla bir travma yaşardı. Köpekler özellikle de kendi beklentilerini gerçekliğe göre ayarlayabilmek için, tutarlılık ve istikrarı severler. Kuşkusuz, köpeğin yürüyüşe çıkmaya hazır olmadığı bir an yoktur; ancak eğer köpeğimi her gün akşam üzeri saat 4'te yürüyüşe götürüyorsam, tam o saat geldiğinde bana tasmağını

getirmesi hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. Bu davranışı elbette ki yürüyüşe çıkmayı umduğunu gösterir. Onun bu umudu bizim anladığımız anlamda zamanla pek ilgili olmayabilir, ancak onun duygularıyla, kendisi için mutluluk, dostlarıyla bir araya gelmenin zevki ve az sonra dışarı çıkıp dışardaki dünyanın keyfini çıkaracak olmanın neşesini önceden tahmin etmesiyle yakından ilgili olduğu açıktır. Köpek için önemli olan, zamanı önceden tahmin etmek değil, kendi duygularının yaşatacağı hazların beklentisi içine girmektir.

Anne Lamott, *Operating Instructions* [Kullanma Talimatı] adlı kitabında altı aylıkken kendisine son derece düşkün hale gelen bebeğinden söz ediyor:

Eve döndüğümde, sanki benden umudu kesmiş gibi, heyecandan ne yapacağını şaşıyor. Tıpkı George Carlin'in köpek taklidi gibi: Sahibi olan adam eve döndüğünde, sevinçten cılgına dönmüş ve nefes nefese: "Oh, ulu Tanrım, döndüğün için öyle mutluyum ki, çıldırmak üzereydim, kendimi kaybetmişim, on beş dakika daha dayanabileceğimi sanmıyordum." Sahibi ise: "Tanrı aşkına, yalnızca *şapkamı* almak için döndüm."⁸

Bazıları, köpeğin hissettiği duygunun yalnızca hayal kırıklığı değil, daha çok ümitsizliğe benzer bir duygu olduğunu, çünkü bir köpeğe "Şimdi değil, biraz sonra" dediğinizde, cümlenin ikinci kısmını anlayamayacağını savunuyorlar. Bu açıklamaya göre, köpeğin "biraz sonra" mefhumu yoktur ve o yalnızca "şimdi"yi kavrayabilir. Wittgenstein'in görüşü, köpeğin doğal döngüler ve ritm dışında belirli bir zaman duygusu olmadığı, bu yüzden de gelecekte olabilecek hayali bir olay tasarlayamayacağıdır. Köpek için her şeyin o anda, yaşanan ana ait olduğu doğrudur. Wittgenstein'in anlatmak istediği biraz da budur: Köpekler zaman duygusundan yoksundur. "Şimdi"yi kavrayabilirler, ama "bir saat sonra" veya "gelecek hafta," "gelecek ay," "seneye" gibi kavramları anlayamazlar. Bu argüman doğruluk payı taşısa da, her yönüyle ikna edici değildir. Bana göre sorun, insan ve hayvanları birincisini yüceltecek şekilde karşılaştıran Wittgenstein ve benzeri düşünürlerin, insan ölçütlerini kullanma konusunda ısrarlı olmalarıdır.

Köpekler bizlerin keyfi (veya sizin bakış açınıza bağlı olarak, incelikli) zaman ayrımlarımızı anlayamasalar da, onların kendi ihtiyaçlarına yeterince uygun kendi zaman duyguları mevcuttur.

Aslında köpekler doğal bir günlük döngüsel ritme sahiptirler ve alacakaranlık canlılarıdır; bir başka deyişle, en aktif oldukları zaman dilimleri şafak ve tan vakitleridir. Bizimkinden farklı bir biçimde işliyor olsa da onların da bir zihinsel saatleri vardır. Bunun yanı sıra, köpek “biraz sonra” sözcüğünü anlayamıyor bile olsa, kullandığım umut verici ve dostça ses tonundan, dümdüz bir reddedilişten daha fazla bir beklentide bulunabileceğini bilir. Beklenti, köpeğin varoluşunun ayrılmaz bir unsurudur. Yine, benim yemek yiyişi izleyip kendisine de yemek vereceğim beklentisinde olan bir köpek onay yemek vermeyeceğimi bilen bir köpeğin davranışı da birbirinden farklıdır. Köpek bu ince anlam farklılıklarına karşı kusursuz bir duyarlılık içindedir. Eğer köpeklerin geleceğe dair hiçbir beklentileri yoksa, neden bir kapının önünde durup birinin dönüşünü beklesinler ki? Köpeklerin yaşamının, bizimkinden çok daha fazla, bulundukları yere ve ana ait olduğu doğru olsa da, onların da avlanmalarını ve şimdi ya da sonra, şu ya da bu anda saldırmaları gerektiğini bilmelerini sağlayan, kendi zaman duyguları vardır.

Harold Monro, “Köpek” adlı şiirinde, *dışarı* sözcüğünün “dolambaçlı yollardan (yarı koklanarak, yarı iştirilerek) yürüme sevdalı bir köpeğin, dört ayaklı beynine ulaştığı anı” betimler.

“Şimdi değil, biraz sonra” sözcükleri, Saşa’dan genellikle tuhaf tepkiler almama yol açıyor. Köpeklerin pür dikkat bir şeye yoğunlaştıkları zaman yaptıkları o harika jestle kulaklarını havaya dikey ve yüzünde şaşkın bir ifade belirliyor. Kulak kesiliyor. Peki duymayı beklediği şey ne? Belli ki bu sözlerle ne anlatmak istediğime dair bir fikir. İletiyi anlamaya çalışıyor. Sanırım bunu bir ölçüde başarıyor da. Ses tonumdan, ya tavırlarımdan ya da bilinçsizce verdiğim bir işaretten veya ses duyusundan başka, daha gizemli birtakım duyuları kullanıma sokarak, bir şekilde anlatmak istediğimi anlıyor. Söylediklerimden tatmin oluyor. Onun yaşadığı hayal kırıklığı, gerçek olmakla birlikte kesin, nihai ya da yıkıcı değil. Saşa böyle anlarda sık sık, adeta “Eh, neyse, şimdi olmasa da, biraz sonra belki” der gibi iç çekiyor.

KÖPEK RÜYALARI

Yıllardır, insanın çocukluğundan bildiği ve yıllar sonra bir yetişkin olarak tekrar ziyaret ettiği bir yer gibi, bana tanıdık gelen bir coğrafyada geçen bir rüya görürüm. Rüyamda tropikal bir orman, bir ada ya da dağlarda olurum. Yanımda daima sevdiğim biri ve bir köpekle dolaşırken, yaban ördekleri, panterler, filler ve şempanzeler gibi türlerin yavrularından oluşan bir grup hayvanla karşılaşırız. Hepsi de dost olan bu hayvanlar benim ardıma düşerler ve birlikte yamaç boyunca yol alırız. Ben daima, onların eve kadar ardımdan gelmelerini, böylelikle hem dostlarıma, hem de başkalarına, bu “vahşi” hayvanların ne kadar masum olduklarını göstermeyi umut ederim. Ancak, hiçbir zaman yolculuk o noktaya varmaz. Ben eve varmadan hayvanların hepsi dağılıp gitmiş olurlar.

Freud, tekrar tekrar görülen bir rüyanın, daima, gerçek bir olayın bilinçaltına itilmiş bir anısı olduğunu söylemiştir. Benim bu rüyam da, insanın eskiden bildiği, şimdi ise ortadan kalkmış olan bir tür doğayla barışıklık döneminin atalarından kalma anısını yeniden yaşama çabası olabilir mi? Şüpheli yaklaştığımda, bunun olasılıkla benim böyle doğayla uyum içinde yaşama arzumu ortaya koyan, katıksız bir hüsnü kuruntu olduğunu düşünürüm. Konuyla ilgili tahminler yürüttüğüm zaman ise, köpeklerimin de onları kendi geçmişlerine, hatta köpekgillere ait daha da kapsamlı bir geçmişe bağlayan rüyalar görüp görmediklerini merak ederim. Ancak, bizler kendi rüyalarımız konusunda bu denli ihtiyatlıyken, köpeklerin rüyalarından söz etme cesaretini kim gösterebilir? Yeni doğmuş bir bebek, zamanının en az üçte ikisini uykuda geçirir ve bu uyku döneminin yaklaşık yarısı REM (rüya aşamasında olunduğuna işaret eden hızlı göz hareketi) uykusudur. Bizler olasılıkla, yeni doğmuş bir bebeğin rüyalarına dair, bir köpeğin rüyaları hakkındaki bilgilerimizden fazlasını asla öğrenemeyeceğiz.

Son araştırmalar rüyaların aşırı duygular içerdiğini gösteriyor. Aslında rüyaların işlevlerinden biri de bu: Günlük hayatta duygularını dışavurmada sorun yaşayan insanlar, bunu rüyaların güvenli ortamında yapar-

bilmektedirler (ruhsal bakımdan sağlıklı olmak için, bunu *yapmalıdırlar* da). Bu şekilde, başka hiç kimse neler hissettiğimizi anlamaz ve bizler de duygularımızı davranışlarımıza yansıtmak zorunda kalmayız. Kaygı rüyalarında en yaygın biçimde hissedilen duygudur; onu neşe ve sevinç takip eder. Rüyaların hepsinde, duyguların yarından fazlasını ya çok nahoş ya da çok haz verici nitelikteki aşırı duygular oluşturur. Harvard Tıp Fakültesi'ne bağlı Massachussets Ruh Sağlığı Merkezi Nörofizyoloji Laboratuvarı başkanı tarafından yürütülen, rüyadaki duygular konulu bir deneyde, deneklerden rüyalarındaki duyguları sıralamaları istendi ve daha önce bildirilenlerden çok daha yüksek bir rakamla karşılaşıldı. Bunun nedeni, daha önceki araştırmalarda deneklere, duygulara ilişkin yeterince ayrıntılı sorular yöneltilmemiş olmasıydı.¹ Görülüyor ki duygulardan yoksun rüyaların sayısı son derece az.

Bir süredir bilim adamları, elektrofizyolojik araştırmaların sonucunda, hemen hemen tüm memelilerin rüya gördüklerini biliyorlar.² Yüz elliden fazla memeli türünün uykuları üzerine yapılan araştırmalar sonucunda, yalnızca yunusların hiç rüya görmedikleri gözlemlendi. Genç hayvanlar yaşlılardan daha sık rüya görüyorlar. Yavrular, doğumlarından sonraki on gün boyunca, vakitlerinin % 90'ını, bilim adamlarının paradoksal uyku dedikleri (insanlardaki REM uykusuna karşılık gelen), neredeyse cenin döneminin bir devamı olan bir tür cenin uykusuyla geçiriyorlar.³

Köpekler rüya görürler; bundan şüphe duymamız mümkün değil. Teknoloji harikası makineler olmadan da, köpeklerin bacaklarını, kulaklarını ve bıyıklarını oynattıkları, kuyruklarını salladıkları, havlayıp inledikleri, sızlandıkları, hatta (her ne kadar, bir köpeğin uykuda bunu yaptığını daha önce duymadıysam da) hırladıkları görülebilir. Rüya kayıt aletlerine bağlanan köpeklerde de insanlarda ortaya çıkan tüm REM faaliyetleri görülür.⁴ Elektrografik araştırmalarda yapılan ölçümlere göre, köpeklerde REM uykusu toplam uyku süresinin yaklaşık % 36'sını oluşturur. Fizyolog Frederick Snyder'e göre, insanlarda REM uykusu süresi, kedilerden ve oposumlardan* kısadır.⁵ Uyku alanında araştırmalar yapan William Dement ve

* Oposum: Keselisıçangillerden, kedi büyüklüğünde, sivri kulaklı, uzun, pullu kuyruklu bir hayvan –ç.n.

ekibindekiler, prematüre bebeklerin (otuz haftalık) uykularının % 100'ünü rüya görerek geçirdiklerini, normal sürede doğan bebeklerde bu oranın % 50 olduğunu belirtiyorlar. Ergenlik döneminde uykuda olunan saatlerin % 20'sinde rüya görülürken, yaşlılığımızda bu oran % 13'e düşüyor.⁶ Princeton Üniversitesi'nde evrimsel biyoloji profesörü olan James L. Gould ve bilim yazarı Carol Grant Gould'un yakın zamanda yayımlanan bir kitapta belirttikleri gibi: "Rüya görmenin doğal seçim sonucu kazanılmış bir özellik olduğu varsayıldığında, bir hayvanın, zihnine kaydettiklerini bir film gibi pasif bir biçimde izlemesinden, alternatif durumların sonuçlarını rüyalara dayanarak keşfetmesinin ona daha faydalı olabileceği fikri akla yatkın görünüyor. Yine bu da belli ölçüde hayal kurma ve planlamanın varlığını düşündürse de, bir hayvama rüyasında ne gördüğünü sorabilmemiz şimdilik mümkün değil."⁷

Geçenlerde Stanford Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni ziyaret ederek Uyku Hastalıkları Merkezi araştırma bölümü başkanı Dr. E. J. M. Mignot ve meslektaş Dr. Seiji Nishino ile, narkoleptik köpeklerle ilgili çalışmalar hakkında bilgi almak üzere bir araya geldim. Narkolepsi olarak bilinen nörolojik hastalığa insanlarda binde bir oranında rastlanıyor ve hastalık, aşırı uyku hali (bilimsel literatürde "uyku nöbetleri" olarak adlandırılıyor) veya katapleksi (güçlü bir duygusal uyarana bağlı olarak yaşanan geçici ani felç) ve hatta hipnogojik (uykuyla uyanıklık arası) halüsinasyonlar ve uyku felci gibi belirtilerle kendini gösteriyor. 1974'te, Dement ve arkadaşları tarafından bu hastalık bir köpekte (bir kanişte) teşhis edilmiş.⁸

Tesisleri dolaşp yıllardır bu hastalığı çeken bir köpeği gördükten sonra, onlara köpek rüyaları konusunda bildiklerini sordum. Dr. Mignot bana, köpeğinin rüya görürken sürekli olarak kuyruğunu salladığını söyledi. Her iki bilimci de köpeklerin REM uykusu safhasında, tıpkı insanlar gibi karmaşık rüyalar gördüklerinden emin olmakla birlikte, onların rüyalarında tam olarak ne gördüklerini söyleyebilmek için henüz çok erken olduğunu düşünüyorlardı.

"Köpeğim geçen gece rüyasında sincapları kovaladığını görüyordu; bacaklarının seğirmesinden anladım" dedüğimizde, yalnızca riskli bir tah-

minde bulunmuş oluruz. Belki de o, rüyasında kendi yaşamının ilk dönemlerini ya da uzun zaman önce yitirdiği bir dostunu görüyordu. Kuşkusuz köpeğin geçmişte yaptıkları ve yaşadıkları, tıpkı insanlarda olduğu gibi, rüyaları için bir çıkış noktası oluşturabilir. Bu tür rüya kışkırtıcılarına “günün tortusu” adı verilir. Ancak bu günlük tortular, günün çok daha gerisine giderek yıllar önce gerçekleşmiş olayların anılarını tetikleyebilirler. Anılar insan rüyalarını etkilediğine göre, aynı durum neden köpekler için de geçerli olmasın? Eğer anılar rüyaların yapı taşlarıysa, köpekler neden karmaşık rüyalar görmesinler? Onların bilişsel yetileri bizimkilerden farklı olabilir ama yine de karmaşıktır ve kuşkusuz geceleri zihinsel aktivitelerinin tırmanışa geçmesinde etkili olmaktadır.

Virginia Woolf, Flush adlı köpeğin rüyalarına dair şöyle yazar:

Uykusu bile rüyalarla doluydu. Three Mile Cross'taki eski günlerinden beri hiç rüya görmemiş gibi, uzun otların arasından birdenbire fırlayan tavşanları, uzun kuyruklarını dalgalandırarak hızla yol alan sülünleri, anızdan vın diye havalanan keklikleri görürdü. Rüyasında kendini avlanırken, kaçıp elinden kurtulan benekli bir spanyeli kovalarken görürdü. Kâh İspanya'da, kâh Galler'deydi; bir başka sefer Berkshire'da. Ya da Regent's Park'ta park bekçilerinin coplarından kaçıyor olurdu. Derken gözlerini açardı. Ortada ne bir tavşan, ne de bir keklik olurdu; ne şaklayan kırbaçlar, ne de “İspanyol! İspanyol!” diye bağırان siyah adamlar! Yalnızca, oturduğu koltuktan, kanepeye uzanmış Miss Barrett'la sohbet eden Mr. Browning...⁹

Köpeğim Sima bazı insanları gördüğünde tiz sesler çıkararak onları selamlar ve büyük bir heyecanla daireler çizerek etrafta koşturur. O kişiyi gördüğü için böylesine mutlu olması sevimlidir. Ancak, sanki ziyaretçi ölümünden kılpayı kurtulmuş gibi, onu bir daha göreceğini hiç ummuyormuş gibi yoğun bir heyecan göstermesi şaşırtıcıdır da. Sima bunu yabancılara değil, yalnızca daha önce görmüş olduğu insanlara yapıyor. Bir başka deyişle, onun heyecanı hafızasının bir ürünü. Onları hatırlıyor ve yeniden

gördüğünde büyük bir duygu seline kapılıyor. Demek ki, hafızası duygularıyla yakın bir ilişki halinde.¹⁰

Köpeklerin hafızaları güçlüdür. Köpek yıllarca görmediği bir mekânı veya bir kişiyi hatırlamayı çoğu zaman başarır. Heyecan, onun anımsadığının kanıtıdır ve anıları belli duygular ve duygu durumlarıyla açık bir bağlantı içindedir. Bizler sevdiğimiz birinden uzun süre ayrı düşersek, o kişi gitgide daha sık aralıklarla rüyamıza girer. Ben bunun köpekler için de geçerli olduğuna eminim. Sevdiği bir kişi ya da bir köpek dostunun yokluğunda bir köpeğin rüya düzenini izlemek ilginç bir deney olacaktır. Köpek daha sık mı rüya görüyor? Eğer öyleyse, bu köpeğin orada olmayan kişi veya köpeği düşlediğine dair bir işaret sayılamaz mı? Duyguların rüyalarla sıkı bir ilişki içinde olduklarını bildiğimize göre, hafızası iyi olan bir köpeğin aynı zamanda duygularla yüklü karmaşık rüyaları olacağını varsayabiliriz. Operatör veteriner R.H. Smythe'a göre, köpekler "genç ve deneyimsiz oldukları dönemde" rüya görürler, ancak bu "olgun yaşlarına ulaştıktan sonra o denli açıkça izlenemez... Sanırım o [tazı] hayatının sonraki aşamasında da rüya görecek, ancak rüya gördüğüne dair aynı gözle görülür işaretleri sergilemeyecektir."¹¹

Eğer köpekler bizi rüyalarında görüyorlarsa, bizler o rüyalarda ne şekilde görünüyoruz? Geçen gün, yirmi iki yaşındaki kızımın bu soruyu sorması üzerine, köpeklerin rüyalarında bizleri nasıl canlandırdıklarını düşünmeye başladık. Kızım, bir köpeğin hayatında kokunun çok önemli bir rol oynamasından yola çıkarak köpek rüyalarında bizlerin bir koku olarak yer alabileceğimiz fikrini ortaya attı. Arkadaşlarım arasında yaptığım gayriresmi bir araştırmada, rüyada koku duymanın (tıpkı rüyalarda nadi-ren yiyip içtiğimiz gibi) çok az rastlanan bir deneyim olduğunu gördüm. Rüyamızda görür ve duyarız, ancak koku ve tat aldığımız pek nadirdir. Öyle görünüyor ki, köpekler de (bizim kadar olmasa da) görsel yetileri son derece ağırlıklı olduğundan, bizi rüyalarında görüyor, ancak esas olarak kokumuzu duyuyorlar.

Geçenlerde Londra'da BBC radyosundaki bir programda katıldığım söyleşide bana sorulan iki soru zihnimi kurcaladı. Birincisi "Köpekler gün boyunca rüyalarını anımsayabilir mi?" sorusuydu. Eğer öyle ise, onların,

rüyaları üzerine düşünmedikleri inancı da geçersiz hale gelir: Aslında, köpeklerin koklamaları rüyalarında duydukları kokularla ilgili olabilir ve aylarca, hatta yıllarca üzerlerinde iz bırakan bazı rüyalar görebilirler. Nitekim, köpeğin yavruyken gördüğü çok etkileyici bir rüyayı anımsaması mümkündür. Tıpkı bizlerin bir çocukluk rüyamızın etkisinde kalışımız gibi, bir köpek de uzun zaman önce gördüğü bir rüyanın etkisinde kalabilir. Diğer soru, “Köpekler, farklı duylara ve yetilere sahip diğer hayvanlara ilişkin benzersiz bilinçleriyle, bu yetilere sahip olduklarını düşleyebilirler mi?” idi. Köpekler, bizim gibi, rüyalarında havada süzöldüklerini veya dalgaların arasında hızla yüzdüklerini görebilirler mi? Ne gariptir ki, insanlar (en azından benim duyduğum kadarıyla) rüyalarında hiçbir zaman bir köpeğin koku yetisine sahip olduklarını görmezler.

Köpeklerin rüyalarında ne gördüklerini kesin olarak öğrenebilecek miyiz? Bunu tahayyül etmekte zorlanıyorum. Kuşkusuz, uzak bir gelecekte, elektrik beyin tepkileri doğrudan görüntülere dönüştürülerek bantlara kaydedilebilecek. Belki o zaman, köpek dostlarımızın rüyalarına ilişkin bir kütüphane dolusu bilgimiz olacak.

İnsanların rüyalarını bir diğer insana, özellikle de o rüyada görmüş olan kişilere anlatmak gibi sinir bozucu bir alışkanlıkları vardır. Köpek böyle bir itkiye sahip olsa bile, bunu bilmemiz mümkün değildir. Rüya görmekte olan bir köpekte ses çıkarma sınırlı olsa bile, tamamen ortadan kalkmaz: İnemeler, sızlanmalar ve havlamalar duyarız; bazı insanlar köpeklerin rüyalarında hırladıklarını da duymuşlardır. Köpeklerin birbirlerini rüyalarında gördükleri ve bir başka köpekle gergin bir karşılaşma gibi, daha önce yaşadıkları durumları yeniden yaşamak zorunda kaldıkları kesin olarak bilindiğine göre, hırlamanın nadiren duyulmasının tek nedeni, insanların rüya görürken hareketlerine ket vurulmasına benzer bir durum olabilir. Bir rüya görürken, yataktan fırlayıp son hızla koşmaya başlarız. Köpeklerdeki hırlama da, uyku sırasında devre dışı olan ket vurulmuş psikolojik bir sistemden kaynaklanan, o ölçüde büyük bir çabanın temsili olabilir.

Öte yandan, köpeğin, bir başka köpeğin rüya gördüğünü anlayabildiği ve kötü bir rüya gören bir başka köpekle bir ölçüde empati kurabildiği

gözlenebilir. Geçenlerde, Sima uykusunda bağıırken Rani yanına gidip onu yaladı. Sanırım Rani kendi deneyiminden, Sima'nın kâbus gördüğünü biliyor ve onun kaygılarını yatıştırmaya çalışıyordu. Rani yalnızca Sima'nın yaşadığı şeyi, bilişsel anlamda bilerek, onun duygularını anlamakla kalmıyor, fiilen bu konuda bir şey yapmak istiyordu. Bu, kendisi de başka duyguların çoğundan daha üstün olan empatiden çok da üst seviyede bir duygu türü olan sempatinin göstergesidir.

YARADILIŞ MI ÇEVRE Mİ? KÖPEKLERDE FAALİYET VE OYUN

Birbirinden son derece farklı bağlamlarda kullanılan “köpek doğası” kavramı daima ilgimi çekmiştir: “Avlanmak köpeğin doğasında vardır,” “Bu yaptığın köpeğin doğasına aykırı,” “Bunu engellemesi mümkün değil; köpeğin doğasında var bu” vb. Bu tür kavramları kullanırken acaba üzerinde yeterince düşünüyor muyuz? Bir köpeğin doğasının ne olduğunu tam olarak nasıl bilebiliriz? Köpek doğası, yalnızca genlerin bir ürünü, yaşayan bir canlıdaki biyolojik düzeneğin basit bir örneği midir? Bunun böyle olduğunu düşünen insanlar köpeklere birer bilgisayarımı gibi davranırlar. Aklıma, Descartes’ın *machina animata* dediği robot köpek fikri geliyor. Bu düşünür, canlı köpekler üzerindeki dehşet verici deneylerini haklı çıkarmak için köpeklerin hiçbir şey hissetmediği varsayımından destek almıştı.

Öte yandan, köpek davranışındaki genetik unsurları da tamamen yadsıyamayız. Saşa bana daima öyle uysal göründü ki, ona neden tasma taktığımı sık sık sorgulamak durumunda kaldım. “Yapma” dediğim sürece hiçbir şeyin peşine takılmazdı ya da ben öyle sanıyordum.

Bir gün üç köpeğim ve bir arkadaşım ile birlikte koşuya çıktık. Her şey yolunda gidiyordu, ta ki uzakta bir geyik görününceye dek. Saşa’nın tepkisi ani ve güçlüydü: Titriyor, inliyor, vücudundaki her bir kas gerginleşmiş, titreşiyordu. “Hayır!” dedim. Bunun üzerine, “Ne? Ciddi olamazsın. Babacım! Bu benim ilk geyiğim!” der gibi baktı bana. Gerçekten de öyleydi. Bildiğim kadarıyla Saşa daha önce hiç geyik görmemişti. Taviz vermedim. Kararlı ve sert bir sesle “Yanımda kal” dedim.

Dayanılmaz bir heyecan içindeydi. Birden, aniden sola dönüp bir bahçeye daldı ve ışık hızıyla gözden kayboldu. Ne kadar çağırdıysak, ne kadar ıslık çaldıysak değişen bir şey olmadı. Etrafta tek bir kıpırtı yoktu. Çıt çıkmıyordu. Derken çok uzaklardan köpek havlamaları duydum. Bu uzak havlamalar Saşa’dan geliyor olabilir miydi? Ümitsizliğe kapılmıştım. On

dakika boyunca orada durup ne yapacağımı düşündüm. Derken, arkadaşımın, az önce yanımıza gelen ve kulakları çok iyi duyan eşi, dikkat kesildi. “Dinle!” dedi, “Köpek tasma sesi.” Aniden, büyük bir gürültü ve hızla yarılan çalılıkların arasından Saşa beliriverdi!

Bu olaydan nasıl bir ders çıkardım? Kökler İçin Rehber Köpekler merkezinden Mike, bana kesin bir dille şöyle dedi: “Sen emrettiğinde geri gelmeyi iyice öğrendiğinden emin olana kadar, asla tasma çözme.” Ama buna nasıl güvenebilirdim? Hem, geri döndüğünde, onu nasıl azarlayabilirdim? Ne söylediğimi anlamayacak ve geri dönmeye cezalandırılma arasında ilişki kuracaktı. Bir köpeğin doğasını insana uydurmanın haklı bir dayanağını bulmak –daha da kötüsü böyle bir işi sürdürebilmek– nasıl mümkün olabilir?

Bizler köpeklerin doğasını tanıdığımızı sanırız; onların davranışlarının önceden kestirebileceğimize inanırız. Berkeley’in kuzeyindeki bir çiftlikte, Alpine ve Lamancha cinsi dört yavru ördekle yaşayan bir dostumuz ve onun erkek arkadaşını ziyarete gidene dek, ben de bu fikirdeydim. Dostlarımız, Sasha, Sima ve Rani’yle birlikte geldiğimizi görünce, biraz tedirgin olmuş gibiydiler.

Kasvetli bir havayla, “Yavru ördeklerin ölümlerinin nedeni çoğunlukla köpeklerdir” dediler bana.

Bense onlara güvence verdim: “Bunlar son derece iyi huylu ve tehlikesiz hayvanlar. Ama sizi rahatlatıcaksa, onları bağlayayım.”

İyi ki de öyle yapmışım, zira köpekler ördekleri görüp kokularını aldıkları anda, hepsi birden tasmalarını çekiştirmeye başladılar. Görünüşte tek niyetleri ördekleri yalamak gibiydi, ancak öyle yoğun bir gürültü (Saşa’nın kedi yavruları ve tavşanı gördüğünde koyverdiği tiz seslerin aynısı), öyle açık bir heyecan ve öyle büyük bir güçle tasmalarına asılıyorlardı ki, onları zaptetmek için tüm gücümle direnmem gerekti. Ördekler meraklı ve sevimli bir korkusuzluk havasında oldukları halde, köpekleri serbest bırakma riskini göze alamadık. İçlerinden biri beklenmedik bir anda yavru kazlardan birini ısırıp yaralasa ne yapardım? Onları disipline sokmak ve sakinleştirmek için gösterdiğim tüm çabaya rağmen, adeta kendilerini aşan bir gücün pençesindeymiş gibi, denetimimden çıkmış görünüyorlardı. Bir av-

lanma içgüdüsünden mi yoksa genetik belleklerindeki bir av-avcı ilişkisinin anısının canlanmasından mıdır bilinmez, denetlenemez durumdaydılar. Gördüm ki, bir saniye içinde, kendim kadar iyi tanıdığım canlılar olmaktan çıkıp gizemli yaratıklara, bana son derece yabancı ve de öyle kalacak olan, tamamen farklı bir tür varlığa dönüşebiliyorlardı.

Eğer bizler köpeklerin ebeveynleriysek, onlara öğretmekle sorumlu olduğumuz şeyler neler? Bir köpeğin insan dünyasına uyum sağlaması için ne ölçüde çaba göstermeli, köpeğin köpeklğine ne ölçüde izin verilmelidir? Köpek sahibi olan bazı insanlar için (burada *sahip olma* sözcüğü çok önemli), köpek eğitimi, köpek edinmenin başlıca nedeni ya da amacıdır. Öte yandan ("sahip olma" sözcüğünün anlamlarının tüylerini diken diken ettiği) kendini tamamen karşı kutupta gören başkaları da vardır. Bu insanlara göre, köpeğin eğitilmesi doğasına zarar verir. Her iki görüşün de haklı yönleri olduğunu gördüğüm halde, ikisinin de tam olarak doğru olmadığı kanısındayım. Köpek kurtla özdeş değildir. Köpekler vahşi hayvanlar değildir ve belli ölçüde toplumumuza uyum sağlamadıkları takdirde, yaşamlarının trajik biçimde son bulması kaçınılmaz olur. Başboş dolaşıp sıgırları ve tavukları öldüren köpekleri düşünün. Avcılık içgüdüleri olmasa bile, hiç eğitilmemiş bir köpek, koşarak kendini caddenin ortasına atabilir ve siz onu çağırarak gelip geçen arabalar tarafından ezilmesini önleyemezsiniz. Başboş köpeklerin ömrü genellikle kısadır; büyük çoğunluğu araba kazalarına kurban gider. Öte yandan, kendi doğasını dışa vurmasına asla izin verilmeyen, daima boyun eğmek ve diğer insanlara, sahibinin isteklerine ne kadar uyum gösterdiğini sergilemek zorunda olan köpeklerin yaşamı yoksunluklarla doludur. Benim için mükemmel dengeyi bulmak, köpeklerimin iyi ve toplumda yaşamını sürdürebilir bireyler olabilmeleri için gereken eğitimin ve mutlu köpekler olabilmeleri için gerekli özgürlüğün derecesini belirlemek son derece zor oldu.

Gerçekten de faal köpekler genellikle çok mutludurlar. İtaat denemeleri sırasında onları izleyen biri, (kuşkusuz kanıtlaması zor, ama) köpeklerin rekabete hevesli ve işin son derece keyfini çıkarır halde oldukları duygusuna kapılır. Kendi hallerine bırakıldıklarında oyuncu bir rekabete gireceklerdir. Sima ne zaman Rani'nin yerden bir değneği aldığını

görse, üzerine atlayıp onu Rani'nin ağzından kapmaya çalışır. Sima bir değnek bulduğunda, bu kez aynı şeyi Rani yapar. Değnekle parkın etrafında koşarak gelip geçenleri eğlendirirler. Oysa Saşa, rehber köpeklikten memnun değildi. Bana onun rehber köpek olarak "fazla yumuşak" olduğu söylenirken kastedilen elbette ki biraz da buydu. Gerçek kişiliği ancak yavaş yavaş su yüzüne çıktı; adeta, bunun olabilmesi için rehber köpek olarak öğrendiklerinden sıyrılması gerekmişti. "Gerçek kişiliği" diyorum, çünkü Saşa'nın kendine güveni arttıkça, daha oyuncu, mutlu ve tasasız görünüyordu; kısacası, daha çok bir köpeğin kendinden ve iyi bir köpek dosttan başka hoşnut edeceği kimse olmadığında davranacağını düşündüğüm şekilde davranıyor. Köpekler de en az insanlar kadar bireydirler ve biri için iyi ve uygun bir şey, bir başkası için tamamen ters olabilir. Saşa'nın rehber köpek olmadığı için daha mutlu olması, başka bir köpeğin böyle yararlı bir iş yapmaktan heyecan duymayacağı anlamına gelmez. Ben son derece kötü bir psikoterapist olduğum halde, adeta bu iş için yaratılmış arkadaşlarım vardır.

Gerçekte olup bitenleri kavrayışında kendi beklentilerimi, egomu etkisiz kılmayı çok isterim. Geçen gün Rani'ye öfkelenim. Uzun bir yürüyüşten sonra kendimizi evin yolu üzerindeki Berkeley Marina'da bulmuştuk. Birden, Rani piknik yapmakta olan bir ailenin yanına doğru koşmaya başladı. Onu çağırdımsa da beni duymazdan geldi. Yere oturup yiyecek için yalvardığını gördüm. Sonunda arkamdan geleceğinden emin, arabaya döndüm. Gelmedi. Sonunda, tekrar onu bıraktığım yere gittim. Ona yaklaştığımı gördü, ancak karşısında dikilirken bile beni önemsemedi. Bana, hayatında hiç görmediği biriymişim gibi baktı. Ailedekiler, benim olmayan bir köpeği götürmeye çalışıyormuşum gibi davranarak, üstü kapalı bir biçimde onun bana ait olduğunu kanıtlamam gerektiğini söylediler. Çok kızmıştım. Tabii ki benim köpeğimdi o. "Rani, hadi bakalım, gidiyoruz." Yüzündeki ifade açıkça: "İçinizde bu herifi tanıyan var mı? Beni neden bu tuhaf isimle çağırıyor?" der gibiydi. Öfkeye kapıldım. Daha sonra ikimiz birlikte geri dönerken, az önce yaptıklarını hiç onaylamadığımı ona kararlı bir dille bildirdim. Ama, o kendi zihninde olanları nasıl canlandırıyordu acaba? Birazcık yemeğe karşı koyamayacak kadar obur muydu? Peki ben neden kendimi bu denli aşığılanmış hissetmiştim?

Neden Rani yalnızca bir köpek gibi davrandığında, benim irademe karşı geldiğini düşünüyorum? Yapmak istediği şeyi yaptığı zaman, nederi bunu dikbaşlılığına yoruyorum? Ertesi gün, Rani, altında yiyecek bir şeyler gördüğü bir arabanın altına girdi, sonra da çıkmayı reddetti. Yine öfkelendim ve sonunda oradan çıktığında, onu burnundan yakalayıp sıkıca tuttum ve yaptığı hareketle ilgili düşüncelerimi söyledim. Pişmanlık duymaktan çok, dehşete düştü ve hemen benim gönlümü alma çabasına girdi. Öfkeme hâkim olamamıştım. Bir daha uzun süre böyle bir öfke duymadım. Bu beni şaşırttı. Öfkemin neden kaynaklandığını hâlâ bilmiyorum. Bu yalnızca istencime karşı gelinmesi ve bundan duyduğum hoşnutsuzluk mudur? Eğitimcilerin çoğu onu gereğince eğitemediğim için suçun bende olduğunu söyleyecektir. Böyle bir şey hiç olmamalıdır ve olduğunda da hata köpekte değildir.

Bütün büyük kitapçılarda, bir bölüm, köpek eğitimiyle ilgili kitaplara ayrılmıştır. Bunlardan bazılarını okuduktan sonra, hepsinin doğru olduğuna, söylediklerinin işlediğine kesin olarak ikna oldum. Bu yöntemlerden herhangi biriyle eğitilen bir köpek kendisinden ne bekleniyorsa onu yapmayı öğrenir. “Azarlama” (*Koehler’in Köpek Eğitim Metodu*), sözlü ya da yemekli ceza arasında büyük bir uçurum varmış gibi görünmüyor. Azarlama yöntemini kullanan Körler İçin Rehber Köpekler kurumunda, aynı zamanda bolca övgüden yararlanılıyor ve bu yöntemlerle eğitilen köpeklerin öğrenme hızı yaklaşık olarak aynı. İnsanlar bu konunun ayrıntılarına çok duyarlı yaklaşıyorlar. Köpek bakanların pek çoğu, bir tür cezalandırma olduğunu öne sürdükleri uyarıyı nahoş ve katlanılmaz bulurken, bu yöntemi kullananlar bunun böyle olmadığını savunuyorlar. Öte yandan, kimileri, köpekleri bir şeyi sırf ödüllendirilmek için yapıyorsa, bu durumda eğitimin rüşvete indirgenmiş olacağını düşünüyor ve bunun bir parçası olmak istemediklerini söylüyorlar. Elbette ki hepimiz, köpeğin bir işi, bizi sevdiği ve hoşnut etmek istediği için yapmasını arzu ederiz. Bu, bir yerlerde sürekli okuduğumuz bir şeydir ve çoğu eğitimci (Koehler hariç) bundan tartışmasız bir olgu gibi söz eder. Oysa öyle midir? Köpeği bizim söylediğimizi yapmaya iten şey nedir? Kısmen, kelimenin en geniş anlamıyla korku bunda etkilidir: Örneğin, bizi hoşnutsuz etme korkusu. Ne de olsa bizler onun sü-

rüsünün bir elemanıyız ve köpekler sürünün diğer üyeleriyle iyi geçinmek isterler. Genel kabul gören bir fikir olmakla birlikte, kendimi sürünün lideri gibi hissetmediğim zamanlar çoktur; ancak, bildiğimizden daha gizemli bir biçimde de olsa, onun bir parçası sayıldığımız kesindir.

Köpek eğitimiyle ilgili benim bildiğim en iyi kitaplardan ikisi, Monks of New Skete'nin *How to Be Your Dog's Best Friend* [Köpeğinizin En İyi Arkadaşı Olmak İçin Ne Yapmalı], Lea Benjamin'in *Mother Knows Best*'idir [Anneler En İyisini Bilir]. (Burada "anne" sözcüğü yavru bir köpeği eğitebilecek en iyi canlı olarak sunulan anne köpeğe gönderme yapıyor.) Her iki kitap da köpeğin doğuştan gelen duygularını (örneğin, gurur) ve köpeklerle ortak çok sayıda duygumuzun olmasının ne kadar önemli –hatta mucizevi– olduğunu vurguluyor. Köpek eğitiminde bu olgudan faydalanmak akıllıca olur.

Eğitimle ilgili bildiklerimiz bunlar. Peki o halde, "evcil" dediğimiz köpek için doğal olan nedir?

Köpekler hemen her şeyle oyun oynamaya meyillidir. Asıl şaşırtıcı olan, kimi zaman (*National Geographic*'in 1994 tarihli bir sayısındaki fotoğrafta görüldüğü gibi*) kutup ayısı gibi büyük yırtıcı hayvanların köpeklerle oynaması, kimi zaman ise köpeklerin onlara yem olmasıdır. (Kutup ayısı ise, yalnızca, onları buz kütleleri üzerinden bir top dondurma gibi sıyırıp alan katil balinaya yem olur.) Köpeklerimle Berkeley Marina'da yürüyüşe çıktığımda çok sık rastladığım bir olay, bir serçenin hızla Sima'nın başına doğru alçalarak onu kendini kovalamaya kışkırtmasıdır. Sima bu meydan okumaya daima yanıt verir ve kuş hemen uzaklaşır, ancak asla oyunu bitirecek kadar uzağa gitmez. Sima yorulup ilgisini kaybettiğinde, bu kez kuş Sima'nın ilgisini yeniden çekmek için daha da yakınına iner ve daima başarır da. Bunun her ikisi için de bir oyun olduğu açıktır. Sima, kazara kuşu yakalasa ne olurdu peki? Kuşkusuz, biri daha ağır olmak üzere, ikisi de hayal kırıklığına uğradı. Woody Allen'ın bir keresinde söylediği gibi, "Ve aslanla kuzu aynı yatağı paylaşırlar; ancak kuzu pek uyuyamaz."

Almanya'nın ünlü "vahşi çocuğu" Kaspar Hauser 1812'de doğmuş ve hayatının ilk 16 yılını zindanda geçirmişti. Serbest bırakıldığında ne ko-

nuşabiliyor, ne de yürüyebiliyordu. Sonunda konuşmayı öğrendi, hatta otobiyografisini yazdı; ancak yaşadığı kısa hayat gerek zindanda, gerek sonrasında, büyük acılarla doluydu ve 1833'te, daha 21 yaşına varmadan bir cina yetle son buldu. "Kara delikteki" yıllarından anımsayabildiği tek faaliyet tahta bir at ve oyuncak bir köpekle oynadığıydı. Serbest bırakılmasını (en az tutsaklığı kadar gizemli bir olay) izleyen yıllarda konuşmayı, yemek yemeyi, piyano çalmayı, resim yapmayı ve Almanların uygar bir insan için temel kabul ettikleri her konuda ahkâm kesmeyi öğrendi. Hapisteyken yeterince oyun oynamış olduğu düşünülüyordu. Kaspar Hauser'in hapisteki on altı yılı boyunca kaybettiği şeyin başka insanlarla oyun oynama hazzı olduğu kimsenin aklına gelmedi; sonuçta ne ona diğer çocuklarla oynamayı öğreten, ne de onu buna cesaretlendiren kimse çıktı.³

Robert Fagen, hayvanlarda oyun konusunda şimdiye dek yazılmış en ayrıntılı ve en güvenilir kitap olan *Animal Play Behavior*'da [Hayvanların Oyun Davranışları], (Konrad Lorenz'in, etologları "hayvanlara oyuncu bir ilgi" geliştirmeye teşvik etmesi bir yana) "geçmişte oyun konusu üzerinde çalışma yapan bilimciler kimi zaman meslektaşlarının ve halkın derin düşmanlığıyla karşılaşmışlardır"⁴ diye yazar. Oyun, ister insan, ister başka bir tür olsun, sağlıklı memeli yavrularında doğal bir davranıştır. Yavru kuşlar gibi, memeli olmayan türler bile oyun davranışı sergilerler. (Ben bu konuda kesin konuşulmasını doğru bulmasam da, böceklerde oyun davranışı olmadığı gözlenmiş.) Oysa yetişkin insanlar, birçoğu çocukken kendileri de oyun oynadıkları halde, oyunun değerini yeterince takdir etmiyor gibidirler. İnsan dışındaki hayvanların yavrularında oyun davranışı çocuktakin-den de sık ve içtendir. Her ne kadar, *homo sapiens*in yavrularının oyun sırasında kullanması için birtakım nesneler tasarlayan tek tür olduğu bilinse de,⁵ oyundan katıksız haz alma konusunda insanın köpekten alacağı dersler vardır. Eric Zimen⁶ bir keresinde, British Columbia'da bir gölde beş yavru kurdun, neredeyse hiç ara vermeden beş saat boyunca oyun oynadıklarına tanık olmuş. Kurtlar kumsalda bir ileri bir geri giderek birbirlerini kovalıyor, çene güreşi yapıyor, sudaki büyük bir kayaya çıkıp yükseklerin hakimi gibi dikiliyor ve ara sıra oyuna ara verip yine oynusu biçimde birbirlerini ısıyor ve başka nesnelerle oynuyorlarmış.

Kimi zaman, köpeklerimin oyun mu oynadıklarını yoksa daha belirsiz bir şey mi yaptıklarını anlamakta güçlük çekerim. Sabahları Berkeley Marina'da koşmaya giderken, Leila da sık sık benimle gelir. Birkaç dakika birlikte yürüdükten sonra, koşacağımı söylerim ve koşuya başlar başlamaz köpeklerim de benimle gelirler. Ancak bir iki adımdan sonra, üçü de durup önce Leila'ya, sonra tekrar bana bakarlar. Kafaları karışmış gibidir. Sonra, karar vermiş gibi, bir iki metre daha koşup Liela'nın yanına dönerler ve ben koşuma devam ederken onunla yürürler. Leila'nın anlattığına göre, sürekli tetikte durup bana benzeyen her koşucunun (mavi şortlu ve kısa tişörtlü) arkasından gider, sonunda da hayal kırıklığıyla yeniden ona dönerler. Otuz dakikalık koşum sona erdiğinde, Leila ile daha önce kararlaştırmış olduğumuz bir noktada buluşuruz. Köpekler beni görür görmez ya da sesimi duyar duymaz (alçak sesle onlara seslenirim) büyük bir coşku ve neşeyle bana doğru koşmaya başlarlar. İşte döndüm, yeniden sürünün bir parçasıyım. Beni ve kendilerini mi kandırıyorlar, yoksa sahiden de hiç dönmemek üzere onları terk ettiğim endişesine mi kapıldılar? Bunun yanıtını veremiyorum. Bu onlar için bir oyun da olabilir, derin bir endişenin yansıması da. Duyguları öylesine sahici görünür ki! Onlardan ayrıldığımda katıksız bir çaresizlik, döndüğümde katıksız bir sevinç... Onların duygu dünyasına girip neler hissettiklerini kesin olarak bilebilmek için çok şey fedade edebilirdim.

Bizim için oyuncaklar ne ise, doğal dünya da köpekler için aynı şeydir. Çocukların kendi başlarına, yetişkinlerin oyunlara ilişkin sağlıklılık ve doğruluk kaygılı kısıtlamalarından bağımsız kaldıklarında mutlu olmaları ilginçtir. Hemen dışarı çıkarak, tıpkı köpeklerin yaptığı gibi, sonsuz çeşitlilikteki doğal oyuncaklara kavuşurlar. Köpekler ağaç dallarını, yaprakları, kendi kuyruklarını, su damlalarını ve kelebekleri kovalarlar; havaya zıplar, kumda oluklar oluşturur, kuyu kazar ve dalgalara atlarlar. Hangi çocuk bunları yapmaz ki? Belki de çocuklarla köpek yavrularının bir bahçede ya da kumsalda saatlerce birlikte oyun oynayabilmelerinin nedeni budur. Neredeyse tamamen aynı şekilde oynarlar.

Hayvan davranışbilimcileri, oyunun, hayvanın fiziksel ve zihinsel sağlığının bir göstergesi olduğunu bulgulamışlardır. Oynanan oyunun şek-

li, hayvanın genel durumu hakkında bilgi verir. Etologlar “kimsesiz, sakat, yaralı veya ciddi bir hastalığı olan primat yavrularının oyunlarının hatalı, süreksiz, geriye dönük ve düzensiz aralıklarla” oynadığına dikkat çekiyorlar.⁷ Oyunun enerjik, eksiksiz, yaşa uygun ve düzenli olarak oynanması, yavrunun güçlenerek büyümekte olduğunu gösterir. Böyle oyunlar aynı zamanda yavru hayvanın sevme yetisinin var olduğuna işaret eder, çünkü oyun bir dostluk arenasıdır. Oyun yoluyla dostluk bağları kurulur ve karşılıklı etkileşimin sürmesi bu bağları derinleştirir.

Bunun yanı sıra, bir steryotipe bağlı kalmayan (steryotip sözüyle, sabit bir modelden hiçbir sapma göstermemeyi kastediyorum⁸), hayal gücünü harekete geçiren oyun, ruhsal ve bedensel sağlığa katkı sağlar. Hem insanlar hem de hayvanlarda, oyunda geçen pek çok şey “rol yapmadan” ibarettir. Oyun bizlerin sıradan yaşam deneyimimizle oluşturduğumuz ufkun ötesine uzanan davranışları gösterebilmemize olanak sağlar. Aldatıcı davranış normalde onaylanmayan bir şey olduğu halde, oyunda genellikle yer verilen bir unsurdur. Köpekler oyun sırasında, kurnaz veya yaratıcı diye nitelenen davranışlar gösterirler: Bayılırlar; bir yöne doğru gidiyor gibi yapıp sonra hızla yön değiştirirler; ölü taklidi yapıp sonra ayağa fırlarlar. Bu tür aldatmacalar köpekler arasında tam bir kabul görür. Normalde bir köpek bir başka köpeğin gözlerine dik dik baktığında, bu bir saldırganlık, bir meydan okuma işareti sayılır. Diğer köpeğin de aynı şekilde karşılık vermesi, kavgaya çıkmasına neden olur. Oysa oyunda köpekler sürekli birbirlerine bakarlar. Her zamanki durumun böyle tersine çevrilmesi, eğlencenin bir parçasıdır.

Oyun sırasında köpek, gözünü karşısındakine diktiğinde, bu, gerçek yaşamdakine zıt bir anlama gelir. Köpekler bu basit hileyle kendi dünyalarını ters yüz etmeyi başarırlar. John Paul Scott ve çalışma arkadaşı, oyuncu saldırganlıkla ciddi saldırganlık arasında kesin bir bağıntı olmadığını bulgulamışlardır.⁹ Oyun sırasında saldırganlık gösteren köpekler “gerçek hayatta” çoğunlukla son derece barışçıl davranırlarken, saldırgan bir köpeğin, sert bir oyun için bile olsa, hep istekli davranmadığı görülür.

Oyunla gerçeğin bu şekilde ters yüz edilişi köpeğin mizah duygusu olarak yorumlanabilir. Oyunun mizahla bağıntısı olduğu kesindir ve kö-

peklerde mizah duygusunun dışavurumunu sıkça görürüz. R. D. Lawrence, *In Praise of Wolves* [Kurtlara Övgü] adlı eserinin başında, kendisiyle şakalaşan ve oynayan bir kurdu anlatır: "...yeniden beni yoklamak için durduğunda, gözlerinde hâlâ, şakalaşmayı çok seven ve bunu sık sık yapan kurtlara özgü hince mizahın ışıltısı vardı."¹⁰ Thomas Mann, *A Man and His Dog* [İnsan ve Köpeği, 1918] adlı kitabında şöyle yazar:

... ya da birbirimizi eğlendirmek için, ben onun burnuna bir fiske vururum; o da bir sineğe yaptığı gibi atılıp hafifçe elimi ısırır. Bu ikimizi de güldürür, evet, Bashan dahi güler. Onun –beni içgüdüsel olarak karşılık vermeye zorlayan– bu gülüşü benim için dünya-daki en harika ve dokunaklı şeydir. Onun bitkin köpek dişleri ve ağız kenarlarının şakanın heyecanı ile titreyip büzülmesini, bu dil-siz yaratığın kara çehresinin insan gülüşüne özgü fiziki ifadeye bürünmesini izlemek anlatılmaz derecede etkileyicidir."¹¹

Roger Caras, birlikte bir vodvil sergilemeyi başardıkları siyah kaniş Biddie'yi anlatıyor. Köpek, onun kucağına oturup ön patilerini göğsüne dayar ve Caras ona şöyle dermiş: "Brigitte, Petite Noire, gözlerimin içine bak. Uyumak üzeresin, uyuyorsun." Biddie, gözlerini kapatıp kendinden geçmiş gibi başını Caras'ın göğsüne bırakıverirmiş. İnsanlar buna daima güler, hatta kaniş bile şakanın farkında görünürmüş. Aslında, odadan kovulana kadar da, bu numarayı tekrar tekrar yapmak istermiş. Caras bunu şöyle yorumluyor: "Bu küçük kanişi görüp de onun mizah duygusuna sahip olduğuna inanmayan kişinin kendisi de bu duygudan yoksundur. Bu duygu, neredeyse onun her duruşuna, her hareketine yansıyor."¹²

Tüm köpekler birbirleriyle şakalaşır ve insanların kendileriyle şakalaşmasından keyif alır. Onlar da şakaya karşılık verirler. Şakalaşma sırasındaki yüz ifadesi oyun sırasındaki ifadeden biraz farklıdır; sanki köpek yaptığı karşılığını almaktan çekinir gibi, biraz daha rahatsız görünür. Bu, karşılıklı rol değişiminin bir başka örneği, (egemenliğin oyun sürdüğü sürece devam ettiği) oyun egemenliğini göstermenin bir yoludur.¹³ Köpeklerin aldatıcılığı şaka yolludur ki, bu da hilekârlıktan farklıdır. Köpekler oyu-

nu bahane ederek birbirlerini kasten incitmeye çalışmazlar. Oysa insanlığın oynadığı oyunların tümü için aynı şey söylenemez.

Saşa 30 kg. ağırlığındadır ve üç köpeğimizin en güçlüsüdür. Üçü oyun oynarlarken, Saşa, oyunu daha eğlenceli kılmak için sık sık rolleri değiştirir ve diğer ikisinden çok daha hızlı olduğu halde onu kovalamalarına izin verir. Bilerek kendi hızını engeller, hatta diğerlerinin iyice yaklaşıp kendisini yakalayabilmesi için yavaşlar. Bunu yaparken onu ilk gördüğümde, benzersiz bir şeye tanık olduğumu sanmıştım. Sonradan, bunun pek çok memeli türünde son derece yaygın bir davranış olduğunu öğrendim. Maymunlar bunu sürekli olarak yaparlar. Primatolog S. A. Altmann, maymunlarda oyunu karşılıklı ve adil kılan bir dizi kuralın var olduğunu bildirir.¹⁴ Köpek uzmanı Mark Bekoff, bu tür kuralları köpekler cephesinden irdeler. Acaba oyun oynayan tüm hayvanlarda benzer işaretler ve kurallara rastlanır mı?

Köpeklerimin giriştikleri oyuncu kavgaları izlemek kimi zaman telaşlandırıcı olabiliyor. Birbirlerini ense derilerinden kavrayıp, görünüşte diğer köpeğin boynunu kırabilecek bir sertlikle başlarını ileri geri savuruyorlar.¹⁵ Bunu ilk gördüğümde, bu oyunun çığırından çıkıp gerçek saldırganlığa dönüşeceği endişesiyle araya girmiştim. Oysa korktuğum gerçekleşmedi ve bir süre sonra ısırık ve sarsmalarının tehlikeli olmadığını, bunların aslında ölçülü yapıldığını anladım. Köpekler ne yaptıklarını biliyorlardı. Başka koşullarda düşmanca sayılabilecek bu hareketlerin burada oyun anlamına geldiğini anlamamıştım. Diğer köpeğe dik dik bakmak bir kavganın başlangıcı veya en azından tehditkâr bir tavır olduğu halde, oyunda dik bakışlar daha çok şaka işlevi görür. Hatta köpeklerin oyun sırasında herhangi bir zarar vermemek için dişlerini dudaklarıyla örttükleri dahi gözlenmiştir. Köpeklerin, bedeninin ne denli kırılğan ve oyunda bile olsa, incinmesi ne denli kolay olduğunu da bildikleri anlaşılıyor. Köpeklerin bir nesneyi çekiştirerek oynadıkları oyunlarda, birbirleriyle oynadıkları zamanda olduğundan daha saldırgan oldukları da dikkatimi çekmiştir.

Roger Caras, *A Dog Is Listening*'de hayatını gülümseme yetisine borçlu bir tazi olan Sirius'tan söz eder: "Dudaklarını geriye doğru bükerek kocaman bir gülüşle dişlerini sergiler. Bu hareketi, sizi selamlamak için,

sizden bir kurabiye kapmayı beklediğinde ya da siz yapmasını istediğiniz için yapar.” Yirmi bir sağlıklı tazıyı uyutmaya zorlanan veteriner, Sirius’a sıra geldiğinde durmak zorunda kalmış: “Şırıngayla her yanına yaklaşmanızda size gülümseyen bir köpeği nasıl öldürebilirsiniz?”¹⁶ İngiliz doğabilimci Brian Vesey-Fitzgerald köpeklerinden birini anlatırken, “kuyruğunu sallayarak, kıvrılarak ve dişlerini göstererek, başka bir deyişle, tüm vücuduyla gülümseyerek” yanına geldiğini söyler.¹⁷ Oyunda, hâkimiyet altına girme, itaat, hiyerarşi ve normalde köpek toplumunda işleyen diğer tüm ayrımlar farklı bir rol oynar. Oyun, köpeğin yaşamının başka herhangi bir düzleminde elde edemeyeceği bir özgürlüğü ona verir. Köpekler kuşkusuz bundan keyif alırlar ve sık sık oyun oynamak isterler.

Peki, köpek yaptıklarının oyun olduğunu ve geleneksel davranış kurallarına göre yorumlanmaması gerektiğini karşısındakine nasıl iletir? Mark Bekoff, dilbilgisindeki noktalama işaretleri gibi işlev gören bazı davranışlar saptamıştır. Bunlar az sonra gelecek olan her hareketin farklı bir söylemin, yani oyunun parçası olduğuna işaret ederler. Köpeğin “oyun reveransı” (bkz. Bekoff) böyle bir işarettir: Diğer köpeğe, az sonra göreceği şeylerin farklı bir kurallar dizisine, yani oyunun kurallarına göre işlediğini bildirme işlevi görür. Bunu anlatmak için, köpekler –ağız açık, dil dışarı sarkık, gözleri parlayarak (bu teknik olarak “açık ağız oyun ifadesi” adıyla bilinir¹⁸)– yüzlerine o mutluluk ifadesini takınırlar ve popolarını yukarı kaldırarak ön patilerini hafifçe birbirinden ayırır ve hızlı hızlı kuyruk sallarlar. Ne demek istedikleri çok açık değil midir: “Haydi, oynayalım!”

Oyun reveransına karşılık vermeyen köpekler görmüşümdür; ancak bu davranışı yanlış yorumlayan köpeğe hiç rastlamadım. İnsanların birbirlerinin verdiği işaretleri yorumlama konusunda çok daha büyük zorluklar yaşamaları nedendir? Bu, bizlerin, her ikisi de köpeğin duygusal dağarcığı dışında görünen ironi ve alaycılığa fazla başvurmamızdan kaynaklanıyor olabilir mi?

Köpek oyununun ilginç bir özelliği de, oyun evreleri arasında yer alan molalardır. Bu aralarda, normal yaşama döndüğü yoruma yer bırakmayacak açıklıkta görülür ve belki de aralar bu yüzden –yanlış anlaşılma-

lar olmaması için– kısa tutulmaktadır. Köpekler bu molalar sırasında gözlerini oyun arkadaşlarından kaçırarak, şimdi normal hayatın bir parçası haline gelmiş olan dik bakışların gerçek saldırganlık gibi anlaşılmasını önlemeye çalışırlar.

Pek çok hayvan oyun oynar, ancak biz onların oyun oynadıklarını ayırt edemeyiz. Oysa köpekler oyun oynadığında, bunun oyun olduğu şüphe götüremeyecek denli açıktır. Ancak, bazı insanlar, köpeklerinin, kan döktükleri zaman bile *daima* oyun oynadıklarına inanırken, başkaları bunun gizli saldırganlık olduğu gerekçesiyle köpeklerinin sert oyunlar oynamalarına izin vermezler. Bruno Bettelheim'in çocuklarda saldırganlıkla ilgili teorisi, ikinci tip tavrı için temel bir ölçüt oluşturur. Bettelheim, "Yalnızca oyun oynuyordum" gerekçesinin kabullenilmez olduğuna inanmıştır; saldırganlığın bilinçdışı, gizli ya da üstü kapalı olduğu durumları saptamıştır. Analizciler bunu hep yaparlar. Ancak, köpeklerin oyuncu dövüşlerinin aslında gerçek bir dövüşün maskelenmiş ya da örtük bir hali olmadığı bellidir. Onlar bu şekilde birbirlerini aldatmazlar. Köpekler ister gerçek dünyada, ister oyun sırasında yarattıkları hayali dünyada olsun, dürüst ve içtendirler.

Charles Darwin'in dedesi Erasmus Darwin, hayvanların, karşılıklı anlaşmalar yapamayacaklarından dolayı, haklarının da olamayacağı yönündeki köhne fikre karşı çıkar: "Günlük gözlemlerimiz, onların birbirleriyle ve insanlarla dostluk anlaşmaları kurduklarına ikna olmamız için yeterli değil midir? Yavru kedi ve köpekler birlikte oyun oynarlarken, birbirlerini incitmeyeceklerine dair sözsüz bir anlaşma içinde değiller midir? Ya sizin sevgili köpeğiniz, size gösterdiği hizmet ve ilginin karşılığında, ona günlük yiyeceğini vermenizi beklemez mi?"¹⁹

KÖPEKLER VE KEDİLER

Darwin 1845 yılında Arjantin pampalarında,* insan yerleşimlerinde 11 kilometrelerce uzakta atıyla giderken, tek bir köpeğin gözcülük ettiği koyun sürüleri dikkatini çekmişti. Bu özel çoban köpeği, dışı koyunlar tarafından emzirilerek ve ağıldaki yün yataкта uyuyarak, koyunlarla birlikte büyümüş, daha sonra iğdiş edilerek sürünün “kıdemli koçu” konumuna gelmişti. Akşamları, peşinde koyunlarla karnını doyurmak üzere eve dönüyordu. Bu akşam yemekleri dışında insanlarla hiçbir ilişkisi yoktu. Evin diğer köpekleri her seferinde ona saldırıp sürünün yanına varana kadar peşinden koşuyor, oraya vardığında ise kaçıyorlardı. Köpek koyunlarla olduğu sürece diğerleri sürüye saldırmıyorlardı. Neden? Darwin şöyle yazmış: “Çoban köpeği, koyunlara kendi eşiti gibi davranarak onların güvenini kazanır; vahşi köpekler ise, tek tek koyunların köpek olmadıklarını, yemeye müsait canlılar olduklarını bilmekle beraber, onları başında bir çoban köpeğinin bulunduğu bir sürüde gördüklerinde, bu fıkre bir ölçüde razı olurlar.”¹

Sürüde bir çoban köpeği olduğu için koyunlara saldırmaktan kendilerini alıkoyan vahşi köpeklerde bu çarpıcı anlayışın oluşmasına neden olan, dile getirilmemiş nasıl bir ahlaki davranış yasası söz konusu olabilir? Şüpheli biri bunun basit bir kendi bölgesini koruma davranışı olduğunu savunabilir; ancak, Darwin’in *razı olma* sözcüğünü kullanmasından da anlaşılacağı gibi, durum bundan daha karmaşıktır.

Çocukluğumda, evimizdeki kedi ve köpekler birlikte büyütülmüşlerdi. “Kedi köpek gibi dalaşmak” deyimini ilk duyduğumda (çıkışı 15. yüzyıla dek uzanır) anlam verememiştim, zira benim köpek ve kedilerim asla kavga etmezlerdi. Toronto’da otururken, kanış Mişa’yı ilk aldığımızda, evde Megals adlı zeki bir sokak kedimiz vardı. Mişa, Megals’ı boynundan yakalayıp savurarak merdivenlerden aşağı indirirdi. Aşağı vardıklarında Mişa

* Pampa: Güney Amerika yöresinde, özellikle Arjantin’de geniş düzlükler –ç.n.

yere uzanır ve Megals'ın ensesini kemirmeye başladır. Buna ilk tanık olduğumda, Megals'ın öldürüldüğünü düşünüp korkuyla yanlarına koşmuş-tum. Ancak, yaklaştıkça, boşta çalışan bir Porsche motorunun kine benzer sesler duydum: Megals mutluluktan kendini kaybetmiş bir halde mırılıyor-du. Yetişkin olduktan sonra bile Mişa, Megals'i ensesinden tutup sallardı. Megals ise kendini ona bırakır ve bu durumdan keyif aldığını açıkça belli ederdi. İkisi de bunun bir oyun olduğunu bilirlerdi. Ne ilginçtir ki Sima bu-nu tekir kedi-mi Saj'a yaptığında, o da Megals gibi karşılık veriyor.

Av-avcı davranışına çok benzeyen, farklı türlerin birbirleriyle oynadı-kları bu oyunlar ne anlama geliyor? Şimdiye dek yaygın kabul gören gö-rüş, bize köpek ve kedilerin vahşi atalarının birbirinden son derece farklı olduklarını söylüyor. Buna göre köpekler sosyal bir türün üyesi ve dolayısıyla dostluk kuran hayvanlardır; kediler ise asosyaldır ve dostluk kurmaz-lar. Uzun zamandır, kaplanların son derece asosyal yaratıklar olduklarına inanılırdı; oysa yakın zamanda elde edilen bulgular, bu düşüncemizin, yal-nızca onların sık sık yaşadıkları ilişkileri yeterince gözlemleme şansımızın olmayışından kaynaklandığına işaret ediyor. Olanları kaydedecek kimse yokken, balta girmemiş ormanlarda kaplanların nasıl dostluklar kurduğunu kim bilebilir ki?

Billy Arjan Singh, son otuz beş yıldır, Hindistan'ın Nepal sınırı ya-kınındaki Uttar Pradesh'te, balta girmemiş bir ormanın kıyısındaki ıssız bir çiftlikte, kaplanlar ve leoparlarla yakın ilişki içinde yaşıyor. Evine getir-diği Eelie adlı harikulade, minik melez köpek, Arjan Singh'in üç leoparı ve büyük hızla büyüyen Tara adını verdiği dişi kaplanıyla çok yakın dost ol-muş. Büyük kediler yetişkin olarak yalnızca minik köpeğe hoşgörü göster-mekle kalmayıp onunla oynamışlar ve ona asla zarar vermemişler. Singh'in *Eelie and the Big Cats* [Eelie ve Büyük Kediler] adlı kitabındaki fo-toğraflar, insanın birbiriyle ancak düşman olacaklarını umduğu türler ara-sında nasıl büyüleyici bir güvenin oluşabildiğini gözler önüne seriyor.²

Açıkça görülüyor ki, kedi ve köpekler rol yapmaktan –avlarını yiyor gibi veya yırtıcı bir hayvan tarafından yeniyor gibi davranmaktan– zevk alı-yorlar. Her iki hayvan da bunun bir oyun olduğunun bilincinde ve sınırla-rının nerede bittiğini biliyorlar. Kimi zaman, Sima oyunda çok sert davran-

dığında Saj bağıarak tepkisini gösterir ve oyunu sona erdirir. Ancak, Saj'ın oyun konusunda Sima'yı bana tercih ettiğini de gözlemledim. Evet, Sima bazen fazla sertleşebiliyor, ama aynı zamanda onu daha fazla eğlendiriyor olsa gerek; zira ben Saj'a o şekilde davranmam.

Kedisi olan diğer köpek sahiplerine, benzer bir gözlemleri olup olmadığını sorduğumda çoğundan olumlu yanıt aldım. Köpekler kedilerin ensesini dişlemekten, kediler de bu şekilde dişlenmekten hoşlanıyorlar.

Bu sahte av-avcı oyunu, bildiğim kadarıyla, şimdiye dek vahşi doğada gözlenebilmiş bir şey değil; tabii bu, orada var olmadığı anlamına gelmiyor. Birbirinden tamamen farklı iki tür olan kedi ve köpeği şakacıktan birbirini boğazlama gibi böyle karmaşık bir oyuna girmeye iten nedir ve bundan neden zevk alırlar? İlkini ikinci soruya yanıt verelim: Ne kedilerin ne de köpeklerin, bu oyunu kendi aralarında oynadıklarını gördüm. Tam da farklı türden olmaları, her nasılsa bilincinde oldukları bu olgu, onların bu oyuna katılmalarını sağlıyor. Zevk almalarının nedeni, sanırım, bunun bir hayal ürünü olduğunu, gerçek olmadığını bilmeleri. Kendi hayal güçleri, iki ayrı tür için birbiriyle oynamanın ne kadar sıradışı olduğunu görebilme yetisi, onlara zevk veriyor. Bu size inandırıcı gelmeyebilir; ancak biliyorum ki, köpek ve kedilerin birbiriyle oynamalarını izlemenin bana zevk vermesinin nedeni, türler arasındaki engelleri aşan bu karmaşık etkileşimi görmekten duyduğum heyecandır. Kedi ve köpeklerin de bu faaliyete katılmaktan, çok benzer nedenlerle zevk aldığını tahayyül edebiliyorum.

Efsanevi yazarlar Frances ve Richard Lockridge, *Cats and People* [Kediler ve İnsanlar] adlı kitaplarında şöyle diyorlar: "İnsan vicdanı huzursuzluk içindedir; kedi ve köpekler düşünüyorlarsa eğer, pekâlâ insan hakkında da düşünebilirler ve onu gözlemlemek için pek çok fırsatları olduğuna göre, bu olasılık huzursuz edicidir." Nasıl ki "Biz köpeklerin gözünde neyiz?" sorusunu sorabiliyorsak, bence aynı soruyu köpekler açısından, kedilerle ilgili olarak da sorabiliriz. Bir kedi, bir köpek için ne anlam ifade eder? Onun zihninde hangi kategoride yer alır? Evcilleştirilmiş bir Lowland gorili olan ve kendisine işaret dili öğretilen Koko, işaretle "kedi" demeyi biliyordu, hatta kendisinin baktığı yavru bir kedisi vardı.⁴ Ancak kimse ona kedi-

nin ne olduğunu sormuyordu. “Ev hayvanı”^{*} kategorisi insanların kullanımına mahsus kabul edilir. Diğer hayvanlar birbiriyle dostluk kurarlar. Kedi ve köpekler sık sık dost olurlar, ancak köpekler kedilerin kendi “hayvanları” olduklarını düşünmezler. Bizler kedilerin köpeklere dair hiçbir şey düşünmediklerini söyleyebilirsek de, gerçekte düşünüyor olmalılar. Kediler dost canlısı ve tehlikeli köpekleri çok dikkatli ve çok isabetli biçimde ayırt edebilirler. Pek çok hayvanın diğer hayvanları veya diğer türleri sınıflandırdıklarına inanıyorum, ancak bu sınıflandırmaların ne kadar incelikli ya da ayrıntılı olduklarını kimse bilmiyor.

Kediler ve köpeklere bu tür davranışlar gösterme becerisi sağlayan şeyin ne olduğuna gelince; bu, erken yaşlardaki sosyalleşmeyle ilgili olmalıdır. Aynı eve getirilen yetişkin bir kedi ve köpeğin bu tür samimi bir oyun sergilediklerini hiç duymadım. Oyun için gerekli olan türde bir karşılıklı güvenin gelişebilmesi için, hayvanların birlikte büyümüş olmaları şarttır.⁵

Sima çok küçükken, kedilerle ilk tanıştığında, gizlice korkunç bir şey yaptığını fark ettim: Saj’ın bıyıklarını, bir tıraş bıçağıyla yapılmış gibi düzgün bir biçimde ısıarak koparıyordu. Öyle ki, kedinin bıyıklarının olması gereken bölgede, kirli sakal gibi kısa ve sert tüyler vardı. Bu bir kedi için hayati bir tehlike yaratabilir, çünkü kediler, bir boşluğun bedenlerinin sığabileceği genişlikte olup olmadığını anlamak için bıyıklarını kullanırlar ve onlar olmaksızın dar bir yerde sıkışıp kalabilirler. Bu oyun değildi; Sima neredeyse dişini geçirebildiği her şeyi çiğniyordu ve ne tuhaftır ki, kedi de ona bunu yapmasına izin vermişti. Ancak, bu bir oyun olmadığı gibi, tehlikeli bir saldırganlık da değildi. Karşılıklı güvenden doğmuş tuhaf bir eğlenceydi.

Birlikte yaşayan köpekler ve kediler arasında oluşan bu karşılıklı güveni gözlemlemek garip bir tatmin duygusu yaratır.Üç köpeğim, sık sık diğer iki kediyle birbirlerine sokularak koca bir düğüm halinde uyurlar. Örneğin, dün Saşa uzun burnunu sevgiyle Raj’ın karnına dayamış, Saj da onlara sokulmuş halde mışıl mışıl uyuyorlardı. Bu gece birliktelikleri bekletilerin tam tersinedir; ne de olsa, doğal düşmanlar birlikte uyumazlar. Öte

* Burada İngilizce *pet* sözcüğü kullanılıyor –ç.n.

yandan, köpekler kedilere karşı bir tür saygı duyar gibidirler. Saşa uyumak üzere kulübesine girip tam ortada kedilerden birinin kıvrılarak yattığını gördüğünde, diğer köpeklerle yaptığı gibi kediyi oradan uzaklaştırmak yerine yanından çekilir. Sonra da onu rahat bırakıp kendisi kulübenin girişinde uyumaya gider.

Saşa aynı zamanda, kediler tarafından rahatsız edildiğinde, onlara karşı sonsuz bir sabır gösterir. Yemek yerken, diğer köpeklerin yemek kabına yaklaşımlarına izin vermez. Oysa Raj, doğruca yanına gelip Saşa şaşkın ama hoşgörülü bir edayla olanları izlerken, onun mamasını ktır ktır yemeye koyulabilir ya da Saj, Saşa havasında değilken, gelip onu oyuna katmak için burnuna sert bir pençe atabilir. Böyle durumlarda Saşa, Saj'ın durmasını istediği her halinden belli olsa da, ona sonsuz bir sabır gösterir ve asla sinirlenmez. Acaba Saşa, köpek dostlarının önünde gülünç düşeceği endişesiyle böyle davranmaktan rahatsız olur muydu? Kediler bir başka köpek gibi değil, daha çok bir çocuk gibi muamele görüyorlar.

Kediler köpeklerle birlikte en önemli iki evcil hayvan türünden biri oldukları halde, onların evcilleşme biçimi oldukça farklıdır. İnsanların çok yakınındadırlar, ama hiç bir biçimde onlara boyun eğmeden, kimse'nin egemenliğine girmeksizin kendi hayatlarını yaşarlar. Carl Van Vechten'in klasik *The Tiger in the House* [Evdeki Kaplan] adlı kitabında söylediği gibi, kediler "kendi değerlerinde diğer tüm evcil hayvanlardan daha az bir değişiklik yaparak vahşi hallerine dönebilirler."⁶ Roger Tabor'un *The Wildlife of the Domesticated Cat*'te [Evcil Kedinin Vahşi Yaşamı] ele aldığı gibi,⁷ vahşi doğada yaşayan yabani kedilerle ilgili araştırmalar, ev kedilerinin davranış bakımından doğada yaşayan kedilerden pek az farklılık gösterdiklerini ortaya koyar. Maurice Maeterlinck'e göre, kedi için "bizler fazla iri ve yenmesi mümkün olmayan bir avdan başka şey değiliz: Bize ancak kendi evlerimizde yükümlülük altındaki asalaklar olarak tahammül eden, kibirli, vahşi kedi."⁸

Bu yargı biraz sert görünebilir, ancak kedilerin bizlere köpekler kadar dolaysız ve eksiksiz bir sevgi göstermedikleri pek kuşku götürmez bir gerçektir. Yine de, dünyanın, köpeksever ve kediseverler olarak iki ayrı sınıfa bölünmesi gerektiğine asla inanmadım: Ben her iki gruba da dahilim.

Carl Van Vechten *The Tiger in the House* adlı kitabına, bu banal görüşü şu alıntıyla çürüterek başlıyor: “James Branch Cabell’ın tüm zamanlara uygun biçimde dile getirdiği gibi ‘felsefi bakımdan, ringa balığını çok sevmeye gerekçesiyle bir bilardo oyununa katılmayı kibarca reddetmek kadar anlamlıdır ancak.’”⁹

Kedilerin bize tahammül ettikleri, köpeklerin ise taptıkları gerçeği pek inkâr edilemez. Benim için asıl önemli soru, köpekler ve kedilerin birbirlerini sevip sevmedikleridir. Yalnızca yakın dostluklar kurmakla kalmayıp, birbirlerinin ölümü üzerine yas tutan kedi ve köpeklerle ilgili güvenilir hikâyelere dayanarak, bunun olası olduğunu söyleyebilirim. Yavru kediler ve köpeklerin birlikte saatlerce oynamaları, yetişkin olmamalarına, henüz farklı türlerden olduklarının bilincinde olmayışlarına bağlanır. Öte yandan, pek çok kişi, kimlik karmaşası gibi bir sorunun söz konusu olmayacağı olgun kedi ve köpekler arasındaki uzun süreli ve yoğun dostluklarla ilgili olaylar anlatıyor. Ancak, bu dostluklar çok özel ve bireysel görünüyor. Köpeklerin evdeki kediler ve diğer kediler arasında soyut bir bağlantı kurabildiği söylenemez. Diğer kedileri düşman olarak görmedikleri gibi, sırf evdeki dostlarıyla aynı kategoriden oldukları için onlara karşı dostça da davranmazlar.

Köpeklerin çoğu kedileri kovalar. Ben, bunun ciddi bir yırtıcı davranış olduğunu sanmıyorum. Köpekler neredeyse koşan her şeyi, özellikle de tavşan veya sincap gibi daha ufak hayvanları kovalarlar. Ne zaman köpekleri yürüyüşe çıkarsam, kedilerim, garajdan caddeye çıkan yolda dönüşümüzü beklerler ve köpekler o noktaya vardıklarında eve kadar kedileri kovalarlar. Bu da tıpkı civardaki diğer kedileri kovalarken olduğu gibi tamamen bir oyundur. Köpeklerim yabancı bir kediyle burun buruna geldikleri nadir durumlarda, şaşkın şaşkın etrafa bakınırlar. Ne yapacaklarını bilmedikleri her hallerinden bellidir.

Kanışım Mişa’yı ilk aldığımda kedileri kovalamaktan büyük zevk alıyordu. Onu bu alışkanlığından vazgeçirmek için bir tür tedavi uygulamaya karar verdim. Bir gün, onu bir evcil hayvan dükkânı önüne götürüp içerde bir kedi olduğunu ve onu kovalaması gerektiğini söyledim. Çok heyecanlandı. Dükkân sahibiyle, büyük, siyah panterini dükkândaki bir kafese

koyması için önceden anlaştım. Mişa'nın tasmaını çözdüm. İçeri girerek kafese ulaştı ve panter tıslamasıyla onu karşılayan "kedi" gördü. Görür görmez de, olağanüstü bir hızla koşarak dışarı fırladı. Bir daha da asla başka bir kedi kovalamaya kalkışmadı! Laurens van der Post'un *A Story Like the Wind*'de [Rüzgar Gibi Bir Öykü] anlattığına göre, köpekler genellikle leoparlardan korkmuyorlar: "Sorun şuydu ki, kendine saygılı hiçbir köpek bir leopardan korkmasını gerektirecek herhangi bir neden göremezdi. Leopar, kendisinden pek büyük sayılmazdı ve alt tarafı, hiçbir köpeğin saygı duyması beklenmeyecek bir tür kedi. Bir leoparla yüzyüze geldiklerinde, köpekler hızla saldırmakta hiç tereddüt etmezlerdi."¹⁰

Kurtarılmış tazıları incelerken, yem olarak kullanılan canlı tavşanlarla yarışmak üzere eğitildiklerinden, yaklaşık yarısının iflah olmaz birer kedi kovalayıcısı oldukları ve hatta bazılarının yakaladıkları kedileri öldürdükleri söylenmişti. Bir köpeğin evdeki bir kedi severken sokata bir başka kedi öldürmesi mümkün müdür? Sanmıyorum. Saşa aniden kedilerimden birine düşman kesilse ve zarar verecek şekilde onu ısırса çok şaşırırdım. Böyle bir şeyin olabileceğine inanmıyorum. Şempanzeler savaşa gidebilir; ergenlik çağındaki yunuslar kendilerinden kaçmaya çalışan dişilere zorla kur yapabilir; ancak hiçbir hayvan, insanların yaptığı gibi birbirini boğazlamaz. Bizler de tıpkı köpekler gibi yok etmeden, yemeden, istismar etmeden ya da hor görmeden, başka bir tür ile bir arada yaşamayı öğrenemez miyiz?

KÖPEKLER VE KURTLAR

Tüm kıta, kurtların, ayıların ve çok sayıda başka vahşi hayvanın cirit attığı, uçsuz bucaksız, kasvetli, el değmemiş alanlardan oluşuyordu... Artık ormanlar ortadan kalktı ve topraklar, mısır tarlaları, dalları meyvelerin ağırlığıyla eğilmiş ağaçlar ve akılcı, medeni insanların görkemli evleriyle kaplandı.” 1756’da John Adams, o dönemin bazı önyargılarını da sergileyen bu cümleleri yazmış. İkinci cümleye “köpekler” sözcüğünü de eklemeliydi; zira eskiden kurtların dolanıp durduğu yerlerde şimdi bizler köpeklerimizle birlikte yaşıyoruz. Köpek bakan pek çok kişi “belki bir köpek kavgasına tanık olduktan sonra” köpeğin gerçekte bir kurt olup olmadığını merak etmiştir. Aslında durum bunun tam tersidir: Kurt, büyük vahşi bir köpek; kurtlar konusunda başlıca otoritelerden biri olan L. David Mech’in deyiimiyle, orijinal köpektir.¹

İnsanlar, bundan 10 ila 20 bin yıl önceki bir dönemde, köpekleri kurtlardan evcilleştirdiler.² Her köpek “en minik, minyatür bir *dachshund*’dan, şefkatli, dev gibi bir Newfoundland ya da Saint Bernard’a kadar” kurt benzeri bir atadan gelmektedir. Bugün dünya üzerindeki 400’den fazla köpek cinsinin tümü, 1758’de Linnaeus tarafından verilen adıyla *Canis familiaris* denilen tek bir türe mensuptur. Kurt (*Canis lupus*), koyote (*Canis latrans*) ve çakal (*Canis aureus*) köpeğin yakın akrabalarıdır. Tilki (*Vulpes vulpes*), Afrika av köpeği (*Lycaon pictus*) ve Kızıl Hint Köpeği (*Cuon alpinus*) gibi köpek familyasının diğer üyeleri ise daha uzak akrabalarıdır.³

Köpekler kurtlardan ne ölçüde farklıdır? John Paul Scott’a göre “Köpeklerde bulunan tüm temel davranış örütlerinin aynısının kurtlarda da bulunduğu dair güçlü kanıtlar mevcuttur. Bu durum, yüzyıllardır köpeklerle uygulanan ayıklamaya rağmen, davranış bakımından gerçek anlamda yeni hiçbir özelliğin gelişmemiş olduğunu gösterir.”⁴ *In the Company of Wolves*’un [Kurt Sürüsünde] yazarı Peter Steinhart,⁵ bir söyleşide bana kurtlar, köpek davranışları göstetseler de, bunun tersinin söz konusu olmadığını söyledi. Kurtlar köpeklerin yapmadığı pek çok şey yapıyorlardı. Bunla-

rın neler olduğunu sorduğumda, Peter bana, kurtların köpeklerden daha ciddi olduklarını söyledi. Kurtlar size, bir amaç duygusuyla hareket ettikleri izlenimi verirler. Bir köpeğin sağa sola saptığı veya kolayca dikkatinin dağıldığı bir patikada, onlar kararlı adımlarla yürürler. Kurt hayatta kalmak için pek çok şey bilmek zorundadır. Köpekler için ise bizleri tanımak yeterlidir. Kurt, yaşadığı doğal çevreyle, bir köpekte görebileceğimizden çok daha derin bir ilişki içindedir. Köpek ise o çevrenin yerine *bizi* koyar. İhtiyacı olan ne varsa bizden elde eder. Kurt, gayretli olmak ve hedefine bağlı kalmak zorundadır. Kurt, köpeğin öğrendiği, boyun eğdiği, taklit ettiği şeylerin iç yüzünü kavrar. Her türlü işarete –kuş cıvıltıları, bitkilerin yaydığı belirsiz kokular ve rüzgârla sürüklenen hayvanlara– duyarlıdır ve bu işaretler kurda avının ve rakiplerinin nerede olabileceklerine dair ipuçları verir.

Peter, Michigan State Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde profesör ve aynı zamanda Şikago'da bir hayvanat bahçesinden dişi bir kurt yavrusu edinmiş bir kurt uzmanı olan Dr. Harry Frank'ın bir konuşmasını aktarıyor: “[Köpek için] insan davranışını anlamak üzere keskin yetiler geliştirmek ve isteklerini insanlara iletmek çok daha avantajlıdır, çünkü çevrenin en önemli unsuru insandır ve bizler, görsel ve işitsel çok sayıda ipucu veririz.” Steinhart'ın yorumu ise şöyle: “Evrim, köpeğin problem çözme yetilerini değil, yalnızca insanı okuma yetilerini keskinleştirmiştir.”

Köpekler ve kurtlar arasındaki farklar bunlarla da sınırlı değil. Örneğin, erkek kurtlar cinsel olgunluğa köpeklerden çok daha geç erişirler. Kurt uzmanı L. David Mech, hormonal bakımdan bir kurdun –insanda 25 yaşına denk gelen– yaklaşık 5 yaşına dek tam olarak olgunlaşmadığını belirtir. Köpeklerin çoğu ise yedi aylıkken cinsel olgunluğa ulaşmış olur. Dişi kurtların kızgınlık dönemi yılda yalnızca bir defa, köpeklerde ise ortalama her yedi ayda birdir. Genellikle iri bir kurdun iki katı büyüklüğünde olan bir Saint Bernard, kurttakinden daha küçük dişlere ve çeneye sahiptir. Kurttaki kuyruk bezlerine köpekte rastlanmaz.

Kurtlar arasındaki tek eşlilik biraz abartılıyor olmakla birlikte, kurtlar çoğu köpekte görüldüğü ölçüde rastgele bir cinsellik sergilemezler. Bunun, beyinlerinin köpeklerinkinden % 30 oranında daha iri olmasıyla herhangi bir ilgisi olabilir mi? Harry Frank, evcil hayvan olarak hem

kurt, hem de köpek yetiştirmiş biri. Kurtlar, insanların bir kapıyı açışını izleyerek kapı tokmağını çevirmeyi çabucak öğrenmişler. Köpekleri ise bunu hiç öğrenememiş.⁶ Söylenildiğine göre, bedensel boyutlarındaki inanılmaz farklılıklara rağmen, ister bir *Chihuahua*, ister bir *Newfoundland* olsun, köpek beyninin ağırlığı tüm cinslerde aynı. Kurtlarda, beynin yalnızca duyuşsal algılamayla ilgili kısmı köpeklerinkinden büyük; duyguların merkezi olan daha ilkel beyin köpeklerde ve kurtlarda aynı büyüklükte kalmış. İnsanlarda da beynin büyüklüğü duygusal derinlik ya da kapasite üzerinde fazla etkili değıl.

Kurdu evcilleştirerek köpeğıe dönüştürmekle kurdun fiziksel yapısını hiç de iyiye götürmüş değıliz: Kalça tümörü ve köpeklerle özgü genetik kusurların belki de çoğıuna safkan kurtlarda rastlanmıyor. Köpeğıin anlaşıma yetisini de iyileştirmiş değıliz. Kurtlar ara sıra, uyarı anlamında kısa ve kesik havlama sesleri çıkarırken, yalnızca köpekler gün (ya da gece) boyunca durmadan havlarlar. Kurtlar hasta, yaralı ya da yaşlı kurtlara bakarlar. Benim bildiğıim kadarıyla köpekler, vahşı sürüler oluşturduklarında, nadiren bu davranışı gösterirler.

Kurtlar, günlük davranışlarını çok büyük ölçüde belirleyen bir hiyerarşı kurarlar. Sürünün lideri olan alfa kurt, onu aşığı rütbedeki kurtlardan ayıran fizyolojik özellikler sergiler. Örneğıin, bu kurtlarda, lider rolünden kaynaklanan sorumluluk ve bunun beraberinde getirdiğı gerginlik nedeniyle olduğıu sanılan, daha hızlı kalp atışları kaydedilir. Köpeklerde de hiyerarşinin kalıntılarını sık sık görmekte birlikte, bunlar zayıflamış ve fazlasıyla çeşitlenmiştir. Bu kısmen, lider hayvan rolünü üstlenen insanların tutarsız davranışlarından dolayı, köpeklerin rütbe konusunda kafalarının iyice karışmasından kaynaklanır. Bunun olumlu bir sonucu, köpeklerin çok bağışlayıcı hale gelmeleridir. Bir kurt kendisine karşı yapılan bir hatayı ne unuttur ne de affeder ve bir kurda bir defa bile vurmanız, o hayvanla olan ilişkinizin sonu demektir. Başiboş dolaşan köpekler de, genellikle sürünün en iri erkeğıi olan bir lideri benimserler; ancak, bu liderin rolü de, tıpkı bir bütün olarak sürünün varlığı gibi gelip geçicidir.⁷

Bu kitapta sık sık dile getirdiğıim gibi, köpek, diğlerleri içinden seçilip beslenmesini sağlayan bir nitelikle, daimi bir çocuktur. Bir kurt ancak

yavru olduğu sürece yavru bir kurt gibi davranır ve bu yüzdendir ki kurtlar gerçek anlamda ehlileştirilemez. Bir kurt yavrusunun hayatının kısa bir dönemi boyunca ebeveynlerine gösterdiği davranışı, köpek bize tüm hayatı boyunca gösterir.

Kişilik bağlamının tümü içinde daha ziyade önemsiz bir yer tutan bu farklılıklar bir yana bırakıldığında, köpekler ve kurtların davranışları neredeyse birbirinin aynısıdır. Almanya’da kurtlar üzerine çalışmalar yapan ve çok sayıda kurt ve kurt melezi yetiştirmiş olan kurt uzmanı Erik Zimen, bildiği köpek davranışları içinde, kurtlarda da olmayan tek bir unsurdan dahi söz edilemeyeceğini söylüyor.⁸ Gerçekten de, kurtlara ilişkin okumalar yaparken, köpeklerle aralarındaki benzerlikler yer yer öyle belirgin hale geliyordu ki, kendi köpeklerimle ilgili yazılanları okuduğum hissine kapılıyordum. Örneğin Sima, bir süredir görmediği insanları çok farklı bir tavırla karşılar: Tiz sesler çıkarır, yalar, yere yatıp yuvarlanır ve tüm bunları yaparken de sürekli olarak kuyruğunu sallar. John Fentress kendi elleriyle büyüttiği kurdunun da buna çok benzer biçimde davrandığını görmüş: “Daha önceden tanıdığı kişileri, aradan birkaç hafta geçmiş bile olsa, büyük bir coşkuyla selamlardı. Tipik bir karşılama, art arda gelen tiz haykırırlar, sürekli kuyruk sallama, arka ayakların ve poponun hafifçe eğilmesi ve bunların yanı sıra yaklaşma, patileriyle dokunma, yalama ve sırt üstü yatıp yuvarlanma hareketlerinden oluşurdu.”⁹ Köpeklerde kuyruk sallamanın çok erken yaşlarda başladığını ve köpeğin yaşamı boyunca devam ettiğini hatırlatırım. “Bunun yalnızca sosyal bir işlevi vardır ve bu durumların hepsinde de, insanın gülümsemesine çok benzer bir iş görür.”¹⁰

Köpeklerde sevdiğimiz pek çok nitelik kurtlarda da vardır: Michael Fox, “Kabullenme, bağışlama, sadakat, dürüstlük ile açıklık, kendini adama ve sorgusuz, koşulsuz sevgi, insan müdahalesiyle kirlenmemiş olan, köpeğin lekesiz kuzeni kurt ailesinde rastlanan özelliklerdir” diye yazar.” Bu, bir kurdun kendi aile üyelerine karşı davranış şeklidir. Bizler, köpekleri bize böyle davrandıkları için severiz. Terk edilmiş bebekleri büyüten kurtlarla ilgili hikâyelere rağmen (olasılıkla türümüze özgü bir fantezi), bir insan gerçek anlamda asla bir kurt sürüsünün üyesi olamaz. Oysa köpekler için sürü biziz; yani insan katıldığı an sürü tamamlanır.¹² Nasıl ki vahşi bir sü-

rüde lider kurdun tüm fikirlerine uyulur ve nerede ve ne zaman avlanıp mola verileceği gibi tüm önemli kararları o alırsa, köpekler de aynı şekilde bizim fikirlerimize uyarlar. Kurtlar tarafından büyütülen vahşi çocuk mitinin gösterdiği gibi, vahşi bir sürünün parçası olma fikri insanları büyüleyebilir; hatta kurtlara tapınıldığına dair kayıtlar mevcuttur. Köpeklerle bir arada olmanın verdiği zevk, kısmen, kökü atalarımızın sürü davranışına dek giden, ritüellere katılma duygusunu bize yaşatmasıdır. Bir köpekler bir arada yaşamak, tehlikesiz bir biçimde evcil bir kurtla yaşamak gibidir. Sıkakta bir köpek yürümek insana bir tür gurur verir. Sıma, Saşa ve Rani'yle koştığım anlarda bunu hissedirim. Biz, lider erkeğin ben olduğu küçük bir sürü gibiyiz. Bu benzersiz bir duygudur.

Kurtlar ve insanların ne çok yönden birbirine benzedikleri göz önüne alınırsa, belki de bu o kadar da şaşırtıcı bir durum değildir. Bizler sosyal hayvanlar, hatta sürü hayvanlarıyız; hem kurtlar, hem de biz yiyecek zincirinin tepe noktasında yer alıyoruz. Kurtların insanlardan başka doğal düşmanı yoktur ve insanlar bir zamanlar kurtlarınkine çok benzer biçimde avlanırlardı. Birbirimizle iletişim kurmak için sesimizi ve bedensel dilimizi kullanırız; yavrularımıza bakarız; fiziksel bakımdan simetrik yapıdayız ve yer yer kendi türümüze karşı saldırgan davranırız. Ama hangi memeli böyle değildir ki? Bizlerle çayır köpekleri arasındaki benzerlik, kabullenmek istediğimizden daha da fazla olmalı.

Bir kurdun yüz ifadesi bile bizimkine benzerdir ve anlaşılması kolaydır: Heyecanlı ve mutlu bir yüz, dostça bir sırtış, katıksız bir hazzın işareti olarak kapanan gözler. İlk kez, eski kurt uzmanlarından Rudolf Schenkel tarafından tanımlanan dost canlısı, itaatkâr bir yüz ve (kulakların geriye doğru çevrildiği) itaatkâr bir sırtış, diyelim ki, Konrad Lorenz'in doğru bir biçimde okuması için yıllar geçmesi gereken gri ayaklı kazların yüz ifadesinden farklı olarak kolayca anlaşılır.¹³

Bizler gibi kurtlar da Suudi Arabistan ve Orta Hindistan'dan Kuzey Buz Denizi'ne, Japonya'dan Grönland, Avrupa, Kuzey Amerika ve Meksika'ya, bu gezegenin hemen her yerinde yaşamış ve yaşamaktadırlar. Onlar da tıpkı bizim gibi çeşitli habitatlara uyumludurlar; bir başka deyişle yiyecek ve suyun bulunduğu neresi varsa onlara da orada rastlanır.

Peter Steinhart şöyle yazar: “Kurtlar bizlerin esas suretleri, başka hiçbir canlının olmadığı kadar bizi bize gösteren birer aynadır. Onlarda, kendi iyilik ve kötülüğümüzün, kendi egosuz sevgimiz ve şaşırtıcı şiddetimizin yansımalarını görürüz. Kendimizi olduğumuz ve olabileceğimiz halimizle görürüz.”¹⁴

Öte yandan, bu tür benzerlikler fazla abartılmamalıdır, çünkü gerçekte bizler vahşi kurtların davranışlarına ilişkin henüz çok az şey biliyoruz. Kurtlara ulaşmak zordur ve onları yakından izlemenin güç olduğu bilinmektedir. Doğada bir kurt görmek bile pek nadir bir durumdur. Bunun sonucunda, vahşi doğada bir kurt sürüsünün nasıl oluştuğu henüz açıkça anlaşılmış değildir; sürü genellikle bir batında doğan erkeklerden oluşur, ancak kimi zaman bir yabancı, sürüye kabul edilir ve bu kabulün neye göre yapıldığını şimdiye dek bilen çıkmamıştır. Burada yalnızca bazı kurtların sevilmesi, diğerlerinin sevilmemesi mi söz konusudur, yoksa hakkında hiçbir şey bilmediğimiz gizli sürüye katılma şartları mı mevcuttur? Aynı giz perdesi köpeklerin kendi türlerinden olanlar arasında nasıl ayrım yaptıkları konusunda da karşımıza çıkar. Sima, Saşa ve Rani'nin bazı köpeklerle hemen dostluk kurarken, diğerlerine karşı açıkça düşmanca ya da kayıtsız tavırlar takınmaları beni hep şaşırtır. Bu rastgele görünen kararları neye dayanarak aldıklarını anlamayı asla başaramadım. Bu da, hayvanların da bizler gibi gizli kalmış karmaşık yönleri olduğuna dair bir başka işarettir.

Köpeklerin içindeki kurdu yok etmek için 10 bin yıldan fazla süredir uğraşmış olduğumuz halde, şimdi, kimi zaman, doğru bir şey yapıp yapmadığımızı sorguluyoruz. Kurt kırması köpek sahibi olan insanlar bunu yapıyorlar, çünkü köpektaki kurda, vahşi bir hayvanın gerçek davranışına hayranlık duyuyorlar. Köpeklerde olmayan bu vahşi davranışların¹⁵ bazıları gerçekten de övgüye değer. Kurtları insanlarla sosyalleştirme girişiminde bulunan araştırmacılar, bunu başardıklarında, insanlarla doğrudan hiçbir ilişkinin olmadığı bir yıl geçtikten sonra bile kurtların vahşi davranışlarına geri dönmediklerini saptamışlardır. Kurtların doğuştan var olan dost canlısı özelliklerini kullanarak bunu kendilerine iyi davranan tüm insanlara karşı genel bir tavra dönüştürebildikleri varsayılıyor. Onların uç noktadaki sosyalliği, yalnızca tanıdıklarına değil, tüm insanlara karşı dostça bir

tavır takınmalarına izin vermektedir. Köpekler bunu her zaman yapamamaktadır ve bazı köpeklerin daima “bir kişilik” köpek olarak kaldıklarını görürüz. Öte yandan, bir kurt, köpeklerin kolayca yaptığı gibi, “ailem” kavramını bir başka kurt ailesini kapsayacak şekilde genelleştiremez. Çoğu köpek, başka köpeklere arkadaşça davranıyorsa, tüm köpeklere karşı öyledir ya da en azından saldırgan değildir. Köpeklerin bir köpek parkında sergiledikleri dostluğa bir bakın. (Çoğunluğu olmasa da) pek çok kurt, bir köpek parkında ölümcül bir canlı haline gelebilir.

Vicki Hearne’nin, *Adam’s Task* [Adam’ın Ödevi] adlı kitabında belirttiği gibi, bir kurt,

...iyi bir köpeğin cesaretine, köpeğin, bizim evcil erdemlerimizin şekil ve içeriğine olan bağlılığından doğan cesaretine sahip değildir. Kurtun zenofobisi [yabancı düşmanlığı] varlığını sürdürür. Diğer kurtlara karşı, elbette ki saygılı, soylu, cesur ve centilmen davranabilir. Kurt, kurtça sosyal yetilere sahiptir, ancak hiçbir insani sosyal yetisi yoktur; bu yüzden kurt vahşi bir hayvandır diyoruz. Ve insanlar da uygulamada kurtça hiçbir sosyal yetiye sahip olmadıklarına göre, kurt, insanı vahşi bir hayvan olarak görür ve bunda haklıdır. Son derece haklı gerekçelerle, bize güven duymaz.¹⁶

Köpekler öyle uzun zamandır bizimle birlikteler ki, davranışlarının pek çoğu insan davranışının izlerini taşıyor. Onları bizler seçtik. Eğer bu olguyu göz ardı edersek, Konrad Lorenz’in “*aureus* köpekler” ve “kurt köpekler” gibi ayrımlar koyarken yaptığı gibi yanılgıya düşeriz. Lorenz, herkeşe karşı dostça davranma eğilimi gösteren köpek cinslerinin çakal soyundan (*Canis aureus*), yalnızca tek bir efendi kabul eden diğerlerinin ise kurt soyundan (*Canis lupus*) geldiğini öne sürmüştür. Lorenz’e göre “çakal köpek,” “efendisini” baba ve tanrı karışımı bir şey olarak gören, çocuksu ve itaatkâr bir türdü; oysa “kurt köpek” ne itaatkâr ne de yumuşak başlıydı ve efendisine daha çok kendi eşiti gibi davranırdı. Ona olan bağlılığı daha güçlüydü ve bir başka insana yöneltilmesi çok daha zordu. Lorenz’in tercih ettiği köpek türünün bu ikincisi olduğu açıktır.¹⁷

Ancak Lorenz sonradan, yanlış olduğunu anladı; zira kurtlar ve köpekler son derece sosyal hayvanlarken “normalde çakallar, koyoteler gibi, çiftleşen bir ikiliden daha geniş bir grup oluşturmazlar.” Bundan başka, köpekler ve kurtların çıkardıkları sesler birbirine çok benzer oldukları halde, çakalların ki çok daha karmaşık örütler içerir. Çıkarılan seslerle ilgili bilgiler Lorenz’in ikna olmasını sağlamış ve kendisi, çakal atalar hipotezinden açıkça vazgeçmiştir.¹⁸ Yine de, Dr. Ian Dunbar’ın belirttiği gibi, “Çakallar, koyoteler ve diğer vahşi *Canidae* cinslerinin, [köpeğin evcilleşmesinde] hiçbir rol oynamadıklarını kesin olarak söyleyebilmek mümkün değildir; hele de, tıpkı Huskie ve Malamute gibi bazı kuzeyli cinslerin kurt atalarıyla çiftleştirebilmesine benzer biçimde, çakalın hâlâ *parya*, *shenzi* ve dingo benzeri köpeklerle serbestçe çiftleştiği bilinirken.”¹⁹

Sima, Saşa ya da Rani’nin uluduklarını hiç duymadımsa da, kanişimiz Mişa bunu sık sık yapardı. Pek çok insan köpeğinin uluduğuna tanık olmuştur ve bu, etkileyici ve huzursuz edici olduğu kadar, bir ölçüde ürkütücüdür de. Köpek ulumaları, bildiğim kadarıyla, herhangi bir araştırmaya konu olmamıştır. Öte yandan, kurt ulumalarıyla ilgili araştırmalar belli bir derinliğe ulaşmıştır ve hâlâ da bunların karmaşık yapısı hakkında bir şeyler öğrenmeye devam ediyoruz. Kurt uluması, kurda ait bölgenin sınırlarını ilan edip bunların sürekliliğini sağlar ve hatta kurt sürülerinin birbirlerinin sınırlarına girmelerini engellemek üzere bir boş alan yaratma mekanizması olarak işlev gördüğü bile olur. Kurtlar hayatta kalabilmek için bol miktarda boş alana gereksinim duyarlar. Ulumaların yayılabildiği uzaklık şaşırtıcıdır. Sakin gecelerde, tek bir uluma, bir sürünün varlığını, 130 ila 220 kilometrekarelik bir alanda duyurabilir.²⁰ Uluma yalnızca çok sosyal türlerde görülür. Dingo, Afrika av köpeği, *dol** ve Amerikan bozkurdunda uluma yaygındır. Çoğunlukla uluyanın imzasını taşıyan bir melodi olan uluma, Desmond Morris’in dikkat çektiği gibi, uluyanın o an içinde bulunduğu ruh halini de yansıtır. Morris, evcil bir köpeğin yalnızca zorla, tek başına, bir yere kapatıldığında uluduğunu belirtir. Bu “yalnızlık uluması,” “Bana katıl” demenin bir yoludur.²¹ Yalnız kurtlar da arkadaş istediklerin-

* Sürüler halinde avlanan vahşi bir Asya köpeği, *Cuon alpinus* –ç.n.

de ulurlar; diğerkurtları yanlarına çağırarak, yuvadaki yavrulara avdandöndüklerini haber vermek ve bir arada olmanın yarattığı katıksız neşç de uluma nedeni olabilir.

Nasıl ki “köpek, kürk bir manto giyinmiş, dört ayaklı, çocuksu bir insan” değil ise,²² kurdun da daha sert tüylü bir köpekten başka şey olmadığı yanılgısına düşmekten kaçınmamız gerekir. Her ne kadar köpek, kurttan evrimleşmiş olsa da, evcil bir hayvanla vahşi bir hayvan arasında son derece büyük bir fark vardır. Ehlileştirilmiş bir vahşi hayvan bile içgüdülerini korur ve beklemediğiniz bir anda vahşi haline dönebilir. Pek çok insan bu gerçekten habersiz görünmektedir. Bundan yaklaşık 15 yıl önce, bir gün kızımın, okuldan döndüğünde bana, öğretmeninin uygun ailelere kurt yavruları verme teklifinde bulunduğunu söylediğini hatırlıyorum. Bizim de bir tane alıp alamayacağımızı bilmek istiyordu. Bu fikir bana çok cazip gelmişti; ta ki Berkeley’de veteriner olan, kurt uzmanı Charles Berger’i arayanadek. Kendisi çok kesin bir ifadeyle, beni bu fikrimden vazgeçirecek uyarılarda bulundu. O zamandan beri, evlerine kurt alan insanların başına gelen korkunç olaylar duyuyorum.

Bir kurt yavrusuyla ne kadar çok vakit geçerseniz de, onların insanlarla kaynaşması daima yüzeysel olacaktır. Ehlileştirilmiş bir kurt, köpek değildir: “Ehlileştirilmiş kurtlar, bebekken onları biberonla beslemiş olan kişilere daha sonra da kendilerini elletirler, ancak, altı aylık olduktan sonra, oldukça çekingene ve yabancılara karşı kimi zaman saldırgan olabilirler... Birkaç kuşak boyunca yalnızca insanlar arasında büyümek kurdun vahşi içgüdülerini silmeyecektir. Kurdun evcilleştirilmesi için yaklaşık 10.000 yıl harcanması gerekir.”²³

Vahşi doğada sağlıklı, kuduz virüsü taşımayan Kuzey Amerika kurtlarının insanlara karşı ciddi bir saldırıda bulunduğu, kayıtlara geçmiş herhangi bir vaka görünmüyor. Kurt, belli bir nedenle insana saygı gösteriyor (veya belki de ondan korkmayı öğrenmiş durumda). Avrupa kurdunun (özellikle Rusya’da) insanlara saldırdığı öne sürülüyor, ancak bu da sorgulanan bir durum. Belki de saldıran kurtlar kurt/köpek kırmasıydılar. İskandinav ülkelerinde gerçek kurt sayısı çok az olsa da, kurtların tehlikeleri hakkında anlatılan pek çok masal mevcuttur. Erkki Pulliainen şöyle ya-

zıyor: “Bu yüzyılda, Finlandiya’da kurtların insanlar için tehlike oluşturduğunu kanıtlayan tek bir olay olmadı. Buna rağmen, Fin köylerinde insanların kurtlara olan düşmanlığı varlığını aynen sürdürüyor.”²⁴ Ancak her türün kendi içinde çok büyük bir çeşitlilik söz konusudur ve mizaç çeşitliliği de buna dahil edilmelidir. İnsanlar için söz konusu olan bu durum kurtlar için neden geçerli olmasın? Bir zamanlar silahla vurulduğu için yavrusuna tüm insanlara karşı korku aşılama çalışmaları yapan bir anne kurt ile, avcının oğluyla kurduğu dostluğa dayanarak annesine karşı çıkan yavruyu hayal edin.

Bazı insanlar kurt kırması bir hayvan sahibi olmakla, bir şekilde kurtların rehabilitasyonuna katkıda bulunacaklarına veya kendilerinin vahşi bir hayvanın yaşamına daha fazla yakınlaşacaklarına inanıyorlar. Birincisi doğru değil, ikincisi doğru ve sorun tam da bundan kaynaklanıyor. ABD Hayvanlara Yardım Derneği başkan yardımcısı Randall Lockwood, melez sahibi olan insanların çoğunun, hayvanlar üç yaşına geldikleri andan itibaren ciddi sorunlar yaşadıklarını belirtiyor. Richard Polsky de, müstakbel kurt kırması sahiplerini “hayvanın aile üyelerine karşı dostça tavrından dolayı sahte bir güvenlik duygusuna kapılmamaları” için uyarıyor. “...Güçlü avlanma eğilimleri melez hayvanın doğasının bir parçasıdır ve bu onun, kentsel bir çevrede evcil hayvan olarak tutulmasında potansiyel bir tehlike yaratır.”²⁵

Çok bilgili hayvan sahipleri dahi evde besledikleri hayvanların ani ve beklenmedik saldırılarına uğramaktadır. Bir biyolog ve kurtsever olan Beth Duman, çocuklara kurtların gerçekte ne denli sevimli olduklarını öğretmek için, safkan dişi kurdunu çalıştığı okullara götürüyordu. O ve kocası kurda dört yıldır bakıyorlardı. Bir bahar günü, öğleden sonra arka bahçe-deki kümeste onu okşarlarken, kurt aniden Beth’in kocasını çitlere doğru itti ve keskin dişlerini adamın koluna geçirdi. Adam kalça kemiğini incitmişti ve o gün kümese girdiğinde topallıyordu. Büyük olasılıkla kurt bunu görmüş ve bu, tıpkı başka bir kurtta da olacağı gibi, onu saldırıya geçirmeye yetmişti. Beth, kurt besleyen arkadaşlarının çoğunun kendisine buna benzer deneyimler aktardıklarını belirtiyor.²⁶

Kurtlar vahşi doğada insanlara saldırmadıklarından, kurt melezlerindeki saldırganlığın kurt unsurdan değil, köpek unsurdan kaynaklandığını düşünmek garip olur. Öte yandan esaret, davranışta derin değişikliklere

yol açar. Bir kurdu bir kez olsun kafese tıkmış olan hemen herkes, kurtların bu iş için yaratılmadığı konusunda hemfikir olacaktır. Sanırım onları evcilleştirme konusunda pek çok insanın aklını çelen, Lois Crisler'in, insanlarla yaşayan kurtlara dair belki en dokunaklı anlatıma sahip olan olağanüstü kitabı *Arctic Wild* [Yabanıl Kutup] olmuştur. Ancak, bu çok romantik kitap, yazarın çok daha az alıntılanan ikinci kitabı *Captive Wild* [Tutsak Vahşi] ile birlikte okunmalıdır. Crisler'in Colorado'ya götürdüğü kurtların ve kurt kırmalarının sonları çok acıklı olmuştur. Tüm kurtlar ve kurt kırmaları vakitsiz öldüler; kimini araba ezdi, kimi vuruldu, kimi ise uyutulmak zorunda kaldı.

Crisler'in yaşamında yarattıkları kaos ve Crisler'in onların yaşamına getirdiği yıkım, neredeyse elle tutulur biçimde hissedilir. Crisler, onları Kuzey Kutbu'na bırakması durumunda ölümlerinin kaçınılmaz olacağını biliyor ve onları bu sondan kurtarmaya çalışıyordu. Artık vahşi hayvanlar değillerdi ve hayatta kalmayı beceremezlerdi. Kaliforniya'da Folsom City Hayvanat Bahçesi'nin müdürü Terry Jenkins'in çok sevecen, bebekler ve kadınlara karşı sevgi dolu görünen bir kurdu vardı; buna rağmen hayvan onu öldürmeye teşebbüs etti. Kadın, kurdun üzerinde otorite kurmaya çalıştıysa da başaramadı: Melez hayvan ona saldırdı ve boğazını kapamayınca defalarca göğsünü ısırdı.²⁷

Peter Steinhart, *In the Company of Wolves* adlı kitabının sonunda şöyle yazar: "Kurt, bir zamanlar genellikle vahşi doğanın kötülüğünün sembolü olarak görülürdü; şimdi ise pek çoğu için, doğanın asaletinin bir sembolü. Büyük ölçüde sembolleri kullanarak, kurtların neredeyse kökünü kazıdık. Onları kurtarmamız da yine büyük ölçüde o sembollere farklı anlamlar yüklemekle mümkün olabilir."²⁸

Kurtlara karşı yeni filizlenen bu sevgimizin olası bir başka kaynağı da, köpeklerimizde gözlemlediğimiz kurtlara özgü davranışlara karşı derinlerde beslediğimiz hayranlıktır. Kurtlar belki bizi sevmeyebilir, ancak köpeklerin sevdiği açıktır. İnsanlık, bir kerelik de olsa tür bariyerini aşmış görünüyor. Bu, daha önce başka hiçbir tür ile yaşamadığımız bir deneyim. İşte doğanın en büyük bilmecelerinden biri: Bizler köpeklerin mahrem dünyalarının bir parçası haline gelmiş bulunuyoruz.

KÖPEK SALDIRGANLIĞI SAHTE Mİ GERÇEK Mİ ?

Roman yazarı Linda Gray Sexton, Dalmaçyalı yetiştiriyor, besliyor ve onları şovlara çıkarıyor. Bana, köpek saldırganlığı konusuna güzel bir giriş olabilecek bir hikâye anlattı.' İlk Dalmaçyalı köpeği Rhiannon, ona geldiğinde bir yaşındaymış. Rhiannon o zamana dek bir aday şov köpeği olarak bir köpek yetiştiricisinin elindeymiş ve diğer köpekler gibi her gün, kimi zaman yirmi iki saate varan süreler boyunca sandıklarda tutuluyormuş. Sürüdeki en alt rütbeli köpek olarak pek az ayrıcalığa sahipmiş. Linda'nın evine taşındığında hayatı tamamen değişivermiş; artık ilgi merkezi haline gelen köpek gün boyunca seviliyor, okşanıyormuş. Buna rağmen aşırı utangaçlığı ve uysallığından sıyrılmamış. Evde ondan başka iki de kedi varmış, ancak tek köpek oymuş. Rhiannon terbiye edilerek köpek şovlarına çıkarılmış. Linda'ya olan bağlılığı iyice güçlenmiş; artık Linda'nın gittiği her yere onun peşinden gidiyor, ayak ucuna uzanıyor, saatlerce sevgi ve bağlılıkla onu süzüyor ve en kısa süreli ayrılığa tahammül edemiyormuş.

Ancak Linda yeni bir yavru köpek almak istemiş. Rhiannon üç yaşına yaklaştığında, yedi haftalık bir Dalmaçyalı olan Tia alınmış. Rhiannon başlangıçta her yerini tırmıklayıp üzerinde zıplamasına ses çıkarmayarak ve kendi yavrusuymuş gibi onunla oynayarak bu kendini beğenmiş minik yaratığa karşı çok hoşgörülü davranmış. Tia yaklaşık on sekiz aylık olduğunda, Linda, Rhiannon'un belli yerleri ve nesneleri sahiplenmeye başladığını fark etmiş. Bir gün Linda'nın küçük oğlu Nick, elindeki beygelle [halka biçiminde bir tür ekmek] köpeklerle şakalaşırken, her iki köpek de ekmeği kapmak istemiş. Rhiannon, Tia'nın geri çekilmesini istediğini, kendisinin egemen olduğunu ve ekmeğin onun olduğunu anlatmak ister gibi hırlamış. Ancak Tia artık bir yavru köpek olmadığından ona boyun eğmemiş ve birden iki köpek vahşi bir kavgaya girişmişler. Çenelerini birbirininkine geçirip, bıraktıklarında, bu kez arka ayaklarıyla havaya sıçrayarak birbirlerini dişleyip pençeleriyle yaralıyorlarmış. Her yer kan revan içinde kalmış. Nihayet ayrıldıkla-

rında, yüzlerinde ve bacaklarında çok derin yarıklar varmış. Hemen veterinerine götürülerek anestezinin ardından ciddi bir ameliyata alınmışlar.

Bu olaydan sonra, bu iki köpeklerle aynı evde olmak bir savaş alanında yaşamaya benzer hale gelmiş. Daha önce aynı kaptan yemek yiyen ve aynı yatakta uyuyan köpekler artık aynı anda kafeslerinden çıkarılamıyormuş. Linda bir davranış uzmanına danışmış ve köpeklerin beden dilini farklı bir biçimde okumayı öğrenmiş. Bir süredir, her şey tekrar yoluna girmiş gibi görünürken, bir gün Nick'in ayağı kaymış ve Tia'nın kuyruğuna basmış. Tia acıyla bağırınca Rhiannon ona saldırmış. Kavga kanlı olmuş ve yine veterinerde, yüzlerce dolarlık bir ameliyatla sona ermiş. Bunun benzeri dört olay daha yaşanınca, Linda ve davranış uzmanı oturup bu davranışı analiz etmeye çalışmışlar. Artık Tia'yı alttan alınacak bir yavru köpek olarak değil, Linda'nın zamanının büyük bölümünü işgal eden bir arabozucu olarak gören Rhiannon'un, bu kavgaları kızışma dönemlerinde başlattığı anlaşılmış. Rhiannon'un kıskançlığı, yoğun sevgi ve bağlılığından, sandıkta yaşarken tanımadığı türdeki bu duygudan doğmuştu ve Tia, şimdi o sevgiye karşı açık bir tehdit oluşturunuyordu.

Linda bu mücadeleci köpekleri yavrulatmak istediği halde, onları kısırlaştırması gerekiyordu; bu da onların artık gösterilere katılamayacağı anlamına gelirdi, çünkü kısır köpekler gösterilerde yer alamazlardı. Linda, üç ay boyunca iki köpeği ağızlarını saran tasmalarla kapı tokmaklarına bağlayarak, aynı oda içinde ayrı yerlerde tuttu; böylelikle saldırganlaşmadan aynı alan içinde bulunmayı öğreneceklerdi. Linda ayrıca güçlü bir alfa [sürü lideri] olmayı da öğrenerek, onlara herhangi bir kavgaya tahammülü olmayacağını açıkça belli etti ve köpekler bundan böyle yalnızca onun emirlerini dinlemeye başladılar. Linda'nın artık rehabilite olmuş iki köpeği var, ancak o, ikisi arasındaki bu yeni barış ve dostluğa asla tam olarak güven duymuyor. Sevginin güçlü olduğu yerde saldırganlığın da şiddetli olabileceğini öğrenmiş.

Bu hikâyeden pek çok ders çıkarılabilir; ancak beni en çok etkileyen şey, saldırganlığın kökenine ilişkin araştırmamla ilgiliydi. Rhiannon ile Tia arasındaki kavgaların alevlenmesinde etkili olan unsurlar her ne olursa olsun, daha önce yaşanan hangi deneyimlerin Rhiannon'da saldırgan bir tepkinin oluşmasında belirleyici olduğu sorusunu sormak gerekir. Rhiannon'u çizgiyi aşmaya iten şeyin, sevgiyi ve onun getirdiği birtakım ayrıcalıkları kaybetme

korkusu olduğu konusunda Linda'yla hemfikirim. Onun, yaşamının ilk yılını da sevgiden mahrum kaldığı için böyle davranmış olması olası görünüyor.

John Paul Scott'ın köpeklerin yaşamındaki kritik gelişim aşamaları teorisine göre, köpek bu "kısıtlı zaman dilimleri" süresince doğru uyarıların alamazsa, sonradan bazı sosyal yetiler ve öğrenilen nitelikleri gereğince edinebilmesi mümkün olmaz. Scott, kritik dönemi, "yaşamda küçük bir deneyimin daha sonraki davranışlar üzerinde çok büyük bir etki yaratacağı özel zaman dilimi" olarak tanımlıyor.² Yavru köpeğin yaşamındaki kritik dönemler fikri hem kuramsal, hem de pratik alanda son derece etkili olmuştur. Örneğin, yavru köpekleri altı haftalıkken almamızın nedeni budur. (J. L. Fuller'la birlikte) klasik yapıtları *Genetics and the Social Behavior of the Dog*'da [Köpeğin Doğası ve Sosyal Davranışları], Scott, yavru köpeğin bir yetişkin gibi hareket ederek yemek yeme becerisi kazandığı, yaşamının üçüncü haftasında, davranışlarında gözlenen derin değişimlere dikkat çeker. Artık duyu organları işlemektedir ve beslenmek gibi dış olaylarla, içteki haz duygusu arasında kolayca ilişki kurularak, duygularla sosyal etkileşimler birbirine bağlanır. Bu dönemde yavru köpek diğer hayvanlar, insanlar ve mekânlar arasında ilişki kurmayı hızla öğrenir ve sonraki yaşamının neredeyse her yönünü etkileyecek olan bir şablon oluşturur. "Sonraki yıllarda, cinsel olgunlaşma ve yavrulama zamanında, davranışların büyük bir hızla organize olduğu başka dönemler de olacaktır, ancak bunların etkisi daha sınırlıdır."³

Scott, bu çok önemli varsayımının aynı zamanda saldırganlığın kaynağıyla da ilişkili olduğunu görebilmiştir. Otobiyografisinde, köpek yetiştirme çiftliklerinde insanlarla çok az etkileşim kurarak büyütülmüş köpeklerdeki "uyumsuz" davranıştan söz eder. Bu köpekler yeni olan her şeyden ürüyor ve öğrenme güçlüğü çekiyorlardı. Sonradan, "rehabilite" etme yönünde bir çabayla evlere yerleştirildiklerinde, bazıları insanlarla temastan kaçıyor, bazıları ise insanları ısırıyorlardı. Scott'a göre, bir köpeğin patolojik düzeyde ürkek ya da saldırgan hale gelmesi, temelde köpeğin cinsiyeli ilgili genetik bir sorundu. Ancak, her iki tür davranışın ortaya çıkması da beş ay ya da daha uzun bir süre bir köpek çiftliğinde tutulmalarından ileri geliyordu.⁴

Semptomların ürkeklik ve eğitime direnmeyle sınırlı tutulmayıp (Rhiannon için her şey söylenebilir, ama itaatsiz olduğu söylenemezdi) bir

başka köpeğe yönelik aşırı saldırganlığı da kapsayacak şekilde genişletilebileceğini düşünüyorum. Olayı, insanların savunma mekanizmalarından olan yansıtmaya uyarlıysak, Rhiannon kuşkusuz başlangıçta bu köpeği eve getirdiği için Linda'ya öfkelenmiş, ancak bu hoşnutsuzluğunu doğrudan ona yöneltememişti. Tia'ya yönelik saldırısının vahşiliği, onun bu öfkesini asıl hedefe yöneltememesi ile ilgili olabilir. Eğer bir köpek böylesine bir çıkarıma ulaşma yetisine sahip değilse, köpeğin, soyut bir dargınlık değil doğrudan bir deneyimle diğer köpeğin varlığına nefret duyduğunu düşünmek gerekir.

Pek çok araştırma, tecrit edilerek büyütülmüş bir köpeğin, başka köpeklerle bir arada büyüyenlerden daha saldırgan olduğunu gösteriyor. Öte yandan, aşırı ürkeklik de yine tecritle büyütülmenin belirtilerinden biri; ancak kapatılmanın ne kadarının tecrit olarak tanımlanabileceği kesin olarak bilinmediği gibi, kapatılmanın köpektaki etkileri üzerine, tecrit konusunda olduğu kadar derin araştırmalar yapılmış da değildir. Bu köpeğin cinsiyeli ilişkili olabilir mi? Scott, saldırganlığın bazı köpek türlerinde kalıtsal bir özellik olduğunu savunur.⁵ Danıştığım uzmanlar ise farklı bir görüşü savunuyorlar: Hiçbir köpek türü, bu özellikleri yetiştirme veya eğitim şeklinde dışardan desteklenmedikçe, doğal bir saldırganlığa sahip değildir. Bu görüşe göre, doğduğu andan itibaren, saldırganlığın yasaklandığı, desteklenmediği veya ödüllendirilmediği sevecen ve şefkatli bir ortamda yetiştirilen bir *Doberman pinscher*, bebekliğinde şiddete yatkın olduğuna dair belirtiler gösterse bile, büyüdüğünde saldırgan olmayacaktır. Öte yandan, insanlar tarafından büyütülen kurt yavrularının, davranışları bakımından, cinsel erişkinliğe ulaşana dek köpeklerle neredeyse tıpatıp aynı olmaları, bu noktadan sonra ise genellikle evcil bir ortamda tutulmalarının mümkün olmaması, burada genetik bir unsurun etkin olduğunu düşündürüyor.⁶

Doğdukları günden itibaren tecrit edilerek büyütülen firavun fareleri, kendi türlerinden bir başka hayvanla ilk karşılaşmalarında tehditkâr davranışlar gösterirler. Bu Siyam balıkları için de geçerlidir. Bu hayvanlar tepki vermek için herhangi bir deneyim yaşamaya gerek duymazlar. Yumurtadan çıktıkları andan itibaren diğer hayvanlardan tamamen tecrit edilerek yetiştirilen erkek dikenlibalıklar, kendi türlerinin hayatlarında ilk kez karşılaştıkları erkeklerine saldırgan davranışlar gösterirken, dişilerine kur yaparlar.⁷

Ayrıca, saldırganlığın köpek bakıcılarının karşılaştığı en önemli sorun ve aynı zamanda rehber köpeklerin eğitimden dışlanmalarının başlıca nedeni olduğu gerçeği, genetik bir bileşenin varlığını düşündürüyor. Yine de, psikologlar gibi, köpek sahipleri arasında da daha önce yaşanan deneyimler ya da çeşitli savunma mekanizmalarıyla ilişkilendirilen aşırı saldırganlığın bir açıklamasını bulma çabası sürmektedir. Saldırganlığın köpeğin korkusundan –nitekim eğiticiler “korku ısırması” diye bir terim kullanıyorlar–⁸ veya mutsuz bir hayattan kaynaklandığı üzerine yüzlerce şey söylenebilir. Ancak, saldırganlığın psikolojik açıklamasının ne olduğu, kurban için bir şey değiştirmez. Bir *pit bull teriyer* tarafından ısırılan beş yaşındaki bir çocuk için, kendisini ısırın köpeğin, daha önce sahibinin şiddetli eziyet ve dayaklarına maruz kaldığını öğrenmek pek de teselli edici olmayacaktır. ABD’de köpek ısırmaları, özellikle de kurbanların küçük çocuklar olduğu vakalar halen yaygındır ve sağlığı önemli ölçüde tehdit etmektedir. 1994’te ABD’de köpek ısırmalarına maruz kalanların nüfusun % 1,8’ini oluşturduğu hesaplanmıştır. Bu da, köpek ısırmaları sonucu tıbbi müdahale gerektiren veya insanları iş yapamaz hale getiren yaklaşık 585.000 yaralanma demektir. Bu rakamlardan sonra ABD’de köpek ısırmalarından kaynaklanan ölümlerin yılda ortalama 18 olduğunu öğrenmek şaşırtıcı gelebilir. Ölümcül köpek ısırmalarının başlıca kurbanları çocuklardır ve bu ölümlerin çoğu uyuyan çocuklara yapılan saldırılar sonucu olmaktadır.⁹

Geçenlerde, köpeklerimi, Alice adlı sarı bir Labrador kırması besleyen bir arkadaşımı ziyarete götürdüğümde, köpek saldırganlığıyla ilgili kendi deneyimimi yaşamış oldum. Bize yeni evlerini gezdirdikleri sırada, aniden, ortada görünür hiçbir neden yokken, Alice Saşa’ya dönüp onu şiddetle ısırmaya başladı. Saşa çığlıklar atıyordu ya da en azından çıkardığı sesler çığlıkları andırıyordu. Saldırıya karşılık vermiyordu; bağıırıyordu. İki köpeği ayırmayı başardım, ancak bu arada Saşa dışkılamış ve daha önce hiç duymadığım çok güçlü bir koku yaymıştı. Bunun aşırı korku kokusu olduğunu düşündüm.¹⁰ Tir tir titriyordu. Saşa, normalde bağımsız ve ağırbaşlı olduğundan, korunmak için yanıma gelmesi şaşırtıcıydı; böylelikle köpeklerin, bizleri *in loco parentis* [ebeveynleri yerine] konumlandıkları sonsuz bir çocukluk halini sürdüklerini savunan neoteni tezinin önemi bir kez da-

ha kanıtlanıyordu. Sima ve Rani şaşkınlıkla olanları izliyorlardı. Saldırıya anlam veremedikleri açıkça belliydi. Bizler de verememiştik. Oysa, Saşa da bizler kadar olanlara bozulduğu halde, ben ayrılmak istediğimde, o, suçlu köpekle parkta geziniyor olmaktan mutluydu. Köpeklerin insanlara karşı asla kin tutmadıkları bilinir; işte şimdi de aynı hoşgörünün bir başka köpeğe uzandığı bir örnekle karşı karşıyaydık. Ancak, parkta Alice, Saşa'ya yeniden saldırdı ve Saşa bu defa öyle bozuldu ki, onu alıp eve götürdük. Bu yaşadıklarının Saşa üzerindeki etkisinin kalıcı olacağını sanmıyorum. Köpeklerin hiçbir kötü etki bırakmadan bu tür travmaları atlatabilmelerini sağlayan nedir? İnsanların köpeklerden öğrenebileceği, bağışlayıcılık.

Rhiannon ile Tia, Saşa ile Alice arasında geçenler gerçek saldırganlıktı; zira biz bu terimi aynı türün üyeleri arasındaki kavga için kullanıyoruz. Yırtıcı (avcılık) davranışları genel olarak şiddet sayılmazlar. Bir köpek bir tavşanı kovaladığında ya da bir kedi bir fareyi yakaladığında, saldırgan davrandıkları söylenmez (kuşkusuz tavşan ve farenin takdir edemeyeceği ince bir ayrım). Rekabet genellikle aynı türün bireyleri arasında, kimi zaman da aile bireyleri arasında olur ve saldırganlıkların çoğu, ister yiyecek, ister yaşamalanı ya da eş için olsun, bir rakibe yöneliktir.

Saldırganlık psikologlar için daima etkileyici bir konu olmuştur. Yalnızca psikoloji literatüründe saldırganlığın 250 farklı tanımı yer almaktadır. İnsan saldırganlığı, belki de ortadan kaldırılması umudunun etkisiyle, akademik araştırmaların gözde konularındandır. Köpeklerdeki saldırganlığın bizi böylesine büyülemesi, çoğu kişinin köpeğin doğal saldırganlığı olarak gördüğü şeyle karşılaştığında duyduğu üstünlük duygusundan kaynaklanıyor olabilir mi?" Zira, gerçekten de, köpek dendiğinde pek çok insanın ilk aklına gelen şey saldırganlık olabilir. Köpekler ve diğer etçil hayvanlar, yalnızca insan saldırganlığının anlaşılması için değil, aynı zamanda saldırganlıklarına ket vurmakta bizden daha becerikli olan diğer hayvanlara nasıl benzeceğimizi öğrenmemiz için de iyi birer model oluştururlar.

Konrad Lorenz *On Aggression*'¹² [Saldırganlık Üzerine] yazdığından beri, köpeklerdeki saldırganlığın ritüelleşmiş olduğu fikri bize yabancı değil.¹³ (Tehdit, saldırganlık, yatıştırma ve sakınmanın bir arada olduğu) "sert mücadele" denilen bu karşılaşmalarda, normalde zarar verici olan jestlerin

sembolik bir işlevle kullanıldığı bir tür biçimsel dans ortaya konur. Bu tür ritüelleşmiş kavgalarda kimse gerçekten zarar görmez. Dövüş gerçek olsaydı kazanacak olan daha güçlü hayvan, ritüele uygun gösterilerle üstünlüğünü ispatlar. Bu, gerçek bir dövüşten ziyade, bir ayin, teatral bir performansır. Ritüelleşmiş dövüşler tüm sosyal türlerde –hatta kimi zaman, boks ve futbol örneklerindeki gibi, insanlarda da– yaygındır. Köpek, son derece sosyal bir hayvan olduğundan, sürekli olarak ölümüne kavgalara giremezdi; böyle olsaydı bu türün varlığı ortadan kalkabilirdi. Tanımı gereği daha güçsüz olan gençlerin (yetişkinliğe ulaşmamış olanlar), hayatta kalmaları gerekir; ölümcül dövüşler sürekli olarak gerçekleşseydi bunu başaramazlardı. Köpekler bunu çok erken yaşlarda, özellikle de ilk yedi haftada, annelerinden ve kardeşleriyle yaptıkları oyuncu kavgalardan öğrenirler. Scott'ın işaret ettiği gibi, bu fırsattan yoksun kalan köpekler, belli ki oyuncu saldırıganlıkla gerçek olanı ayırt etmeyi bir daha öğrenemiyorlar.

Lorenz, kaybedenin, boynunu daha güçlü olan köpeğe sunarak dayanıksızlığını göstermeye çalıştığını öne sürmüştür. Daha yakın dönemdeki araştırmalar, bunun genel bir boyun eğme yöntemi olduğunu ve boyun köpek bedeninin en narin kısmı olduğuna dair bir bilinçle herhangi bir ilgisi olmadığını söyler. Nitekim, boyun en narin kısım değildir. Rani'nin Si-ma'yı boynundan kavradığını ve sanki boynunu kırmak istediği bir tavşanmış gibi onu bu şekilde salladığını gördüğümde endişelenmiştim. Sonunda, sağlam bir bölge olduğu için boyun özellikle seçildiğini ve aslında saldırılara dayanıksız olmadığını öğrendim. Köpekler oyun oynarken birbirlerini boyunlarından kavıyorlar, çünkü böylesi daha güvenli.

Aynı şekilde, ritüelleşmiş bir dövüşte köpeğin karnını göstermesi de (Lorenz ve diğerlerinin savunur görüldüğü gibi) beden en incinebilir bölgesinin sergilenmesi değil, –daha çok sevgiyle ilişkili– sembolik bir teslimiyet biçimidir. Köpeklerimizin bize karşı sevecenlik duyguları yoğunlaştığında, sürekli olarak sırt üstü yere yatıp bu hareketi yaptıklarını görürüz. Beden duruşunun teslimiyeti dile getirişi üç şekilde olur: Yolumuza devam etmemizi engelleyerek, dikkatimizi onlar üzerine kilitleyerek ve arzuladıkları fiziksel teması elde edebilmek için onları sevip okşamamızı teşvik ederek. Charles Darwin, 1872'de, büyük eseri *The Expression of the Emotions in*

Man and Animals'ın [İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi] köpeklerle ilgili bölümünde bu konuya değinir:

Bir köpeğin efendisine karşı sevgi hissi, korkuya çok benzer güçlü bir teslimiyet duygusuyla iç içedir. Bu yüzden köpek, sahibine yaklaşırken bedenini alçaltarak hafifçe eğilmekle kalmayıp, kimi zaman karnını ortaya çıkaracak şekilde kendini sırt üstü yere atar. Bu, herhangi bir direniş gösterisine olabildiğince zıt bir harekettir. Daha önce, diğer köpeklerle dövüşmekten hiç korkmayan iri bir köpeğim vardı; ancak mahalledeki kurt benzeri bir çoban köpeği, onun kadar vahşi ve güçlü olmadığı halde, nedense benim köpeğim üzerinde tuhaf bir etkiye sahipti. Bu ikisi sokakta karşılaştıklarında, köpeğim, kuyruğunun ucunu bacakları arasına kısıtır ve tüylerini dikleştirmekten kaçınarak, koşup yanına giderdi; sonra da karnı yuvarlanacak şekilde, sırt üstü yere yatar. Bu hareketiyle, kelimelerin anlatabileceğinden çok daha açık bir biçimde, "Bak bana, senin kölenim" der gibiydi.¹⁴

Köpeklerde saldırganlığın oyun ve sevgiyle bağlantısı, dövüşteki ayinsel unsurun böyle abartılmasından doğar. Rani herkese böyle yere yuvarlanarak, sevgi isteyerek yaklaşır ve bunu da daima elde eder. Saşa benzer duygularını kulaklarıyla ifade ederken (köpeğin kulaklarıyla iletebildiği anlamların zenginliği şaşırtıcıdır), Sima bunu bedeninin arka kısmıyla yapar.

Köpeğin saldırganlığın ritüelleşmiş yönünün bilincinde olduğu açıkça bellidir ve köpeğin bu konuda hata yaptığı ya da başka bir köpeği yanılttığı pek görülmez. Gerçek saldırganlıkta diğer köpeğin gözünü korkutmak önemlidir. Köpek olabildiğince iri görünmeye çalışır: Bedendeki tüyler dikleşir, kafa dik tutulur, kuyruk yukarı kalkar ve köpek daha büyük görünmek için olabildiğince ayak uçları üzerinde durur. İki köpek oyun gereği dövüştüklerinde de aynı şeyler olur: Boyundaki tüyler dikleşir, gözlerini birbirlerine dikerler ve normalde saldırganlık sırasında yaptıkları diğer tüm hareketleri burada da yaparlar. Elbette her ikisi de oyun oynadıklarını bilirler (insanlar da bu ikisi arasındaki farkı anlamayı kolayca öğrenirler). Eğer, sık sık olduğu gibi, iki köpek

karşılaşmaya bir oyun reveransı ile başlamazlarsa, bundan sonra diğer köpeğe bütün bunların oyun olduğunu gösteren şey nedir? Oyuncu bir dövüşün atmosferi, gerçek dövüş hâkim olan gerilimli atmosferden bütünüyle farklıdır. Köpekler bu farkı anlayabilir, tüm duyularıyla hissedebilirler.

Boynuzlu pek çok hayvan bunları yalnızca sembolik biçimlerde kullanır; boynuzlarını birbirininkine dolayan çok sayıda hayvan görmemiz bu yüzdendir. Bunu yaparak birbirlerini incitemezler; oysa boynuzlarını bir başka hayvanın bedenine saplasalar rakipleri ölebilir. Bunun kurallara aykırı bir durum olduğu açıkça bellidir ve nadiren görülür.¹⁵ Çingiraklı yılanlar zehirlerini yalnızca başka türlerin üyelerine karşı kullanırlar, diğer çingiraklı yılanlarla kavgalarında değil. Yine kokarcalar, kör edici salgılarını rakip kokarcalara değil, yalnızca diğer hayvanlara karşı kullanırlar. Bilim adamları her ne kadar bu “kuralların” hayvanların genlerine yazılı olduğunu öne sürseler de, (çingiraklı yılanlar için bunun böyle olduğunu kabullemeye hazır olmakla birlikte) bunun tüm memeliler için geçerli olabileceğinden çok da emin değilim. Kedilerimin ikisi de, ben şortla koltukta otururken patilerini bacaklarıma sürtmekten hoşlanırlar. Bunu ilk yaptıklarında, beni tırmalayacaklarına emindim; oysa kediler her seferinde pençelerini geri çektikleri için yalnızca patilerinin yumuşak yastıklarının bacağıma okşadığını hissettim. Bir keresinde, Saj, bu iş için tasarlanmış olan post üzerinde tırnaklarını kaşıdıktan sonra yanıma gelerek bu kez beni post gibi kullanmaya kalkıştı. Ürküp kendimi çektiğimi fark ettiğinde ise, yaptığından utanmış gibi hızla ortadan kayboldu. Kuşkusuz hata yaptığını ve kendi kurallarından birini çiğnediğini biliyordu.

Bilindiği gibi, vahşi hayvanların en tehlikelisi, yavrusunu korumaya çalışan, yavrularına olan sevgisinin saldırganlaştırdığı anne hayvandır. Sevdiği şeyi korumak, kâinattaki tüm hayvanlarda ortak olan bir özelliktir. Köpekler bizi severler ve sevgi onlarda öyle baskın bir duygudur ki, saldırganlıkla yakın ilişki içindedir. Köpek, insan ailesini korumak için hayatını tehlikeye atar ve bu savunma sırasında saldırganlaşır. Bu konuda İkinci Dünya Savaşı yıllarına ait pek çok hikâye vardır ve bunların en ünlüsü de, 1943'te Sicilyalılara ait bir makineli tüfek ambarını ele geçiren Chips'in yaptıklarıyla ilgili olanıdır. Chips'in sahibi Rowell, kumsalın büyük bölü-

müne hâkim olan İtalyan siperlerinin ağır ateşi altında çivilenmiş halde, istiladan sağ çıkıp çıkamayacağını düşünmektedir:

Chips hırlayarak ayağa kalktı. Rowell'in karşı koymalarına aldırmadan, kumsalda hızla siperlere doğru ilerledi. İtalyan askerleri köpeğe nişan almış, attıkları kurşunlarla hayvanın yürüdüğü yolda kum fiskiyele oluşturunyorlardı. Kurşunlardan biri Chips'in kafa derisini sıyırdı. Bir başkası kalçasına saplanarak bir an yalpalamasına neden oldu; ancak Chips siperlere doğru koşmayı sürdürdü. Rowell, Chips'in barikatlardan birini aşıp siperlerin içinde kaybolduğunu gördü. Silahların sesi kesilmişti. Birkaç saniye, Rowell, hiçbir şey göremeden, siperde neler olup bittiğini anlamaya çalıştı. O sırada, bir İtalyan askeri bağırarak siperden dışarı fırladı. Chips dişleriyle askeri boğazının kritik bir noktasından kavramıştı. Asker, tırnaklarıyla hayvanın bedenini tırmalayarak, köpeğin saldırısından kurtulmaya çalışıyordu. Onun ardından, üç asker daha, teslim olmak istediklerini göstermek için, siperden dışarı çıkıp yürüdüler.¹⁶

Chips cesaret gösterenlere verilen gümüş yıldız madalyasıyla ödüllendirildi, ancak sonradan savaş dairesi, ordunun en değerli madalyalarından birinin bir köpeğe verilemeyeceği gerekçesiyle ödülü lağvetti. Chips, kendisine yönelik bu hakareti pek umursamış görünmüyordu.

Napoleon Bonaparte, sürgündeki son yıllarında, İtalyanlarla olan bir muharebenin sonunda, bir köpeğin ölen sahibinin cesedinin yanı başında oturup onun elini yalayışını anlatır. Napoleon bu görüntüyü zihninden silememiş ve son günleri yaklaşırken şöyle yazmıştır:

Belki de bana dokunaklı gelen şey, o anın ve mekânın kendisiydi. Ama, inanın bana, katıldığım diğer savaşlarda gördüğüm hiçbir durum, beni böylesine derinden etkilemedi. Durup uzun süre bu manzarayı seyredip, bunun anlamı üzerine düşündüm.

Bu askerin evinde ve bölümünde muhakkak ki dostları vardı; oysa şimdi şurada uzanmış yatarken, köpeğinden başka kimsesi yoktu...

Daha önce, ulusların geleceğini belirleyen çarpışmaları kayıtsızca izlemiş, bir damla gözyaşı dökmeden, binlerce insanı ölüme yollayan emirler vermiştim. Oysa orada beni gözyaşlarına boğacak kadar derinden sarsıldım. Neden? Bir köpeğin kederine tanık olduğum için.”

Naziler, *Anschluss** sırasında Avusturya’ya girerlerken, Yahudilere ait tüm köpekleri, “Yahudi köpekler” oldukları gerekçesiyle katlettiler.

Alman Yahudisi yazar Isaiah Spiegel savaş yıllarını Polonya’da, toplama kampları ve Varşova Getto’sunda geçirmişti. Bu konuda yazdığı “Bir Getto Köpeği” adlı çarpıcı kısa öyküsünde, savaşın yıkımını çok farklı bir açıdan, yaşlı, hasta ve dul bir kadınla, onun bir o kadar yaşlı, hastalıklı ve takatsiz köpeğinin bakışından anlatır. Almanlar gettodaki tüm köpekleri vurmaya başlayınca, kadın köpeğini terk etmeye dayanamaz ve önce köpeklerin kapatıldıkları ağıla, sonra da ağılın ötesindeki, köpeklerin topluca katledildikleri yere, onun peşinden gider ve köpeğinin tasmaşının ipini, Ortodoks Yahudilerin dinsel törenlerde flasterleri doladıkları gibi, kolunun çevresine dolar.¹⁸

Soykırımdan sağ kalan pek çok Yahudi, hâlâ Alman çoban köpeklerinden korkar. Bu köpekler onlara, Yahudilere saldırmaları ve onları öldürmeleri için bu cins köpeklerin sık sık kullanıldığı toplama kamplarını anımsatırlar. Auschwitz’i gösteren fotoğraflarda, etrafı tehditkâr Alman çoban köpekleriyle çevrilmiş Yahudiler görülür. Hiç kimsenin, bir Almanın dahi, şimdiye dek bu köpekler hakkında herhangi bir şey yazmadığını fark ettim. Filmlerde Nazi gardiyanları bu köpeklerle görür, ancak, köpekleri değil, gardiyanları suçlar ve onlara nefret duyarız. Hatta soykırımın kurbanları bile köpekleri suçlamamıştır. Neden? Kuşkusuz bunun nedeni, köpeklerin bu şekilde davranmak üzere eğitim gördüklerini herkesin bilmesidir. Bu köpekler Yahudilere karşı doğal bir düşmanlık beslememişlerdir. Askerler de kötü davranmaları için eğitim almış oldukları halde, onların durumu kişiseldi. Anna Arendt’in, Adolf Eichmann’ı* makinenin dişlile-

* Almanların 1938’de Avusturya’yı ilhakı –ç.n.

* Adolf Eichmann: İkinci Dünya Savaşı boyunca toplama kamplarının idaresinden sorumlu olan Alman Nazi Partisi görevlisi –ç.n.

rinden biri olarak gören, onun sıradan, kötülüğünün ise banal olduğunu savunan tezi bana hiçbir zaman ikna edici gelmemiştir. Herhangi bir bireyin bu işi reddetmeye, istifa etmeye gücü olduğunu,⁹ bir köpeğin ise bunu yapamayacağını biliriz. Ancak gardiyanlar yaptıkları işten tiksiniş olsalar bile, elimizde bunu söyleyen pek az kayıt bulunuyor.

Köpekler hiç, yapmaları emredilen bir şeyi yapma konusunda isteksiz olurlar mı; kendilerine emir verildiğinde duraksadıkları olur mu, merak ederim. Bu köpekler kurbanlarına karşı bir an için de olsa şefkat duymuş ya da bu insanların neden öldürüldüklerini merak etmişler midir? Bazı köpekler söyleneni yapmayı reddetmiş midir? Eminim ki, bu tür işler için uygun olmayan, kötü performans gösteren veya kendilerinden bekleneni yapmayı öğrenemeyen köpeklerin oluşturduğu bir başarısızlar grubu olmuştur.

Bu konuda, Oakland Polis Şubesi'nin, köpeklerin daha çok koku alma yöntemiyle uyuşturucu tespiti yapma ve şüphelileri bulma yönünde eğitildiği K-9 biriminde sert ve tecrübeli bir eğitmen olan (şimdi "çete" biriminde görevli) Çavuş Mestas'la konuştum. "Fail" bulunduğu, ona "Silahlıyım ve polis köpeğim var. Teslim ol, yoksa köpeği bırakırım, seni ısırır" şeklinde bir uyarı yapılır. Bu durumda şüpheli, hele de K-9 köpeklerinin nasıl olduklarını biliyorsa, çoğunlukla teslim olur. (Bazı polis şubelerinde köpekler ısırmadan, durup havlamak üzere eğitilirler, ancak bu, köpeği ve onu idare eden görevliyi vurulma tehlikesine maruz bırakır.) Şüpheli teslim olmazsa köpek üstüne salınır ve olağanüstü bir hızla suçlunun yanına ulaşarak bacağını, kalçasını veya kolunu ısırıp onu kımıldamaz hale getirir; bir mücadele olmadıkça bu ısırma sırasında etini yarmaz. Şüpheli, daha fazla fiziksel zarar görmekten kurtulmak için kımıldamadan durması gerektiği konusunda uyarılır.

K-9 biriminin bu tür görevler için köpekleri nasıl yetiştirdiklerini sordum. Birimde kullanılan altı köpeğin hepsinin de Almanya'dan getirildiklerini ve ilk eğitimlerini orada aldıklarını öğrenmek bana biraz ürkütücü geldi. Bu köpeklerin hepsi kısırlaştırılmamış erkek Alman çoban köpeği. Dişilere görev verilmiyor, çünkü efendilerini fazla sahiplendikleri ve bir durum tespiti sırasında onların yanından ayrılmaya isteksiz davrandıkları düşünülüyor. Bu iş her köpek türü için uygun değil; başarısızlık oranı yaklaşık % 50.

Çavuş Mestas'a köpeklerin bu işi yaparken neler hissettiklerini sordum. "İşin hangi aşamasında olduklarına bağlı" dedi. "Eğitim faaliyetini zevkle yerine getiriyorlar; zaten eğitimin ana amacı da bunu köpek için eğlenceli hale getirmek. Nitekim köpek için bu bir oyun; bunu bu yüzden yapıyorlar. İşin içine herhangi bir düşmanlık, nefret veya saldırganlık karışmamalı. Örneğin uyuşturucu konulu eğitim verilirken, bunun hafif ve gerilimden uzak olması önemlidir. Eğitici de köpekle birlikte oyuna katılmalıdır." Uyuşturucu (veya onun yerini tutan bir madde) bir çoraba sarılır ve bir oyuncak haline getirilir; eğitici, çorabı saklamadan önce köpeğin burnuna tutarak koklatır. Daha sonra köpek koşarak oyuncacı aramaya gider ve uyuşturucuyu bulur. Ödül olarak, bir süre serbest bırakılıp oyuncakla oynamasına izin verilir.

Saldırı eğitiminde köpek eğitmeninden aldığı (Almanca!) emre uyarak koşup, kol yerleri yastıkçıklarla kaplı ceket giymiş bir kişinin koluna dişlerini geçirir. Bir Alman çoban köpeğinin ısırığı, santimetrekareye, 50 ila 100 kg.'lık bir basınç yaratır: Son derece ikna edici. Bu bir oyundur ve bittiği anda, köpek suçlu rolünü oynayan kişinin okşamalarını memnuniyetle karşılar. Öte yandan, bu köpekleri kullanan polislerin söylediklerine göre, suçlu budalalık edip direnir ve köpeğin canını yakarsa köpek öfke lenir ve tehlikeli hale gelir. Köpeklerin öldürüldükleri nadirdir.

Çavuş Mestas, gerçeklik alanına geçtiklerinde işin farklılaştığını söylüyor. Köpekler, etin yarıldığı "gerçek" bir ısırma söz konusu olduğunda isteksiz davranıyorlar.²⁰ Sanki bunun daha ciddi bir şey olduğunu biliyorlar ve kimi zaman "Emin misin?" der gibi emir verene soran gözlerle bakıyorlar. Bir oyunda bir ceket kolunu ısırma ile gerçek insan eti ısırma arasındaki farkı biliyorlar.

"Öfkeleniyorlar mı?" diye sordum.

"Kesinlikle hayır" dedi Çavuş. "En önemli şey denetim. Polis daima otoriteyi elinde bulundurmalıdır ki, 'aus' (Almanca 'git') dediğimizde, köpek emre uysun. Ancak tabii ki köpekler, her iki taraftan da korku kokusu alıyorlar ve olanların gerçek olduğunu biliyorlar."

Polislerin hepsi, köpeklerin kendilerinin duygularını anladıklarında huzursuz olduklarını söylediler. Tehlike beklentisi, gerginlik, heyecan ve korku duygularının tümü anında köpeğe yansıyor.

Bu köpekler görev süreleri sona erdiğinde yeniden sosyal hayvanlar oluyorlar ve emekliliklerini kendilerini kullanan polislerin evlerinde ev hayvanı olarak geçiriyorlar.

Çavuş Mestas'ın kamyonetinin arkasında bu köpeklerden biriyle oynarken, "İzle şimdi, köpek çalışırken ne kadar farklı, göstereyim" dedi ve köpeği devriye arabasının arka koltuğuna oturttu. Ben yanına yaklaştığımda, az önce yerde yuvarlanarak benimle oynayan köpek, arabanın penceresine dayanıp tehditkâr bir tavırla hırladı. Çavuş Mestas akşamları eve, karısı ve yedi çocuğunun yanına döndüğünde, küçük çocuklar köpeğe kostümler giydiriyorlar ve bu 55 kiloluk Alman çoban köpeği, çocuklarla oynamaktan mutlu, son derece güvenilir ve zararsız, tüm bunlara izin veriyor.

Bundan bir-iki gün sonra, bu köpek kullanıcılarından polis memuru Barry Hoffmann'ın köpeği Jasco ile yaptığı günlük devriye gezintilerinden birine eşlik ettim. Bana Jasco'nun birimdeki en iyi huylu köpeklerden biri olduğunu söyledi. Bütün günü onunla geçirdim ve köpeği tanıma fırsatı buldum. Jasco çalışırken asla heyecanlanmıyordu. Belli ki bu onun için bir iş, yalnızca geçimini sağlamak için yaptığı bir şeydi: Ne eksik, ne fazla. Kendisinden isteneni aynen yerine getiriyordu. Barry bana köpeğin ısırdığı biri tarafından olaydan hemen sonra okşanmaktan mutlu olduğunu ve bazı köpeklerin üstesinden gelemedikleri bir otokontrole sahip olduklarını söyledi.

"Bir deneme yapalım" dedi, kurnazca. "Seninle son derece sakın bir şekilde sohbet ederken köpeğime seni ısırtmasını söyleyeceğim. Ona bu emri verdiğimde durum genellikle bundan farklıdır. **Bakalım** tereddüt edecek mi?"

Ben buna hiç hevesli olmasam da, Memur Hoffman onu harekete geçmeden önce durdurabileceğine dair güvence vererek, köpeğe "ısırt" emrini verdi. Jasco bir Barry'e bir bana baktı, sonra da yere uzanıp iç geçirdi ve uyuyormuş gibi yaptı! Barry biraz hayal kırıklığına uğramış görünse de benim nabız atışlarım normale döndü. Bu kadarı benim için yeterince açıklayıcıydı. Köpek haklı bir emirle haksız olanı birbirinden ayırt edebiliyordu ya da Barry'nin ciddi olmadığını biliyordu. Bu durum kafamda, köpeklerde adalet duygusunun olup olmadığına dair sorular uyandırdı. Barry'ye Jasco'nun o emir vermeden kanunları uygulamaya kalkışıp

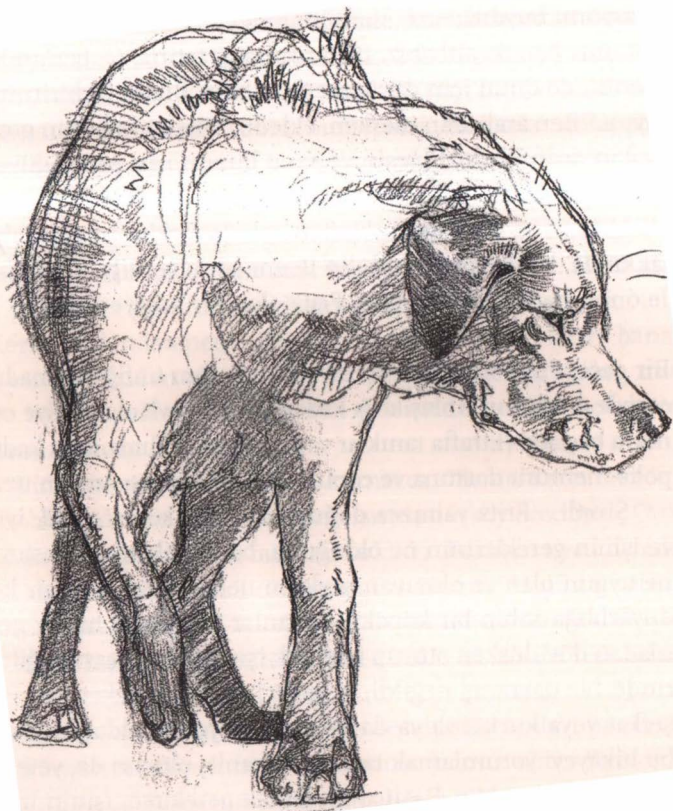
kalkışmadığını sordum. Bir hırsız çalarken yakaladığında hırsıza saldırı mıydı? Bu soruya ikimiz de güldük; yanıt elbette ki “hayır”dı. Bizim kanunlarımız Jasco ya da başka herhangi bir köpek için anlamsızdır; köpek kuralları bambaşkadır. Uyuşturucu kaçırmak, araba çalmak, insanları dövmek; bunların hiçbiri köpeklerin umurunda değildir. Köpek, kendi başına olsa, tüm bu yapılanlara en ufak bir ilgi göstermeden geçip gider. Ama Barry oradayken ve emirler verildiğinde, Jasco bunlara uymaya, son derece sadık bir partner olmaya hazırdır. Barry’e göre sanki köpeklerin asıl motivasyonu buydu.

“Onunla ben iki ahabız. Birbirimizi gözetiriz. O, benim için dövüşürken, benim de onun için dövüşeceğimi bilir. Bizler birbirimizin en yakın dostuyuz.” Ben arabadan inerken, ekledi: “Düşün ki bütün gün açık havada en yakın dostunla birliktesin ve sana bunun için para ödüyorlar. İşte işimi böyle görüyorum.”

Vicki Hearne köpeklerin bizden çok da farklı olmayan ahlak anlayışları hakkında, kahramanları Philip Beem adını verdiği “başbelası bir aynasız” ile onun harika Doberman’ı Fritz olan bir hikâye anlatır.

Bir gece, Polis Beem, genç, siyah bir kadını trafiğe uymadığı gerekçesiyle durdurup, anlaşıldığı kadıyla sırf zevk olsun diye onu coplamaya başladı. (Etrafta tanıklar vardı.) Fritz saldırdı, ama kadına değil, polis memuru dostuna ve copunu elinden kapıp oradan uzaklaştı.

Şimdi... Fritz yalnızca doğuştan iyi bir köpek değil, iyi eğitilmiş ve işinin gereklerinin ne olduğuna, bu küçük köpek-insan kültürüne uygun olan ve olmayan şeylerin neler olduğuna dair keskin bir duyarlılığa sahip bir köpekti. İnsanlar inandırıcı hiçbir gerekçe olmadan dövülürken oturup izlemek işinin bir parçası değildi; bu, yerinde bir davranış değildi, o kadar! Fritz’i harekete geçiren şeyin şefkat veya kurtarma ya da koruma duygusu olduğunu söyleyerek bu hikâyeyi yorumlamak tamamen yanlış olmasa da, yeterince doğru da olmayacaktır. Basitçe söylemek gerekirse, işinin bilincindeydi, geniş anlamıyla kendine ait bir “hukuku” vardı ve kendi dünyasında asayışı sağlamaya çalışıyordu.²¹

YALNIZLIK: KÖPEKLERDE KEDER

Eminim, durmadan tekrarlanan şu tuhaf olayı tek yaşayan ben değilimdir.' Üç köpeğimle yolda yürüyorum. Ben ortadayım. Sima ve Rani önümde, Saşa arkamda. Saşa'ya bakmak için arkamı dönüyorum. Orada değil. Solumda bir avluya doğru giden bir patika görüyorum, tam da bir kedinin oturacağı türden bir patika. Saşa'ya sesleniyorum. Bir kez daha. Saşa yok. Endişelenmeye başlıyorum, çünkü ona seslendiğimde genelde yanıma gelir. Şimdiye dek ne kadar uzaklaşmış olabilir? Zihnime korkunç düşünceler üşüşüyor. Bir arabanın altında kalmış; yönünü şaşırılmış ve geri dönüş yolunu bulamıyor. Endişelerim gitgide artıyor. Çıldırılmış gibi bağıyorum, "Saşa! SAŞA! SAŞA!" Birden bana büyük bir şaşkınlıkla bakan üç çift göz fark ediyorum. Sima, Rani ve Saşa, adeta "Kime sesleniyorsun, Tanrı aşkına? Hepimiz buradayız" der gibi hayretle gözlerini dikmiş bana bakıyorlar. Gerçekten de oradalar.

Merak ettiğim, Saşa tüm bu süre boyunca yanımdaydı da ben onun olmadığı yanılgısına mı kapıldım, yoksa gerçekten, ortadan kaybolup sonra bana fark ettirmeden sessizce yeniden mi ortaya çıktı? Köpeğin mucize eseri belirverdiği duygusuna kapılmıştım; sanki havada birdenbire somutlaşmıştı. Bu yalnız bir defa olsa kolayca boşverirdim, ama haftada en az bir kez gerçekleşiyor. Sesleniyorum, sesleniyorum, sonra da seslendiğim köpeği gözlerini dikmiş dikkatle yüzüme bakarken görüyorum. Üçü de sanki benim gerçeklik duygumu kaybetmemden korkar gibi, biraz endişeli görünüyorlar. Bu, huzursuz edici, hatta utanç verici bir deneyim. Artık etrafıma iyice bakıp, dahası bazen ikinci bir tanığa danışmadan seslenemeyi öğrendim:

"Rani ortalıkta yok, öyle değil mi? Sen de göremiyorsun? Tamam, o halde, şimdi ona sesleneceğim."

Derken, *voilà* [işte], Rani beliriverir, sinsî şey! Aynı şeyi daha iri bir köpek olan Saşa ve daha minik olan Sima'yla da yaşadım. Sima küçük olduğundan ve rengi kolaylıkla yerin rengiyle karıştığından, onu görmeyiş-

mi anlayabilirim, ama insanın kocaman bir Alman çoban köpeğini gözden kaırması pek mümkün değil.

Bir gün, çocukluğuma dair hatırladığım bir anı, bu konuda aydınlanmama yardımcı oldu. Küçük bir çocukken, *cocker spaniel* köpeğim Taffy her gece benim yatağımda uyurdu. Pek çok çocuk gibi ben de tuhaf seslerden, özellikle de sakın bir gecede sessizliği bozan seslerden korkardım. Çok geçmeden, böyle durumlarda Taffy'ye bakmayı öğrendim, çünkü eğer kıpırtısız ve sakın duruyorsa, o zaman gürültünün hayal olduğunu anlıyordum. Taffy aniden başını kaldırıp kulak kesilmişse, bu kez endişelenebilirdim, çünkü o zaman, sesi yalnız benim değil Taffy'nin de duyduğunu biliyordum.

Benim şimdi karşı karşıya olduğum bulmacanın çözümü artık beliydi. Yapmam gereken tek şey, biri kaybolduğunda diğer iki köpeğe bakmaktı. Küçük sürümüz tamam olmadığında, üyelerden birinin yokluğunda, diğer ikisinin endişeli göründüğüne dikkat etmiştim. (Köpeklerin yüz ifadeleri arasında en keskin olanlardan biri de endişedir; bazı köpeklerde bu ifade yüzlerine kazınmış gibidir.) Örneğin, geçen hafta Saşa'nın da diğer ikisiyle birlikte Toyota Camry arabamın arka koltuğunda olduğunu sanıyordum. Ancak arabayla uzaklaşmaya başladığımızda, köpekler bir ağızdan bağırmaya başladılar. Arkamı döndüğümde, Sima ve Rani gözlerini pencereden dışarı dikmiş, geride uzaklaşmakta olan arabayı seyreden talihsiz Saşa'ya bakıyorlardı. Saşa son anda arka koltuğa atlamamıştı ve diğerleri arkadaşları olmadan gitmeme izin vermeyeceklerdi.

Köpekler endişeli ve alıngan olabilir, birtakım fobiler geliştirebilir ve panik atak yaşayabilir; ancak fiziksel sağlıklarından aşırını endişe duymaları ya da kişisel yetersizliklerinden dolayı birer zorbaya dönüşmeleri pek olası değildir. Sanırım hiçbir köpek, dünyanın yok oluşuna dair nihilist kuruntulara kapılmamıştır. Köpeklerin halüsinasyon görüp görmedikleri kesin olarak bilinmiyor. Alaska'daki İditarodlara veterinerlik yapan Dr. Charles Berger, bana kızakçı insanların, günlerce uykusuz kaldıktan sonra gördükleri halüsinasyonlardan söz etti. Kızakları çeken köpekler uykuları gelince uyurlar. Bu yüzden muhtemelen aynı ölçüde bir bitkinlik yaşamıyorlar. Dr. Berger'e sordum: Peki, yaşasalardı halüsinasyon görebilirler

miydi? “Keşke bunu onlara sorabilseydik” diye yanıtladı. Kısacası, bunu bilmek çok zor. Köpekler zaman zaman hayali düşmanlarını (veya arkadaşlarını) kovalarlar, ancak bunun bilinçli bir oyun mu yoksa gerçek bir halüsinasyon mu olduğu belirsizdir.

Halüsinasyonlar gibi algısal rahatsızlıklar, daha ciddi bir duygusal krizin –depresyonun– belirtileri midir? İnsandaki depresyonla ilgili ciltler dolusu bilgi kütüphaneleri doldurmaktadır ve hastalığın kökeni ve tedavisine ilişkin de neredeyse bir o kadar teori mevcuttur. Genellikle, keder (yaygın bir durum) ile depresyon (hastalık) birbirinden ayrı tutulur. Psikiyatristler kederin olup biten bir şeylere karşı bir tepki olduğu “tepkisel” depresyonla, (biyolojik kaynaklı görüldüğü için) daha kötü sayılan melankoliyi birbirinden ayırmaya çalışır. Eğer sevgiliniz bir hafta önce sizi terk ettiği için kederliyseniz, bu tedavi gerektiren bir durum değildir, ancak sizi beş yıl önce terk etmiş olan sevgiliniz için hâlâ kederliyseniz, bu hastalık olarak kabul edilir. Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından yayımlanan psikiyatri terminolojisi el kitabında, majör depresyon vakasıyla ilişkili aşağıdaki belirtilere yer verilmiş: “İştah bozukluğu, kilo kaybı ya da artışı, uyku bozuklukları, reflekslerin hızlanması ya da yavaşlaması, enerjinin azalması, değersizlik duygusu veya aşırı ya da yersiz suçluluk duyguları, düşünme ve konsantrasyon güçlüğü ve tekrarlanan ölüm düşüncesi veya intihar hayalleri veya girişimleri.”² Depresyonun yan belirtileri arasında kolayca ağlama, endişe, alınganlık, derin düşüncelere dalma veya bir düşünceye takılma, fiziksel sağlığa yönelik aşırı ilgi, panik ataklar ve fobiler yer alıyor. Kuruntular (kişinin, ahlaka aykırı davranması veya bazı kişisel zayıflıkları nedeniyle hor görüldüğünü düşünmesi) ve halüsinasyonlar görülebiliyor; dünyanın yok olacağına veya yoksulluğa dair nihilist kaygılar da saptanabiliyor.³

İnsanların depresyon yaşadıkları, genel kabul gören bir olguyken, bir köpeğin depresif olabileceği, hatta genetik olarak depresyona yatkın olabileceği fikrinin aynı ölçüde kabul gördüğü söylenemez. İnsan depresyonunun belli başlı ana ve yan belirtilerinden bazıları köpeklerde de görülebilmektedir. Üzgün bir köpek yemek yemez, kilo kaybeder, uykusuzluk çeker, yürüyüşü yavaşlar ve enerjisi azalır. Köpeğin değersizlik duyguları his-

settiğini savunmak epey cesur bir antropomorfist olmayı gerektirse de (*Blodhoundlar* gibi bazı köpekler fiziksel özelliklerinden dolayı onları ümitsiz, melankolik görünürlere), köpek bakan pek çok kişi köpeklerinin aşırı suçluluk duygusu yaşadığına inandıklarını söylüyorlar. Tekrarlanan ölüm düşüncesine gelince, bunu düşünüp düşünmediklerini bilmek neredeyse olanaksız. Köpeklerin ölümü tanıdıklarına eminim: *The Animal's Voice*'taki⁴ yakın döneme ait bir fotoğraf, bir köpeğin uyutulmasını [ötenazi] izleyen çok sayıda köpeği gösteriyordu. Her biri kendi ölümlerini beklemekteydiler. Hayvanların başlarına gelecek olanın farkında olmadıklarını söylemek güç ve eğer bunun bilincindeyseler, bundan dolayı hiçbir şey hissetmemeleri olanaksız. Köpekleri uyutulan insanlar, köpeklerinin başlarına gelecekleri bildiklerine ve durumu dayanılmaz hale getiren bir tavırla, kendilerini bağışlamış gibi davrandıklarına yemin ediyorlar. Neyse ki köpekler 10-15 yıllık yaşam sürelerine bütün bir ömrü sığdırabilecek kadar yoğun bir yaşam sürüyorlar.

Köpekte depresyon, yeri kolay doldurulamayacak bir sevginin yitilmesinin yarattığı üzüntüdür. Bir köpeğin kederinden ölmesi bence olasıdır. Köpekler, kedere yenilmeseler de, yıllarca yas tuttuklarına tanık olabilirsiniz. Yaşlı Jock diye tanınan bir İskoç çobanın *Skye teriyer* cinsi köpeğinin sergilediği olağanüstü bağlılık örneği meşhurdur. 1858 yılında, Jock (pösteği tüylü köpeği dışında neredeyse kimsenin katılmadığı bir cenazeye) gömüldükten bir gün sonra, [köpeği] Bobby, Edinburgh'daki Greyfriars Manastırı'nın mezarlığında uyurken bulunmuş ve 14 yıl boyunca her gece orada uyumaya devam etmiş. Greyfriars mezarlığı yakınındaki bir sokağın köşesinde, üstünde nöbet tutan bir köpeğin heykeli bulunan taş bir çeşme yer alıyor ve üzerinde şöyle yazıyor: "Greyfriars Bobby'nin sevgi ve sadakati anısına ithaf edilmiştir. Bu sadık köpek 1858'de, Greyfriars mezarlığına kadar efendisinin cenazesinin peşinden geldi ve 1872'de ölünceye kadar da buralardan ayrılmadı."⁵ Roger Caras, *A Dog Is Listening* [Bir Köpek Dinliyor] adlı kitabında Bobby'nin hikâyesine şunları eklemiştir: "İsimleri kayıtlara geçen ve uydurma değil gerçek insanlar oldukları bilinen dostları, ona yiyecek ve su getirmişler; Bobby ise, yaz kış hep orada kalmış; Belki efendisini bekliyor, belki de onun mezarında nöbet tutuyormuş."⁶

Üzüntüden intihar ettiği sanılan köpeklerle ilgili kayıtlara geçmiş vakalar vardır ve bunlardan bazıları yürek parçalayıcıdır: “6 yaşındaki Lee Scott Campbell, kovboy kostümünün bir havai fişekle ateş alması üzerine vücudunda oluşan ciddi yanıklar nedeniyle hastaneye kaldırıldıktan sonra, Lee’nin köpeği Woodsie yemek yemeyi bıraktı. Lee, on bir kan ve plazma naklinden sonra hayatını kaybetti. Ondan iki saat sonra da, Woodsie, Campbell’ların evinde öldü.”⁷

Bir süre önce, New Yorklu biri, bana yazdığı mektupta, disk kayması sonucu total kalan *Samoyed* cinsi köpeğini anlatmıştı. “Durumu iyiye gittiği halde, ‘ruhsal zatürre’den öldü; ciğerleri iyice dolana kadar nefes alıp verişini yavaşlattı. Doktor bize, banliyölerde, yaralı pek çok köpeğin, sahiplerine yük olmamak için koruluklara gidip oralarda öldüklerini anlattı.”⁸ Dr. Robert Kirk bu yoruma karşı çıkıyor. Ona göre, köpek akıl yürütmekten ziyade, yalnızca yalnız kalma isteğiyle hareket ediyor. Çoğu köpeğin, ölümü yaklaştığında bir başına kalacağı bir yer bulmaya çalıştığı doğrudur. James Thurber bu durumu şu dokunaklı sözlerle anlatıyor: “Bir köpek için ölüm, kaçınılmaz nihai yükümlülük; onu dehşet verici bir sona götüren, ama izini sürmekten kendini alamayacağı son kokudur. Ancak, onunla tek başına yüzleşmek ister: Ormanlara, yaprakların arasına girerek... Son yalnızlığa (ki onun başka hiç kimseyle paylaşamayacağını anlayacak kadar bilgedir) insanın duygusal ayartmaları olmaksızın göğüs gererek.”⁹

91 yaşındaki Al Graber’ın bana anlattığına göre, 1980’de karısı Helen’le birlikte Escodido’dan Kuzey Kaliforniya’daki Napa Vadisi’nde bulunan Kaliforniya Gaziler Evi’ne taşınmaları gerektiğinde, sekiz yaşındaki minyatür kaniş cinsi köpeklerini yanlarında getiremeyeceklerini söylemişler. “Ondan ayrılmamız gerekiyordu. Nasıl olduysa, bunu hissetti. Tuhaf davranmaya başladı. Veterinere götürdüğümüzde, adam onun son derece sağlıklı olduğunu söyledi. Evden ayrılma vakti geldiğinde, koşarak evin etrafında dönmeye başladı. Gitgide hızlandı, hızlandı ve sonra benim yanıma gelip yere uzanarak oracıkta öldü. İntihar ettiğine eminim.”¹⁰

Veronique Richard bana, beş yaşındaki *Breton spanyel* cinsi dişi köpeği Lady’ye olanları anlattı. 1978’de, ailecek Korsika, Calvia’da bir plajday-

mışlar. Lady, her zamanki zindeliğiyle yüzüyor, bir şeyler kapıp getiriyor, kumsalda oradan oraya koşturuyormuş. Veronique'in babası, kızı ve köpeği kendisini izlerken denizde yüzmekteymiş. Birden gözden kaybolmuş. Veronique ve Lady koşarak denize girmişler. Baba denizden çıkarılıp helikopterle en yakın hastaneye kaldırılmış ve dört gün boyunca komada kalmış. Bu sırada Lady de yemek yemiyor, su içmiyor, kendisi de komaya girmiş gibi davranıyormuş. Hastaneden arayıp babanın öldüğü haberini vermeleri üzerine, aile cesedi ve köpeği almak için hastaneye giderken, aynı gün köpek de ölmüş."

Bana anlatılan bir başka hikâyeye göre, bir teriyer yeni bir aileye verildiği için öyle mutsuz olmuş ki, işlek trafikte bir caddenin tam ortasına uzanmış ve bir araba tarafından ezilmiş. Olayı görenlerin hepsi, köpeğin ne yaptığının farkında olduğunu ve hareketinin kasıtlı olduğunu düşünüyormuş.¹²

Kuşkusuz, bu anlatılanlarda öznel yorumların da belli bir etkisi vardır. Sevgi ve matem yalnızca köpeğin sahibine duyduğu duygular değildir; köpek sahibi de köpeğe karşı aynı şeyleri hisseder. Yi-Fu Tuan, yalnız yazar T. H. White ve onun kızıl seter cinsi köpeği Brownie arasında geçen, White'ın başlangıçta soğuk yaklaştığı, dokunaklı romantik ilişkinin hikâyesini aktarır. White, önceleri köpeğini nasıl bir "iskemle" ya da bir "şemsiye" gibi, yalnızca bir "köpek" olarak gördüğünü anımsıyordu.

"Seterler çok güzel görünürler. Güzel bir otomobilim vardı ve ara sıra başıma güzel bir melon şapka giyerdim. Köpeğin bende bu şapka kadar hoş görüneceğini düşünmüştüm."

Bu kayıtsız takdir duygusu sonraları derinleşerek aşka dönüştü. Değişim, Brownie'nin ölümcül bir hastalığa yakalanması ve White'ın setere hastabakıcılık ederek onu sağlığına kavuşturmasıyla başladı. 11 yıllık dostluktan sonra köpek sonunda öldüğünde, White, David Garnett'a şöyle yazmıştı: "Bir hafta boyunca mezarın olduğu yerde konakladım; böylelikle günde iki defa gidip 'Uslu kızım, uyu kızım, uyu Brownie' diyordum ona. Bu sözleri anlardı... Daha sonra istemeyerek Dublin'e gittim ve dokuz gün mümkün mertebe sarhoş gezdim; sonunda geri döndüğümde kendimi bir ceset kadar bitkin hissediyordum."¹³

Bir köpek, sevgisi insan ya da bir başka köpek dostu tarafından stırekli geri çevrildiğinde reddedilmiş olmaktan dolayı acı duyar ve kalbinin kırıldığını belli şekillerde dışavurur. Öte yandan, bu tür durumlar, muhtemelen köpeklerdeki kederin esas nedeni olan yakın bir dostun ölümüyle ilgili vakalardan daha nadir görülür.

Köpek başka ne gibi durumlarda kederlenir? Yalnızlık köpekleri keder verir. Terk edilmenin mutlak olduğu durumlarda köpeğin üzüntü sınırını aşip depresyona girmesi mümkündür. Ancak terk etmek yalnızca insanların köpekleri, kimi zaman büyük bir zalimlikle yaptıkları bir şeydir. Maine, Bar Harbour'daki Jackson Laboratuvarı personeline bilim adamı John L. Fuller, 1960'larda "Mahrum Bırakma Deneyi ve Sonraki Davranışlar"¹⁴ başlıklı bir makalede, yürüttüğü deneyler hakkında bilgi vermiş:

Deneylerimizin hepsinde, temel bir izolasyon işlemi uyguladık. Yavru köpekler özel bakım olmaksızın kendi başlarına hayatta kalmaya başladıkları dönem olan 21 günlükten annelerinden ayrılır. Herhangi bir insanla fiziki ya da görsel bir temas olmaksızın kendilerine yemek ve su verilebilen ve dışkılarının temizlenebildiği 60 santimetrelik kare kafeslere konurlar. Kafeslerde tek bir yöne açılan bir pencere vardır; burası sürekli loş bir ışıkla aydınlatılır ve bir havalandırma sistemi çalıştırılarak dışardan gelen seslerin girmesi bir ölçüde engellenir.¹⁵

Deneyin amacı köpeklerin başka köpekler olmadan sağlıklı bir biçimde gelişemediklerini "kanıtlamak."

Bir köpek böyle dehşet verici koşullarda büyütülmüşse eğer, böyle bir durumda mutsuzluktan ziyade bir depresyonun varlığından söz etmek daha doğru olabilir; ancak, bu koşulların suni bir biçimde yaratıldığını da akıldan çıkarmamak gerekir. Denek yavru köpekler, onları izleyen herhangi birine son derece tuhaf görünecek, doğa koşullarında rastlanması beklenmeyecek davranışlar sergilemişlerdir. Ancak, ister insan ister hayvan olsun, bu koşullarda büyütülen herhangi bir canlının, daha

önce adı geçen, psikiyatristlerin Incil'i sayılabilecek *Diagnostic and Statistical Manual* adlı kitapta sıralanan klasik psikiyatrik depresyon belirtilerini göstermesi şaşırtıcı değildir. John Paul Scott'ın köpeklerin ayrılık karşısında gösterdikleri duygusal tepkilerle ilgili bir makalesinde belirttiği gibi: "İnsanlarda, yalnız bırakılmış bir köpeğin yaşadığı düzeyde bir değişime karşılık gelebilecek hiç bir örnek bulamazsınız. Belki biri hariç: Gidip kendilerinininkine tamamen yabancı bir kültür içinde yaşayan antropologların tanımını yapmış olduğu kültür şoku."⁶

Bu deneylerin yapıış nedenlerinden biri de, bir köpeğin bir daha asla normal sayılamayacak duruma gelmesine neden olan tecrit süresinin kesin sınırlarını belirlemektir. Köpek davranışları hakkındaki en ünlü kitaplardan biri olan Scott ve Fuller'ın *Genetics and the Social Behavior*'ının ana konusu da budur. Bu kitapta, kritik dönem 3,5 hafta ile 12 hafta arası olarak belirlenmiştir. Yani "tüm yavru köpekler yaklaşık üç haftalık oldukları andan itibaren, insanlara ve mekânlara sıkı bağılılıklar geliştirebilmektedirler"⁷ ve bir insanla hiçbir temas kurmadan geçen 12 haftadan sonra, yavru köpek bir daha hiçbir zaman tam olarak sosyalleşemez, insan temasından kaçınır ve eğitime yanıt vermez. Köpek uzmanı Michael Fox'un belirttiği gibi: "Böylelikle evcil bir türde bile, (beyin merkezlerinin ilişkiye geçtiği ve duygusal tepkilerin gelişmekte olduğu) oluşum evresinde insan temasından mahrum kalmak türün sosyal gelişim potansiyelini büyük ölçüde sınırlamaktadır."⁸

Köpekte suni bir depresyon yaratma amaçlı bir başka "klasik" deney, "öğrenilmiş çaresizlik" modeliyle ünlü, Pennsylvania Üniversitesi'nden Dr. Martin E. P. Seligman tarafından yapılmıştır. 1967'de Seligman, köpekleri çelik ızgara bir zeminden öyle yoğun ve sürekli bir biçimde elektrik şoklarına maruz bıraktı ki, köpekler kurtulma çabalarından vazgeçip "teslim oldular." 1978'de *Journal of Abnormal Psychology*'nin bir sayısı, bir depresyon modeli olarak "öğrenilmiş çaresizlik" konusuna ayrıldı. Bu görüşe göre, çaresizlik hissi içsel bir durum olmayıp kişinin deneyimler sonunda hiçbir çabanın acıyı dindirmeyeceğine ikna olarak öğrendiği bir şeydir. İlk olarak Seligman'ın köpeklere kaçamayacakları elektrik şokları vererek gerçekleştirdiği bu deneyden sonra, pek çok araş-

tırmacı, hayvanları, vazgeçene dek (ya da davranış bilimcilerin deyimiyle “çaresizliği öğrenene” kadar) yüzmeye zorlamak da dahil, kendi özğünü “öğrenilmiş çaresizlik” modelini geliştirdi.¹⁹ C. P. Richter, Seligman’ı çok etkileyen “çarpıcı bulgularına” kaynaklık eden deneylerinde, yabancı fareleri, onlar karşı koymayı bırakana kadar avucunda kısırdıktan sonra kaçabilecekleri hiçbir yer olmayan su dolu bir kaba bıraktığında otuz dakika içinde boğulduklarını gözlemledi. Kısıtırılmamış olan fareler boğulmadan önce 60 saat yüzerek mücadele ettiler.²⁰ Seligman kaçınılmaz şok deneyinden sonra bile çaresiz hale gelmeyen köpeklerin, laboratuvara gelmeden önceki geçmişlerinde kontrol edebildikleri bir travma yaşamış olmaları gerektiği hipotezini ortaya attı. Bunun doğruluğunu anlayabilmek için de, laboratuvar kafeslerinde köpek yavrularını, diğer insanlar ya da köpeklerle hemen hiçbir temas kurdurmadan tek başlarına büyüttü; bu köpekler yalnızca iki şok seansından sonra çaresiz duruma geldiler. Seligman tecritle büyüyen köpeklerin şoktan kaçmakta zorlandıklarına dikkat çekti.²¹ Doğrusu, bu yöntemlerle köpeğin normal doğasının kalıcı bir biçimde değiştirilebileceğini anlamamız bilimsel kanıtlar gerektirmediği gibi, bunlar, (dövülen kadınlar örneğindeki gibi) kurbanla konuşulsa yaşanmayacak olan öğrenilmiş çaresizlik deneyimine sahip insanlar hakkında da, bize kayda değer bir şey öğretmiyor.²²

Psikiyatrist Dallas Pratt’ın yazdığı gibi “Kuşkusuz, bu deneyler insanlardaki endişe ve depresyon durumlarının çapraşık yönlerinin çözümlenebilmesine ya çok az katkı sağlıyor ya da bunda hiçbir etkileri yok. Aslına bakarsanız, bu işkenceye uğramış ve korkmuş köpekler, askerlerdeki ‘mermi şoku sendromu’na* benzer bir travmatik reaksiyondan mustarip görünüyorlar.”²³

Depresyona girmiş köpeklerle nerelerde rastlanır? Eğlence olsun diye yapılan tavşan kovalama oyununun meşum bir gerilim, hatta ölüm atmosferine büründüğü köpek yarışlarında (sürekli olarak yarışı kaybeden tazılar öldürülürler); fiziki koşulların iğrenç olduğu, çoğu ABD’nin ortabatısında bulunan ve yavru köpek değirmenleri olarak bilinen köpek üretim

* Savaşın etkisiyle oluşan psikonörotik bozukluk –ç.n.

çiftliklerinde;²⁴ köpeklerin başıboş sürüler oluşturdıkları ve yalnız dolaşanların bu sürülere kabul edilmedikleri bölgelerde ve bir de tabii ki deney laboratuvarlarında. Köpeklerin laboratuvarlarda denek olarak kullanımı konusunda biraz olsun bilgisi olan bir insan, bu hayvanların depresyona girdiklerinden şüphe duymayacaktır. Depresyon suni olarak oluşturulmuş olabilir, ancak koşullar gerçektir.

Ve sorunun boyutları çok büyük. Dr. Robert Sharpe, “araştırma, deney, test ve eğitim” için kullanılan (bazı) hayvanlara ilişkin istatistikler tutan Tarım Bakanlığı’nın verdiği rakamlara göre, her yıl yüz binlerce köpeğin kullanıldığına dikkat çekiyor. Biyomedikal endüstri fonlarınca desteklenen bir lobi grubu olan Ulusal Biyomedikal Araştırma Derneği’nin 1994 tarihli bir araştırması, bu tür çalışmalarda kullanılan köpek ve kedilerin sayısının, bakanlığın verdiği rakamların üç katından fazla olduğunu gösteriyor.

Deneylerde kullanılan köpekleri görmek ve deneyleri yapan bilim adamlarına evlerinde köpekleri olup olmadığını, böylesine duyarlı hayvanlar üzerinde bu deneyleri yapmaya nasıl dayanabildiklerini sormak istedim. Berkeley’deki Kaliforniya Üniversitesi Hayvan Araştırmaları Tesisi’ni aradım ve bana Lawrence Laboratuvarı’nda *beagle* cinsi köpeklerle bir deney yürütüldüğü söylendi.²⁵ Laboratuvarında çalışan dört ayrı kişiye beş mesaj bıraktığım halde hiçbirini beni aramadı. Bu tür bir işle uğraşan insanların bunu gizli saklı yapmaları beni şaşırtmıyor. Hayvan laboratuvarlarındaki araştırmacıların, halkı işleri konusunda bilgilendirmeye neden isteksiz olduklarını anlamak için, bütün endüstrisinde yapılan, köpeklerin saatlerce zehirli dumanı solumaya zorlandıkları deneylere bakmak yeter de artar bile.²⁶

İvan Pavlov köpeklere eziyet ettiği ve onlarda suni bir delilik hali yarattığı için Nobel Ödülü aldı. Köpeklere ne yaptığının farkında değildi ve acı hissettikleri için onları suçluyordu. Başına neler geldiğini anlayacak kadar zeki bir dişi köpeği anlattığı şu paragrafa bakalım:

Deney odalarına giden koridorda deneycinin arkasında usulca yürürken, kuyruğu daima bacaklarının arasındadır. Bazıları sürekli

onunla dostluk kurmaya çalışan ve onu okşayan görevlilerden biriy-
le karşılaştığında, daima hızla ellerinden kurtulup geri çekilir ve y-
re çömelir. Efendisi biraz hızlı bir hareket yaptığında ya da sesi azı-
cık yüksek çıktığında da aynı tepkileri verir ve hepimize karşı, san-
ki bizler ona sürekli ve çok ağır acılar çektiren, onun en büyük düş-
manlarıymışız gibi davranır.²⁷

Pavlov'un Leningrad'daki takipçisi I. T. Kourtsine, şöyle yazıyor:
“*Parmi les 350 chiens soumis aux expériences dans nos laboratoires au cours de
ces dernières années, sur 5 seulement nous n'avons pu réussir à provoquer expé-
rimentalement une névrose.*” (Son on yılda laboratuvarlarımızda deneye tabi
tutulan 350 köpekten yalnızca 5'inde, deneyle nevroz oluşturmaya başara-
madık.)²⁸ Yine Leningradlı meslektaş V. K. Fedorov, daima “örnek denek”
olarak ziyaretçilere gösterilen laboratuvardaki en dost canlısı köpeğin deh-
şet verici hikâyesini anlatıyor. Bir gün bu sevecen köpek çok acı verici bir
deneye tabi tutularak, bedenine damardan yüksek dozda kafur enjekte edil-
di ve maddenin etkisiyle çok şiddetli kasılmalar meydana geldi. O günden
sonra, köpek, Fedorov'un tabiriyle “*une grande pusillanimité*” (tam bir öd-
lek) oldu: Odaya girmemek için bacaklarını kapının menteşelerine yaslıyor-
du. “Onu odaya sokabilmemiz için olağanüstü çaba harcamamız gerekiyor-
du.” Fedorov'un şaşkınlıkla ifade ettiğine göre köpek tamamen değişmişti
ve “çok tuhaf davranıyor,” nesneleri büyük bir şüpheyle sallayıp kokluyor,
yemek yemeyi reddediyordu. Köpek paranoyak şizofren olmuştu!²⁹ İnsan-
lar da işkenceye aynı tepkiyi göstermez mi?

Büyük köpeklerin bedenleri üzerinde biyokimyasalların kullanı-
mında öncü olan Claude Bernard'ın (1813-78) çağdaşlarından biri, onu
laboratuvarı olan dar ve rutubetli koridorda “hayvan masasının önünde
durmuş, başında melon şapkası, uzun kır saçları omuzlarına dökülmüş,
boynunda bir fular, parmakları, acıyla inleyen iri bir köpeğin karın boş-
luğunda” diye tasvir etmiş.³⁰ Bernard'ın karısı bu deneylerin acımasızlı-
ğı karşısında öyle dehşete düşmüş ki, onu vazgeçirmeye çalışmış. Sonun-
da, ondan boşanarak, bu deneylere karşı mücadele eden derneklere bol-
ca para yardımı yapmış.

Bir köpeğin nedensiz yere depresyona gireceğine inanmıyorum. Bazı bilim adamları, köpek depresyonunun biyolojik temelli olduğuna –köpeğin genlerinde olan bir şey– inansalar da, ben bunun daima bir nedeni olduğuna ve bunun da öyle zor anlaşılır olmadığına eminim. Bu nedenler arasında yalnız bırakılmak, oyun arkadaşının olmaması, yavru bir köpekten benzer bir yoksunluk yaşamak, yeterince etkileşim içinde olmamak ve çok sevdiği birini kaybetmek yer alır. Bir köpek için yalnızlıktan daha üzücü bir şey olamaz. Köpek yalnız kalmaya zorlandığında mutsuz olur. Bu mutsuzluğun tedavisi mümkündür; çare arkadaşlık, sevgi ve ilgidir. En kolay ve ucuz tedavi Prozac ya da başka tehlikeli psikiyatrik ilaçlar değil, kirlarda yapılacak düzenli yürüyüşlerdir.

Bugünlerde hasta bakımevlerinde, huzurevlerinde, psikiyatri hastanelerinde ve bireysel terapilerde, hastaların, yaşlıların ve çocukların onlarla iletişim kurarak yalnızlık ve depresyondan kurtarılmasını sağlamak için köpeklerden yararlanılıyor. Eski eşimin annesini ziyaret için Kaliforniya Oakland'daki Yahudi Ebeveynler Evi'ne gittiğimde, kimi zaman köpeklerimi de yanımda götürürüm. Kendi kendilerine yemek yiyemeyen ya da tekerlekli sandalye kullanmayı bırakmış, en ağır durumdakilerin bulunduğu arka bölüme giderim. Bu ziyaretlerimden birinde, sürekli olarak “Anahtarımı kaybettim. Anahtarımı istiyorum” diye tekrarlayan, aşırı bunamadan mustarip çok yaşlı bir kadın vardı. Rani'yi gördü ve bir şeyler mırıldandı. Biraz daha yaklaşıncı, Eskenazice “Ne güzel minik bir dişi” anlamında şöyle dediğini işittim: “Ay, *vos far a sheyn meycl.*” Köpek, kadının zihin bulanıklığını delerek, burada dişi bir köpek olduğu ve sevimli olduğuna dair bir bilgiyi dillendirmesini sağlamıştı. Yine “bunamış” olan yaşlı bir adam yalnızca ellerini çırpıp duruyordu. Saşa'yı gördüğünde, sanki her gün yaptığı bir iş gibi tam bir doğallıkla, hemen uzanıp başını okşadı. Bu şekilde terapi amaçlı kullanılan köpekler sık sık şaşırtıcı sonuçlar vermekte ve insanı bunama kavramını yeniden düşünmeye itmektedirler.

Köpeklerde acı çeken insanlarla duygudaşlık kurma yetisi gelişkindir. Flapper, Ohio Dayton'daki darülacezenin koridorlarını arşınlayarak ölümcül hastalıkların son evresindeki insanları ziyaret eden bir terapi kö-

peği. Bakıcısı Deborah Jay, *Dayton Daily News* muhabirine anlatıyor: "Kanserli, aynı zamanda da Alzheimer teşhisi konmuş bir adam hatırlıyorum. Odasında sessizce otururdu. Flapper, onun yatağı yanındaki iskemleye çıktığında ise, adam değişirdi. Konuşmaya başlar, durmadan aynı şeyleri söylerdi, 'Ne güzel bir köpek, güzel köpek.' Flapper'la konuştuğu süre boyunca onun yüzünü okşar, kulaklarını çekıştırir ve Flapper onun bunları yapmasına izin verirdi."''

Böyle insanların depresyonlarının binbir gerekçesi vardır; ama bu sağlıklı, mutlu hayvanları görmek, en azından bir an için morallerini düzeltir. Sanırım bu işi yapmak köpeklerle de iyi geliyor. O kasvetli yaşamlara bir ölçüde haz kattıklarını biliyorlar sanki.

KÖPEK GİBİ DÜŞÜNMEK

Dünyayı bir başka insanın algıladığı gibi algılamak, bırakın farklı bir ulustan olanları ve farklı bir dil konuşanları, o kişi kendinize çok benzer biri olsa bile zordur. Romanları biraz da bu yüzden okuruz: Romanlar, kişisel katılıma fazla gerek bırakmadan, başkalarının iç dünyalarını paylaşılabilmemizi sağlarlar. Kendimizi başka türden bir canlının iç dünyasında hayal etmemiz ise olanaksız görünür.¹ Yine de, eğer herhangi bir hayvanın iç dünyasına girebilmek mümkün olabilseydi, gerek bizim gibi sosyal bir canlı olması, gerekse vaktimizin büyük bölümünü bir arada geçirdiğimiz için yaşadığı çevreyle ilgili deneyimlerini gözlemleme şansı bulmamızdan dolayı, bu hayvan köpek olurdu. Kimi zaman köpeğin “dili” bizimkiyle neredeyse tıpatıp aynı görünür.

İnsanın gülümsemesi ve köpeğin kuyruk sallayışı birbirine benzer iletişim biçimleridir. Ancak, Stanley Coren’in *The Intelligence of Dogs* [Köpek Zekâsı] adlı kitabını okuyuncaya kadar, köpeklerin yalnızca canlılara kuyruk salladıklarını fark etmemiştim.² Dr. Coren, köpeğin yalnızken, önünde hoşuna giden cansız bir şey duruyorsa buna kuyruk sallamayacağını savunuyor. Köpek bir kap yemeği yerken zevk duyabilir, ancak yanında bir canlı bulunmuyorsa, bunu yaparken kuyruk sallamayacaktır. Aynı görüş, *How to Talk to Your Animals* [Hayvanlarınızla Nasıl Konuşabilirsiniz] adlı kitapta, Jean Craighead George tarafından da dile getirilmiş: “Köpek yalnızca canlılara kuyruk sallar. Köpeklerde insan gülümsemesine karşılık gelen kuyruk sallama insanlara, diğer köpeklere, kedilere, sincaplara, hatta fare ve kelebeklere karşı yapılır; cansız şeylere değil. Köpek bir akşam yemeği, bir yatak, bir araba, bir değnek, hatta bir kemiğe kuyruk sallamaz.”³ Öte yandan, bu konuda bazı fikir ayrılıkları söz konusu. Köpek ve köpek familyası konusunda tanınmış uzmanlardan Marc Bekoff bu görüşün yanlış olduğunu söylüyor: Kendisi başka bir odadan seyrederken, köpeğinin, önünde duran mamaya kuyruk salladığını görmüş. Köpek izlendiğinin farkında mıydı? Büyük olasılıkla hayır. (Bu, okuyucuların kendi ken-

dilerine de yapabilecekleri kolay bir deney.) Berkeley'deki veteriner arkadaşım Dr. Feldman da Dr. Bekoff'la aynı görüşü paylaşıyor.

Dr. Coren'in görüşü doğru olsun ya da olmasın, kuyruk köpek için güçlü bir iletişim aracıdır. Köpeklerde kuyruk sallama ister canlılara, ister hareketsiz şeylere yapılıyor olsun, köpeklerin yakın duygusal temastan büyük zevk aldıkları gerçeğini değiştirmez. Bizi gördüklerinde kuyruk sallamalarının nedeni de budur. İnsanlar da, bu hareketin anlamını hemen her zaman anlar. Yabancılarla yaklaşıp kuyruk sallayan köpekleri görmüşsünüzdür; böyle durumlarda insanların hepsi değilse de pek çoğu, hemen köpekle neredeyse zorunlu bir muhabbete girer: "Ne tatlı şeysin sen, çok cici, çok sevimli... Şu güzelliğe bakın. Bir öpücük ver bakayım." Ve köpek denileni yapar.

Bazı insanlar, köpeklerle bu niteliği çok görerek onların bu davranışı "rastgele herkese gösterdiğini" söylerler. Köpeklerin, daha iyi tanıdıkları kişileri diğerlerine tercih etseler de, genellikle insanların çoğundan hoşlandıkları doğrudur. Sevgi konusunda cimri davrandıkları nadirdir; nitekim, Şaşa'nın bu konudaki cömertliği beni sık sık şaşkına düşürür. Yolda rastladığımız, ona en ufak bir ilgi gösteren hemen herkese (ve hatta ilgi göstermeyen pek çok kişiye), anlamlı gözlerinde aynı katıksız sevgi ifadesi, aynı yüz yalamalarla karşılık verir.

Köpek, sevgisini sık sık böyle cömertçe dağıttığından, bazı insanlar bunu reddederler; bazıları ise bunun içtenliğine inanmakta bile güçlük çekerler. Bu yüzden, bu insanlar, kedilerin bu konuda daha seçici oldukları düşüncesiyle ya da sevgiyi kölece bir bağımlılık olarak gördüklerinden, kendilerini "kedici insanlar" olarak adlandırırlar. Oysa küçük çocuklar da bir süre benzer bir tavır içindedirler; onlar da herkese bir koruyucu, bir dost, sevgilerini hak eden biri gibi davranırlar. Deneyimler onlar için daha eğitici olabilir, tıpkı bir köpeğin hayatını etkileyebildikleri gibi. Çocuğun deneyimlerinin bir yaşam boyu etkisini sürdürecektir bir travmaya dönüşmesi kolaydır; köpek için ise, bunun örnekleri görülmekle birlikte, tüm insanlara yönelik bir kırgınlığın oluşması daha zordur. Deneyimlerin en kötüsüne rağmen sevgisini canlı tutmak adeta köpeğin doğasında olan bir niteliktir.

Köpeğin kuyruk sallaması konusundan havlama konusuna yöneldiğimizde önemli bir farklılıkla karşılaşırız: Herkes, köpeklerin neden kuyruk salladıklarına dair bir fikre sahipken, köpeklerin neden havladıklarını kimse kesin olarak bilmiyor. Bu konuda pek çok varsayım bulunuyor: Bunun, bir dost ya da düşmanın yaklaştığına işaret eden bir alarm işlevi gördüğü; tıpkı diğer bölge belirleme davranışları gibi (örneğin işeme) alan sınırlandırmaya yaradığı ya da tamamen sosyal –“Buradayım”– bir işlevi olduğu gibi... *Smithsonian*'da yayımlanan “Köpekler Niçin Havlar” başlıklı çok ilginç bir makalede, biyolog Raymond Coppinger ve dilbilimci Mark Feinstein, havlamanın yeni koşullara uyum sağlamaya yönelik bir özellik olmadığını ve herhangi bir amaç taşımadığını öne sürüyorlar. Buradan, köpeklerin pratikte sırf hoşlarına gittiği için havladıkları sonucuna varıyorlar. Yabani köpeklerin çoğu (Avustralya'daki dingolar, Yeni Zelanda'nın *şarkıcı köpekleri* ve Asya'daki *parıya* köpekler gibi) havlayabildikleri halde bunu çok nadiren yaparlar. Aynı durum kurtlar için de geçerlidir. Makale yazarları, Minnesota'da soğuk bir gecede, sığır çobanlarına gözcülük eden bir köpeğin, yedi saat boyunca aralıksız havladığını duymuşlar. Ortalıkta kimse olmadığına göre, bu havlamaların ne gibi bir işlevi olabileceğini soruyorlar. Onlara göre, yavru köpeklerin yetişkin köpeklerden daha fazla havladığına bakılarak, havlamanın yavrulara özgü bir nitelik olduğu söylenebilir.⁴ Eğer bu varsayım doğru ise, havlamanın, bir ihtiyacın karşılanması için herhangi birine yapılan bir çağrı olduğu akla geliyor. Havlama bir iletişim çabası olarak çoğunlukla son derece başarılı sonuçlar veriyor.

Köpek besleyenlerin bildiği gibi, havlama son derece belirli istekleri ifade edebilir: tehdit sayılan bir şeyi yaklaştırmamak, evden ayrılmak, eve girmek, yürüyüşe gitmek. Köpeğin farklı ton, ritm ve yükseklikte çıkardığı havlama sesleriyle ifade etmeye çalıştığı kısa komutlar sonsuz bir dizi oluşturabilir gibi görünüyor. Havlama bizim tam olarak anlayamadığımız karmaşık bir dil olsa bile, başkalarının değilse de kendi köpeğimizin ne anlatmaya çalıştığını çoğu zaman genel hatlarıyla tahmin edebiliriz. Bilim adamları, kuş ötüşleri konusuna gösterdikleri ilgiyi havlama konusuna da göstererek, bu amaçla geliştirilmiş tüm incelikli ses cihazlarını kullanarak araştırmalar yapsalar, yanı başımızda yepyeni bir dil dünyası keşfedebilirdik.

John Paul Scott'un yaptığı bir deney bu görüşü destekler niteliktedir. Scot yavru köpeklerin bağıriş, hırlama, inleme ve havlama seslerini kaydederek bunları annelerine dinletmiş. "Eğer yavrular kaset dinletilmeden önce yuvadan çıkarılmışlarsa, anneler çok şiddetli tepkiler veriyor, yuvadan kaçmaya ve sesin geldiği yere doğru gitmeye çalışıyorlardı. Oysa kasetler annelere yavrularla birlikte oldukları sırada dinletildiğinde, yalnızca yavrulara söyle bir bakıp, bir daha seslere ilgi göstermiyorlardı." O halde, açıkça görüldüğü gibi, yavruların çıkardığı seslerin tek işlevi annenin ilgisini çekmektir.

Bir köpeğin havlaması ya da köpeğin daha önce hiç gitmemiş olduğu yerlerden geri dönerek evin yolunu bulmasını sağlayan "yuvaya dönme" içgüdüsü gibi basit konuları tam olarak anlayamayışımız, köpek dostlarımızın iç dünyasına ilişkin yorumlarımızda alçakgönüllülüğü elden bırakmamak gerektiğini gösteriyor. Henüz bilemediğimiz öyle çok şey var ki! Köpekler pekâlâ bizlerin hiç tanımadığı duylara ve yetilere sahip olabilirler. 16. yüzyılda, Michael de Montaigne şöyle yazmış: "Kimisi görme, kimisi duyma yetisinden yoksun, ama son derece kusursuz ve eksiksiz hayatlar süren bazı hayvanlar görüyorum: Bizlerin de bir, iki, üç ya da daha fazla duyudan yoksun olup olmadığımızı kim bilebilir?"⁶

Köpeklerdeki "yuvaya dönme" içgüdüsü konusunu, Cornell Veterinerlik Eğitimi Hastanesi'nden mezun çok sayıda veterinerin sevgiyle anıdıkları hocaları Dr. Robert Kirk ile konuştum. Kendisi, uzak mesafelerin söz konusu olduğu hikâyelere şüpheyile yaklaşmakla birlikte, köpeklerin evlerinin yolunu bulabildiğine kesin olarak inanıyordu. Ona, bunu nasıl yaptıklarını sordum. "Hiçbir fikrim yok" dedi. "Belki de bizim henüz bilmediğimiz bir duyuyu kullanıyorlar." 10 bin yıldan uzun süredir insanlara yoldaşlık etmelerine karşın, köpekler bizim için hâlâ gizemli hayvanlar.

Köpek, kendi türünden hayvanlar ve başka insanlarla olmaya programlanmış öyle sosyal bir canlıdır ki, bu koşullar sağlanmadığında kendini yoksun hisseder. Köpek, her şeyden çok, iletişim kuran bir hayvandır. Bizler köpekleri bu hedefe göre yetiştirdik ve bunda başarılı da olduk. Cop-pinger ve Feinstein, Sibirya'daki Sistoloji* ve Genetik Enstitüsü'nde Rus

* Hücreleri inceleyen bilim dalı. -ç.n.

genetikçilerin, en uysal ve en ehil tilkileri çiftleştirerek, yalnızca iki kuşakta (yirmi yılda) köpeğe çok benzer davranışlar gösteren bir hayvan yetiştirmeyi başardıklarını anlatıyorlar.⁷ Bu hayvanlar insanlara yaklaşıp kuyruk sallayarak, yüzlerini koklayarak ve yalayarak onları karşılıyorlarmış; dik kulaklar yerine düşük kulaklar geliştirmiş, evcil köpeklerde olduğu gibi, yılda iki kez kızışma dönemi yaşamaya başlamışlar. Hatta tilkilerin çıkardıkları sesler bile köpek sesleriymiş. Bu tilkiler, tıpkı yavru köpeklerin yaptığı gibi, insanlara ihtiyaç duyuyor, onları istiyor ve kaybettiklerinde arayıp buluyorlarmış. Köpekler konuşmaya ve konuşulmaya, dokunmaya ve dokunulmaya, sevmeye ve seilmeye gereksinim duyarlar. Bu durum bütün insanlar ve bütün duyarlı hayvanlar için geçerli olabilir, ancak hayvanlar aleminde bu özelliklerin bu denli belirgin olduğu başka bir tür yoktur. Köpeklere böylesine ihtiyaç duymamız ve onları bu denli sevmemiz bu yüzdendir.

Leila ile köpekleri yürüyüşe çıkarıp yat limanında farklı yönlere doğru yürüdüğümüzde, Leila'ya yaklaştığımız zaman köpeklere, "İşte Leila, orada!" derim. Köpekler dört bir yana bakınmaya başlarlar. Eğer ilk anda onu göremezlerse yüzüme bakarlar ve o an yüzlerindeki ifadenin, "Nerede?" sorusunun köpekçedeki karşılığı olduğu öyle açıktır ki, bir arkadaşımın bana sesli olarak bu soruyu sorduğunu duyar gibi olurum. Bu ifadenin kesin tercümesi budur. Parmağımla işaret ettiğimde, köpekler gösterdiğim yöne bakarlar. Leila'yı görür görmez de atlayıp zıplayarak o yöne doğru koşarlar.

Pek çok yazar, köpeklerin zihninden geçenleri insan diline tercüme etmek istemiştir. Tolstoy da *Anna Karenina*'da bunu yapmış:

"Yakala! Yakala!" diye Levin bağırarak Laska'yı arkasından itti. Gidemem, diye düşündü Laska: Nereye gidebilirim ki? Buradan kokularını alabiliyorum; ilerlersem nerede olduklarını ya da ne olduklarını bilemeyeceğim. Ama o, diziyle hayvanı dürtüyor, heyecanla fısıldıyordu: "Yakala Laska yavrum! Yakala onu!" Eh, madem yapmamı istediği bu, yapacağım, artık günah benden gitti, diye düşündü ve ileri atılarak iki hamağın arasına daldı. Artık kokunun izini sürmüyor, hiçbir şey anlamadan, yalnızca gözlerini ve kulaklarını kullanıyordu.⁸

Köpekleri dillendirme arzumuzun bir benzeri de köpeklerle konuşma arzumuzdur. Onlarla çene çalarız. Neden? Bundan ne anladıklarını sanyoruz acaba? Köpeklerin bizim konuşmamızdaki duygusal tonu algıladıkları kesindir. Onlardan hoşnut olduğumuz ve onlara bundan söz ettiğimiz zamanlarda bunu anlar ve övgümüzden dolayı mutlu olurlar. Herkesin görebileceği gibi, bizim mutluluğumuzu onlara ileten şey sözcükler değil, ses tonumuzdur.

Brian Vesey-Fitzgerald'ın belirttiği gibi:

Köpek, bizim ne düşündüğümüzü, hatta ne hissettiğimizi anlama konusunda son derece esrarengiz bir ustalığa sahiptir ... oysa ben köpeklerimi tam olarak anlayamam. Köpeklerimin bana bir şey söylemeye çalıştıklarını fark ettiğim yüzlerce durum olmuştur. Ancak, böyle durumlarda, köpeğin zihnini çevreleyen o sınırı aşmayı başaramam. Bana öyle geliyor ki, onlar her istediklerinde, o sınırı aşıp benim zihnime ulaşmayı beceriyorlar. İşin doğrusu, köpekler hem kendi dünyalarında, hem de bizimkinde mutlulukla ve kolaylıkla yaşayabilirler. Bizler ise yalnız kendi dünyamızda yaşayabiliriz. Köpek bizden daha akıllıdır.⁹

Bir hayvanın insanın ruh hali ve duygularına kendini ne derece ustalıkla ayarlayabildiği, matematik problemleri çözebilen Akıllı Hans isimli atın hikâyesinde açıkça görülür. 1990'ların başında emekli bir Alman matematik profesörü, sevgili atı Hans'ın bir deha olduğunu fark etti. Hans, ayağını yere vurarak Herr von Osten'in sorularını yanıtlatabiliyordu. Deneyssel psikolojiyle uğraşan bilim adamı Oskar Pfungst, bilinen adıyla Akıllı Hans üzerinde yoğun incelemeler yaptı. Sonunda, ancak soru soran kişinin ya da seyircilerin yanıtı bilmesi durumunda atın soruya yanıt verebildiğini saptadı. Atın, sahibinin ya da seyircilerin bilinçsizce yaptıkları belli belirsiz baş hareketlerinden veya beden duruşlarından ipucu elde ettiği anlaşıldı. At doğru değere eriştiğinde, insanlarda ister istemez bir rahatlama oluyordu. Sahtekâr olan Herr von Osten değil, atıydı! Sahibiyle öyle yoğun bir iletişim içindeydi ki, kendisinden neyi beklediğini, o söylemeden algıla-

yabiliyordu. Akıllı Hans'ın yeteneği, sayı saymak veya basit matematiksel işlemler yapmaktan daha tuhaf ve çok daha ilginç, olağanüstü bir empati yetisinden başka bir şey değildi.¹⁰

Thomas Mann, köpeğinin iki hafta boyunca veterinerde bırakılmış olmaktan dolayı neler hissettiğine dair düşüncelerini şöyle kaydetmiştir:

Koyu bir umutsuzluk ve isyan duygusuyla mustarip görünüyordu. Tavırları, “Beni bu kafese tıkabildin ya, artık senden hiçbir şey beklemiyorum” der gibiydi. Gerçekten de, bu, onun her türlü akıl ve adaletten umudu kesmesi için yeterli değil miydi? Bunu hak edecek ne yapmıştı? Nasıl olmuştu da ben, buna izin vermekten de öte, bizzat böyle bir girişimde bulunmuşum?”

Elbette ki, bu tür “tercümelerin” doğruluğunu test edebilmemizin herhangi bir yolu bulunmamaktadır. Öte yandan, köpekler hakkındaki bilgilerimiz arttıkça, tercümelerimizin doğru olma olasılığı da artmaktadır. Kuşkusuz bazı yazarlar köpeği, yalnızca insan davranışının bazı yönlerini vurgulamak için kullanmaktadır. Cervantes'in 1599'da yazmış olduğu *El Coloquio de los Perros*'u¹¹ ve Kafka'nın “Investigations of a Dog”u¹² [Bir Köpeği İncelemek] buna örnektir. Köpeklerin davranışlarına ilişkin olarak yazılan diğer edebi ürünler, doğru olmayan bilgilere dayalı ve çoğunlukla önyargılıdır.

Bazı yazarlar, köpeğin görünüşte basit olan davranışlarının bizleri hayrete düşürebileceğini teslim etme cesareti göstermişlerdir. Köpeklerin koklama ritüelleri, hele de bilgi toplama amacının ötesine geçtiği durumlarda, özellikle şaşırtıcıdır. Thomas Mann'ın da, bu tür bir entelektüel çaresizlik hissettiği anlaşılıyor. Mann, *A Man and His Dog* adlı kitabında şöyle diyor:

Her zaman açık seçik olan [bu] davranış, benim için tamamen anlaşılmaz bir hal almıştı; bu davranışın dayandığı duygular, yasalar ve sürü âdetlerine tüm duygularımla nüfuz edebilmemin olanaksız olduğunu düşündüm. Gerçekten, birbirine yabancı iki köpeğin açık havada karşılaşmaları, aklınıza gelebilecek en etkileyici, en şaşırtıcı,

en dokunaklı olaylardan biri... Tüm bunlardan söz etmemdeki amaç, belli durumlarda –doğasının tüm gizemi ve belirsizliğiyle ortaya serildiği zamanlarda– en yakın dostunuzun bile size ne denli tuhaf ve yabancı gelebileceğini göstermek.¹⁴

Köpeklerin dünyayı nasıl algıladığını anlamak için, onların duyuşsal donanımları hakkında bilgi sahibi olmak önemlidir. (Buradan, köpeklerin, duyuşsal deneyimlerine bizlerin olduğundan daha bağımlı oldukları anlamı çıkarılmamalıdır. İnsanlarda görme duyuşu temel duyu olabilir; buna rağmen, körler de görebilenler kadar karmaşık hayatlar sürmektedirler.) Rani'nin yürüyüşler sırasında karşısına çıkan, yenebilecek hemen her şeyin tadına bakmasının nedenini hep merak ederim. Sanırım bu, tadın köpek için önemli olmayışındandır. Bizdeki her altı tat hücreğine karşılık, köpeklerde bir tat hücresi bulunur. İnsanlar son derece ayırt edici tat duyuşlarına sahiptir; farklı zevklere hizmet eden çok sayıda restoranımızın oluşu bu yüzdendir. Köpekler bir şeyin tadından ya hoşlanırlar ya da hoşlanmaz ya da kayıtsız kalırlar.

Köpeklerle yaptığım yürüyüşlerde en çok “Bırak onu!” komutunu kullanmak zorunda kalırım. Özellikle de tepelere yürüdüğümüzde –koyote, at ve hatta insan dışkısı gibi– en azından bana göre iğrenç şeyleri ağızlarına almayı severler.

Köpeklerin her gün aynı yiyeceği yedikleri halde bundan hoşnut görünmelerinin, bu küçük farklılıkları algılamamalarından kaynaklandığını sanıyorum. Öte yandan, onların da gözde yiyecekleri vardır ve sık sık köpeklerimin aşçısı haline gelmeme ramak kalır. Onların aşırı kilolu, benim ise bir mutfak kölesi olmaktan kurtulmamız, veterinerin tembihleri sayesinde olmuştur. Yemek yemek, köpeklerde bizdeki gibi estetik bir haz yaratmaz.

Öte yandan, taze bir kemiği kemirirken bundan öyle büyük zevk alıyor gibi görünürler ki, vejetaryen olduğum halde en azından haftada bir kez onlara bu lezzeti sunmaktan kendimi alamam. Sanırım onların bu hazzı, belleklerinde kurt oldukları zamanlardan kalma eski bir anıdan kaynaklanır.

Köpeğin görme duyusuyla algıladıkları insanınkine benzer, ancak o denli iyi değildir. Gözümüzün arka kısmında bulunan ve odaklandığımız nesneleri çok net görmemizi sağlayan ışığa duyarlı bir zar olan retinadaki sarı benek, köpeklerde bulunmamaktadır.” Kütüphaneye ya da bir dükkâna gireceğim zaman Sima, Saşa ve Rani’yi genellikle bir direğe bağlayarak kapıda bırakırım. Yeniden dışarı çıktığımda onların dışarı çıkan herkesi aynı dikkatle süzdüklerini görürüm. Beni, ancak onlara iyice (yaklaşık 10 m.) yaklaştığımda tanırırlar. Öte yandan, gece parkta yürüyüşe çıktığımızda, ben yalnızca birkaç adım ötesini görebilirken onlar koşarak tepelere doğru gidebilirler. Çünkü ışığa olan duyarlılıkları benimkinden fazladır. İnsanlarda, ayrıntıları net görmemizi sağlayan üç boyutlu (binoküler) görüntü olanaqları yüksekken, köpeklerde avlanmada işe yarayan periferik görüş alanı altmış derece daha büyüktür.

Köpek gözü harekete de daha duyarlıdır. Köpeklerimin önce kıpırtısız durup sonra aniden benim göremediğim bir şeyin peşinden gittikleri olur. Böyle durumlarda kovaladıkları şey asla hayali değildir. Sincapları ve daha küçük başka kemirgenleri çok uzak mesafeden seçebilirler. Gördükleri, bu hayvanların özgün hareketleridir. Doğrultu, hız ve yörüngeyi algılayabilirler. Alacakaranlıkta atlar gibi ürkektirler: Bir sokak lambası, bir keşekâğıdı, bir heykel onları dehşete düşürebilir ve ancak iyice kokladıktan sonra bunların zararsız olduğuna ikna olurlar. (Karanlıkta benden çok daha iyi gördüklerine göre, neden bunu yapmak zorunda kaldıklarını bilmiyorum.) Geçenlerde, gün ışığında bronz bir ayı heykelinin önünden geçerken üçü birden durdular. Bunun vahşi bir hayvana çok benzediğini ama kılmadığını görebiliyorlardı. Bundan ne çıkarabileceklerini bilemiyorlardı. Ancak hızla öğreniyorlar: Dönüşte heykeli hiç umursamadılar. Kurtlar köpeklerden daha iyi mi görür? Görünüşe bakılırsa öyle. Kurt davranışları alanında tanınmış uzmanlardan L. David Mech, iki yaşındaki vahşi bir erkek kurdun Kutup bölgesindeki bir vadide, gözünü yaklaşık 350 m. ötedeki bir lekeye dikip sonra birden fırladığını ve yavru bir gri kutup tavşanı yakalayarak döndüğünü aktarır: “Bu gözlemim bana, bir kurdun, kamufle olmuş bir tavşanı 350 m. uzaktan görebildiğini gösterdi.”¹⁶ Ancak kurdun gördüğü şey, hareket de olabilir.

Yakın zamana kadar, köpeklerin renk körü oldukları öne sürülüyordu.¹⁷ Bildiğimiz kadarıyla bu doğru değildir.¹⁸ Köpekler renkleri ayırt edecek şekilde eğitilebilirler.¹⁹ Konilerinin (görüntü alıcılarının merkezi) ve (periferik algılamaya yarayan) çubuklarının sayılarına bakarak, renkleri bizler kadar iyi görmediklerini söyleyebiliriz (bizler de bu konuda bazı kuşlardan daha gerideyiz); ancak köpeklerin belli bir renk duygusuna sahip oldukları neredeyse kesindir. Bunu test etmek zordur. Bir başka insanın bizim gördüğümüz “sarı”nın aynısını gördüğünü nasıl bilebiliriz? Köpekler hayatta kalmak için renkleri ayırt etmek zorunda değildirler ve bazı nesneleri renklerine bakarak tercih ettiklerine dair herhangi bir bulguya rastlamış değilim; tabii bu onların nesnenin rengini bilmedikleri anlamına gelmez. Belki onlar da, diğer hayvanlarınkine benzer nedenlerle, parlak kırmızı renkli zehirli bir kurbagadan uzak durabilirler: Bu renk bir tür uyarıdır. Apozematik renkler denen kırmızı ve siyah ya da sarı ve siyah, pek çok minik hayvanı diğerlerine yem olmaktan kurtarır. *Retrieverlar* ya da *gazehound** adıyla anılan av köpekleri diğer türlerden çok daha iyi görürler ve cinslerin kendi içlerinde de bireysel farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.

Her şeye karşın, görme duyusu, köpeğin yaşamında başka bazı duyuları kadar önemli bir role sahip değildir. Örneğin köpekler bizden çok daha iyi işitirler. Bir köpeğin duyuş mesafesi insanınkinden dört kat fazladır. Köpekler yürüyüşe çıktıklarında sürekli olarak, gürültüyü engellemek ister gibi tek patileri havada, kıpırtısız dururlar ve bu, bizim duyu eşliğimiz dışında kalan bir ses duyduklarını gösterir. Kulaklardan biri sesi tararken, diğeri bir boru gibi ses dalgalarını süzer. Bir köpek saniyenin 1/600’ü kadar bir sürede bir sesin kaynağını tespit edebilir.²⁰ Bu yüzden, köpeğimizin durup kulak kesildikten sonra belli bir yöne doğru fırlayıp gittiğine sık sık tanık oluruz. Köpekler aynı zamanda, bizim duyamayacağımız kadar tiz sesleri duyabilir; bu bilgi, onların daima insan kulağının algı sınırı dışında kalan yüksek frekanslı uyarı sesleri çıkaran minik sincaplar ve diğer kemirgenleri yakalamalarını da açıklayabilir. Bazı avcılar, köpeklerin, su kuşları

* Avını koku duyusundan çok görme duyusunu kullanarak yakalayan Afgan, borzoi (Rus kurt köpeği), tazi, Saluki gibi av köpeği türlerinin genel adı –ç.n.

nın suya inerken çıkardıkları gibi, insanın duyabileceğinden çok daha alçak sesleri 1 km.'den daha uzak mesafelerden duyabildiklerini öne sürüyorlar." Düşük kulaklı köpekler bir şey duyduklarında, tıpkı bizlerin bir sesi daha iyi duyabilmek için elimizi kulak arkamıza siper etmemiz gibi, kulaklarını yukarı dikerler. Saşa daha iyi duymak istediğinde bir Alman kurduna özgü iri kulaklarından birini öne doğru eğer. Köpekler kulaklarını birbirinden bağımsız biçide hareket ettirebilir ve böylelikle insanlardan dahi iyi yön tayin edebilirler. Bizler gibi köpeklerde de işitme algısı seçicidir. Saşa uyuyor görünürken, benim arabayı garaja çektiğimi duyar duymaz ayaklanıverir. Oysa geçen hafta evimizin karşısındaki bir itfaiye arabasının sirenleri köpeklerimin hiçbirini uyandırmayı başaramadı. Arkadaşım Michael Parenti köpeğinin yaklaşan fırtınayı kendisinden önce duyabildiğini anlatıyor. Köpek korku belirtileri göstererek salya akıtmış ve sonra da yatağın altına girmiş. Michael buna bir anlam verememiş; ta ki beş dakika sonra bir fırtına kopana kadar. Belli ki köpekler havadaki elektiriklenmenin kokusunu alabiliyorlar.

Köpeğin dokunma duyusu keskindir: Bütün vücudu, hatta patileri dokunmaya duyarlı sinir uçlarıyla kaplıdır. Köpeklerde gözlerin üzerinde, burunda ve çenenin altında bulunan ve *vibrissae* denilen dokunmaya duyarlı kıllar, hava akımının hissedilmesine yarar. Denizden gelen esintilere başlarını kaldırarak tepki vermelerinin bir nedeni budur. Başlarını kaldırmaları aynı zamanda koklama duyularının gücünü de artırır.

Köpekler yerin titreşiminden adımların yaklaştığını anlayabilirler. Köpeğimizin durup bir noktaya gözünü diktiği ve bizim hiçbir şey göremediğimiz durumlarda, çok uzaklardan bir şeyin kendilerine doğru hareket etmeye başladığını duydukları düşünülebilir. Kurtlar bunu bizon sürülerini avlarken yaparlar.

Dokunma duyusu söz konusu olduğunda, köpeklerin kendilerini ifade etme yetisi bizimkini aşar. Sevmek, okşanmak ve sevgi dolu dokunuşlara hedef olmaktan hoşlanmayan köpek azdır. Köpekler, kurtlar kadar olmasa da, birbirlerine sık sık dokunurlar. Rani patisini kolumun üstüne koyup bana bu ihtiyacını hatırlatarak sürekli kendini okşatır. Saşa da bunu ister, ancak yalnızca bir saniye için. Sokakta yanından geçen hemen herkes

tarafından şöyle bir okşanmayı ister, ancak sembolik tek bir hareket onun için yeterlidir. Bu ihtiyacı birkaç saniyede geçer ve temas daha uzun sürdüğünde ondan vazgeçer. Bu, Alman çoban köpeği türüne özgü bir mesafeliklik ya da Saşa'nın kişisel bir özelliği olabilir. Sima öpmeyi sever –bu onun için bir ihtiyaçtır– ve okşandığında büyük bir hazla gözlerini yumar. Köpekler için dokunmanın önemi, anne-çocuk bağıyla ilişkilendirilen insanlardaki dokunmayla paralellik gösterir. Genellikle yavru köpekler anneleri tarafından sık sık kucaklanır ve köpeklerin bundan hiçbir zaman vazgeçemedikleri görülür. Aynı şekilde çocuklar da anneleri tarafından kucaklanabilir, ancak pek çok yetişkin için kucaklanmak mahcup edici bir şey gibi algılanır. Belki de bu konuda köpeklerin utanmazlığını örnek alsak iyi olur.

Köpeğin dünyasını anlayabilmek için, kokunun köpeğin gerçeklik deneyiminde en belirleyici duyu olduğunu bilmemiz şarttır. Köpekler (tıpkı kediler ve inekler gibi), üst damakta yer alan, koku için kullanılanlara benzeyen alıcı hücrelerin sıralandığı bir keseden oluşan sapan kemiği organıyla (diğer adı Jacobson organı), koku almak için özel bir donanımına sahiptir. Bu organın işlevi fazla bilinmemekle birlikte, tam olarak, köpeğin havanın tadını almasını sağladığı söylenebilir.²² Roger Caras'ın söylediği gibi: “Köpek burnu bizim için büyüleyici bir şeydir. Bu olağanüstü organ bize, yanı başımızda asla bilemeyeceğimiz bir dünyanın durduğunu hatırlatır. En azından bir insan olarak bilemeyeceğimiz bir dünya...”²³ Beşinci Bölümde belirtildiği gibi, insanlardaki koku hücrelerinin sayısı yaklaşık 5 milyon iken, köpeklerde bu sayı 220 milyonu bulur. Her bir koku hücresinde, *silia* adı verilen kılımsı uzuvlar yer alır. İnsanda bir koku hücresi 6 ila 8 *silia* içerirken, köpekte hücre başına 100 ila 150 *silia* düşmektedir. Köpeğin bir kokudan edindiği bilgiler doğrudan beyinde yer alan duygusal bir merkeze iletilir. Bu dolaysız bağlantı, bir köpeğin bir şeyi kokladığında yoğun bir duygusal tepki vermesi sonucunu doğurur.²⁴ Teoride aynı yoğunluk insanlar için de söz konusudur, ancak, bu yeti bizlerin daha ilkel dönemden günümüze taşıdığımız bir özellik olarak görüldüğünden ve artık fazla takdir edilmediğinden, çoğu insan kokulara karşı duygusal tepkilerini bastırabilir. Biz insanların hiçbir biçimde algılayamadığı bir koku bir köpeği heyecanlandırabilir, mest edebilir ve büyüleyebilir. Bu şekilde kapıla-

rı bize kapalı koca bir dünya bulunuyor. Roger Caras, köpeklerin kaç duyusu olduğunu bilmediğimizi, bu yüzden onların çevreleriyle nasıl ilişki kurduklarını gerçekten bilemeyeceğimizi belirtir.²⁵

Susan Irvine, *Perfume* [Parfüm] adlı kitabında, bir olasılık aldığı uyuşturucular yüzünden “hiperozmik” olan, yani bir köpek kadar iyi koku almaya başlayan bir adamı anlatır. Adam, insanları, daha görmeden tek bir koklayışla tanıyabilir ve yalnızca kokuların yardımıyla New York’ta yolunu bulabilir. Ancak, bir köpekten farklı olarak, bu yeteneğinden dolayı mutsuzdur ve tek dileği yeniden koku fukarası bir insan haline gelmektir.²⁶

Köpeğin duygusal özümüyle sürekli bir temas içinde olması ve bunun günlük yaşamına açıkça yansımaları sağlayan şey, duyguları ve duygusal deneyimleri arasındaki yakın ilişkidir. Köpek, *katıksız* duygudur, çünkü duygusal dünyası ile duygusal dünyası arasında sürekli bir etkileşim bulunmaktadır. James Thurber yıllar önce bu gerçeği dile getirmiştir:

Köpeğin insanla olan yaşantısının köpek üzerindeki etkisi, onun çoğu zaman insanınkinden çok daha geniş bir yelpazedeki duyguları ifade edebilen gözlerinden okunabilir. Örneğin, duyarlı Fransız kanışın gözleri, çok daha yalın onca mucizeli anlama yetisini yitirmiş olan yeryüzünün efendilerini şaşkına düşürecek kadar katıksız coşkun bir neşeyle parlayabilir ve derin bir vakarla kararabilir. İnsan, öyle uzun zamandır duygularını maskelemekte ve heyecanlarını sınırlandırmaktadır ki, gerek gösterişi gerekse kibrinden dolayı, özündeki doğallığı bir ölçüde yitirmiştir. Sınırın köpek bunun bilincindedir. Kimi zaman, yere uzanıp yaşlı gözlerle size bakışında bunu görebilirsiniz.²⁷

Geriye dönüp eğitim yaşamıma ve psikanalist olarak edindiğim tecrübeye baktığımda,²⁸ bildiğim görüşlerin çok azının kalıcılığı olduğunu görüyorum. Bunlardan biri, kişinin kendi duygularına olan erişiminin önünde engeller bulunması nedeniyle birine farkında olmadan âşık olabileceğini ve bunu yıllar sonra, genellikle bu konuda bir şey yapması için artık çok geç olduğunda anlayabileceğini söyleyen Freud’un görüşüdür. Freud’un

insanın mutsuzluğuna dair ilk olarak ortaya attığı kuramın da bende büyük etkisi olmuştur. Ona göre, insan mutsuzluğunun nedenleri çocukluğumuzda yaşıadığımız, bize dış dünya tarafından dayatılan gerçek travmalar da aranmalıydı. Bu da, toplumun değiştirilebileceğini, dünyanın farklı bir yer haline getirilerek çocukların daha mutlu, daha güvenli ve sevecen bir çevrede büyüyebileceğini gösteriyordu.

Bu keşifler üzerine düşünüp bunları köpeklerle uygulamaya çalıştığımda bazı güçlüklemlerle karşılaştım. Şimdiye dek anlaşılmış olacağı gibi, köpekler kendi duygularını tanıyabilmek için psikanaliz ya da başka herhangi türde bir analize gereksinim duymazlar. Köpekler, insanlarda çok nadir görülen, daima ve kesintisiz bir biçimde kendi duygularını dolaysızca hissedebilme yetisine sahiptirler. Bu onlarda öyle belirgindir ki, bunun köpeklerle olan sevgimizde hiç de küçümsenmeyecek bir etkisi olduğu kesindir. Ayrıca, bir köpek sevgi dolu bir ev ortamında yetişirse mutsuz olmayacak, depresyona yatkın ve nevrozlu bir hayvana dönüşmeyecektir. Geçmişte mutsuz bir dönem yaşamış bile olsa, bir şekilde, analizin katkısı olmaksızın o geçmişin üstesinden gelmeyi, mutsuzluğunu tuhaf bir tür iyimserliğe çevirmeyi başarır. Yeniden sevmek ister: İşte köpeklerden alacağımız önemli bir ders. Yeniden sevmek zorundadır. Köpekte bizi çeken şey, ondaki bu kapasitedir: Bizlerin evrim sürecinin bir yerlerinde kaybettiğimiz ve geri getirmek için yanıp tutuştığımız bir şey.

Belki bunlar, insanın köpeklerle daha çok benzediği, bugün köpeklerde gördüğümüz gibi, daha kendiliğinden, sevincini ifade etme, yoğun duygular yaşama ve bizi saran dış dünyanın hazlarını bire bir yaşayabilmeye daha yetkin varlıklar oldukları bir dönemi akla getiriyor. Bence çocuklar, yetişkinler tarafından unutturulana dek, köpeklerle özgü bu yapmacıksız neşeyi taşıyorlar. Çocuklarla köpekler arasında daima var olan yoğun bağı da bununla açıklayabiliriz. Her ikisi de, biz yetişkinlerin kaybettiği ve şimdi yeniden bulmamız gereken bir bilgiye sahipler. Mutluluğun izindeki maceramızda bize ışık tutacak çocuklar ve köpeklerin varlığına şükretmek lazım.

SONUÇ

KÖPEK RUHUNUN İZİNDE

Çek yazar Milan Kundera, *The Unbearable Lightness of Being* (Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği) adlı romanının sonunda bize şunu hatırlatır:

Tekvin'in [Genesis] en başında, Tanrı'nın, balıklar, kanatlılar ve tüm yaratıklar üzerinde hüküm sürsün diye insanı yarattığı söylenir. Elbette Tekvin insan tarafından yazılmıştı, bir at tarafından değil. Tanrı'nın gerçekten insanlara diğer yaratıklar üzerinde hâkimiyet kurma hakkı verdiğine dair kesin bir şey söylenemez. Aslında, insanın inekler ve atlar üzerinde zorla kurduğu hâkimiyeti kutsal-laştırmak için Tanrı'yı icat etmiş olması daha olası görünüyor. Evet, en kanlı savaşlar sırasında bile, insanların tümünün uzlaşabildiği tek şey, bir geyiği ya da bir ineği öldürme hakkıdır.

Yazar, sözlerine şöyle devam eder: “Gerçek insan iyiliği, ancak güçsüzlere yönelik olduğunda tüm saflığıyla ve özgürce ortaya çıkabilir. İnsanlığın gerçek ahlak sınavı insanın, merhametine tabi olanlara karşı tavrında gizlidir. Ve bu anlamda insan, temel bir başarısızlık yaşamıştır; öyle ki, diğer tüm başarısızlıkları bundan kaynaklanmaktadır.” Gitgide daha fazla insan buna benzer sonuçlara varmaktadır ve ben de onlardan biriyim. Kundera'nın bu yorumu kitabın sonuna doğru yapması rastlantı değildir, zira bu son, Tereza'nın köpeği Karenin'e olan sevgisiyle sıkı sıkıya ilişkilidir. Tereza, Karenin'e duyduğu sevginin Tomas'a olan sevgisinden daha büyük olduğu, aslında bir köpeğe duyulan sevginin, tamamen gönüllü ve bencillikten uzak oluşuyla, bir kadınla erkek arasındaki herhangi bir sevgiden daha yüce olduğu şeklinde, aşkın kutsallığını tehdit eden bir düşünceye kapılır.'

Yavaş ama çok yavaş da olsa, belki de tarihte ilk defa insanın, yaradılışın en tepe noktası, doruğu olmayıp daha büyük bir evrenin yalnızca bir

parçası olduğunu anlamaya başlıyoruz. Bu demektir ki, duyarlı olsun olmasın, bu gezegeni paylaşmamız gereken ve onun cömertlikleri ve doğallığı üzerinde en az bizim kadar hak sahibi olan başka pek çok varlık bulunuyor. Çocukların çoğu, narsizmimize karşı bir darbe gibi görünen bu gerçeğe pek çok yetişkine göre daha barışık görünüyor. Tahmin ediyorum ki, bu temel gereçeği anlayabilen çocuklar, tüm evcil hayvanların en evcili olan köpekle hayatlarının erken bir döneminde tanışmış olanlardır.

Çocukluktaki köpek sevgisi, sahip olabileceğimiz en derin ve en katıksız duygulardan biridir ve bu duygu hayatımızın geri kalan yıllarında da bizi terk etmez. Bazı insanların sevgi duydukları ilk varlık köpektir. Köpeğin sevgiye bunca hararetle, açıkça ve tutarlılıkla karşılık vermesi pek çok çocuk için benzersiz ve kalıcı bir deneyimdir. Mary Midgley, bir hayvanla hiçbir ilişki kurmamış bir çocuğun bile bunun eksikliğini duyduğunu savunur. “Hayvan sevgisi, şarkı söylemek ve dans etmek gibi, doğuştan gelen bir zevktir.”² Morris Berman’ın, *Coming to Our Senses* [Kendimize Gelmek] adlı kitabında söylediği gibi, çocuk için “Öteki, bir korku değil, merakla karışık bir hayranlık ve heyecan kaynağıdır ve bu da bilinmeyene yönelik derin bir güven duygusu yaratır; dünyayı yıkıma uğratarak onu ‘arındırma’ ihtiyacına dönüşmeyecek, ontolojik bir güven”³.

Köpeğin insanlara yönelik şefkatiyle ilgili pek çok şey yazdım. Şimdi, bizim köpeklere olan sevgi ve şefkatimizle ilgili bir hikâyeye bitirmek istiyorum.⁴

Mahabharata adıyla bilinen (MÖ 500 ve MS 500 yılları arasında bir dönemde yazılmış) 100.000 dizeden daha uzun, büyük Hint destanı, bir köpek ile ilgili nefis bir hikâyeye sona erer. Büyük imparator Yudhishtira, hükümdarlığının son günlerinde kuzeye, Himalayalar’a doğru son bir yolculuğa çıkar. Pandavalar diye anılan dört erkek kardeşi ve hepsinin karısı olan Draupadi de ona eşlik etmektedir. Sonradan, minik bir *parya* köpeği de heyete dahil olur. Yol boyunca bu ekibin tüm üyeleri yavaş yavaş hayattan ayrılır. Draupadi ve dört kardeşin dördü de ölür. Yudhishtira ve köpek birlikte yola devam ederler. Nihayet yolculuk sona erer. Cennetin kapısına varırlar. Tanrıların kralı Indra, altın bir arabanın içinde imparatoru karşılamaya gelir. Ona, arabasına binip krallara layık debdebeli bir yolculukla cennete gitmeyi teklif eder.

Yudhishtira yanıt verir: “Ey geçmiş ve geleceğin hükümdarı! Bu köpek yol boyunca bana vefalı ve dürüst bir yoldaş oldu. O da benimle gelsin. Kalbim ona karşı sevgiyle dolu.”

Tanrıların Kralı ona şöyle der: “Ey Kral, benimle kadar ölümsüzlük, tüm dünyayı kuşatacak kadar servet, ün ve cennetin tüm sevinçlerini kazandın bugün. Köpeği bırak. Zalimlik etmiş olmazsın.”

Yudhishtira sözü alır: “Binlerce gözü olan Tanrı, Sen ey doğruluğun Tanrısı! Hayatımda daima doğru davrandım. Şimdi haksız bir şey yapmam zor. Bana sadık birini terk ederek kazanacağım servet olmaz olsun.”

Indra sözü alır: “Cenette köpeğiyle gelenlere yer yok. Ayrıca, Krodhavasas adlı tanrılar böyle insanları tüm hünerlerinden yoksun bırakıyorlar. Bunu düşün, erdemliler Kralı. Köpeği bırak. Zalimlik etmiş olmazsın.”

Yudhishtira Tanrılar Kralı’na şöyle der: “Ne koşulla olursa olsun, kendime mutluluk elde etmek için bu köpeği terk etmeyeceğim.”

Tanrılar Kralı son kez onu ikna etmeye çalışır: “Köpekten vazgeçersen cennet senin olacak. Kardeşlerin ve karını zaten bıraktın. Cenneti kendi yaptıklarıyla kazandın. Her şeyini çoktan gözden çıkardın. Nasıl oluyor da basit bir köpekten vazgeçemiyorsun?”

Yudhishtira, kardeşlerini ve karısını öldükleri için bıraktığını, ama henüz yaşayan bu köpeği terk etmeyeceğini söyleyerek yine teklifi reddeder.

O zaman, köpeğin Doğruluğun Tanrısı’nın ta kendisi olduğu anlaşılır.⁵ Bu günlerde pek de köpeklerle karşı şefkatiyle anılmayan Hindistan gibi bir ülkede bu hayvanın, İsa’dan belki 500 yıl önce, böylesine açık bir biçimde, sadakat, bağlılık ve hele de sevgiyle ilişkilendirilmesi çok yerinde bir örnek oluşturuyor.

Bir de günümüzden bir örnek: Tennessee, Memphis’teki Amerika Dalmaçyalı Kulübü Yönetim Kurulu, 8 Haziran 1996’da internet üzerinden şu ilanı yayınladı: “Eğer sağır bir dalmaçyalı sahibiyse ve köpeklerle sorunlarınız varsa suçluluk hissetmeyin. Sağlıklı, kulakları duyan bir yavruyla yeni bir başlangıç yapma seçeneğini düşünün. Ve sağır köpeği uyutmaktan çekinmeyin.” Bu kişiler büyütmesi zor, denetlenmesi güç olduğundan ve çoğunlukla huysuz ya da aşırı saldırgan hale geldiklerinden, sağır köpeklerin asla satılmaması veya başkalarına verilmemesi gerektiğini savu-

nuyorlar. “Önemli olan sağır köpeklerle ilgili önlemlerin sorumlu ve insaniyetli bir biçimde alınması” diyorlar; bir başka deyişle öldürülmeleri. Sağırılar İçin Model Ortaokul’da acil müdahale teknisyeni ve lise atletizm eğitmeni olan Steven Doleac, bunların hiçbirini kabul etmiyor. Kendisi, Kendall adında (bu ismi Gallaudet Üniversitesi’nin bir bölümü olan Kendall Green’den almış) sağır bir dalmacıyalı edinmiş bile. Kendall’ın işaret dilindeki adı, bu dildeki K ve tıpkı onun kuyruk sallayışı gibi, elin soldan sağa doğru sallanmasıyla gösteriliyor. Steve, köpeğe Amerikan işaret dilini öğretmiş ve vaktinin ve enerjisinin büyük bölümünü, aksi halde öldürülecek olan diğer sağır köpekleri alıp onlara işaret dili öğretebilen ve onlarla diğer insanların duyabilen köpeklerle kurduğu kadar eksiksiz bir iletişim kurabilen sağır insanların yanlarına yerleştirme işine adanmış.⁶ Bu köpekler de en az diğerleri kadar zeki, sadık ve iyi yürekli. Steve bu köpeklere şefkat göstererek, köpeklerin son on bin yıldan uzun süredir bize gösterdikleri ve onlara borçlu olduğumuz sevginin küçük bir bölümünü geri ödemiş oluyor. Ona ve ölümden kurtardığı tüm köpeklerine başarı ve uzun bir ömür diliyorum!

İnsanlar sık sık köpekleri, ilgilerini çeken ve onları heyecanlandıran dış dünyaya köle gibi bağımlı, duygulardan ibaret yaratıklar olarak görüp önemsemezler. Bu insanlar özellikle köpeğin koku duyusundan aldığı belirgin hazza dikkat çekerler. Ancak, köpeğin kokladığı şeyler onun duygusal dünyasında karmaşık bir etki yaratır. Kokunun köpeğin duyu dünyasına etkisi ile tadın insanın duyu dünyasına etkisi karşılaştırılmaz mı? Marcel Proust, *Swann’s Way*’de bu etkinin çok çarpıcı bir betimlemesini verir. Kahraman, çaya batırılmış küçük bir “madeleine” kurabiyesinden bir ısırık alır ve birden benzersiz bir haz duygusuyla dolar. Madlenin tadıyla uyanan bu hoş duyu, çocukluğuna ait bir anıyı canlandırır. O an, küçük bir çocukken, Léonie teyzesinin, önce kendi ıhlamuruna batırarak ona bu kurabiyelerden verdiğini anımsar:

Ama, tanıdığımız insanların ölümünden, gördüklerimizin paramparça ve darmadağın oluşundan, eski bir geçmişten geriye, yalnızca tat ve koku dediğimiz o daha narin ama dayanıklı, o soyut ve cisimsiz, o inatçı, o sadık şeyler kalır (tıpkı gidenlerin kalıntıları

arasında, hatırlayan, bekleyen ve ümit eden ruhlar gibi), uzun süre yaşamaya devam ederler ve özlerinin minicik, elle tutulamayan zerrisi üstünde, hatıraların kocaman binasını kurarlar ... o anda, bahçemizin bütün çiçekleri ve M. Swann'ın parkındakiler ve Vivonne'un beyaz nilüferleri ve köyün iyi yürekli halkı ve onların küçücük evleri ve kilisesi ve tüm civarıyla Combray, o eski şekillerini alıp somutlaşarak çayımın dışarı çıkıvermişlerdi.⁷

Belki de kokular köpeklerde de benzer büyüğü tepkilere yol açarlar. Sanki her koku onlara diğer kokuları hatırlatmaktadır ve köpekler Proust'un böylesine unutulmaz biçimde betimlediği yoğun hazların neredeyse gizemli deneyimini yaşayabilmektedir. Köpekler belki de kaybettikleri insan ya da köpek dostlarını, daha önce yaşadıkları yerleri ve yaptıkları yürüyüşleri, bizimki kadar yoğun bir özlemle hatırlayabilirler. Terk edildiği düşüncesiyle korku dolu olan bir köpeğin yüzünü gören herhangi bir insan, onun o anda çok derin duygular yaşadığını anlayabilir.

İtalyan köpek uzmanı Piero Scanziani (kendi kurduğu Köpeklerin Korunması İçin Ulusal İttifak için şu sloganı benimsemiştir: "İnsanın, dostunu korumayı bildiğini gösterelim") kendisine köpeğin ruhu olup olmadığı sorulduğunda, "Bu, köpeğin bedeni var mıdır diye sormaktan farksız" diye yanıt vermiştir. Köpeklerin tinsel bir varlığı olduğu, en az bedenlerinin varlığı kadar açıktır. Scanziani, köpeğin ruhunun, onun derin duygularının bolluğu nedeniyle olağanüstü zengin olduğunu söyler.⁸

Eski Hawaii hakkında 1789'da yazılan eski bir kitap, bir insanın bir köpeğe karşı duyabileceği derin duyguları gösterir:

İlginç bir olay ... yerlilerin köpeklerine verdikleri büyük önemi gösteriyor: Kıyı boyunca epey yol almış olan Mr. Goulding, bir yerli ve karısına rastladı; kadının iki göğsünde iki yavru köpek vardı; tuhaf gelişmeler onu bu hayvanlardan birini satın almaya teşvik etti. Kadın tüm yalvarmalara ve ayartıcı tekliflere rağmen köpeklerden ayrılmaya ikna olmuyordu; ancak [köpeklerle karşılık kocasına teklif edilen] civillerden bazıları adamı öyle cezbetmişti ki, karısından ısrarla onlar-

dan birini bırakmasını istedi; sonunda kadın gerçekten üzüldüğü her halinden belli, söyleneni yaptı; vermeden önce de köpeğe sevgiyle sarılmayı ihmal etmedi. Adam o bineceği gemiden epey uzakta olduğu halde, kadın geminin durduğu yere kadar onunla yürüdü ve adam tam kıyidan ayrılırken büyük bir içtenlikle, gitmeden önce köpeği bir kez daha almak için yalvardı; adam köpeği verdiğinde onu hemen göğsüne bastırdı ve bir süre sonra tekrar ona geri verdi.⁹

Yıllar sonra, bu sevecen Hawaili kadın bu köpekleri yoğun bir öz-lemle anımsamış olabilir. Köpeklerin de onlara Hawai'yi hatırlatan bir koku duyduklarında, uzun zaman önce geride bıraktıkları o mutlu günleri aynı nostaljiyle anmadıklarını kim söyleyebilir?

Kendi gezegenimizdeki bize yabancı hayatları gereğince anlamadan başka gezegenlerde yaşam arayışına girmekle kibirli davrandığımız sık sık dile getirilir. Özellikle köpekler söz konusu olduğunda buna hak veriyorum, zira onlarınki hem anlaşılabilir hem de tanıdık bir başka yaşam biçimi olmakla birlikte, köpeğin yüreği kendini ele vermeyen gizler barındırıyor. Tam da onları çok iyi tanıdığımızı düşündüğümüz bir anda, köpeğimizin gözlerine bakar ve oradaki parlaklık ve derinlikle şöyle bir duraklarız. O an, "Sahi, kimsin sen?" diye sormaya yelteniriz. Köpek belki gülümser tanıdık bir tebessümle, ama yanıt vermez. En derin sırlarını kendilerine saklarlar.

Dindar biri değilim; *ruh* sözcüğünü kullanmadan önce iki kez düşünürüm. Ancak hayatım boyunca köpeklerle yaşadığım deneyimler ve şimdi de Saşa, Sima ve Rani'de gördüklerim, bu hayvanlarda bizdeki, insanı insan yapan varlığın çekirdeği, yani ruh mefhumuna karşılık gelen derinlerdeki bir öz, köpek olmaktan gelen bir şey olduğuna ikna olmamı sağladı. İnsan hayvanlarda bu çekirdek, bir başka türün bir üyesine yardım eli uzatmayı, diğerinden bir çıkarımız olmasa bile, enerjimizi diğer türlerin iyiliği için çalışmaya adamayı; kısacası ötekini sırf o olduğu için sevmeyi gerektirir. Yeryüzünde bu mucizevi yetiyi bizimle paylaşan tek bir tür varsa (belki de bizim henüz bilmediğimiz daha pek çok vardır) o da köpektir, çünkü köpek bizi gerçekten sever: Kimi zaman, beklentilerimizin ötesinde, çok çok fazla, hak ettiğimizden de fazla, hatta bizden de fazla.

NOTLAR

GİRİŞ

1. Darwin, *The Origin of the Species*, s. 175.
2. Robinson, *Wild Traits in Tame Animals*, s. 45.
3. Alman yazarlar bir beceriyi kazanuncaya kadar rahat etmeyen "sert" köpeklerle, kendi kendilerine oynayıp oyalanabilen "yumuşak" köpekler arasında bir ayrım yaparlar.
4. Staddon, "Animal Psychology: The Tyranny of Anthropocentrism," (Bateson ve Klopfer, ed.), *Perspectives in Ethology* içinde, 8. cilt.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Romanes, *Animal Intelligence*, s. 438.
2. Scott ve Fuller, *Genetics and the Social Behavior of Dogs*, s. 45.
3. Garber, *Dog Love*, s. 137'den alıntlandı.
4. Köpeğin başka tür çelişkileri de vardır. Ben koştuğumda ve Leila yürüdüğünde, köpeklerin kafası karışıyor. İkimize de birlikte olmak istiyorlar ve yüzlerindeki ifadeden tam bir kararsızlık okunuyor. Neden ayrıldığımızı anlamıyorlar. Eşlerin boşanmasından çocuktan daha fazla etkilenen biri varsa, o da köpektir. (Köpeklerle çocukların ortak noktaları olduğunun bir başka kanıtı.)
5. Leyhausen, *Cat Behavior*.
6. Fleischer, *Hund und Mensch*, s. 70-71.
7. Diamond, "Zebras and the Anna Karenina Principle," *Natural History* 9, 1994.
8. Clutton-Brock, "The Unnatural World: Behavioral Aspects of Humans and Animals in the Process of Domestication," (Manning ve Serpell, ed.), *Animals and Human Society* içinde, s. 23-35.
9. Fox, "The Influence of Domestication," M. W. Fox, ed., *Abnormal Behavior in Animals* içinde, s. 71.
10. Hediger, *Studies of the Psychology and Behaviour of Captive Animals in Zoos and Circuses*.
11. Trumler, *Mit dem Hund auf Du*, s. 169.
12. Voltaire, *Dictionnaire philosophique*.
13. Thomas, *Man and the Natural World*, s. 107'den alıntlandı.
14. Helen ve George Papashvily, *Dogs and People*'da anlatılıyor.
15. Bierce, *The Devil's Dictionary*, s. 19.
16. Bu bölümü, Constance Perin'in *Belonging to America* kitabındaki "Perfect Dogs" bölümünden aldım.
17. Bkz. *The Macmillan Book of Proverbs*.
18. Savishinsky, "Pet Ideas," Katcher ve Beck, ed., *New Perspectives on Our Lives with Companion Animals* içinde, s. 126.
19. James Thurber, *Thurber's Dogs*, s. 205-6.
20. Joseph ve Barrie Claits, ed., *Animals and Man in Historical Perspective*, s. 114'te söz edilen Frances ve Richard Lockridge'in yazdığı *Cats and People*.
21. Elizabeth Marshall Thomas, kocasının köpeğinin her sabah ilk iş olarak, bir sabah duası gibi göbeğini gösterme ritüeli yaptığını anlatıyor. İnsanın ibadet ederken secde etmesi ile köpeğin -bir

- insana boyun eğmeyi belirten- göbeğini göstermesini karşılaştırıyor. Bkz. *The Hidden Life of the Dogs*, s. xvii-xviii.
22. Griffin, *Animal Thinking*. Ayrıca bkz. yazarın *The Question of Animal Awareness ve Animal Minds* kitapları.
 23. Caras, *A Dog Is Listening*, s. 147.
 24. Hastings, *Encyclopedia of Religion and Ethics* (1908 basımı), 1. cilt, s. 574.
 25. Werblowsky, *The Encyclopedia of Religion*, s. 316-20.
 26. Antropomorfizm (kişileştirme) konusunu daha ayrıntılı olarak *When Elephants Weep* adlı kitabımda inceledim, s. 30-38. Ayrıca bkz. Kennedy, *The New Anthropomorphism*; Fisher, "Disambiguating Anthropomorphism" ve Eddy ve ark., "Attribution of Cognitive States to Animals."
 27. Elizabeth Atwood Lawrence, "The Sacred Bee, the Filthy Pig and the Bat Out of Hell: Animal Symbolism as Cognitive Biophilia," s. 321'den alıntlandı, Kellert ve Wilson, ed., *The Biophilia Hypothesis* içinde.
 28. Tuan, *Landscapes of Fear*, s. 14-15'ten alıntlandı. Bu büyüleyici hayvanlar üzerine tümüyle farklı bir bakış açısı için bkz. Stebbins ve Cohen, *A Natural History of Amphibians*. 1989'da İngiltere, Canterbury'de yapılan birinci Dünya Sürüngenbilim Kongresinde, katılanların, amfibilerin, özellikle de kurbağaların, dünyanın birbirinden uzak bölgelerinde azalmakta olduklarını ve pek çok türlerinin şimdiden yok olduğunu kaydettiklerini söylüyorlar. Dünyamızın geleceği, salamanderlerin, kurbağaların ve Linnaeus'un belirlediği, bilinen dört yüz elliden fazla amfibi türünün pek çoğuyla yakından bağlantılı olabilir.
 29. Midgley, "Why Knowledge Matters," D. Sperlinger, ed., *Animals in Research* içinde.

İKİNCİ BÖLÜM

1. Roger Caras, Marshall Saunders'ın *Beautiful Joe* kitabının girişinde, yarış tazısı yetiştirenlerin, her yıl elli bin sağlıklı köpeği yarışta başarılı olamadıkları için öldürdüklerini belirtiyor.
2. *Animal Biography*, Londra: G. Virtue, 1840, s. 79. Kitabın yazarı belli değil.
3. Winokur, *Mondo Canine*, s. 248'de söylenmiş.
4. France, "The Coming of Riquet," s. 86.
5. Caras, *A Dog Is Listening*, s. 52.
6. Brückner, "Über einen zweibeinigen Hund," *Zeitschrift für Hundeforschung* 13 (1938): 1-16.
7. Bu bölümü W. Fowler Bucke'nin etkileyici eski makalesiden alıntladım; "Cyno-Psychoses: Children's Thoughts, Reactions and Feelings Toward Pet Dogs," *The Pedagogical Seminary* 10 (1903): 459-513. Alıntı (sayfa 509), çocuk edebiyatçısı, *Water Babies*'in yazarı Charles Kingsley'den (1819-75).
8. Wise ve Yang, "Dog and Cat Ownership, 1991-1998," *Journal of the American Veterinary Association* 204 (1994): 1166-67.
9. Bu aynı zamanda, E. V. Lucas'ın yazdığı bir şiirin de konusu; "The More I See of Men" (Vesey-Fitzgerald'ın *Animal Anthology* eserinden aldım, s. 86). Şu dizelele başlıyor:
*A heart to love you till you die
That's the thing that money can buy
(Sizi ölüncüye kadar sevecek bir yürek
Parayla alınabilecek bir şeydir)*

ve şu dizelerle bitiyor:

Wherever dogs are offered for sale

These are things that money can buy

(Her nerede köpekler satılıyorsa

Söylediklerim parayla alınabilir)

10. İstisnalar, Vicki Hearne'nin bir dizi kitabında, özellikle de *Bandit* ve *Adam's Task* adlı kitapların-da açıklanmıştır.
11. Vesey-Fitzgerald, *Animal Anthology*'den alıntılanı, s. 86.
12. Garber, *Dog Love*, s. 82-88.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Brodbeck, "An Exploratory Study on the Acquisition of Dependency Behavior of Puppies," *Bulletin of the Ecological Society of America* 35 (1954): 73.
2. İnsanlar bana, bu durumda bazı köpeklerin nasıl olup da insanları öldürebildiğini soruyorlar. ABD'de her yıl köpeklerin neden olduğu yaklaşık on sekiz ölüm oluyor. Bazıları uyuyan çocukların ölümleri, yani suçlanabilecek kimse olmayan ölümler. Bunun yanı sıra, her yıl, babaları tarafından öldürülen çocuk sayısı, bundan çok daha fazla. Köpeklerin neden olduğu ölümlerin detaylı incelenmesi, köpek psikolojisini anlamamıza katkıda bulunacaktır. (Ölümlerin acısını hafifletmese de, her olay için mantıklı bir açıklama bulunabileceğine inanıyorum.) Şimdiye kadar, bir köpek ile bir insan arasındaki hiçbir normal ilişkinin böyle bir trajediyle son bulduğunu duymadım. Öldürücü köpek ısırmalarıyla ilgili referanslar için bkz. 14. Bölüm, 9. not, s. 234.
3. Caras, *A Dog Is Listening*, s. 136.
4. Fox, *The Dog: Its Domestication and Behavior*, s. 259.
5. Dechambre, "La théorie de foetalization," *Mammalia* 13 (1949): 129-237.
6. Konrad Lorenz'e (1903-1989, 1973'te Nobel Tıp Ödülünü kazandı), bu derece övgü yağdırılması üzerine; onun Nazizmle alçakça bir işbirliği içinde olduğunun da bilinmesi adil olur. Oldukça erken dönemde (1938) Nazi partisine üye olmuştur (partinin Irk Politikası Kurulu'nun bir üyesidir) ve 1940'larda yazdığı makalelerde insanları "tam değerde" (*vollwertig*) ve "aşağı değerde" (*minderwertig*) olarak sınıflandırmıştır. "Toplumsal olarak aşağı insan malzemesi"nden (*sozial minderwertiges Menschenmaterial*), hatta "etik olarak aşağı olanların elimine edilmesi"nden (*Ausmerzung ethisch Minderwertiger*) söz eder. Bkz. Ute Deichmann, *Biologists Under Hitler*, İngilizceye çeviren Thomas Dunlap (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1966): 189.
7. Konrad Lorenz, *King Solomon's Ring* (1952). Bu parçayı Gilbert ve John Phelps'in derledikleri *Between Man and Beast*'ten aldım, s. 143.
8. Klinghammer ve Goodman, "Socialization and Management of Wolves in Captivity," Frank, ed., *Man and Wolf* içinde, s. 45.
9. Gould, "Mickey Mouse Meets Konrad Lorenz," *Natural History* 88, no. 5 (1979): 30-36.
10. Lorenz, "Der Kumpan in Der Umwelt des Vogels." John Paul Scott, *Genetics and the Social Behavior of Dogs*, s. 142'de, Lorenz'in damgalanma için kullandığı sözcüğün, etkilene anlamına gelen *Prägung* olduğuna dikkat çeker. Muhtemelen doğru çevirisi de budur. Genç kuşlar hayattaki ilk tecrübelerinden derinden "etkilendirir" ya da "damgalanırlar."

11. Zaman aralığı son derece önemli olabilir. Scott ve Fuller, *Genetics and the Social Behavior of Dogs*, s. 129'da belirttiği gibi, eğer bir kuzu annesinden alınıp dört saat içinde geri verilirse anne yavruyu kabul eder ve beslemeyi sürdürür. Dört saatten sonra anne, yavruyu, herhangi yabancı bir kuşuymuş gibi reddeder.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. Senatör George Graham Vest, 1830-1904. "Eulogy on the Dog," Johnson County Circuit Court, Warrensburg, Missouri. Bkz. Gustav Kobbé, *A Tribute to the Dog: Including the Famous Tribute by Senator Vest*.
2. Smythe, *Animal Psychology*, s. 232-33. Bu müthiş sadakatin bazı köpeklerde görülen büyük anne sevgisinden ileri geldiği öne sürülmüştür: "Bir kasaba boyunca iki mil yürüyüp bir tencere içinde 'boğulmuş' olan yavrusunu çıkaran, eve taşıyan ve yeniden hayata döndüren bir dişi retriever biliyorum."
3. Scott ve Fuller, *Genetics*, s. 47'den alıntlandı.
4. Fransız psikiyatrist A. Brion, "Suicide et automutilation chez les animaux" başlıklı makalesinde, s. 310'da şöyle yazar: "Observations des animaux domestiques, chiens le plus souvent, qui cessent de manger, dépérissent et meurent lorsqu'ils ont perdu leur maître. Ce fait est indéniable." (Bazı ev hayvanları, özellikle de köpekler üzerinde gözlenmiştir ki, sahipleri öldükten sonra yemeyi bırakırlar, eriyip giderler ve ölürlər. Bu inkâr edilemez bir durumdur).
5. Jesse, *Anecdotes of Dogs*, s. 465.
6. Cervantes, *A Dialogue Between Scipio and Berganza: Two Dogs Belonging to the City of Toledo* (Toledo Şehrinin İki Köpeği Scipio ve Berganza'nın Diyaloğu).
7. Lerman, *In the Company of Newfies*, s. 158. Newfoundland köpeklerinden söz açılmışken Carson Ritchie'nin de, *The British Dog*, s. 150'de anlattığı bir hikâyeden söz etmeden geçemeyeceğim. Bir newfoundland köpeği, Jesse Vere'nin Woolwich tiyatrosundaki bir gösterisinde seyirciler arasındadır. Oyunda bir adam genç bir kızla dövmecektir. Köpek buna o kadar kızar ki sahneye fırlar ve "kızla döven adamı oynayan aktörün üstüne atlar. Aktör zorlukla kurtarılır."
8. Zompolis, *Operation Pet Rescue*, s. 28-29.
9. Cohen ve Taylor, *Dogs and Their Women*, s. 94.
10. Smythe, *The Mind of the Dog*.
11. Bergman, "Orientation," *Why Does Your Dog Do That?* Bu kitapta Bergman, evin yolunu bulma konusunu genel olarak irdeliyor. Köpeğin yönelimiyle ilgili vardığı sonuçları şu şekilde özetliyor: "Köpeklerin yaşadıkları bölgeleri kısa zamanda öğrendikleri ve bu bölge içinde ve çevresindeki yolları, kestirmeleri ve patikaları kullanma becerilerini geliştirdikleri söylenebilir. ... Köpeklerin çok uzak bir mesafeden evin yolunu bulabildiklerine dair bir kanıt yoktur." (s. 124)
12. Fox, Michael W., *Superdog: Raising the Perfect Canine Companion*, New York: Howell Book House, 1990.
13. L. Huyghebaert'in *Le Chien: Psychologie-Olfaction-Mécanisme de l'Odorat* kitabı küçük bir istisnadır. Köpeklerin evlerini özellikle koku sayesinde bulduklarını düşünmektedir ve "un sensé supplémentaire" (daha yüce bir anlam) aranmasına tümüyle kaşıdır (s. 54). Micheal Fox, *Between Animal and Man*'deki "The Extra Sense of Man and Beast" başlıklı yazısında, köpeklerin ve kedilerin ev-

- lerini yerküreden aldıkları jeomanyetik sinyallerle bulduklarını iddia eder. “‘Mekânın Ruhu’ dediğimiz şeyle bağlantılı bir mekân algısı olduğu anlaşıyor.” (s. 30)
14. Schmid’in makalesin başlığı “Vorläufiges Versuchsergebnis über das hundliche Orientierungsproblem” (Köpeklerin Evin Yolunu Bulma Becerileri Sorunu Üzerine İlk Sonuçlar). *Zeitschrift für Hundeforschung* 2 (1932): 133-56. (Köpeğin bilimsel incelenmesi üzerine bu dikkate değer dergi 1931 ile 1951 arasında yayımlanmıştır.) Bu makalenin “How Does the Dog Find His Way Home” başlıklı İngilizce bir özeti, *Interviewing the Animals*, s. 182-202’de vardır.
 15. Schmid (*Von den Aufgaben der Tierpsychologie*, s. 178’de) köpeklerin bu durumda bir tür sıra hasretinden mustarip olduklarını söyler (*dass er von einer Art Heimweh geplagt*).
 16. Smythe, *age*, s. 138.
 17. “Dikkatle incelendiğinde, evlerinden uzaklaştırılan kediler içinde geri dönmeyenlerin sayısının diğerlerine göre çok daha fazla olduğu görülecektir... Aynı durum köpeklerin evlerine dönüşleri için de geçerlidir. Çok sayıda köpek el değiştirir, birçoğu kaçır ve bir süreliğine ya da tümünden kaybolur, ama çok azı evlerinin yolunu bulabilir. Bildirilen olağandışı vakalar, sanıldığı gibi, yuvaya dönme içgüdüsünün değil, başıboş dolaşırken sadece şans eseri olarak eve dönmeyenlerin örneği olabilir.”, Francis Pitt, *Animal Mind*, s. 159-62.
 18. *The Times* (Londra), 5 Eylül 1996 ve *The Daily Mail*, 5 Eylül 1996 tarihli sayılarında yer aldı.
 19. *The Boston Herald*, 18 Mart 1996, ilk baskı.
 20. Bu hikâye pek çok kitap ve makalede anlatılır ama İngilizce yazılmış ayrıntılı bir yazıya rastlayamadım.
 21. Jean E. Kundert’le 10 Mayıs 1996’da yapılan kişisel görüşme.
 22. *Dayton Daily News*, 30 Mart 1996.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. Winokur, *Mondo Canine*, s. 255’ten alıntlandı.
2. R. W. Moncrieff, *Odour Preferences* içinde bkz. “Odour Preferences of Animals” başlıklı bölüm. Burada “25 yaş üzerindeki, özel çiçek kokularını gençlere göre daha çok beğendiğine” dikkat çeker.
3. Fern ve Mery, *The Life and Magic of the Dog*, s. 144.
4. Walter Neuhaus, “Über die Riechschärfe des Hundes.” Makalede bu konunun tam bir bibliyografyası yer alır. Daha yakın zamanda yazılmış olan eserler için bkz. Becker ve ark., “Studies on Olfactory Acuity in Dog” ve Moulton ve ark., “Studies in Olfactory Acuity.” Bazı araştırmacılar bu sayıyı çok fazla bulurlar. Bkz. Desmond Morris, *Dogwatching*, s. 58 ve Syrotuch, *Scent and Scenting of the Dog*’da verilmiş literatür. Pek çok başka sayının da verilmiş olduğu görülebilir. Amerika’nın önde gelen köpek uzmanlarından olan Michael W. Fox, *Superdog*’da şöyle der: “Köpekler iğrenç görünümlü organik maddelerin içinde debelenmeyi severler. Çünkü koku alma duyuları çok gelişmiştir, belki bizimkinden bir milyon kere daha güçlüdür ve bence bu duyuya hitap eden bir estetik duyguları vardır. Görsel algısı ağır basan bizim türümüzün zaman zaman farklı renklerde giysiler giymeyi sevmesi gibi, onlar da zaman zaman değişik kokular giymeyi severler.” Köpeklerin koku alma duyularının bizimkinden daha iyi olduğuna hiç şüphe olmasa da, bunun sayısal olarak hesaplanması pek mümkün değildir. Bu biraz zekâyı ölçmeye çalışmaya benzer ki bu da hiç iyi bir fikir değildir.

5. Caras, *A Dog Is Listening*, s. 59.
6. Trumler, *Mit dem Hund auf Du*, s. 122.
7. Bu alıntıyı W.Fowler Bucke'nin "Cyno-Psychoses" makalesinden aldım, s. 475.
8. Elizabeth Marshall Thomas, *Certain Poor Shepherds*, s. 34.
9. Eberhard Trumler, *Mit dem Hund auf Du* kitabında (s. 242 vd.), köpeklerin dışkıları koklayarak, dışkıyı bırakan köpeğin erkek mi dişi mi olduğunu, fiziksel ve cinsel durumunu, dışkının ne zaman bırakıldığını ve bırakanın tanıdığı bir köpek olup olmadığını anlayabildiklerini söylüyor. Muhtemelen, dışkının kokusuyla ayak izlerindeki ter kokusunu da eşleştirebiliyorlar. Vahşi doğadaki kurtlar için bu bilgi hayati değerde olabilir.
10. Freud, *Civilization and Its Discontents*, s. 100, not. Aslında Strachey'in "başat duyusu koku alma olan hayvan" diye çevirdiği, Freud'un Almanca özgün metninde, kelime anlamı "koklayan hayvan" olan tek sözcükle karşılanıyor: *Geruchstier*.

ALTINCI BÖLÜM

1. Schenkel, "Submission: Its Features and Functions in the Wolf and Dog," *American Zoologist* (1967): 319-30.
2. Bazen terminoloji kafa karıştırıcı olabilir. Memelilerin içinde etçiller diye bilinen bir alt grup vardır. Bunun içinde iki tane üst familya vardır: *Canidae* ve *Felidae* (kediler, vaşaklar ve sırtlanlar). *Canidae*'nin içinde köpek, ayı, deniz aslanı, gelincik ve rakun familyası bulunur. Bir alt grubunun adı *Canis*'tir (köpekgiller). Bu grubun içinde köpek, kurt ve çakal bulunur.
3. Desmond Morris, *Dogwatching*, s. 60-62.
4. Fox, *Behavior of Wolves, Dogs, and Related Canids*, s. 189. İlginç başka bir açıklama da R. H. Smythe'nin *The Mind of the Dog* adlı kitabında yer alır. Yazar, köpeklerin köken olarak avcı değil, daha büyük etoburların öldürdükleriyle beslenen leşiyiciler olduklarını düşünür. "Özellikle bu içgüdü arılarınkine benzer. Arılar, bal açısından zengin çiçekler bulduklarında eve geri dönerler ve özel danslarıyla kovanın diğer üyelerine keşiflerini anlatırlar. Diğer arılar içgüdüsel olarak bu arıyı takip etmeleri gerektiğini bilirler ve böylece nektara ulaşırlar. Aynı şekilde, koku salan köpekten gelen kokudan etkilenen diğer köpekler, ziyafetin yerini saptayıp kendi paylarını alıncaya kadar bu köpeği takip ederler."
5. "Doğrudan arzuladıkları şey için dövüşmek yerine, hayvanlar, hiçbirine ciddi zarar vermeyecek şekilde güçlerini denemeyi tercih ederler. Birbirlerine karşı en etkili silahlarını kullanmazlar ve güçsüz olanlar kaderlerine razı olurlar. Az sayıdaki baskın karnlarını iyi doyururken, felaket bölgelerinde kendilerini açlıktan ölüme dahi terk edebilirler. Bu olay, sürünün iyiliği için yapılan bilinçli bir intihar olarak değerlendirilmemelidir. Daha büyük olasılıkla, genellikle başarılı olan 'bekle ve gör' stratejisinin sonuçlarından biridir: Hemen bir kavgaya girmektense, baskınların bıraktıklarıyla yetinmek ve ilerideki bir rövanş maçı için hazırlanmak daha iyidir. Öte yandan, baskınlar (çiftleşme ve beslenme sırasını belirleyen yarışmadan başarılı çıkanlar) için de, astlarının yaşamlarını sürdürmesine izin vermek, hatta zaman zaman onlara destek olmak, onların umutsuzluğun verdiği cesaretle üzerlerine saldırımlarına neden olmaktan iyidir."
6. Lockwood, "Dominance in Wolves: Useful Construct or Bad Habit?," E. Klinghammer, ed., *The Behavior and Ecology of Wolves* içinde, s. 225-44.

7. von Arnim, *All the Dogs of My Life*, s. 116. Katherine Mansfield'in kuzeni Elizabeth von Arnim (1866-1941), (E. M. Forster çocuklarına öğretmenlik yapmıştı), 1936'da Fransa sahillerinde yaşarken, köpekleriyle ilgili bu hoş "otobiyografiyi" yazmıştı.
8. Boyun eğme kavramı üzerine tanımlar içeren makale, şu sonuca varıyor: "Kavramsal düzlemde sık sık tartışılmıştır, ama aynı zamanda –ilk kez olmasa da– basit gözlemlerle de gösterilmiştir ki, egemenlik, bireysel motivasyona dayalı bir özellik olarak değil, sosyal ilişkiler düzleminde bir olgu olarak anlaşılmalıdır." Jan van Hoof ve Josep Wensing, "Dominance and Its Behavioral Measures in a Captive Wolf Pack," H. Frank, ed., *Man and Wolf: Advances, Issues, and Problems in Captive Wolf Research* içinde.
9. Romanes, *Animal Intelligence*, s. 444.

YEDİNCİ BÖLÜM

1. Allen, *The Wolves of Minong*, s. 291, karşı. Lois Crisler, *Arctic Wild*, s. 283.
2. Mech, *The Wolf*, s. 288.
3. Scott, "Editor's Comments," *Critical Periods* içinde, s. 17.
4. En iyilerinden bazıları: Carol Benjamin, *Dog Problems*; William E. Campbell, *Behavior Problems in Dogs*; Micheal Job Evans, *People, Pooches and Problems* (aynı zamanda Monks of New Skete ile birlikte *How to Be Your Dog's Best Friend* adlı mükemmel kitabı da yazmıştır); Benjamin ve Lynette Hart, *Canine and Feline Behavioral Therapy*; Mordecai Siegal ve Matthew Margolis, *When Good Dogs Do Bad Things*.
5. Benjamin, *Mother Knows Best*.
6. Desmond Morris, *Dogwatching*, s. 89.
7. Houpt ve Wolski, *Domestic Animal Behavior*, s. 298-99.
8. Mordecai Siegal, *UC Davis School of Veterinary Medicine Book of Dogs*, s. 80.
9. Darwin, *The Variation of Animals and Plants Under Domestication*, s. 27: "Ancak, evcil köpeklerde neredeyse evrensel olan havlama alışkanlığı, familyanın başka hiçbir üyesinde görülmediği için bir istisna oluşturur. Sadece Kuzey Amerika'da yaşayan *Canis latrans*'ın havlamaya benzer bir ses çıkardığına tanık oldum." (İngilizce kitapta -ç.n.) S. 92'de metnin içindeki alıntı, bu bölümün arkasından geliyor. Desmond Morris, *Dogwatching*, s. 15'te, evcil köpeklerin yanında tutulan kurtların da, bir süre sonra, yüksek sesli köpek havlamasını taklit edebildiklerini bildirir.
10. Bunu ilk olarak kimin iddia ettiğini bilmiyorum. P. Hachet-Souplet'in yazdığı bir 19. yüzyıl metninde buna rastladım; *Examen psychologique des animaux*, s. 106. L. Huyghebaert, *Le Chien*, s. 79'da alıntılanmış: "Le Chien dans l'état sauvage n'aboie pas plus que le loup. L'un et l'autre, il est vrai, apprennent très vite à aboyer dans l'état domestique. Il semble que leur aboiment est un essai d'imitation très grossière du parler humain." (Vahşi doğada köpek kurttan daha fazla havlamaz. Fakat evcilleştirildiklerinde her ikisinin de havlamayı hemen öğrendikleri doğrudur. Anlaşılan o ki, havlama insan sesini taklit etmek için beceriksiz bir çabadır.) W. Fowler Bucke'nin, "Cyno-Psychoses," s. 481'de yazdığına göre, Darwin bu fikri *The Descent of Man*'de (1878) daha önce iddia etmiştir. Richard Katz, "Talks with Dogs" başlıklı yazısında (*Solitary Life*, s. 233), "Hiçbir insanın konuşmadığı bir köpeğin havlayışına göre, sahibinin sık sık konuştuğu bir köpeğin havlayışı çok daha anlamlıdır" diye yazar.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1. Örn. bkz. Morton Hunt, *The Compassionate Beast*; C. R. Badcock, *The Problem of Altruism*; Alfie Kohn, *The Brighter Side of Human Nature*; Samuel ve Pearl Oliner, *The Altruistic Personality*.
2. Ackerman, *A Natural History of Love*, s. 289.
3. de Waal, *Good Natured*, s. 52. Kitapta, büyük maymunlar arasındaki şefkatin başka pek çok örneği var.
4. *Los Angeles Times*, Aralık 1995.
5. Morgan Kanunu (adını 19. yüzyıl İngiliz bilim adamı Lloyd Morgan'dan alır), gerekli olandan daha yüksek düzeyde bir açıklama aramamamız ve hayvan davranışlarını her zaman basit zihinsel becerilerin sonucu olarak görmemiz gerektiğine dikkat çeker. Bu bazen yararlı bir uyarı olsa da, kanımca bu kurala gereğinden çok başvuruluyor.
6. Krebs, "Altruism: An Examination of the Concept and a Review of the Literature," *Psychological Bulletin* 73 (1970): 258-302.
7. Eibl-Eibesfeldt, *Love and Hate*, s. 89.
8. McIntyre, "The East Fork Pack," s. 190.
9. Alman bir çoban olan Moobli'den, Tomkies'in diğer kitaplarında da söz edilir. Örn. *A Last Wild Place, Out of the Wild* ve *On Wing and Wild Water*.
10. *St. Louis Post Dispatch*, c. 118, no. 72, 12 Mart 1996.
11. Lopez, *Of Wolves and Men*, s. 69.
12. Whittemore ve Hebard, *So That Others May Live*.
13. Gonzalez ve Fleischer, *The Dog Who Rescues Cats: The True Story of Ginny*.
14. Caras, *A Dog Is Listening*, s. 103-108.

DOKUZUNCU BÖLÜM

1. Ludwig Wittgenstein, *Zettel* (no. 518), s. 91.
2. Smythe, *The Mind of a Dog*, s. 63.
3. Romanes, *Animal Intelligence*, s. 444.
4. Bergson, *Le Rire: Essai sur la signification du comique*.
5. Woodhouse, *Talking to Animals*, s. 212.
6. Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, s. 174.
7. Antione de Saint-Exupéry'nin *Le Petit Prince* [Küçük Prensi] adlı kitabının 21. bölümünde, tilki, küçük presten her gün aynı saatte gelerek onu evcilleştirmesini ister, böylece o saatte duyacağı mutluluğa kendini hazırlayabilmektedir. Sözüünü şu şekilde bitirir: "Il faut des rites." (Ritüeller gereklidir).
8. Lamott, *Operating Instructions*, s. 182.

ONUNCU BÖLÜM

1. Hobson, *The Chemistry of Conscious States*.
2. Bkz. Hediger, "Vom Traum der Tiere." Ayrıca bkz. Campbell ve Tobler, "Animal Sleep: A Review of Sleep Duration Across Phylogeny." Rüyaları en çok incelenen hayvan, kedidir. Eksiksiz bir bibliyografya için bkz. Witkin ve Lewis, ed., *Experimental Studies of Dreaming*. New York: Random House, 1967. Rüya araştırmalarının, özellikle hayvan rüyaları araştırmalarının öncülerinden biri ta-

- rafından ayrıntılı bir açıklama, şu makalede bulunabilir: Jouvett ve Jouvett, "Le sommeil et les rêves chez l'animal," Brion ve Ey, ed., *Psychiatrie animale* içinde, s. 149-67.
3. Lavie, "Do Fish Dream?," *The Enchanted World of Sleep* içinde, s. 102.
 4. Bkz. Shimazono ve ark., "The Correlation of the Rhythmic Waves of the Hippocampus with the Behavior of Dogs." Jouvett ve Jouvett (yukarıda geçen "Le sommeil et les rêves chez l'animal" başlıklı makalede), H. Pieron'un uyku yoksunluğu üzerine 1913'te yaptığı "saygın" deneylerin (*Le problème physiologique du sommeil*), köpekler üzerinde yapıldığına dikkat çeker.
 5. Lucas ve ark., "Baseline Sleep-Wake Patterns in the Pointer Dog," *Physiology and Behavior* 19 (1977): 285-91. Jouvett ve Jouvett (yine yukarıda geçen "Le sommeil et les rêves chez l'animal" başlıklı makalede), kedilerin ve köpeklerin aynı sürelerle, yani uyku süresinin yüzde 20'sinde rüya gördüklerini iddia ederler, ama bu konuda kaynak gösterdikleri birisi ya da kendi yaptıkları bir araştırma yoktur.
 6. Frederick Snyder, "In Quest of Dreaming," Witkin ve Lewis, ed., *Experimental Studies of Dreaming* içinde, s. 55. Ayrıca Howard P. Roffwarg, Joseph Musio ve William Dement, "Ontogenetic Development of the Human Sleep-Dream Cycle," *Science* 152 (1966): 604-19. Bu incelemenin yazarları, uyku etkinliğinin, beyin sapının erken gelişen bir bölümünden kaynaklandığını gözlemlemişler. Bebeklerde ve köpeklerde REM etkinliğinin karşılaştırılması, çok ilginç bir inceleme olurdu.
 7. Gould ve Gould, *The Animal Mind*, s. 169.
 8. Mitler, Dement ve ark., "Narcolepsy-Cataplexy in a Female Dog," *Experimental Neurology* 45 (1974): 332-340.
 9. Virginia Woolf, *Flush: A Biography*, 1933. Alıntıldığı yer, Adcock ve Simms, ed., *The Oxford Book of Creatures*, s. 137.
 10. Berkeley'li bir veteriner olan Bruce Max Feldman, ben olmadan, Sima'nın başka biri tarafından, daha önce tanımadığı birine doğru götürülüşünü izlememi önerdi. Ona göre, bu ilginç ve muhtemelen aydınlatıcı bir deney olabilir. Bu tür şefkatli deneylere her zaman açığım.
 11. Smythe, *The Mind of the Dog*, s. 104.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

1. Koehler, *The Koehler Method of Dog Training*. Koehler, Disney yapımı *The Incredible Journey* filmi için köpekleri eğitmişti.
2. *National Geographic*'in Aralık 1994 sayısının (cilt 186, no. 6, "Animals at Play") kapağında bir eskimo köpeğiyle oynayan bir kutup ayısı var. Bu fotoğrafı gören herkes büyülenmişti. Normalde cinyet beklenirken, oyun oynamaları özellikle etkileyici.
3. Masson, *Lost Prince*.
4. Fegen, *Animal Play Behavior*, s. 492.
5. Age, s. ix.
6. Age, s. 140.
7. Fegen, *age*, s. 487.
8. Bkz. Alistair Lawrence'in editörlüğünü kapığı *Stereotypic Animal Behavior* adlı kitap. Bu tipik hareketler vahşi doğada hiç görülmez, yalnız evcil ya da kilit altındaki hayvanlarda vardır. Hayvanat bahçelerinde, kurtlarda, ayılarda, sırtlanlarda ve fillerde olduğu gibi, atlarda ve kafeste yaşayan pek

- çok kuş türünde gözlenebilir. (Hayvanat bahçesi hayvanlarındaki bu hareketlerin yetkin bir açıklaması Vickie Croke'un *The Modern Ark* kitabında vardır.) Bern hayvanat bahçesinde bu hareketleri inceleyen Monique Meyer-Holzappel, bunların duygusal çöküntünün bir sonucu olduğunu düşünür. Bkz. "Mouvements stéréotypes chez les animaux: expression des maux psychiques," Brion ve Ey, ed., *Psychiatrie animale* içinde, s. 295-98. Hamster sahibi olanların en büyük zevki, hayvanları saatler boyunca döner tekerleklerinin içinde koşarken seyretmektir. Ama bu da bir yoksunluk sonucudur. Bkz. H. Petzsch, "Über Bewegungstereotypien bei kleinen Nagetieren in Gefangenschaft-Hamster (*Cricetus* L.) und Eichhörnchen (*Sciurus vulgaris* L.)," *Mitteilungen für Naturkunde und Vorgeschichte* 2 (1950): 113-28 (Magdeburg Müzesi).
9. Scott ve Fuller, *Genetics and the Social Behavior of the Dog*, s. 137.
 10. Lawrence, *In Praise of Wolves*, s. 3.
 11. Mann, *A Man and His Dog*, s. 97.
 12. Caras, *A Dog Is Listening*, s. 130-32.
 13. Bkz. Marc Bekoff'un pek çok makalesi, özellikle "Social Play and Play-Soliciting by Infant Canids"; "Social Communication in Canids: Evidence for the Evolution of a Stereotyped Mammalian Display" ve C. Allen ile birlikte, "Cognitive Ethology: Slayers, Skeptics, and Proponents." R. W. Mitchell, N. Thompson ve L. Miles, ed., *Anthropomorphism, Anecdote, and Animals: The Emperor's New Clothes?* içinde, Albany, N. Y.: SUNY Press; ve "Playing with Play: What Can We Learn About Cognition, Negotiation, and Evolution?," D. Cummins ve C. Allen, ed., *The Evolution of Mind* içinde, New York: Oxford University Press, yakında çıkacak.
 14. Altmann, "Social Behavior of Anthropoid Primates," E. L. Bliss, ed., *Roots of Behavior* içinde, s. 277-85. New York: Harper & Bros., 1962.
 15. Dr. Robert Kirk bana, bunun bir saldırganlık değil egemenlik işareti olduğunu düşündüğünü belirtti. Bu da bir anne kurdun ya da köpeğin yavrusunu ensesinden ısıarak taşımasından kaynaklanıyor. Bu yavrunun kendini güvende ama egemenlik altında hissetmesini sağlıyor.
 16. Caras, *age*, s. 138-39.
 17. Vesey-Fitzgerald, *Animal Anthology*, s. 83.
 18. Michael Fox, "insanın kibarlıkla gülümsemesinin köpeklerdeki karşılığından" söz ediyor. Bu, boyun eğme anlamındaki sırtmadan ve ağzı açık oyuncu köpek görüntüsünden farklı bir durum. Bu yüz ifadesi köpek tarafından taklit ediliyor ve sadece insan-köpek ilişkisinde görülüyor, köpeklerin kendi aralarındaki ilişkide görülüyor.
 19. Erasmus Darwin, *Zoonomia* (1794-96), i. 169, Keith Thomas, *man and the Natural World: A History of the Modern Sensibility*, s. 121'de alıntılanmış şekliyle.

ON İKİNCİ BÖLÜM

1. Charles Darwin, *Journal of Researches into the Geology and Natural History of the Various Countries Visited by HMS 'Beagle.'* Londra: H. Colborn, 1839, s. 142.
2. Billy Arjan Singh, *Eelie and the Big Cats*. Ayrıca bkz. aynı yazarın *Tiger! Tiger!* ve *Prince of Cats*.
3. Frances ve Richard Lockbridge'in *Cats and People* kitabında "The Mind of a Cat" başlıklı bölümde.
4. Vessels, "Koko's Kitten," *National Geographic* 167, no. 1 (Ocak 1985): 110-13.

5. Hem kedileri hem köpekleri olanlar genellikle onların çok iyi arkadaş olduklarını bilirler. Bunu bilimsel olarak test etmek için, Michael Fox, birlikte büyüttüğü kedilerinin ve köpeklerinin birbirlerini tam olarak ne dereceye kadar kardeş olarak gördüklerini anlayabileceği bir dizi deney yaptı. Kendilerini başka bir türün üyesi olarak görebildiklerinden pek emin değilim. Bkz. yazarın *Integrative Development of Brain and Behavior in the Dog*, aynı zamanda "Behavioral Effects of Rearing Dogs with Cats During the Critical Period of Socialization," *Behavior* 35 (1969): 273-80.
6. Van Vechten, *The Tiger in the House*. "Dieu a fait le chat pour donner à l'homme le plaisir de caresser le tigre" (Tanrı, kediyi, insana bir kaplanı okşamanın zevkini tatlırmak için yarattı). (1920 Méry).
7. Tabor, *The Wildlife of the Domestic Cat*. Ayrıca bkz. Clutton-Brock, *Cats Ancient and Modern*.
8. Maeterlinck, "Our Friend, the Dog," *The Double Garden* içinde, s. 11-46.
9. Van Vechten, *age*, s. 1.
10. Laurens von der Post, *A Story Like the Wind*. Londra: Hogarth Press, 1972.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Mech, *Wolf*, s. 9.
2. "Anlaşılan o ki köpeğin evcilleştirilmesine orta taş devrinin (mezolitik) hemen başında, MÖ 10 000 civarında, Güneybatı Asya'da başlanmış." Epstein, *The Origin of the Domestic Animals of Africa*, s. 145.
3. Clutton-Brock ve Dennis-Bryan, *Dogs of the Last Hundred Years at the British Museum (Natural History)*.
4. Scott, "The Social Behavior of Dogs and Wolves," *Annals New York Academy of Sciences* 51 (1950): 1012.
5. Steinhart, *In the Company of Wolves*.
6. L. David Mech, bunu *The Way of the Wolf*, s. 26'da belirtiyor.
7. Bkz. Gentry, *When Dogs Run Wild*. Ayrıca bkz. Beck, *The Ecology of Stray Dogs: A Study of Free-Ranging Urban Animals*.
8. Zimen, *The Wolf: His Place in the Natural World*, s. 33. Ayrıca bkz. aynı yazarın *Wölfe & Königspudel* adlı eseri. Burada kurtlar ve kanişlerden ürettiği melezlerden ayrıntılarıyla söz ediyor.
9. Fentress, "Observations on the Behavioral Development of a Hand-Reared Male Timber Wolf," *American Zoologist* 7 (1967): 339-51.
10. Scott ve Fuller, *Genetics and the Social Behavior of the Dog*, p.137. Desmond Morris, *Dogwatching* s.19-20'de aksi durumu ele alır. Yavru köpeklerin kuyruk sallama davranışını altı-yedi haftalık oluncaya kadar tam olarak geliştirmediklerini belirtir. Erişkin köpeklerde, kuyruk sallamanın gitmekle kalmak arasındaki karşısızlık halini ifade ettiğine inanmaktadır. Dr. Morris kanıt vermez, ama bunun gözlenebileceğini söyler. Benim ve başka pek çok köpek ve kurt uzmanının gözlemleri ise başka şeyleri gösteriyor.
11. Fox, "Love, Dependence and Perpetual Infants" başlıklı bölüm, *Between Animal and Man* içinde, s. 58.
12. Bu nokta, Louis Robinson'un 1897 tarihli kitabı *Wild Traits in Tame Animals*'ta şu şekilde özetlenmiştir: "Son olarak, çağrışım içgüdüsü, evcil köpeklerde, çevrenin yeni şartlarına tam olarak uyacak şekilde gelişmiştir. Bizimle birlikteyken tümüyle kendi evindedir, çünkü kendisini, yabancıların ya da başka bir türün bireyleri arasında değil, kendi sürüsü içinde hisseder. Vahşi bir hayvan ise,

- tersine, yoldaşlarının başka bir türün üyeleri olması dolayısıyla, her an onlara kazık atabileceğinin bilinci içindedirler. İnatla bu hilenin bir parçası olmayı reddederler ve yanındakiler onun gönlünü almak için ne yaparlarsa yapsınlar, gerçek niyetleri konusunda şüphelerini korurlar ve olası bir düşmana karşı tetikte olmayı sürdürürler.”
13. Schenkel, “Ausdrucksstudien an Wölfen.”
 14. Steinhart, *In the Company of Wolves*, s. 345.
 15. “Başboş kalmış evcil köpeklerin oluşturduğu sürülerde, gerçek vahşi köpek sürülerinde gözlemlenen istikrar ve bireyler arası karmaşık ilişkiler görülmez.” Leo K. Bustad, “Man and Beast Interface,” Robinson ve Tiger, *Man and Beast Revisited* içinde, s. 237. Vahşi köpeklerle başboş köpeklerin karşılaştırılması, İtalyan kurt uzmanı Luigi Boitani’nin eşsiz makalesine konu olmuştur; “Randagi: Una Vita da Cani,” İtalyan doğa dergisi *Airone*, Kasım 1996.
 16. Hearn, *Adam’s Task*, s. 22-23.
 17. Lorenz, *Man Meets Dog*, s. 24.
 18. Scott, “The Evolution of Social Behavior in Dogs and Wolves,” s. 377. Kurtların, köpeklerin ve muhtemelen çakalların aynı sayıda kromozomu vardır: s. 78. Epstein’in *The Origin of the Domestic Animals of Africa*’da belirttiği gibi, “Çakalın, kendi boyundaki bir köpektan daha küçük bir beyni olması, evcil köpeklerin atası olması olasılığını ortadan kaldırıyor” (s. 139). Öte yandan, Christine Gentry’nin (*When Dogs Run Wild*) belirttiği gibi, çakallar ve köpekler çiftleşebilirler ve üreten yavrular verebilirler. Bazı durumlarda da ortaklaşa hareket edebilirler: “Drake-Brockman (1910), önceden Somali’deki Midgan avcılarına ait olan, ancak dövülen ve kovulan bir parya köpeğinin, çalılıklarda kaybolduğunu, vahşi hayata döndüğünü ve siyah sırtlı bir çakalla ortaklaşa avlanmaya başladığını kaydeder.” H. Epstein, *age*, s. 118.
 19. Dunbar, *Dog Behavior*, s. 178.
 20. Harrington ve Mech, “Wolf-vocalizations,” s. 130, *Wolf and Man: Evolution in Parallel* içinde.
 21. Desmond Morris, *Dogwatching*, s. 17.
 22. Scott ve Fuller, *Genetics and the Social Behavior of the Dog*. Alıntının tamamı şöyle: “Köpek nasıl bir hayvandır? Bu soruya yanıt ararsak, köpeğin dört ayaklı, kürk bir manto giymiş çocuksu bir insan olmadığını fark ederiz. Köpeklerimiz, bizim ancak köpeklerle ilgili sorularımızı yanıtlayabilirler, insanlarla çok yakın sosyal ilişkileri olmasına rağmen, özünde etobur bir soydan gelmektedirler,” s. 28.
 23. Warrick, “Dogs and Wolves,” *Animals’ Agenda* 9, no. 11 (Aralık 1989).
 24. Pulliainen, “Ecology of the Wolf in the Settled Areas of Finland,” *The Behavior and Ecology of Wolves* içinde, s. 90.
 25. Richard H. Polsky, “Wolf Hybrids,” *Veterinary Medicine*, Aralık 1995, s. 1122-24.
 26. Bir kurt meleziine sahip olmak pek çok sorun getirir: Çok tahrip edici olabilirler; evin içine dışkılamamalarının sağlanması imkânsız olmasa da çok zordur; birini ısırırlarsa, ABD yasaları uyarınca öldürölüp kuduz tahliline tabi tutulurlar; kurt köpeği için onaylanmış bir kuduz aşısı yoktur, vs. Bkz. “Wolf Dogs: Pets Who Aren’t Quite Pets,” *Best Friend Magazine*, Haziran 1996, s. 6. Başka bir görüş için bkz. Dorothy Prendergast, *The Wolf Hybrid*.
 27. Steinhart, *age*, s. 306.
 28. *Age*, s. 344.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. Olumsuz duygular denen şeyin hayvanlarda geniş çaplı araştırmalara konu olurken, daha pozitif duyguların aynı ilgiyi görmemesi ilginçtir. Örneğin Aberdeen Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden Eric Salzen'in yazdığı "The Ontogeny of Fear in Animals" (*Fear in Animals and Man* adlı kitabında, s. 125-64) başlıklı makale, korku üzerine yazılmış yüzlerce makalenin akademik bir derlemesidir. Bilimsel literatürde hayvanlardaki şefkat, minnettarlık, hatta sevgi üzerine benzer bir çalışma bulunmuyor.
2. Scott ve Fuller, *Genetics and the Social Behavior of the Dog*, s. 117.
3. Age, s. 112.
4. Scott, "Investigating Behavior: Toward a Science of Sociality," Donald A. Dewsbury, ed., *Studying Animal Behavior: Autobiographies of the Founders* içinde, s. 412.
5. Scott, *Animal Behavior*.
6. Kurt yavrularının tam bir köpek gibi yetiştirilebildiği gerçeği, iki türün ne kadar yakın olduklarının kanıtıdır. Bkz. F. E. Zeuner'in önemli çalışması, *A History of Domesticated Animals*.
7. Tinbergen, "On War and Peace in Animals and Man," Heinz Friedrich, ed., *Man and Animal: Studies in Behavior* içinde, s. 135.
8. Sanırım bu terimin kökeni Konrad Lorenz'in *Man Meets Dog* adlı kitabından geliyor: "Görgüsüz ve anlayışsız insanların [insanın dokunmasından korkan utangaç bir köpek karşısında] köpeğe dokunmakta ısrar etmesi sonucu, paniğe kapılan hayvan kontrolünü kaybedebilir ve tehditkar eli aniden ısırabilir. Köpek ısırmalarının önemli bir bölümü, bu tür bir korku sonucu olmaktadır."
9. Bkz. Jeffrey J. Sacks ve ark., "Fatal Dog Attacks," *Pediatrics* 97, no. 6 (Haziran 1996): 891-95.
10. Kurtlar, ileri derecede korku ve boyun eğme durumunda da bir koku salarlar: "[boyun eğmiş kurt] boyun eğmenin bütün görsel ifadelerini gösterdi. Aynı zamanda Chippewa'ların ağızlığıyla yerde yatarken acı acı havladı ve işedi. Çişindeki bir kimyasal madde, metrelerce öteden duyulabilen bir misk kokusu çıkardı. Bu, korkunun ve boyun eğmenin bir ifadesiydi." Ronald Schassburger, *Vocal Communication in Timber Wolf, Canis lupus, Linnaeus*, s. 46.
11. İnsanların duygularının, hayvanlarınkiyle karşılaştırıldığında, genellikle daha olumsuz oldukları görülür. Walton Cannon'un *Bodily Changes in Pain, Hunger, Fear and Rage* kitabı şu satırlarla açılır: "Korku, öfke, acı ve açlık hissi, insanların daha aşağı hayvanlarla paylaştıkları ilkel deneyimlerdir." Bunlara sevgi, şefkat ve minnettarlığı eklemek herhalde Cannon'un aklına hiç gelmemiş.
12. Bu çalışma, öğrencisi ve halefi Irenäus Eibl-Eibesfeldt tarafından tamamlanmıştır. Bkz. yazarın *Love and Hate* kitabı. "Ritüelleştirilmiş dövüş" terimi ilk olarak Schenkel tarafından bir makalede ("Submission: Its Features and Function in the Wolf," *American Zoology* 7: 319-29) kullanıldı. Bu makale yazarın bu konudaki öncü çalışmasından (yani 1947 tarihli "Ausdrucks-Studien an Wölfen," *Behavior* 1:81-129) yıllar sonra yayımlandı.
13. Bu yalnızca köpekler için geçerli değildir. "On War and Peace in Animals and Man" makalesinde Niko Tinbergen şöyle yazar: "Hayvanlarda, türdeşler arasındaki dövüşler öne çıkmak ve avantaj sağlamak için yapılır. Ayrıca bütün türler, kavgalarını birbirlerini öldürmeden yapmayı bir kural gibi benimsemişlerdir, kanamalı yaralanmalara dahi çok ender rastlanır. Kendi türüne karşı kitle-sel katliam uygulayan ve kendi toplumuna düşman olan tek tür, insandır.", s. 122. Jane Goodall'un

daha yakın tarihli bir çalışmasından bildiğimiz kadariyla, şempanzeler, babunları ve hatta diğer şempanzeleri öldürürler. Goodall, bunu "savaşa gitmek" olarak anlatır. Yine de bu oldukça seyrek olur ve yaptıkları kıyım, insanın yaptıklarının yanına bile yaklaşamaz. Görünen o ki, yalnızca insan, başka türlerin varoluşuna karşı tümenden bir tehdittir.

14. Darwin, *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. s. 119.
15. Bkz. *The Oxford Companion to Animal Behavior* (editör David McFarland), "Aggression" maddesi.
16. Tim Jones, *Dog Heroes*, s. 58. Köpeklerin savaşta kullanımına dair gördüğüm en iyi kitap. Michael G. Lemish'in *War Dogs* adlı kitabı. Vietnam Köpek Yetiştiricileri Derneği'nin resmi tarihçisi ve Ulusal Arama ve Kurtarma Birliği'nin üyesi olan Lemish, Chips'in hikâyesini daha ayrıntılı bir şekilde anlatıyor.
17. Lemish, *War Dogs*, s. 4'ten alıntılandı.
18. Isaiah Spiegel, "A Ghetto Dog," Howe ve Greenberg, ed., *A Treasury of Yiddish Stories* içinde.
19. Bize hep bunu yapmanın kendi ölüm fermanını imzalamak anlamına geldiği söylenir, ama gerçek böyle değildir. Aslında, pek çok toplama kampı gardiyani başka bir yere tayin edilmelerini istemiş ve bunun için cezalandırılmamıştır. Sanırım gardiyanların işlerini yaparken eğlendiklerini düşünmek daha doğru. Gardiyanlar sadistleşiyorlardı, ama bence aynı şey köpekler için geçerli değildir, çünkü köpekler başkalarının acı çekmesinden zevk almazlar. Bkz. Daniel Goldhagen, *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*. New York: Knopf, 1996.
20. Humphrey ve Warner (1934) bir Alman çoban köpeğine bir insanı ısırmaı öğretmenin, polis eğitimin en zor parçası olduğunu bildirirler. En cesur dövüşçüler bile ısırmaı isteksiz görünürler ve köpeklerin ciddi bir yüzdesinde "insanın kişiliğini zedelememe konusundaki önyargının aşılmasının" imkânsız olduğunu anlamışlardır. Pek çok yazardan (örn. S. Dangerfield) yaptıkları alıntılarla sayısız nesil boyunca, ısırmanın bağışlanamaz günah olduğunu ve insanı ısırmaıktan çekinmenin köpeğin tabiatının bir parçası haline geldiğini anlatırlar. Burns ve Fraser, *Genetics of the Dog: The Basis for Successful Breeding*, s. 143.
21. Hearn, *Adam's Task*, s. 208.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

1. Bu konuda yalnız değilim: "Bir anda ön verandaya uzandı, uykulu gözlerle boşluğa bakmaya başladı. Bir an sonra gitmiş, kaybolmuş, buharlaşmıştı... Bir anda ön veranda bomboş, sessiz sedasız kaldı. Bir an sonra yine oradaydı, uykulu gözlerle boşluğa bakıyordu ve kokuşmuş balıkların veya çürümüş deniz yosunlarının kokusunu alıyordu." Kenneth ve Anna Roberts, "Dogs in a Big Way," Lesley O'Mara, ed., *Best Dog Stories* içinde, s. 158.
2. Amerikan Psikiyatri Derneği, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, s. 219.
3. *Age*, s. 220.
4. *The Animal's Voice* 8, no. 4 (1996): 18. İlginç fotoğrafın altında şu yazıyor: "—Hepsi ölmek üzere olan bir grup köpek, bir diğerine ölüm masasının üstünde öldürücü iğne yapılışını izliyorlar."
5. Fox, *Returning to Eden*, s. 3. Ayrıca bkz. Atkinson, *Greyfriars Bobby* ve başka açıklamalar için Bolton, *Our Devoted Friend the Dog*, s. 28.
6. *Age*, s. 123.
7. *Heroic Dogs in the News*, s. 215.

8. Vasos Panagiotopoulos'la kişisel bir görüşme, New York, Nisan 1996.
9. Winokur, ed., *Mondo Canine*, s. 234'ten alıntılıdır.
10. Al Graber ile özel bir görüşme, Mayıs 1996.
11. Veronique Richard ile kişisel bir görüşme, Mayıs 1996.
12. Marjerie Riddle ile kişisel bir görüşme, Nisan 1996.
13. Tuan, *Dominance and Affection: The Making of the Pets*.
14. Fuller, 1963'te, Cleveland'daki Amerikan Zooloji Demeği'nde *Canine Kaspar Hausers* adlı bir film gösterdi. Kaspar Hauser, Nürnberg'de 1828'de ortaya çıkan, konuşamayan ve yürüyemeyen bir kaçıktır, bir vahşi çocuktur. Daha sonra öğrenildiğine göre, yaşamının büyük bölümünde, en az on iki yıl boyunca hiçbir ses duymadığı, hiçbir canlı görmediği, hiç kimseyle konuşmadığı su ve ekmek dışında hiçbir şey yemediği karanlık bir zindanda tutulmuş. Beş yıl sonra meçhul bir katil tarafından öldürülmüş. Genel karuya göre Baden tacının yasal varisiydi. Tam bir izolasyon içinde büyütülen çocuklardaki psikiyatrik sendroma, Kaspar Hauser sendromu adı veriliyor. Yani canine (köpek) Kaspar Hauser de tam bir izolasyon içinde büyümüş olan bir köpek oluyor. Bkz. Jeffrey Mason, *Lost Prince*.
15. Fuller, "Stress of emergence is postulated as the basis for behavioral deficits seen in dogs following isolation. (Ortaya çıkma korkusu, izole edilmiş köpeklerde görülen davranış bozukluklarının temeli olarak kabul ediliyor.)" *Readings in Animal Behavior* içinde, s. 197-210. (2. baskı), editör Thomas E. McGill. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1973.
16. Scott, "Separation of Infant Dogs," E. Senoy, ed., *Separation and Distress* içinde, s. 14.
17. Scott, "The Evolution of Social Behavior in Dogs and Wolves," *American Zoologist* 7 (1967): 375.
18. Fox: *The Dog: Its Domestication and Behavior*, s. 156.
19. Seligman, "Chronic Fear Produced by Unpredictable Shock," *Journal of Comparative and Physiological Psychology* 66 (1968): 402-11. Ayrıca bkz. yazının *Psychology Today*'deki 1973 tarihli makalesi "Fall into Helplessness." Ayrıca bkz. Senay, "Toward an Animal Model of Depression," *Journal of Psychiatric Residency* 4 (1966): 65-71.
20. Richter, "On the Phenomenon of Sudden Death in Animals and Man," *Psychosomatic Medicine* 19 (1957): 191-98.
21. Seligman, *Helplessness*, s. 58-59.
22. Andrée Collard ve Joyce Contrucci, *Rape of the Wild* adlı kitaplarında, s. 62, Ronald Melzack ve T. H. Scott'un duymasal ve sosyal deneyimlerden yoksun kalmış İskoç teriyeler üzerinde yaptıkları bir deneyi anlatıyor. Deneyiciler, güçlü elektroşok ve yakına ile köpeklerin tepkilerini test ettiler: "Gözlemcileri şaşkına çevirecek şekilde, on köpekten yedisini D'den (deneyci) kaçmak için hiçbir çaba göstermedi... ve D [dört köpeğin burnuna] alevle defalarca dokunabildi." Yazar olayı şöyle yorumluyor: "Melzack ve Scott hayvanlara işkence ederek, işkencecilerin tarihini derinliklerinden beri bildikleri bir sonuca vardılar: canlı yaratıkların duyularını felce uğratmak ve onları her türlü gadarlığa hiç sızlanmadan boyun eğecekleri ve kendilerini umutsuzca işkencecinin ellerine bırakacakları bir noktaya getirmek mümkündür." Referans verdikleri makale "The Effects of Early Experience on the Response to Pain," *Journal of Comparative and Physiological Psychology* 50 (1957): 158.
23. Pratt, *Alternatives to Pain in Experimentation on Animals*, s. 58.
24. ABD'nin İnsaniyet Derneği (Humane Society), bu köpeklerin "bütün yaşamlarını kilitli kafeslerde geçirdiklerini ve yeterli yiyecek, su ve kötü havalara karşı korunmaları olmadığını" söylüyor.

- "Dişiler her mevsim döllenirler ve bu hayvanlar için köpek yavrusu üretim yerleri dünya üzerindeki cehennemdir." *The True Nature Newsletter*, c. 2, no. 2, s. 1.
25. Ne ilginçtir ki, köpeklerin en dost canlıları olan *beagles* (küçük av köpekleri) en korkunç deneylerde kullanıyoruz. "Comparison of Tracheal Damage from Laser-Ignited Endotracheal Tube Fires" başlıklı bir raporda, pürmüz tipi bir alev tabancası, uyuşturulmuş köpeğin gırtlığına tutuluyor ve akut yanma ve ülser yaratılıyor. Bu testler Chicago Northwestern Üniversitesi Tıp Fakültesi, Milwaukee Wisconsin Tıp Koleji tarafından 1980'lerde gerçekleştirilmiş. Bu test R. H. Ossoff ve ark. tarafından aktarılıyor, *Annals of Otolaryngology, Rhinology and Laryngology* 92 (1983): 333-36. Bu bilgiyi (hayvanların laboratuvarlarda kullanımı üzerine *The Cruel Deception* adlı kitabı yazmış olan) Dr. Robert Sharpe'ın "Man's Best Friend" başlıklı yararlı makalesinden aldım. Yayımlandığı yer *The Antivivisectionist*, Şubat 1994, s. 4-7. Bkz. "Pet Theft in America: A Report to Congress," derleyen Los Angelesli hayvanları koruma örgütü Last Chance for Animals (Hayvanların Son Şansı), s. 14. Henüz 1966'da (4 Şubat sayısı), *Life* dergisi "laboratuvarların yılda 2 milyon köpeğe ihtiyaç duyduğunu" yazdı. 1996'da Harvard Tıp Fakültesi bütün köpek laboratuvarlarının yürürlükten kaldırıldığını açıkladı. ABD'deki hiçbir tıp fakültesi, artık öğrencileri zorunlu hayvan laboratuvarlarına katılmaya zorlamıyor.
26. Carson, *Men, Beasts and Gods: A History of Cruelty and Kindness to Animals*, s. 197-98.
27. Collard ve Contrucci, *age*, s. 62'den alıntılandı.
28. Kourtsine, "La conception Pavlovienne des névroses expérimentales basé de la psychopathologie des animaux," Brion ve Ey, ed., *Psychiatrie animale* içinde, s. 204-10. Anılan cümle s. 207'de.
29. Fedorov, "A propos de certaines anomalies du comportement chez les animaux," Brion ve Ey, ed., *age* içinde, s. 211-15.
30. Collard ve Contrucci, *age*, s. 61.
31. *Dayton Daily news*, 27 Mart 1996.

ON ALTINCI BÖLÜM

1. Bkz. Wells, "What the Octopus Makes of It: Our World from Another Point of View," *American Scientist* 49 (1961): 215-27.
2. Coren, *The Intelligence of Dogs*, s. 105.
3. George, *How to Talk to Your Animals*.
4. Coppinger ve Feinstein, "Why Dogs Bark," *Smithsonian*, Ocak 1991, s. 119-29.
5. Scott, "Observation," *Animal Communication, Techniques of Studies and Results of Research* içinde, s. 17-30. Editör Thomas A. Sebeok, Bloomington: Indiana University Press, 1968.
6. Spiegel, *The Dreaded Comparison*, s. 23'ten alıntılandı.
7. Deneyi yöneten Sovyet biyolog D. K. Belyaev hakkında başka bir açıklama için bkz. Budiansky, *The Covenant of the Wild*, s. 95-97.
8. Lev Tolstoy, *Anna Karenina*, İngilizceye çeviren Joel Carmichael, s. 635.
9. Vesey-Fitzgerald, *Animal Anthology*.
10. Bkz. Pfungst, *Clever Hans. The Animal Mind* adlı kitapta hikâyeyi yeniden anlatan Gould ve Gould, "Akıllı Hans son derece anlayışlıydı, ama gözlemcilerin umduğu şekilde değil" diye yazıyorlar.
11. Mann, *A Man and His Dog*, s. 202.

12. Cervantes, *A Dialogue Between Scipio and Berganza: Two Dogs Belonging to the City of Toledo (Toledo Şehrinin İki Köpeği Scipio ve Berganza'nın Diyalogu)*.
13. *Kafka: The Complete Stories and Parables* içinde, ed. Nahum N. Glatzer, önsöz Joyce Carol Oates. Öykü Kafka hayattayken yayımlanmadı. Einstein'ın, Thomas Mann'a, Kafka'nın kısa öykülerinin "insan zihninin kavrayabileceğinden ötede" olduğunu söylediği bilinir.
14. Mann, *age*, s. 81.
15. Smythe, *The Mind of the Dog*, s. 66.
16. Mech, "Joining a Wolf Pack," *Audubon* 98, no. 6 (Aralık 1996): 82.
17. Bkz. Horgan, "See Spot Blue," *Scientific American* 262 (Ocak 1990): 20. Londra'daki Royal College of Veterinary Surgeons'un üyelik diploması değerlendirmesini yapan R. H. Smythe gibi bir otorite bile şöyle yazabilmiştir: "Köpekler, elbette, renkleri göremez.", *The Mind of the Dog*, s. 69.
18. Bkz. Ewer, *The Carnivores*, s. 134 ve bu eserde yer alan literatür. Burada şöyle der: "Uzun yıllar boyunca, insan ve yüksek maymunlar dışındaki tüm memelilerin renk körü olduğu sanıldı. Oysa bu doğru değildir.", s. 130.
19. Bkz. *The Waltham Book of Dog and Cat Behavior*, s. 43. Yazar şu makaleden söz eder: A. Rosengren, "Experiments in Colour Discrimination in Dogs," *Acta Zoologica Fennica* 12 (1969): 1-19.
20. Fogle, *The Encyclopedia of the Dog*, s. 41.
21. Bkz. "The Way Some of Our Closest Friends View Us," s. 41, Caras, *A Dog Is Listening* içinde, köpeklerin duyma becerileri üzerine olan etkileyici bölüm. Bu kitabı, bu bölümdeki konuların çoğu için pek tavsiye etmem.
22. Köpeğin koku alma duyusu özellikle kayda değerdir. Bu yüzden bu konu için bir bölüm ayırdım.
23. Caras, *age*, s. 69.
24. "Bu koklama aygıtı, bilgiyi doğrudan, beynin duygusal davranışla en yakından ilgili bölümü olan limbik sisteme geçirir.", Fogle, s. 41.
25. Caras, *age*, s. 113.
26. Irvine, *Perfume*, s. 151.
27. Thurber, *The Fireside Book of Dog Stories*, editör Jack Goodman, giriş bölümünde s. xiii.
28. Analizle ilgili görüşlerimi daha önceki bir kitabımda yazdım. *Final Analysis: The Making and Unmaking of a Psychoanalyst*, New York: Addison-Wesley, 1991.

SONUÇ

1. Milan Kundera, *The Unbearable Lightness of Being*, New York, Harper & Row, 1984.
2. Midgley, *Animals and Why They Matter*, s. 118.
3. Berman, "The Wild and the Tame," *Coming to Our Senses* içinde, s. 103.
4. Liz Rosenberg, "Elegy for a Beagle Mutt" adlı bir şiirde, "cennetin kapılarında sadık köpeğiyle birlikte onbil yıl bekledikten sonra içeri alınan bir Budist azizden" söz eder. Alıntılandığı yer, Duemer ve Simmerman, ed., *Dog Music: Poetry About Dogs*, s. 193.
5. Bu, benim özgün Sankritçe metinden yaptığım bir çeviri. Metni *Critical Text of the Mahabharata*, 4. ciltten aldım, ed. Bhandarkar Doğu Araştırmaları Enstitüsü, 17.3.7 vd. Bu çeviri *Mahabharata*'nın P. C. Roy tarafından yapılan çevirisinde de bulunabilir, yayımlayan Oriental Publishing Co., Calcutta, tarihsiz.

6. *When Elephants Weep* kitabını birlikte yazdığımız Susan McCarthy, safkan bir köpek almadan önce bilmemiz gerekenlerle ilgili bir kitap yazıyor (*The Honest Dog Book*). Bana söylediğine göre, iki kulağı da sağır olan köpekleri, sahipleriyle el hareketleriyle anlaşabilmek üzere eğitmek için bir girişimde bulunuldu. Caroline Crosby, Santa Fe'de sağır (ve hadım edilmiş) köpeklerin eğitilmesi ve yerleştirilmesi için tavsiyelerde bulunan, bir Sağır Dalmacıyalılar Okulu yönetiyor. Bu köpeklerin çoğu, üyelerinin bazıları ya da tümü sağır olan ailelere veriliyor. Bayan Crosby, Susan'a "Sağır bir çocukları olan ailelerle çok başarılı oldum, sağır çocuklar, köpeklerle özdeşleşebiliyorlar" demiş. Bu köpekler on ila kırk işaret öğrenebiliyorlar. Crosby'nin köpeği Miss Dotties, Crosby her "kapı" işareti yaptığında havlayan bir bekçi köpeği.
7. Marcel Proust, *Remembrance of Things Past*, Swann's Way, Overture, s. 49-51. İngilizceye çeviren Kilmartin Terence'li C. Scott Moncrieff. New York: Random House, 1981.
8. Scanziani, *Enciclopedia del Cane*, s. 193: "Il cane ha memoria, volontà, intelligenza e tutta una gamma di sentimenti, fra cui amore, dedizione, fedeltà, gioia, rimpianto, paura, dolore, disperazione, collera, gelosia, vergogna, orgoglio, fantasia, curiosità, perplessità, e via via. Bob solo il cane ha un'anima, ma ha un'anima assai ricca." (Köpeğin hafızası, iradesi, zekâsı ve sevgi, adanmışlık, sadakat, neşe, pişmanlık, korku, acı, umutsuzluk, öfke, kıskançlık, utanç, gurur, hayal, merak, şaşkınlık ve daha pek çok duygusu vardır. Köpeğin bir ruhu olduğunu söylemek yetmez, çok zengin bir ruhu vardır.)
9. Titcomb, *Dog and Man in the Ancient Pacific with Special Attention to Hawaii*, s. 9.

KAYNAKÇA

Bu kitabın yazımında özel bir önemi olan eserler yıldızla (*) işaretlenmiştir.

- Abrantes, R.A.B., "The Expression of Emotions in Man and Canid", A. T. B. Edney, ed., "Canine Development Throughout Life" içinde, Waltham Symposium no. 8, *Journal of animal Practice* 28 (1987): 1030-36.
- Ackerly, J. R., *My Dog Tulip*, New York: Fleet, 1956.
- Ackerman, Diane, *A Natural History of Love*. New York: Random House, 1994.
- Adams, G. J. ve K. G. Johnson, "Slee-Wake Cycles nad Other Night-time Behaviours of the domestic dog, *Canis familiaris*", *Applied Animal Behavior Science* 36 (1993): 233-48.
- Adcock, Fleur ve Jacqueline Simms, ed., *Oxford Book of Creatures*. New York: Oxford University Press, 1995.
- Adell-Bath M. ve ark., *Do We Need Dogs: A Study of Dogs' Social Significance to Man*, Gothenburg: University of Gothenburg Press, 1979.
- Agrawal, H. C., "Neurochemical and Behavioral Effects of Isolation Rearing in the Dog", *Life Sciences* 6 (1967): 71-78.
- Aldington, Erich H. W., *Von der Seele des Hundes: Wesen, Psychologie und Verhaltensweisen des Hundes*, Berlin: Verlag Gollwitzer Weider, 1986.
- Allen, Durward Leon, *Wolves of Mihong: Isle Royale's Wild Community*, Ann Arbor: University of Michigan, 1993.
- Allen, G. M., *Dogs of the American Aborigines*. Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi Bülteni, *Harvard Collection*, 63. cilt (1920): 431-517.
- Altmann, S. A., "Social Behavior of Anthropoid Primates: Analysis of Recent Concepts", E. L. Bliss, ed., *Roots of Behavior* içinde, New York: Harper & Bros., 1962, s. 277-85.
- Anderson, A. C., ed., *The Beagle as an Experimental Dog*, Ames: Iowa State University Press, 1970.
- Anderson, R. K., B. L. Hart ve L. A. Hart, ed., *The Pet Connection: Its Influence on Our Health and Quality of Life*, Minneapolis: CENSHARE (University of Minnesota), 1984.
- Anderson, R. S., ed., *Pet Animals in Society*, New York: Macmillan, 1975.
- Animal Biography* (Anonim), Londra: G. Virtue, 1840.
- Arluke, A., "Understanding Nazi Animal Protection and the Holocaust", *Anthrozoös* 5 (1992): 6-31.
- *Arnim, Elizabeth von, *All the Dogs of My Life*, Londra: Virago Press, 1995.
- Atkinson, Eleanor, *Greyfriars Bobby*, New York: A. L. Burt, 1912.
- Badcock, C. R., *The Problem of Altruism*, Londra: Basil Blackwell, 1986.
- Baege, B., *Kynologische: Bibliographie*, Berlin: Zoological Garden, 1934.
- Baillie, J., "The Behavioural Requirements Necessary for Guide dogs for the Blind in the United Kingdom", *British Veterinary Journal* 128 (1972).
- Barloy, J. J., *Man and Animals: One Hundred Centuries of Friendship*, İngilizceye çeviren H. Fox, New York: Gordon and Cremonesi, 1974.
- Barrette, C., "The 'Inheritance of Dominance,' oran Aptitude to Dominate", *Animal Behavior* 46 (1993): 591-93.
- Beck, A. M., *The Ecology of Stray Dogs: A Study of Free-Ranging Urban Animals*, Baltimore: York Press, 1973.
- Becker, F., J. E. Markee ve J. E. King, "Studies on Olfactory Acuity in Dogs. 1. Discriminatory Behavior in Problem Box Situations", *Animal Behavior* 5 (1957): 94-103.

- Bedichek, Roy, *The Sense of Smell*, Londra: Michael Joseph, 1960.
- Bekoff, Marc, "Social Play and Play-soliciting by Infant Canids", *American Zoologist* 14 (1974): 323-40.
- , "Social Communication in Canids: Evidence for the Evolution of a Stereotyped Mammalian Display." *Science* 197 (1977): 1907-99.
- , "Social Play: Structure, Function, and the Evolution of a Cooperative Social Behavior", G. Burshardt ve M. Bekoff, ed., *The Development of Behavior: Comparative and Evolutionary Aspects* içinde, New York: Garland, 1978.
- *—, "Play Signals as Punctuation. The Structure of Social Play in Canids", *Behaviour* 132 (1995): 419-29.
- Bekoff, Marc ve J. Diamond, "Life-History Patterns and Sociality in Canids: Body Size, Reproduction and Behavior", *Oecologia* 50 (1981): 386-90.
- Bekoff, M. ve D. Jamieson, ed., *Readings in Animal Cognition*, Cambridge, Mass: MIT Press, 1996.
- Benjamin, Carole Lea, *Dog Problems*, New York: Howell Book House, 1981.
- *—, *Mother Knows Best: The Natural Way to Train Your Dog*, New York: Howell Book House, 1985.
- Bergin, Bonnie, *Bonnie Bergin's Guide to Bringing Out the Best in Your Dog*, Boston: Little, Brown & Co., 1995.
- Bergler, R., *Man and Dog: The Psychology of a Relationship*, Oxford: Blackwell Scientific Publications, 1988.
- Bergman, Göran, *Why Does Your Dog do That?*, New York: Howell Book House, 1971.
- Bergson, Henri, *Le Rire: essai sur la signification du comique*, Paris: Presses Universitaires de France, 1900.
- Berman, Morris, "The Wild and the Tame", *Coming to Our Senses: Body and Spirit in the Hidden History of the West* içinde, New York: Simon & Schuster, 1989.
- Bernard, D. ve D. Dubois, *L'homme et le loup*, Paris: Berger-Levrault, 1981.
- Berstein, I. S., "Dominance: The Baby and the Bathwater", *Behavioral and Brain Sciences* 4 (1981): 419-57.
- Bierce, Ambrose, *The Devil's Dictionary: A Selection of the Bitter Definitions of Ambrose Bierce*, Mt. Vernon, N. Y.: Peter Pauper Press, 1958.
- Boitani, Luigi, *De la parte de lupo*, Milano: Giorgio Mondadori, 1986.
- , "Randagi: Una vita da cani", *Airone* 187 (November 1996): 43-53.
- Bolton, Sarah Knowles, *Our Devoted Friend the Dog*, Boston: L. C. Page & Co., 1902.
- Bowlby, John A., "Critical Phases in the Development of Social Responses in Man and Other Animals", *New Biology* 14 (Penguin Books, 1953): 25-37.
- Brion, A. ve Henri Ey, ed., *Psychiatrie animale*. (Dizinin başlığı: Bibliothèque Neuropsychiatrique de Langue Française.), Paris: Desclée de Brouwer, 1976. (1. basım 1964).
- Brodbeck, A. J., "An Exploratory Study on the Acquisition of Dependency Behavior in Puppies", *Bulletin of the Ecological Society of America* 35 (1954): 73.
- Bromfield, Louis, "Dogs of Malabar Farm", *Pleasant Valley'den bölümler*, New York: Harper Collins, 1943.
- Brown, L. T., "Affection for People as a Function of Affection Dogs", *Psychological Reports* 31 (1972): 957-58.
- Brückner, G. H., "Über einen zweibeinigen Hund", *Zeitschrift für Hundeforschung*, Neue Folge 13 (1938): 1-16.
- Brunner, Ferdinand, *Der unverstandene Hund: Erkenntnisse aus der tierpsychologischen Praxis*, Augsburg: Naturbuch Verlag, 1994. (5. basım)
- Bucke, W. F., "Cyno-Psychoses: Children's Thoughts, Reactions, and Feelings Toward Pet Dogs", *The Pedagogical Seminary* 10 (1903): 459-513.
- Budiansky, Stephen, *The Covenant of the Wild: Why Animals Chose Domestication*, New York: William Morrow Co., 1992.

- Bueler, Lois E., *Wild Dogs of the World*, New York: Stein & Day, 1973.
- *Burns, Marca ve Margaret N. Fraser, *Genetics of the Dog: The Basis for Successful Breeding*, 2. basım, Edinburgh ve Londra: Oliver & Boyd, 1966.
- Burroughs, John, *My Dog Friends*, Clara Barrus ed., Boston: Houghton Mifflin Co., 1928.
- Burt, M. R., "The Animal as Alter Ego: Cruelty, Altruism, and the Work of Art", A. N. Rowan, ed., *Animals and People Sharing the World* içinde, s. 117-35. Hanover, N. H.: University Press of New England, 1988.
- Buytendijk, Frederik, *The Mind of the Dog*, İngilizceye çeviren Lilian A. Clare, Boston: Houghton Mifflin Co., 1936.
- Cairns, R., "Behavior Development in the Dog: An Interspecific Analysis", *Science* 158 (1967): 1070-2.
- Campbell, S. S. ve I. Tobler, "Animal Sleep: A Review of Sleep Duration Across Phylogeny", *Neuroscience and Bio-behavioral Reviews* 8 (1984): 269-300.
- Campbell, William E., *Behavior Problems in Dogs*, Santa Barbara, Calif.: American Veterinary Publications, 1975.
- Cannon, Walter B., *Bodily Changes in Pain, Hunger, Fear and Rage: An Account of Recent Researches into the Frontiers of Emotional Excitement*, 2. basım, New York: D. Appleton & Co., 1929.
- Caras, Roger A., *A Celebration of Dogs*, New York: Times Books, 1982.
- *—, *A Dog Is Listening: The Way Some of Our Closest Friends View Us*, New York: Summit Books, 1992.
- Carson, Gerald, *Men, Beasts, and Gods: A History of Cruelty and Kindness to Animals*, New York: Charles Scribner's Sons, 1972.
- Case, D. B., "Dog Ownership: A Complex Web", *Psychological Reports* 60: 247-57.
- Cattell, R. B., "The Isolation of Temperament Dimensions in Dogs", *Behavioral Biology* 9 (1973): 15-30.
- Cervantes, Miguel de, *El Coloquio de los Perros. A Dialogue Between Scipio and Berganza: Two Dogs Belonging to the City of Toledo*, Londra: S. Bladon, 1767.
- Clark, Stephen R. L., "Good Dogs and Other Animals", Peter Singer, ed., *In Defense of Animals* içinde, New York: Basil Blackwell, 1985 s. 41-51.
- Clarke, R. S., W. Heron, M. L. Fetherstonhaugh, D. G. Forgays ve D. O. Hebb, "Individual Differences in Dogs: Preliminary Report on the Effects of Early Experience", *Canadian Journal of Psychology* 5 (1951): 150-56.
- Clifton, Merritt, "Heroic Dogs", *Animal People* 5, no. 4 (May 1996).
- Clutton-Brock, Juliet, "The Domestication of the Dog with Special Reference to Social Attitudes of the Wolf", *Carnivores* 3 (1980): 27-33.
- , *Domesticated Animals from Early Times*, Austin: University of Texas, 1983.
- , *Cats Ancient and Modern*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993.
- , "The Unnatural World: Behavioural Aspects of Humans and Animals in the Process of Domestication", A. Manning ve J.A. Serpell, ed., *Animals and Human Society: Changing Perspectives* içinde, Londra: Routledge, 1994, s. 23-35.
- Clutton-Brock, Juliet, ed., *The Walking Larder: Patterns of Domestication, Pastoralism, and Predation*, Londra: Unwin Hyman, 1980.
- Clutton-Brock, Juliet ve Kim Dennis-Bryan, *Dogs of the Last Hundred Years at the British Museum (Natural History)*, Londra: British Museum, 1988.
- Cohen, Barbara ve Louise Taylor, *Dogs and Their Women*, Boston: Little, Brown & Co., 1989.
- Cohen, J. A. ve M. W. Fox, "Vocalization in Wild Canids and Possible Effects of Domestication", *Behav. Proc.* 1 (1976): 77-92.

- *Collard, Andrée ve Joyce Contrucci, *Rape of the Wild: Man's Violence Against Animals and the Earth*, Londra: The Women's Press, 1988.
- Collier, V. W. F., *Dogs of China and Japan in Nature and Art*, Londra: William Heinemann, 1921.
- Coppinger, R. P. ve Lorna Coppinger, "Dogs in Sheep's Clothing Guard Flocks", *Smithsonian*, Nisan 1982.
- *Coppinger, R. P. ve M. Feinstein, "Why Dogs Bark", *Smithsonian*, Ocak 1991, s. 119-29.
- Coren, Stanley, *The Intelligence of Dogs: Canine Consciousness, and Capabilities*, New York: The Free Press, 1994.
- *Crisler, Lois, *Arctic Wild*, New York: Harper Brothers, 1958.
- , *Captive Wild*, New York: Harper & Row, 1968.
- Croke, Vickie, *The Modern Ark: The History of Zoos: Past, Present and Future*, New York: Scribner, 1997.
- Dale-Green, P., *Lore of the Dog*, Boston: Houghton Mifflin, 1967.
- Dangerfield, S., "The R.A.F. Police Dogs", *Animal Health* 2 (1964): 1-5.
- Darwin, Charles, *The Variation of Animals and Plants Under Domestication*, 2. basım, 2 cilt, Londra: John Murray, 1875.
- , *Journal of Researches into the Geology and Natural History of the Various Countries Visited by H. M. S. Beagle*, Londra: H. Colburn, 1839. (Cambridge: Cambridge University Press, 1956).
- *—, *The Expression of the Emotions Man and Animals*, 1872. Yeniden basım, Chicago: University of Chicago Press, 1965.
- Davidar, E. R. C., "Wild Dogs (*Canis lupus*) and Village Dogs", *Journal of the Bombay Natural History Society* 62 (1965): 146-48.
- Davis, Hank ve Dianne Balfour, ed., *[The] Inevitable Bond: Examining Scientist-Animal Interactions*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Dechambre, E., "La théorie de foetalization et la formation des races de chiens et de porc", *Mammalia* 13 (1949): 129-237.
- Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, gözden geçirilmiş 3. basım, Washington D.C.: American Psychiatric Association, 1987.
- Diamond, Jared, "Zebras and the Anna Karenina Principle", *Natural History* 9 (1994).
- Dodman, Nicholas, *The Dog Who Loved Too Much: Tales, Treatments and the Psychology of Dogs*, New York: Bantam, 1996.
- Downs, James, "Domestication: An Examination of the Changing Relationships Between Man and Animals", *Kroeber Anthropological Society Papers* 22 (1960): 23-60.
- *Duemer, Joseph ve Jim Simmerman, ed., *Dog Music: Poetry About Dogs*, New York: St. Martin's Press, 1996.
- Dunbar, Ian ve Michael Berman, *Dog Behavior: Why Dogs Do What They Do*, Neptune, New Jersey: T. F. H. Publications, 1979.
- , "The Social Behavior of Free-Ranging Suburban Dogs", *Applied Animal Ethology* 10 (1983): 5-17.
- Eddy, Timothy, Gordon Gallup, Jr. ve Daniel Povinelli, "Attribution of Cognitive States to Animals: Anthropomorphism in Comparative Perspective", *Journal of Social Issues* 49 (1993): 87-101.
- Eibel-Eibesfeldt, Irenäus, "Dominance, Submission, and Love: Sexual Pathologies from the Perspective of Ethology", J. R. Feerman, ed., *Pediophilia içinde*, New York: Springer, 1990, s. 150-175.
- , *Love and Hate: The Natural History of Behavior Patterns*, New York: Shocken, 1974.
- Eisenberg, J. F. ve W. S. Dillon, ed., *Man and Beast: Comparative Social Behavior*, Önsöz S. Dillon Ripley, Washington D.C.: Smithsonian Institution Press, 1971.

- Encyclopedia of Religion and Ethics*, 1. cilt, James Hastings, ed., Frank B. Jevons'un kişileştirme (anthropomorphism) üzerine makalesi. Edinburgh: T. & T. Clark, 1908.
- Ensminger, M. E., *The Complete Book of Dogs*, New York: A. S. Barnes, 1977.
- Epstein, H., *The Origin of the Domestic Animals of Africa*, 1. cilt, I. L. Mason ile gözden geçirilmiş basım, New York, Africana Publishing Corp., 1971.
- Erwit, Elliott, *To the Dogs*. New York: D. A. P. Scalo, 1992.
- Evans, Michael Job, *People, Pooches and Problems*, New York: Howell Book House, 1991.
- Ewer, R. F., *The Carnivores*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1973.
- *Fagen, Robert, *Animal Play Behavior*, New York: Oxford University Press, 1981.
- Feddersen-Petersen, Dorit, *Mein Freund, der Hund*, Stuttgart: Verlag Das Beste, 1984.
- , *Hundepsychologie: Wesen und Sozialverhalten*. Önsöz Konrad Lorenz. Stuttgart: Franckh-Kosmos, 1986.
- , "Haben Hunde ein Gewissen?", *Hunde* 13 (1987): 689-91.
- , *Hunde und ihre Menschen*, Stuttgart: Franckh-Kosmos, 1992.
- , *Fortpflanzungsverhalten beim Hund*, Jena: Gustav Fischer, 1994.
- *—, *Ausdrucksverhalten beim Hund*, Jena: Gustav Fischer, 1995.
- Feierman, ed., *Pediophilia: Biosocial Dimension*, New York: Springer, 1990, s. 150-175.
- Fentress, John C., "Observations on the Behavioral Development of a Hand-Reared Male Timber Wolf", *American Zoologist* 7 (1967): 339-51.
- *Fiennes, R. ve A. Fiennes, *The Natural History of Dogs*. Garden City, N. Y.: The Natural History Press, 1970.
- Fischel, Werner, "Über das Seelenleben der Hunde: Eine seelenkundliche Umschau", *Zeitschrift fuer Hundeforschung* 5 (1936): 31-47.
- , "Die Affektäußerungen und das Gefühlsleben der Tiere in wissenschaftlicher Beurteilung", *Zeitschrift der Tierpsychologie* 1 (1937): 66-77.
- , *Psyche und Leistung der Tiere*, Berlin: W. De Gruyter, 1938.
- , *Tierpsychologie und Hundeforschung*, Leipzig: Verlag Dr. Paul Schöps, 1941.
- *—, *Die Seele des Hundes*, Berlin-Hamburg: Paul Parey, 1961.
- , *Leben und Erlebnis bei Tieren und Menschen*, Münih: J. A. Barth 1967. (1. basım 1949).
- Fisher, John, *Why Does My Dog...?*, New York: Howell Book House, 1991.
- *Fisher, John Andrew, "Disambiguating Anthropomorphism: An Interdisciplinary Review", *Perspectives in Ethology* 9 (1991).
- Fleischer, Michael, *Hund und Mensch: Eine semiotische Analyse ihrer Kommunikation*, Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1987.
- Fogle, Bruce, *The Dog's Mind: Understanding Your Dog's Behavior*, New York: Howell Book House, 1990.
- , *The Encyclopedia of the Dog*, New York: Dorling Kindersley, 1995.
- Fogle, B., ed., *Internations Between People and Pets*. Springfield, Ill.: Charles C. Thomas, 1981.
- Fogle, B., ed., Zwivè, Greson, *Perfume: The Creation and Allure of Classic Fragrances*, New York: Crescent Books, 1995.
- Fox, Michael W., "The Influence of Domestication upon Behavior of Animals", M. W. Fox, ed., *Abnormal Behavioral in Animals* içinde, Philadelphia: W. B. Saunders Co., 1968.
- , "The Anatomy of Aggression and Its Ritualization in Canidae: A Developmental and Comparative Study", *Behavior* 35 (1969): 242-58.

- , "Behavioral Effects of Rearing Dogs with Cats During the Critical Period of Socialization." *Behavior* 35 (1969): 273–80.
- *—, *Behavior of Wolves, Dogs and Related Canids*, New York: Harper & Row, 1971.
- , *Integrative Development of Brain and Behavior in the Dog*, Chicago: University of Chicago Press, 1971.
- , "Evolution of Social Behavior in Canids", M. W. Fox, ed., *The Wild Canids* içinde, New York: Van Nostrand Reinhold, 1975, s. 429–59.
- , "Love, Dependence and Perpetual Infants", *Between Animal and Man* içinde, New York: Coward, McCann & Geoghegan, 1976.
- , *Returning to Eden: Animal Rights and Human Responsibility*, New York: The Viking Press, 1980.
- , *The Whistling Hunters: Field Studies of the Asiatic Wild Dog*, Albany: State University of New York Press, 1984.
- , *The Dog: Its Domestication and Behavior*, Malabar, Fla.: Robert E. Krieger Publishing Co., 1987.
- *Fox, Michael W. ve Marc Bekoff. "The Behavior of Dogs", E. S. E. Hafez, ed., *The Behavior of Domesticated Animals* içinde, 3. basım, a. 370–409. Londra: Balliere Tindall, 1975.
- Fox, Michael W. ve ark. "Behavior and Ecology of a Small Group of Urban Dogs (*Canis familiaris*)", *Applied Animal Ethology* 1 (1975): 119–37.
- Fox, Michael W. ed. *Abnormal Behavior in Animals*, Philadelphia: W. B. Saunders Co., 1968.
- France, Anatole, "The Coming of Riquet", Lesley O'Mara, ed., *Best Dog Stories* içinde. Giriş yazısı Gerald Durrell, Londra: Brockhampton Press, 1990.
- Frank, H. ed., *Man and Wolf: Advances, Issues, and Problems in Captive Wolf Research*, Dordrecht: W. Junk Publishers (Kluwer Academic Publishers Group), 1987.
- Frank, Harry ve M. G. Frank, "On the Effects of Domestication on Canine Social Development and Behavior", *Applied Animal Ethology* 8 (1982): 507–25.
- Freedman, D. G., "Constitutional and Environmental Interactions in Rearing of Four Breeds of Dogs", *Science* 127 (1955): 585–86.
- Freedman, D. G., J. A. King ve O. Elliot, "Critical Periods in the Social Development of Dogs", *Science* 133 (1961): 1016–17.
- Freud, Sigmund, *Civilization and Its Discontents* (1929). *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, cilt XXI. İngilizceye çeviren ve editör James Strachey, Londra: The Hogarth Press, 1961.
- Fuller, John L., "Experiential Deprivation and Later Behavior", *Readings in Animal Behavior* içinde. ed. Thomas E. McGill, New York: Holt, 1973, s. 197–211.
- *Garber, Marjorie, *Dog Love*, New York: Simon & Schuster, 1996.
- Gebhardt, Heiko, *Du armer Hund*, Hamburg: Stern, 1978.
- Genaways, Hugh ve Marion Burgwin, ed., *Natural History of the Dog*, Pittsburgh: Carnegie Museum of Natural History, 1984.
- Gentry, Christine, *When Dogs Run Wild: The Sociology of Feral Dogs and Wildlife*, Jefferson, N.C.: McFarland & Co., 1983.
- George, Jean Craighead, *How to Talk to Your Animals*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1985.
- Gilbert, E. M. ve Thelma R. Brown. *K-9 Structure and Terminology*, New York: Howell Book House, 1995.
- Ginsburg, Benson E. ve Laurie Hiestand. "Humanity's 'Best-Friend': The Origins of Our Inevitable Bond with Dogs", *The Inevitable Bond: Examining Scientist-Animal Interactions* içinde, ed. Hank Davis ve Dianne Balfour, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 93–108.

- *Gonzalez, Philip ve Leonore Fleischer, *The Dog Who Rescues Cats: The True Story of Ginny*, Giriş yazısı Cleveland Amory, New York: HarperCollins, 1995.
- Goodman, Jack, ed., *The Fireside Book of Dog Stories*, New York: Simon & Schuster, 1943.
- Gottlieb, A., "Dog: Ally or Traitor?", *American Ethnologist* 13 (1986): 477-88.
- Gould, James L ve Carol Grant Gould, *The Animal Mind*, New York: Scientific American Library, 1994.
- Gould, Stephen Jay, "Mickey Mouse Meets Konrad Lorenz", *Natural History* 88, no. 5 (1979): 30-36.
- [Le] *Grand livre du chien*, 2 cilt. Conc. par Michel Villemont, Rédaction Marie-Christine d'Aragon. Geneva: Editio-Service, 1970.
- Graven, Jacques, *Non-human Thought: The Mysteries of the Animal Psyche*, Fransızcadan çeviren Harold J. Salemonson, New York: Stein & Day, 1967.
- Griffin, Donald, *The Question of Animal Awareness: Evolutionary Continuity of Mental Experience*, 2. basım, New York: Rockefeller University Press, 1981.
- *—, *Animal Thinking*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1984.
- *—, *Animal Minds*, Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 1992.
- Grossman, Lloyd. *The Dog's Tale: A History of Man's Best Friend*, Londra: BBC Books, 1993.
- Grzimek, B., "Weitere Vergleichsversuche mit Wolf und Hund", *Zeitschrift für Tierpsychologie* 5 (1942): 59-73.
- Hafez, E. S. E., ed., *The Behaviour of Domestic Animals*, Londra: Bailliere, Tindall and Cox, 1962.
- Hall, C. S., "Temperament: a Survey of Animal Studies", *Psychological Bulletin* 38 (1943): 909-43.
- Hall, Roberta L ve Henry S. Sharp, ed., *Wolf and Man: Evolution in Parallel*, New York: Academic Press, 1978.
- Halliburton, Judith, *Raising Rover*, New York: St. Martin's Press, 1996.
- Haltenorth, T., *RassehundetWildhunde*, Heidelberg: Winter, 1958.
- Harrington, Fred H. ve L. David Mech, "Wolf-vocalizations", *Wolf and Man: Evolution in Parallel* içinde, editörler Roberta L. Hall ve Henry S. Sharp. New York: Academic Press, 1978.
- Hart, B. L. ve L. A. Hart, *Canine and Feline Behavioral Therapy*, Philadelphia: Lea & Febiger, 1985.
- , "Selecting Pet Dogs on the Basis of Cluster Analysis of Breed Behavioral Profiles and Gender", *Journal of the American Veterinary Medical Association* 186 (1985): 1181-85.
- Hart, B. L. ve M. F. Miller, "Behavioral Profiles of Dog Breeds", *Journal of the American Veterinary Medical Association* 186 (1985): 1175-80.
- *Hearne, Vicki, *Adam's Task: Calling Animals by Name*, New York: Alfred A. Knopf, 1987.
- , *The White German Shepherd*, New York: The Atlantic Monthly Press, 1988.
- , *Bandit: Dossiers of a Dangerous Dog*, New York: HarperCollins, 1991.
- , *Animal Happiness*, New York: HarperCollins, 1994.
- Hediger, H., "Vom Traum der Tiere", *Ciba-Z.* 9 (1945).
- , *Studies of the Psychology and Behaviour of Captive Animals in Zoos and Circuses*, İngilizceye çeviren Geoffrey Sircom, New York: Criterion Books, 1955.
- Henshaw, R. E. ve R. O. Stephenson, "Homing in the Gray Wolf", *Journal of Mammalogy* 55, no. 1 (1974): 234-37.
- Heroic Dogs in the News*, New York: The Paebar Co., 1946.
- Herre, Wolf ve Manfred Röhrs, *Haustierethnologisch gesehen*, 2. basım, Stuttgart: Gustav Fischer Verlag, 1990.
- Hettis, S., "Psychologic Well-Being: Behavioral Measures and Implications for the Dog", *Advances in Companion Animal Behavior* 21 (1991): 369-87.

- Hobson, J. Allan, *The Chemistry of Conscious States*, Boston: Little, Brown, & Co., 1994.
- Homer: *The Odyssey*, İngilizceye çeviren Robert Fitzgerald, New York: Anchor Books, 1963.
- Hoing, Werner K. ve P. H. R. James, ed., *Animal Memory*, New York: Academic Press, 1971.
- Horgan, John, "See Spot See Blue: Curb That Dogma! Canines Are Not Color-Blind", *Scientific American* 262 (Ocak 1990): 20.
- Houpt, Katherine A. ve Thomas R. Wolski, *Domestic Animal Behavior for Veterinarians and Animal Scientists*, Ames: Iowa State University Press, 1982.
- Hume, C. W., "In Praise of Anthropomorphism", *Man and Beast* içinde, Potters Bar, Hertis. UFAW, 1962.
- *Humphrey, E. S. ve L. Warner, *Working Dogs: An Attempt to Produce a Strain of German Shepherds Which Combines Working Ability and Beauty of Conformation*, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1934.
- Hunt, Morton, *The Compassionate Beast: What Science Is Discovering About the Humane Side of Human-kind*, New York: William Morrow Co., 1990.
- Huyghebaert, L., *Le Chien: Psychologist Olfaction Mécanisme de l'Odorat*, Paris: Les Éditions de l'Éleveur, tarihsiz (ykl. 1914).
- Indiana, Gary, ed., *Living with the Animals*, Londra: Faber & Faber, 1994.
- Irvine, Susan, *Perfume*, New York: Crescent Books, 1995.
- Jesse, Edward, *Anecdotes of Dogs*, Londra: George Bell & Sons, 1897.
- Johns, Bud, ed., *Old Dogs Remembered*, New York: Carroll & Graf, 1993.
- Jones, E. Gwynne, *A Bibliography of the Dog*, Londra: The Library Association, 1971. (Library Association Fellowships için yazılan bir teze dayandırılmış, 1970.)
- Jones, R., "Tasmanian Aborigines and Dogs", *Mankind* 7 (1970): 256-71.
- Jones, Tim, *Dog Heroes: True Stories About Extraordinary Animals Around the World*, Araştırmayı yapan Christine Ummel. Fairbanks ve Seattle: Epicenter Press, 1996.
- Jouvet, M. ve D. Jouvet, "Le sommeil et les rêves chez l'animal", A. Brion ve Henri Ey, ed., *Psychiatrie animale* içinde, s. 149-67. Paris: Bibliothèque neuro-psychiatrique de langue française, Paris: Desclée de Brouwer, 1976.
- Jouvet, M. ve J. P. Sastre, "Le comportement onirique du chat", *Physiology and Behavior* 22 (1979): 979-89.
- Kaimus, H., "The Discrimination by the Nose of the Dog of Individual Human Odors and in Particular of the Odors of Twins", *Animals Behavior* 3 (1955): 25-31.
- Katz, Richard, "Talks with Dogs." *Solitary Life* içinde, Almanca'dan çeviren Hetty Kohn, New York: Reynal & Co., 1958.
- Keehn, J. D., *Origins of Madness: Psychopathology in Animal Life*, Oxford: Pergamon Press, 1979.
- , *Animal Models for Psychiatry*, Boston: Routledge & Kegan Paul, 1986.
- Kennedy, John S., *The New Anthropomorphism*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- King, J. A., "Closed Social Groups Among Domestic Dogs", *Proceedings of the American Philosophical Society* 98 (1954): 327-36.
- Klaits, Joseph ve Barrie (ed.), *Animals and Man in Historical Perspective*, New York: Harper & Row, 1974.
- Kleiman, D. G., "Monogamy in Mammals", *Quarterly Review of Biology* 52 (1977): 39-69.
- Kleiman, D. G. ve J. F. Eisenberg, "Comparisons of Canid and Felid Social Systems from an Evolutionary Perspective", *Animal Behavior* 21 (1973): 637-59.
- Klinghammer, Erich ve Patricia Ann Goodmann, "Socialization and Management of Wolves in Captivity", *Man and Wolf: Advances, Issues, and Problems in Captive Wolf Research* içinde, editör H. Frank, Dordrecht: W. Junk Publishers (Kluwer Academic Publishers Group), 1987, s. 45.

- Kobbé, Gustav, *A Tribute to the dog. Including the Famous Tribute by Senator Vest*, New York: Frederick A. Stokes Co., 1910.
- Koehler, William, *The Koehler Method of Dog Training*, New York: Howell Book House (Macmillan Publishing Co.), 1962.
- Kohn, Alfie, *The Brighter Side of Human Nature: Altruism and Empathy in Everyday Life*, New York: Basic Books, 1990.
- Krebs, Dennis, L., "Altruism: An Examination of the Concept and a Review of The Literature", *Psychological Bulletin* 73 (1970): 258-302.
- Krushinskii, L. V., *Animal Behavior: Its Normal and Abnormal Development*, New York: Consultant's Bureau, 1962.
- Kundera, Milan, *The Unbearable Lightness of Being*, New York: Harper & Row, 1984.
- Lamott, Anne, *Operating Instructions: A Journal of My Son's First Year*, New York: Pantheon Books, 1993.
- Lansbury, Coral, *The Old Brown Dog: Women, Work, and Vivisection in Edwardian England*, Madison: University of Wisconsin Press, 1985.
- Lavie, Peter, *The Enchanted World of Sleep*, İngilizce çeviren Anthony Berris, Önsöz Michel Jouvet. New Haven: Yale University Press, 1996.
- Lawrence, Alistair B. ve Jeffrey Rushen, ed., *Stereotypic Animal Behaviour: Fundamentals and Applications to Welfare*, Wallingford (Oxon): Cab International, 1993.
- Lawrence, Elizabeth Atwood, "The Sacred Bee, the Filthy Pig, and the Bat Out of hell: Animal Symbolism as Cognitive Biophilia", Stephen R. Kellert ve Edward O. Wilson, ed., *The Biophilia Hypothesis* içinde, Washington, D.C.: Island Press, 1993.
- Lawrence, R. D., *In Praise of Wolves*, New York: H. Holt, 1986.
- *Leach, Maria, *God Had a Dog: Folklore of the Dog*, New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1961.
- *Lemish, Michael G., *War Dogs: Canines in Combat*, McLean, Vir.: Brassey's (division of Macmillan), 1996.
- *Lerman, Rhoda, *In the Company of Newfies: A Shared Life*, New York: Henry Holt & Co., 1996.
- Lessac, M., "Effects of Early Isolation on the Later Adaptive Behavior of Beagles", *Developmental Psychology* 1 (1969): 14-25.
- Levinson, B., *Pets and Human Development*, Springfield, Ill.: Charles C. Thomas, 1972.
- Lewis, Michael ve Jeannette M. Haviland, *Handbook of Emotions*, New York: The Guilford Press, 1993.
- Leyhausen, P., *Cat Behavior: The Predatory and Social Behavior of Domestic and Wild Cats*, İngilizce çeviren B. A. Tonkin, New York: Garland STPM, 1979.
- Lipman, E. A., "Comparative Auditory Sensitivity of Man and Dogs", *American Journal of Psychology* 55 (1942): 84-89.
- Lockbridge, Frances ve Richard, *Cats & People*, New York: J.B. Lippincott, Co., 1950.
- Lockwood, R., "Dominance in Wolves: Useful Construct or Bad Habit?", E. Klinghammer, ed., *The Behavior and Ecology of Wolves* içinde, New York: Garland STPM, 1979, s. 225-44.
- Löhner, L., "Untersuchungen über die geruchsphysiologische Leistungsfähigkeit von Polizeihunden", *Pflügers Archiv für die gesamte Physiologie des Menschen und der Tiere*, 212 (1926): 84-94.
- *Lopez, Barry Holstun, *Of Wolves and Men*, New York: Charles Scribner's Sons, 1987.
- Lorenz, Konrad, "Der Kumpan in der Umwelt des Vogels", *Journal of Ornithology* 83 (1935): 137-213, 289-413.
- *—, *So kam der Mensch auf den Hund*, Münih: DTV, 1950.
- , *On Aggression*. New York: Harcourt, Brace & World, 1966.
- , *Haben Tiere ein subjektives Erleben?*, Zürich: Arche-Nova; Münih: Piper, 1968.

- , "Companions as Factors in the Bird's Environment", *Studies in Animal and Human Behaviour* içinde, İngilizceye çeviren Robert Martin, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1970, c.n. s. 101-259.
- *—, *Man Meets Dog*, Donald McCaig'in yeni bir giriş yazısıyla, İngilizceye çeviren Marjorie Kerr Wilson, New York: Kodansha America, 1994.
- Lubbock, J., *On the Senses, Instincts, and Intelligence of Animals*, New York: Appleton, 1888.
- Lucas, Edgar A. ve ark., "Baseline Sleep-Wake Patterns in the Pointer Dog", *Physiology and Behavior* 19 (1977): 285-91.
- MacCaskill, Bridget, *The Blood Is Wild*, Londra: Jonathan Cape, 1995.
- Macgregor, Forbes, *Greyfriars Bobby: The Real Story at Last*, Londra: Goron Wright, 1990.
- The Macmillan Book of Proverbs, Maxims, and Famous Phrases*, Seçen ve düzenleyen Burton Stevenson. New York: Macmillan, 1948.
- Maeterlinck, Maurice, "On the Death of a Little Dog", *The Double Garden* içinde, İngilizceye çeviren Alexander Teixeira de Mattos, New York: Dodd, Mead and Co., 1904.
- Mahut, H., "Breed Differences in the Dog's Emotional Behavior", *Canadian Journal of Psychology* 12 (1958): 35-44.
- Mainardi, Danielo, *Il cane e la volpe*, Milano: Rizzoli, 1976.
- Malcolm, J. R., "African Wild Dogs Play Every Game by Their Own Rules", *Smithsonian* 11, no. 8 (1980): 62-71.
- *Mann, Thomas, *A Man and His Dog*, New York: Alfred A. Knopf, 1930. (Özgün adı *Herr und Hund*, S. Fischer tarafından yayınlanmış, 1918, İngilizceye çeviren Herman George Scheffauer.)
- Manning, A. ve J. A. Serpell, ed., *Animals and Human Society: Changing Perspectives*, Londra: Routledge, 1994.
- Mason, I. L., ed., *Evolution of Domesticated Animals*, Londra: Longman, 1984.
- Mason, Marcus W., *Bibliography of the Dog*, Ames: Iowa State University Press, 1959.
- Masson, Jeffrey Moussaieff, *Final Analysis: The Making and Unmaking of a Psychoanalyst*, New York: Addison-Wesley, 1991.
- , *Lost Prince: The Unsolved Mystery of Kaspar Hauser*, New York: The Free Press, 1996.
- Masson, Jeffrey Moussaieff ve Susan McCarthy, *When Elephants Weep: The Emotional Lives of Animals*, New York: Delacorte Press, 1995.
- Mayle, Peter, *A Dog's Life*, New York: Alfred A. Knopf, 1995.
- *McCaig, Donald, *Nop's Trials*, New York: Crown Publishers, 1984.
- , *Eminent Dogs, Dangerous Men. Searching Through Scotland for a Border Collie*, New York: HarperCollins, 1991.
- McElroy, Susan Chernak, *Animals as Teachers and Healers: True Stories and Reflections*, Önsöz Michael W. Fox. Troutdale, Ore: New Sage Press, 1996.
- McGill, Thomas, ed., *Readings in Animal Behavior*, 2. basım, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1973, s. 197-210.
- McIntyre, Rick, "The East Fork Pack", John A. Murray, ed., *Out Among the Wolves: Contemporary Writings on the Wolf* içinde, Anchorage: Alaska Northwest Books, 1993.
- McLoughlin, John C., *The Canine Clan: A New Look at Man's Best Friend*, New York: Viking, 1983.
- Mech, L. David, *The Wolves of Isle Royale*, Fauna of the National Parks of the United States, Fauna Series, no. 7. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1996.
- , *The Wolf: The Ecology and Behavior of an Endangered Species*, New York: Natural History Press, 1970.
- , *Wolf*, Wolves in American Culture Committee, Ashland, Wis.: Northworld, 1986.

- , *The Way of the Wolf*, Stillwater, MN: Voyageur Press, 1991.
- , "Joining a Wolf Pack", *Audubon* 98, no. 6 (December 1996): 78–87. Melzack, R. "Irrational Fears in the Dog", *Canadian Journal of Psychology* 6 (1952): 141–47.
- , "The Genesis of Emotional Behavior: An Experimental Study of the Dog", *Journal of Comparative and Physiological Psychology* 50 (1954): 155–61.
- , "Effects of Early Experience on Social Behavior", *Canadian Journal of Psychology* 10 (1956): 82–90.
- , "The Effects of Early Experience on the Response to Pain", *Journal of Comparative Physiological Psychology* 50 (1957): 155–61.
- Menzel, F. *Welp und Umwelt*, Leipzig: Verlag Dr. Paul Schöps, 1937.
- Mery, Fernand, *The Life, History and Magic of the Dog*, New York: Grosset & Dunlap, 1970. (Özgün Fransızca basımı 1968'te Robert Lanffont tarafından yayımlandı, Paris.)
- Messing, Peter, *Understanding Your Dog*, Önsöz Konrad Lorenz, Londra: Macdonald & James, 1979.
- Midgley, Mary, "Why Knowledge Matters", D. Sperlinger, ed., *Animals in Research* içinde, New York: John Wiley & Sons, 1981.
- Milani, Myrna M., *The Body Language and Emotion of Dogs: A Practical Guide to the Physical and Behavioral Displays Owners and Dogs Exchange and How to Use Them to Create a Lasting Bond*, New York: William Morrow & Co., 1986.
- Mittler, Merrill M., William C. Dement ve ark., "Narcolepsy-Cataplexy in a Female Dog", *Experimental Neurology* 45 (1974): 332–40.
- Moncrieff, R. W., *Odour Preferences*, Londra: Leonard Hill, 1966.
- *The Monks of New Skete, *How to Be Your Dog's Best Friend: A Training Manual for Dog Owners*, Boston: Little, Brown & Co., 1978.
- Montani, F., *Il cane anziano*, Milano: De Vecchi, 1994.
- *Morris, Desmond, *Dogwatching*, New York: Crown Publishers, 1986.
- Morris, Willie, *My Dog Skip*, New York: Random House, 1995.
- Moulton, D. G., E. H. Ashton ve J. T. Eayrs, "Studies in Olfactory Acuity. 4. Relative Detectability of n-Aliphatic Acids by the Dog", *Animal Behavior* 8 (1960): 117–28.
- Mowat, Farley, *The Dog Who Wouldn't Be*, Boston: Little, Brown & Co., 1957.
- Mugford, R. A., "Attachment Versus Dominance. An Alternative View of the Man-Dog Relationship", *The Human-Pet Relationship* içinde, s. 157–65. Viyana: IEMT, 1985.
- Nachtsheim, H. ve H. Stengel, *Vom Wildtier zum Haustier*, Berlin: Parey 1977. (1. basım 1936.)
- Neruda, Pablo, *Odes to Common Things*, İngilizceye çeviren Ken Krothenhaft, Boston: Little, Brown & Co., 1994.
- Neuhaus, Walter, "Über die Riechshärfe des Hundes für Fettsäuren", *Zeitschrift zur Vergleichende Physiologie* 35 (1953): 527–52.
- Neville, Peter, *Do Dogs Need Shrinks?*, New York: Carol Publishing Group, 1992.
- Oatley, K., "The Importance of Being Emotional", *New Scientist* 19 (August 1989): 33–36.
- O'Farrell, V., *Manual of Canine Behaviour*, Cheltenham, Gloucestershire: British Small Animal Veterinary Association Publications, 1986.
- Ogden, Paul, *Chelsea: The Story of a Signal Dog*, Boston: Little, Brown & Co., 1992.
- Oliner, Samuel P. ve Pearl M. Oliner, *The Altruistic Personality*, New York: The Free Press, 1988.
- Olsen, Stanley J. *Origins of the Domestic Dog, the Fossil Record*, Tucson: University of Arizona Press, 1985.

- O'Mara, Lesley, ed. *Best Dog Stories*, Giriş yazıları Gerald Durrell, Londra: Brockhampton Press, 1990.
- O'Neill, Eugene, "The Last Will and Testament of Silverdene Emblem O'Neill", *The Unknown O'Neill* içinde, editör Travis Bogard, New Haven: Yale University Press, 1988.
- The Oxford Companion to Animal Behavior*. Editör David McFarland. New York: Oxford University Press, 1987.
- Papashvily, Helen ve George, *Dogs and People*, Philadelphia: J. B. Lippincott, 1954.
- Parker, S. T., R. W. Mitchell ve M. L. Boccia, ed., *Self-Awareness in Animals and Humans: Developmental Perspectives*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Paulsen, Gary, *Winterdance: The Fine Madness of Running the Iditarod*, New York: Harcourt Brace & Co., 1994.
- Pavlov, I. P. *Conditioned Reflexes: An Investigation of the Physiological Activity of the Cerebral Cortex*, Londra: Oxford University Press, 1927.
- Perin, Constance, "Perfect Dogs", *Belonging in America: Reading Between the Lines* içinde, Madison: University of Wisconsin Press, 1988.
- Pfaffenberger, C. J., "The Relationship Between Delayed Socialization and Trainability in Guide Dogs", *Journal of Genetic Psychology* 95 (1959): 145-55.
- * —, *The New Knowledge of Dog Behavior*, New York: Howell Books, 1963.
- Pfaffenberger, C. J. ve ark., ed., *Guide Dogs for the Blind: Their Selection, Development and Training*, Amsterdam: Elsevier, 1976.
- Pfungst, Oskar, *Clever Hans: (The Horse of Mr. von Osten): A Contribution to Experimental, Animal and Human Psychology*, Almanca'dan çeviren Carl L. Rahn.
- Phelps, Gilbert ve John Phelps, derleyenler, *Between Man and Beast*, New York: Bonanza Books, 1979.
- Pinkwater, Daniel, *Fish Whistle*, New York: Addison-Wesley, 1989.
- Pitt, Frances, *Animal Mind*, New York: Frederick A. Stokes Co. 1926.
- Poli, Marco ve Elio Ambrogio, *Care bestie, scusate: Per capire, per rispettare, per imparare a difendere gli animali*, Milano: Longanesi & Co., 1995.
- Porter, V., *Faithful Companions: The Alliance of Man and Dog*, Londra: Methuen, 1989.
- Powers, W. K. ve M. N. Powers. "Putting to the Dog", *Natural History* 95, no. 2 (Şubat 1986): 6-16.
- Pratt, D., *Alternatives to Pain in Experimentation on Animals*, New York: Argus Archives, 1980.
- Prendergast, Dorothy, *The Wolf Hybrid*, Gallup, N. M.: Rudelhaus Enterprises, 1989.
- Pulliaainen, Eriki, "Ecology of the Wolf in the Settled Areas of Finland", Erich Klinghammer, ed., *The Behavior and Ecology of Wolves* içinde, New York: Garland STPM, 1979.
- Ratner, Stanley C. ve Robert Boice, "Effects of Domestication on Behaviour", E. S. E. Hafez, ed., *The Behaviour of Domestic Animals* içinde, 3. basım, Londra: Balliere Tindall, 1975.
- Reitman, Judith, *Stolen for Profit: The True Story Behind the Disappearance of Millie's of America's Beloved Pets*, New York: Kensington Books, 1992.
- Rheingold, H., "Maternal Behavior in the Dog", *Maternal Behavior in Mammals* içinde, New York: John Wiley & Sons, 1963.
- Rhine, J. B. ve Sara R. Feather, "The Study of Cases of 'Psi-Trailing' in Animals", *Journal of Parapsychology* 26 (1962): 1-22.
- Ricciuti, E. R. "Dogs of War", *International Wildlife* 8, no. 5 (1978): 36-40.
- Richardson, E. H., *Forty Years with Dogs*, Londra: Hutchinson, 1929.
- Richter, C. P., "On the Phenomenon of Sudden Death in Animals and Man", *Psychosomatic Medicine* 19 (1957): 191-98.
- Ritchie, C. I. A., *The British Dog: Its History from Earliest Times*, Londra: Robert Hale, 1981.

- Robinson, Louis, *Wild Traits in Tame Animals (Being Some Familiar Studies in Evolution)*, Edinburgh ve Londra: William Blackwood and Sons, 1897.
- Robinson, Michael H. ve Lionel Tiger, ed., *Man and Beast Revisited*, Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press, 1991.
- Roeder, Kenneth D., "A Dog's World View", *Natural History* 82, no. 7 (Ağustos 1973): 12-18, 84-85.
- Roffwarg, Howard P., Joseph Muzio ve William Dement: "Ontogenetic Development of the Human Sleep-Dream Cycle", *Science* 152 (1966): 604-19.
- Rohan, Jack, *Rags: The Story of a Dog Who Went to War*, New York: Harper & Brothers, 1930.
- *Romanes, George J., *Animal Intelligence*, 2. basım, Londra: Kegan Paul, Trench & Co., 1882.
- *Rosen, Michael J., ed. *The Company of Dogs: 21 Stories by Contemporary Masters*, New York: Doubleday, 1990.
- *—, ed., *Dog People: Writers and Artists on Canine Companionship*, New York: Artisan, 1995.
- Rosengren, A., "A Study of Colour Discrimination in Dogs", *Acta Zoologica Fennica* 121 (1968).
- , "Experiments in Colour Discrimination in Dogs", *Acta Zoologica Fennica* 122 (1969): 1-19.
- Ross, S., "Some Observations on the Lair-Dwelling Behavior of Dogs", *Behaviour* 2 (1950): 144-62.
- Ruchebusch, V., "Sommeil et rêves chez les animaux", A. Brion ve H. Ey, eds. *Psychiatrie animale* içinde, s. 139-49. Paris: Desclée de Brouwer, 1964.
- Salzen, Eric A., "The Ontogeny of Fear in Animals", W. Sluckin, ed., *Fear in Animals and Man* içinde, s. 125-64. Van Nostrand Reinhold, 1979.
- Sarris, E. G., "Die individuellen Unterschiede bei Hunden", *Zeitschrift für angewandte Psychologie und Charakterkunde* 52 (1937): 257-310.
- Saunders, Marshall, *Beautiful Joe: An Autobiography*, Roger A. Caras'ın yeni giriş yazısıyla, Bedford, Mass.: Applewood Books, 1994. (Özgün yayın tarihi 1894.)
- Savishinsky, Joel S., "Pet Ideas: The Domestication of Animals Human Behavior, and Human Emotions", Aaron Honori Katcher ve Alan M. Beck, ed., *New Perspectives on Our Lives with Companion Animals* içinde, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1983.
- Scanziani, Piero, *Enciclopedia del Cane*, Novara: Istituto Geografico de Agostini, 1981.
- Schachter, S., *The Psychology of Affiliation*. Londra: Tavistock, 1959.
- Schassburger, Ronald M., *Vocal Communication in the Timber Wolf, Canis lupus, Linnaeus: Structure, Motivation, and Ontogeny*, Berlin: Paul Parey Scientific Publishers, 1993.
- Schenkel, Rudolf, "Ausdrucksstudien an Wölfen", *Behavior* 1 (1947): 81-129.
- *—, "Submission: Its Features and Functions in the Wolf and Dog", *American Zoologist* 7 (1967): 319-30.
- Schjelderup-Ebbe, T., "Beiträge zur Sozialpsychologie des Haushunds", *Zeitschrift für Tierpsychologie* 88 (1922): 225-52.
- Schmid, Bastian, *Von den Aufgaben der Tierpsychologie*, Berlin: Gebrüder Borntraeger, 1921.
- , *Das Seelenleben der Tiere*, Viyana: Rikola Verlag, 1926.
- , *Aus der Welt des Tieres*, Berlin: Otto Salle, 1930.
- *—, "Vorläufiges Versuchsergebnis über das hundliche Orientierungs-problems", *Zeitschrift für Hundeforschung* içinde, 2. cilt, s. 133-56, 1932.
- , *Interviewing Animals*. Londra: George Allen & Unwin, 1936. (Özgün eser *Begegnung mit Tieren* adıyla 1935'te Münih'te yayımlandı.)
- Schmidt, H. D., "Zur Sozialpsychologie des Haushundes", *Zeitschrift für Psychologie* 161 (1957).

- Schmidt-Nielsen, K., *How Animals Work*. New York: Cambridge University Press, 1972.
- Scholtmeijer, Marian, *Animal Victims in Modern Fiction: From Sanctity to Sacrifice*, University of Toronto Press, 1993.
- Scott, John Paul, "The Social Behavior of Dogs and Wolves: An Illustration of Sociobiological Systematics", *Annals New York Academy of Sciences* 51 (1950): 1009-21.
- , *Animal Behavior*, Chicago: University of Chicago Press, 1958.
- , "The Evolution of Social Behavior in Dogs and Wolves", *American Zoologist* 7 (1967): 373-81.
- , "Separation in Infant Dogs: Emotional and Motivational Aspects", E. Senay, ed., *Separation and Distress*, Washington, D.C.: American Association for the Advancement of Science Symposium, 1969.
- , "Attachment and Separation in Dog and Man: Theoretical Propositions", H. R. Schaffer, ed., *The Origins of Human Social Relations* içinde, New York: Academic Press, 1971 s. 227-46.
- , "Development of Affect in Dogs and Rodents", T. Alloway ve ark., ed. *Communication and Affect* içinde, New York: Academic Press, 1972.
- , "Editor's Comments", *Critical Periods* içinde. Benchmark Papers in Animal Behavior, 12 Bowling Green State University, Ohio: Dowden, Hutchinson & Ross, 1978.
- , "Investigating Behavior: Toward a Science of Sociality", Donald A. Dewsbury, ed., *Studying Animal Behavior: Autobiographies of the Founders* içinde, Chicago: University of Chicago Press, 1985.
- *Scott, J. P. ve J. I. Fuller, *Genetics and the Social Behavior of the Dog*, Chicago: Chicago University Press, 1965.
- Scott, J. P., John M. Stewart ve Victor J. DeGhett: "Separation in Infant Dogs: Emotional Response and Motivational Consequences", John Paul Scott ve Edward C. Senay, ed., *Separation and Depression: Clinical and Research Aspects* içinde, Washington, D.C.: American Association for the Advancement of Science, 1973.
- Sebeok, T.A., ed. *Animal Communication*, Bloomington: Indiana University Press, 1968.
- Seitz, A., "Beobachtungen an handaufgezogenen Goldschakalen (*Canis Aureus algirensis* Wagner (1843)", *Zeitschrift für Tierpsychologie* 16, no.6 (1959): 747-71.
- Seligman, Martin E. P. "Chronic Fear Produced by Unpredictable Shock." *Journal of Comparative and Physiological Psychology* 66 (1968): 402-11.
- , "Fall into Helplessness", *Psychology Today* 7 (1973): 43-48.
- , *Helplessness: On Depression, Development, and Death*, San Francisco: W. H. Freeman & Co., 1975.
- Senay, E. C., "Toward an Animal Model of Depression: A Study of Separation Behavior in Dogs", *Journal of Psychiatric Residency* 4 (1966): 65-71.
- Serpell, J. A., *In the Company of Animals*, Oxford: Basil Blackwell, 1986.
- , "The Influence of Inheritance and Environment on Canine Behavior: Myth and Fact", *Journal of Small Animal Practice* 28 (1987): 949-56.
- * —, ed. *The Domestic Dog: Its Evolution, Behaviour and Interactions with People*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- *Sheldon, Jennifer W., *Wild Dogs: The Natural History of the Nondomestic Canidae*, San Diego: Academic Press (Harcourt Brace Jovanovich), 1992.
- Sheldrake, Rupert, *Seven Experiments That Could Change the World: A Do-It-Yourself Guide to Revolutionary Science*, New York: Riverhead Books, 1995.
- Shell, Mark, "The Family Pet", *Representations* 15 (1986): 121-53.
- Shimazono, Y. ve ark. "The Correlation of the Rhythmic Waves of the Hippocampus with the Behavior of Dogs", *Neurologica Medico-Chirurgica* (1960): 82-88.

- Shojai, Amy, *A Dog's Life: The History, Culture, and Everyday Life of the Dog*, New York: Friedman/Fairfax, 1994.
- Siegal, Mordecai, ed. *UC Davis School of Veterinary Medicine Book of Dogs: A Complete Medieval Reference Guide for Dogs and Puppies*, Davis California Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi öğretim üyeleri tarafından yazılmış, New York: HarperCollins, 1995.
- Siegal, Mordecai ve Matthew Margolis, *When Good Dogs Do Bad Things*, Boston: Little Brown & Co., 1986.
- Singer, M., "Pygmies and Their Dogs: A Note on Culturally Constituted Defence Mechanisms", *Ethos* 6 (1978): 270-7.
- Singh, Arjan, *Prince of Cats*, Londra: Jonathan Cape, 1982.
- *Tiger! Tiger!* Londra: Jonathan Cape, 1984.
- Singh, Billy Arjan, *Eelie and the Big Cats*, Londra: Jonathan Cape, 1987.
- Sluckin, W., ed. *Fear in Animals and Man*, New York: Van Nostrand Reinhold, 1979.
- Smythe, R. H., *Animal Psychology*, Springfield, Ill.: Charles C. Thomas, 1958.
- * —, *The Mind of the Dog*, Springfield, Ill.: Charles C. Thomas, 1961.
- * Spiegel-Isaiah, "A Ghetto Dog", Irving Howe ve Eliezer Greenberg, ed., *A Treasury of Yiddish Stories* kitabından, New York: Viking, 1954.
- * Spiegel, Marjorie, *The Dreaded Comparison: Human and Animal Slavery*, 2. basım, Önsöz Alice Walker, Princeton, N. J.: Mirror Books, 1996.
- * Staddon, J. E. R., "Animal Psychology: The Tyranny of Anthropocentrism", *Whither Ethology?* içinde, P. P. G. Bateson ve Peter H. Klopfer, ed., *Perspectives in Ethology*, 8. cilt, New York: Plenum Press, 1989.
- Stebbins, Robert C. ve Nathan W. Cohen. *A Natural History of Amphibians*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1995.
- * Steinhart, Peter, *In the Company of Wolves*, New York: Alfred A. Knopf, 1995.
- Syrotuch, William G., *Scent and the Scenting Dog*, Westmoreland, N.Y.: Arner Publications, 1972.
- Tabor, R., *The Wildlife of the Domestic Cat*, Londra: Arrow Books Ltd., 1983.
- Tarrant, Bill, *The Magic of Dogs*, New York: Lyons & Burford, 1995.
- * Thomas, Elizabeth Marshall, *The Hidden Life of Dogs*, Boston: Houghton Mifflin Co., 1993.
- , *The Tribe of Tiger*, Boston: Houghton Mifflin Co., 1994.
- , *Certain Poor Shepherds: A Christmas Tale*, New York: Simon & Schuster, 1996.
- Thomas, Keith, *Man and the Natural World: A History of the Modern Sensibility*, New York: Pantheon, 1983.
- Thompson, Laura, *The Dogs: A Personal History of Greyhound Racing*, Londra: Vintage, 1994.
- Thompson, W. R., "Exploratory Behavior in Normal and Restricted Dogs", *Journal of Comparative Physiological Psychology* 47 (1954): 77-82.
- Thorne, Y. C., ed. *Waltham Book of Dog and Cat Behavior*, New York: Pergamon Press, Pergamon Veterinary Handbook Series, 1992.
- Thurber, James, *Thurber's Dogs*, New York: Simon and Schuster, 1995.
- Tinbergen, Nikko, "On War and Peace in Animals and Man", Heinz Friedrich, ed., *Man and Animal: Studies in Behavior* içinde, New York: St. Martin's Press, 1968.
- Titcomb, Margaret, Mary Kawena Pukui ile birlikte, *Dog and Man in the Ancient Pacific with Special Attention to Hawaii*, Honolulu: Bishop Museum, özel yayın no:59, 1969.
- Tomkies, Mike, *Moobli*. Londra: Jonathan Cape, 1988.
- * Trumler, Eberhard, *Mit dem Hund auf Du: Zum Verständnis seines Wesens und Verhaltens*, Önsöz Konrad Lorenz. Münih: Piper, 1971.

- *—, *Understanding Your Dog*, Almancadan çeviren Richard Bary, Londra: Faber & Faber, 1973.
- *—, *Your Dog and You*, New York: Seabury, 1973.
- *—, *Hunde ernst genommen: Zum Wesen und Verständnis ihres Verhaltens*, Münih, Piper, 1974.
- Tuan, Yi-Fu, *The Landscape of Fear*, New York: Pantheon Books, 1979.
- , *Dominance and Affection: The Making of Pets*, New Haven: Yale University Press, 1984.
- Tucker, Michael, *The Eyes That Lead: The Story of Guide Dogs for the Blind*, Londra: Robert Hale Ltd., 1984.
- *Turner, Dennis C ve Patrick Bateson, ed., *The Domestic Cat: The Biology of Its Behaviour*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Ucko, P. J. ve G. W. Dimbleby, ed., *The Domestication and Exploitation of Animals*, Chicago: Aldine Publishing Co., 1969.
- Uexkuell, J. von, "Die Umwelt des Hundes", *Zeitschrift fuer Hundeforschung* 2 (1932): 157–70.
- van Lawick-Goodall, J. ve H. van Lawick-Goodall, *Innocent Killers*. Boston: Houghton Mifflin, 1971.
- *van Vechten, Carl, *The Tiger in the House*, New York: Alfred A. Knopf, 1952. (Özgün yayın tarihi 1920.)
- Vesey-Fitzgerald, Brian, *Animal Anthology*, Londra: Newnes, 1965.
- *—, ed, *The Book of the Dog*, Toronto: Borden Publishing, 1948.
- Vessels, Jane, "Koko's Kitten", *National Geographic* 167, no. 1 (Ocak 1985): 110–13.
- Vines, G. "Wolves in Dogs' Clothing", *New Scientist* 91, no. 1270 (1981): 648–52.
- Vogel, H. H. ve ark. "Social Facilitation and Altemimetic Behaviour in Dogs", *Behaviour* 2 (1950): 121–34.
- Vollmer, P. J., "Do Mischievous Dogs Reveal Their 'Guilt'? " *Veterinary Medicine Small Animal Clinician* 72 (1977): 1002–5.
- Voltaire, *Dictionnaire philosophique (Bêtes)*, Paris: Garnier, 1967. (İngilizce çeviren H. I. Woolf. New York: A. Knopf, 1924.)
- Voronoff, Serge, *Love and Thought in Animals and Man*, Londra: Methuen, 1937.
- Waal, Frans de, *Good Natured: The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1996.
- Walther, Fritz R., *Communication and Expression in Hoofed Mammals*. Bloomington: Indiana University Press, 1984.
- Warrick, Deborah M., "Dogs and Wolves: Canine Cousins: A Look at Wild and Domestic Canids", *Animals' Agenda* 9, no. 11 (Aralık 1989).
- Wegner, Wilhelm, *Klein kynologie*, 3. basım. Konstanz: Terra-Verlag, 1986.
- Werblowsky, R. J. Zwi., "On Anthropomorphism." Mircea Eliade, ed., *The Encyclopedia of Religion* içinde, New York: Macmillan, 1987, c.1.
- White, D. G., *Myths of the Dog-Man*, Chicago: University of Chicago Press, 1991.
- White, Joseph J., *Ebony and White: The Story of the K-9 Corps*, Wilsonville, Ore.: Doral Publishing Co., 1996.
- Whittemore, Hank ve Caroline Hebard, *So That Others May Live: Caroline Hebard and Her Search-and-Rescue Dogs*, New York: Bantam, 1995.
- Willis, R. G., ed. *Signifying Animals: Human Meaning in the Natural World*, Londra: Unwin Hyman, 1990.
- Willis, Roy, *Man and Beast*. New York: Basic Books, 1974.
- *Winokur, Jon. ed. ve derleyen, *Mondo Canine*, New York: E. P. Dutton, 1991.
- Wise, J. K. ve J. J. Yang, "Dog and Cat Ownership, 1991–1998", *Journal of the American Veterinary Association* 204 (1994): 1166–67.
- Wispé, L., *The Psychology of Sympathy*, New York: Plenum, 1991.

- Wittgenstein, Ludwig, *Philosophical Investigations*, 3. basım. İngilizceye çeviren G. E. M. Anscombe, New York: Macmillan Co., 1968.
- , *Zettel*, İngilizceye çeviren G. E. M. Anscombe, Editörler G. E. M. Anscombe ve G. H. von Wright, Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1970.
- Wolfensonh, S., "The Things We Do to Dogs", *New Scientist*, 14 Mayıs 1981, s. 404-7.
- Woloy, Eleanor M., *The Symbol of the Dog in the Human Psyche*, Wilmette, Ill.: Chiron Publications, 1990.
- Woodhouse, Barbara, *Talking to Animals*, İngiltere, Middlesex: Penguin, 1981. (Özgün yayın tarihi 1954.)
- Woolf, Virginia, *Flush: A Biography* (1933), Fleur Adcock ve Jacqueline Simms, ed., *The Oxford Book of Creatures* içinde altınıtlanmış., Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Woolpy, J. H., "Wolf Socialization: A Study of Temperament in a Wild Social Species", *American Zoologist* 7 (1967): 357-64.
- Wright, J. C., "The Development of Social Structure During the Primary Socializations Peiroad in German Shepherds", *Developmental Psychobiology* 13 (1980): 17-24.
- *Zeuner, F. E., *A History of Domesticated Animals*. New York, Harper & Row, 1963.
- Zimen, Erik, *Wölfe und Königspudel: Vergleichende Verhaltensbeobachtungen*, Münih: Piper Verlag, 1974.
- , *The Red Fox: Symposium on Behaviour and Ecology*, Biogeographica 18. Boston: Dr. W. Junk, 1980.
- *—, *The Wolf: His Place in the Natural World*, Almandadan çeviren Eric Mosbacher, Londra: Souvenir Press, 1981. (Özgün yayın tarihi 1978.)
- *—, *Der Hund: Abstammung, Verhalten, Mensch und Hund*, Münih: C. Bertelsmann, 1988.
- Zompolis, Gregory N., *Operation Pet Rescue: Animal Survivors of the Oakland, California, Firestorm*. Exeter, N. H.: J. N. Townsend Publishing, 1994.
- Zschokke, Friedrich, *Der Schlaf der Tiere*, Basel: Helbing & Lichtenhohn, 1916.
- Zweig, A., "Über die psychischen Leistungen eines Hundes und deren mögliche Beziehungen zur Humanpsychologie", *Schweizerische Zeitschrift für Psychologie* 16 (1957).

Ac Ackerly, J.R. 88, 237
 Ackerman, Diane 108, 226, 237
 Allen, Durward 72, 101, 225, 228, 237, 249, 255
 Altman, S.A.
 analık içgüdüü 92
 avcı davranışı 137, 150, 151, 224

ba balam 80, 191
 Bekoff, Marc 6, 145, 146, 199, 200, 228, 238, 242
 Benjamin, Carol Lea 140, 225, 238
 Berger, Charles 6, 165, 186, 238
 Bergman, Göran 75, 222, 238
 Bergson, Henri 120, 226, 238
 Bernard, Claude 157, 158, 195, 238
 Bettelheim, Bruno 147
 Bierce, Ambrose 30, 219, 238
 Blome, Richard 71
 Blue, Julia 77, 78, 235, 244
 Burnford, Shelia 76

Ca Cabell, James Branch 154
 Caras, Roger 36, 50, 59, 86, 113, 114, 144, 145, 188, 210, 211, 220, 221, 224, 226, 228, 235, 239, 249
 Carlisle, Josh 112
 Clutton-Brock, Juliet 27, 219, 229, 239
 Coleridge, Samuel 30
 Coppinger, Raymond 201, 202, 234, 240
 Coren, Stanley 199, 200, 234, 240
 Coyne, Robert 79
 Crisler, Lois 167, 225, 240

Ço çocuklarla ilişki 34, 44, 51, 52, 67, 74, 110, 141, 142, 182, 212

Da Darwin, Charles 9, 18, 21, 27, 36, 86, 99, 105, 119, 147, 149, 175, 219, 225, 228, 232, 240

De la Roche, Mazo 83
 de Waal, Frans 108, 109, 226
 Dechambre, E. 62, 221, 240
 Del Ross, Mike 6, 11, 49
 Dement, William 128, 129, 227, 247, 249
 depresyon 49, 62, 187, 188, 192, 193, 194
 Descartes, Rene 28, 135
 Diamond, Jared 27, 219, 238, 240
 Duman, Beth 72, 166
 Dunbar, Ian 6, 164, 230, 240

Eibl-Eibesfeldt, Irenäus 110, 226, 231
 endişe 22, 28, 42, 55, 74, 103, 122, 186, 187, 193

Fagen, Robert 141, 227, 241
 Federov, V.K. 195
 Feinstein, Mark 201, 202, 234, 240
 Feldman, Bruce Max 6, 66, 200, 227
 Feuerbach, Ludwig 37
 Fox, Michael 28, 62, 70, 76, 92, 160, 192, 219, 221, 222, 223, 224, 228, 229, 232, 233, 237, 239, 241, 242, 246, 253
 France, Anatole 49, 220, 238, 242
 Frank, Harry 158, 221, 225, 241, 242, 244
 Freud, Sigmund 14, 24, 48, 49, 87, 88, 127, 211, 224, 242
 Fuller, John 22, 171, 191, 192, 219, 222, 228, 229, 230, 231, 233, 242, 250

Garber, Marjorie 55, 219, 221, 242
 George, Jean Craighead 21, 69, 86, 99, 119, 124, 199, 219, 222, 234, 242, 244, 246, 248, 249
 Glassey, Rick 44
 Goodman, Patricia Ann 221, 235, 243
 Gould, Carol Grant 129
 Gould, James 129
 Gould, Stephen Jay 241
 Graber, Al 189, 233
 Griffin, Donald 36, 220, 243

Ei

Fa

Ga

ha	hafıza 255 Harlow, Harry 39, 40, 255 Hauser, Kaspar 140, 141, 233, 246 havlama 70, 106, 159, 201, 202, 225 hayal kırıklığı 5, 11, 21, 116, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 125 Hearne, Vicki 163, 183, 221, 230, 232, 243 Hediger, H. 28, 219, 226, 243 Houpt, Kathy 77, 225, 244 Huxley, Aldous 35	Lorenz, Konrad Lyly, John 62, 64, 65, 66, 120, 141, 161, 163, 164, 174, 175, 221, 230, 231, 241, 243, 245, 247, 251	
Ir	Irvine, Susan 211, 235, 244	Maeterlinck, Maurice 153, 229, 246 Mann, Thomas 144, 205, 228, 234, 235, 246 Marker, Lauri 44 McCarthy, Susan 236, 246 McIntyre, Rick 111, 226, 246 Mech, L. David 94, 101, 157, 158, 207, 225, 229, 230, 235, 243, 246 Midgley, Mary 39, 214, 220, 235, 247 Mignot, E.J.M. 129 mizah duygusu 143 Monro, Harold 125 Montaigne, Michel de 202 Morris, Desmond 85, 93, 103, 164, 214, 223, 224, 225, 229, 230, 238, 247	Ma
It	itaat 92, 94, 96, 110, 113, 120, 146		
Ja	James, William 30, 32, 129, 154, 189, 211, 219, 240, 241, 242, 243, 244, 247, 251 Jenkins, Terry 79, 80, 167 Jerome, Jerome K. 53		
Ka	kahramanlık 5, 70, 72, 74, 76, 78, 80 Kammerlohr, Dana 112 Keating, Marion 79 keder 5, 21, 37, 49, 50, 84, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 194, 196 kışkırtıcılık 40, 49, 62, 236 Kirk, Robert 22, 189, 202, 228 Klinghammer, Erich 63, 221, 224, 244, 245, 248 korku ısırması 173 Kundert, Jean 79, 223 kurtlar 5, 9, 27, 62, 86, 94, 101, 105, 111, 112, 113, 141, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 201, 207, 209, 224, 229, 231	Neuhaus, Walter 85, 223, 247 Nishino, Seiji 129 onur 5, 116, 118, 120, 122, 124 oyun 5, 44, 63, 76, 80, 96, 97, 98, 113, 114, 120, 135, 136, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 151, 152, 175, 176, 177, 181, 187, 196, 227	Ne
La	Lamott, Anne 124, 226, 245 Lawrence, R.D. 144, 194, 220, 227, 228, 245 Leclerc, Georges-Louis 8 Leyhausen, P. 26, 219, 245 Lockridge, Francis ve Richard 33, 151, 219 Lockwood, Randall 95, 166, 224, 245 Lopez, Barry 113, 226, 245	Parenti, Michael 6, 209 Pavlov, Ivan 15, 194, 195, 248 Peterson, Linda 72, 73 Pinkwater, Daniel 44, 248 Polsky, Richard 166, 230 Pond, Victoria 50 Pratt, Dallas 193, 233, 248 Pulliaainen, Erki 165, 230, 248 Ransome, Allen 72 Richard, Veronique 33, 71, 119, 151, 166, 189, 219, 225, 228, 230, 233, 244, 245	On
			Pa
			Ra

Richter, Carl 193, 233
Robinson, Louis 10, 219, 229, 230, 249
Roland, Madame Henriette 30
Romanes, George 21, 86, 99, 119-120, 219, 225-226, 249
rüya 27, 128, 129, 130, 131, 132, 226, 227

Sa

sadakat 5, 57, 69, 70, 72, 74, 76, 78, 79, 80, 160, 215, 236
saldırganlık 49, 62, 110, 143, 147, 152, 174, 176, 181, 228
Savishinsky, Joel 31, 219, 249
Schenkel, Rudolf 92, 161, 224, 230, 231, 249
Schmid, Bastian 76, 223, 249
Scott, John Paul 22, 102, 143, 157, 171, 172, 175, 189, 192, 202, 219, 221, 222, 225, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 236, 250
Seligman, Martin 15, 192, 193, 233, 250
Sexton, Linda Gray 169
Sharpe, Robert 194, 234
Sheldrake, Rupert 78, 79, 250
sıkılma 106
Siddon, Dave 109
Singh, Billy Arjan 150, 228, 251
Smith, Virginia 72, 118
Smythe, R. H. 70, 74, 77, 119, 131, 222, 223, 224, 226, 227, 235, 251
Snyder, Frederick 128, 227
soyut düşünme 17
Spiegel, Isaiah 179, 232, 234, 251
Stark, Craig 52
Steinhart, Peter 6, 157, 158, 162, 167, 229, 230, 251
suçluluk duygusu 118, 188
sürü 11, 25, 63, 71, 77, 80, 92, 93, 101, 103, 105, 111, 160, 161, 162, 170, 205

Ta

Tabor, Roger 153, 229, 251
terk edilme 5, 102, 104, 106
Thomas, Elizabeth Marshall 6, 54, 57, 87, 144, 205, 219, 221, 224, 228, 233, 234, 235, 241, 242, 244, 245, 246

Thurber, James 32, 40, 189, 211, 219, 235
Tomkies, Mike 111, 226
Trumler, Eberhard 27, 44, 219, 224

uluma 58, 164
utanma 88
uyku 127, 128, 129, 132, 187, 227

Ul

van der Post, Laurens 155
Van Vechten, Carl 153, 154, 229, 252
Vesey-Fitzgerald, Brian 146, 204, 220, 228, 234, 252
Vest, George Graham 69, 222, 245
von Arnim, Elizabeth

Va

Weiss, Sapir 86
White, T.H. 190, 243, 252
Woodhouse, Barbara 120, 226, 253
Woolf, Virginia 130, 227, 252, 253

We

yalnızlık 5, 44, 101, 102, 103, 104, 106, 109, 164, 186, 188, 190, 191, 192, 194, 196
yaradılış 5, 136, 138, 140, 142, 144, 146
yavrular 13, 22, 45, 58, 128, 202, 230
Yi-Fu Tuan 190
yüz ifadeleri 61, 186

Ya

Zeuner, F. E. 62, 231, 253
Zimen, Erik 160, 229, 253

Ze

“Sizi sizden daha çok seven tek varlık vardır, o da köpek.” Böyle demiş ünlü bir köpek sever. Gerçekten de köpeklerin özünde bir tek duygu yatar: Sevgi. Elbette bu sevgi karşılıklıdır. Bizim de yüreğimiz köpeğimizin sevgisiyle doludur. Üstelik bu sıcacık, tüylü yaratıklar her an şaşırtır bizi. Her köpek dostu bir an için “köpeğimin dili olsa, konuşacak” diye düşünmüştür. Oysa, karmaşık yaratıklar olan köpeklerin duygu dünyaları hakkında fazla araştırma yoktur. *İşte Köpekler Aşk Hakkında Asla Yalan Söylemez*’in yazarı, psikanaliz uzmanı Jeffrey Masson “en iyi dostumuzun” zengin iç dünyasını inceleyerek bu açığı kapatıyor. Masson bizi köpeğin karmaşık duygularının derinliklerinde gezdirirken efsanelerden, edebiyattan, bilimsel araştırmalardan yararlanıyor. Dünyadaki birçok köpek severin anlattığı öykülere ve gözlemlere de dayanıyor. Ama kuşkusuz kitabın yıldızları yazarın kendi üç köpeği. Onların hem sevimli hem de esrarengiz davranışları köpek dostlarımıza dair çeşit çeşit konunun kapısını açıyor. Şükran, tutku, yalnızlık, hayal kırıklığı gibi duygulardan köpeklerin rüyalarında ne gördükleri, güçlü koku alma duyularının gerçeği algılamalarına nasıl yardım ettiğine kadar bin bir ilginç konuyu öğreniyoruz.

Masson’un kitabı, tıpkı köpeklerimiz gibi neşeli, esrarengiz ve ciddi yönleriyle bizi kendine bağlıyor. Yazarın diğer kitapları arasında *Filler Neden Ağlar: Hayvanların Duygusal Hayatı* ile *Kedilerin Dokuz Duygusal Canı* da var. Aynı zamanda Sanskritçe uzmanı olan ve Sigmund Freud Arşivleri’nin müdürlüğünü de yapmış olan Jeffrey Masson, karısı, çocuğu, iki kedisi ve üç köpeğiyle yaşıyor.

DOĞA VE BİLİM DİZİSİ

KitapYAYINEVİ

ISBN 975-8704-37-0

9 789758 704378

00000